BÜLBÜLÜ ÖLDÜRMEK



1961 PULITZER ÖDÜLÜ
1962 OSCAR ÖDÜLÜ

HARPER LEE

ALTIN KİTAPLAR

3. Basım

BÜLBÜLÜ ÖLDÜRMEK

HARPER LEE

ALTIN KİTAPLAR

BÜLBÜLÜ ÖLDÜRMEK

"İstediğiniz kadar şakrak kuşu vurabilirsiniz ama bülbülü öldürmek günahtır, bunu asla unutmayın."

Amerika'da 1930'ların Güney Eyaletlerinden birinde bir zenci beyaz bir kızın ırzına geçmekle suçlanır. Önyargılar, şiddet ve riyakârlıkla beslenen Güneyli erişkinlerin ırk ve sınıf ayrımı konusundaki mantıksız yaklaşımlarını Scout ve Jem Finch adlarındaki iki çocuğun ağzından keyifli bir dille bize aktaran roman, aynı zamanda kent halkının vicdanına karşı tek başına karşı koyan bir erkeğin mücadelesini de anlatıyor.

Tüm zamanların en çok sevilen klasiklerinden olan *Bülbülü Öldürmek*, 1960 yılında yayınlandığından bu yana birçok saygın ödül kazanmıştır.

Pulitzer Ödülü de kazanan roman, kırktan fazla dile çevrilmiş, tüm dünyada otuz milyondan fazla satmış ve ünlü yıldızların başrolünü oynadığı film, Oscar kazanmıştır.

Library Journal

HARPER LEE



BÜLBÜLÜ ÖLDÜRMEK

ALTIN KİTAPLAR

1926'da Monroeville, Alabama'da doğan Harper Lee, Huntingdon Koleji'ne devam etmiş ve Alabama Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur.

Pulitzer Ödülü'nün yanında birçok edebiyat ödülü de kazanmıştır.


ALTIN
KİTAPLAR

KİTABIN ORİJİNAL ADI

TO KILL A MOCKINGBIRD

YAYIN HAKLARI

HARPER LEE ©
AKCALI TELİF HAKLARI AJANSI
ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ
VE TİCARET A.Ş.©

KAPAK DÜZENİ

GÜLHAN TAŞLI

BASKI

3. BASIM / ŞUBAT 2008
AKDENİZ YAYINCILIK A.Ş.
Göztepe Mah. Kazım Karabekir Cad.
No: 32 Mahmutbey - Bağcılar / İstanbul

BU KİTABIN HER TÜRLÜ YAYIN HAKLARI
FİKİR VE SANAT ESERLERİ YASASI GEREĞİNCE
ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ VE TİCARET A.Ş.'YE AİTTİR.

ISBN 975 - 21 - 0772 - 9

ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ
Celâl Ferdi Gökçay Sk. Nebioğlu İşhanı
Cağaloğlu - İstanbul

Tel: 0.212.513 63 65 / 526 80 12
0.212.520 62 46 / 513 65 18

Faks: 0.212.526 80 11

http://www.altinkitaplar.com.tr
info@altinkitaplar.com.tr



HARPER LEE

BÜLBÜLÜ ÖLDÜRMEK

TÜRKÇESİ
PINAR ÖCAL



Bay Lee ve Alice için
sevgi ve muhabbetlerimle

Sanırım avukatlar da bir zamanlar çocuktu.

–Charles Lamb

ÖNSÖZ

Bülbülü Öldürmek'te giriş bölümü yok çok şükür. Bir okur olarak giriş bölümlerinden nefret ederim. Bana göre, önsözler ancak, yazarın ölümünden ve eserin meydana çıkmasından çok uzun yıllar sonra yeniden basılan romanlara yakışır. Her ne kadar *Bülbülü Öldürmek* yazılalı otuz üç yıl geçmiş olsa da, baskısı hiç tükenmedi ve geçen zaman içinde çok sessiz kalmış olsam bile, ben de henüz hayattayım. Önsözler kitaptan zevk almayı engeller, beklentinin heyecanını öldürür, insanı hayal kırıklığına uğratır. Önsözlerin tek iyi yanı, bazı durumlarda ilacın alınmasını geciktirmeleridir. *Bülbülü Öldürmek* anlatması gereken şeyleri hâlâ kendi başına anlatıyor; yıllardır herhangi bir başlangıca ihtiyaç duymadan yaşamayı da başardı.

Harper Lee
12 Şubat 1993

BİRİNCİ BÖLÜM



1

Ağabeyim Jem on üç yaşına yaklaşırken kolunu dirsekten kötü bir şekilde kırmıştı. Kolu iyileşip, asla bir daha futbol oynayamayacağı türünden korkuları da yatıştığında, geçirdiği kazayı da pek düşünmez olmuştu. Sol kolu sağ kolundan biraz kısaydı; ayakta dururken ya da yürürken, elinin tersi bedeniyle dik açı yapar, başparmağı uyluğuna paralel dururdu. Ragbi oynamasına engel olmadığı sürece bu durum umurunda dahi değildi.

Aradan, geriye dönüp her şeye yeniden bakabilecek kadar yıl geçtikten sonra, o kazaya yol açan olayları yeniden tartıştığımız olurdu. Ben her şeyi Ewellerin başlattığını iddia ediyordum ama, benden dört yaş büyük olan Jem, çok daha önce başladığını söylüyordu. Jem'e göre her şey Dill'in ilk kez bize geldiği yaz, onun aklına Boo Radley'e dışarı çıkarma fikri geldiğinde başlamıştı.

Ben de, eğer olaya o kadar geniş bir açıdan bakmak istiyorsa, aslında her şeyin Andrew Jackson ile başladığını söylüyordum. Eğer General Jackson Creekleri nehrin üst kısmına kadar kovalamamış olsaydı, Simon Finch asla Alabama'ya kadar kürek sallamayacak ve kim bilir biz o zaman nerelerde olacaktık? Yumruk yumruğa dövüşmek için fazla büyümüş olduğumuzdan, sonunda gidip Atticus'a danışmaya karar verdik. Babamız her ikimizin de haklı olduğunu söyledi.

Güneyli olarak, aile tarihimizde Hastings muharebesinin herhangi bir tarafında çarpışmış atalarımızın kayıtlı olmaması bir utanç kaynağıydı. Elimizde bir tek, pintiliği sofuluğuna baskın çıkan Cornwall'lı kürk avcısı eczacı Simon Finch vardı. Simon İngiltere'deyken, kendilerine Metodist diyenlerin, daha liberal biraderlerinden gördüğü zulümden bezmiş ve o da kendisine Metodist dediği için, Atlantik'i geçtiği gibi Philadelphia'ya, oradan Jamaica'ya, oradan Mobile'ye ve nihayet Saint Stephens'e kadar gitmişti. Zihni, John Wesley'in alım satım işlerine yönelik çeşitli kınama sözcükleriyle doluydu ama bu seyahatleri esnasında, Tanrı adına yapılmadığından emin olduğu altınlarla ve pahalı giysilerle donanmanın çekiciliğine kapılma korkusu yüzünden de mutsuzdu. Sonuçta Simon, hocasının insan mülkiyeti edinmeme öğüdünü de unutup üç köle satın aldı ve onların da yardımıyla, Saint Stephens'e yetmiş kilometre kadar uzakta, Alabama Nehri kıyısında bir çiftlik inşa etti. Saint Stephens'e sadece tek bir kez daha, kendine bir eş bulmak için dönmüş ve eşiyle birlikte, daha çok kızlardan oluşan bir aile kurmuştu. Oldukça ileri bir yaşa kadar yaşadıktan sonra da, zengin bir adam olarak ölmüştü.

Aile erkeklerinin Simon'un çiftliğinde, yani Finch Yurtluğu'nda kalması ve yaşamlarını pamuktan kazanmaları gelenek haline gelmişti. Yurtluk kendi kendine yeterliydi: çevresindeki diğer malikânelere göre mütevazı olmakla birlikte, buz, buğday unu ve nehir gemileriyle Mobile'den gelen giyim kuşam malzemeleri dışında, hayatı idame ettirmek için gereken her şey üretilebilmekteydi.

Kuzey ile Güney arasında yaşanan sorunlar, ailesinin gelecek kuşaklarına ellerindeki topraktan başka bir şey bırakmadığı için Simon çaresiz bir öfkeye kapılmış olsa da, yirminci yüzyılda babam Atticus Finch'in hukuk okumak üzere Montgomery'ye, küçük erkek kardeşinin de tıp tahsili yapmak üzere Boston'a gidişlerine kadar, o topraklardan ayrılmama geleneği devam etmişti. Sonunda yurtlukta kalan tek Finch, babamla amca-

mın kız kardeşleri Alexandra olmuştu: Alexandra, vaktinin çoğunu nehir kıyısındaki hamağına uzanıp at yarışı kuponlarını doldurup doldurmadığını düşünmekle geçiren, sessiz bir adamla evliydi.

Babam baroya kabul edilince Maycomb'a dönüp stajını yapmaya başlamıştı. Finch Yurtluğu'ndan yaklaşık otuz kilometre mesafede bulunan Maycomb, Maycomb İlçesi'nin merkeziydi. Atticus'un adliye binasındaki ilk ofisinde bir şapka askısı, bir tükürük hokkası, bir dama tahtası ve yepyeni bir Alabama Kanunları kitabı dışında pek bir şey yoktu. İlk iki müşterisi de, Maycomb Bölge Hapishanesi'nde asılan son iki kişiydi. Atticus, müvekkillerini, suçu kabullenmeye zorlamıştı, böylece eyaletin cömertliğinden yararlanarak ikinci dereceden cinayet suçlamasıyla hayatlarını kurtaracaklardı, ama adamlar Maycomb Bölgesi'nde katır gibi inatçılıkları ve ahmaklıklarıyla tanınan Haverfordlardandı. Hoverfordlar, bir kısrağa el konulmasıyla ilgili tümüyle uydurma haberlere dayanarak Maycomb'un başlıca nalbantını öldürmekle yetinmeyip, bunu üç adet şahidin gözleri önünde yapmışlar ve o, orospu çocuğunun başına gelenleri tümüyle hakkettiğini iddia etmişlerdi. Suçsuz olduklarını iddia ederek birinci dereceden cinayetle yargılanmakta ısrar etmişler ve böylece de Atticus'a cezalarının infazında hazır bulunmak dışında bir seçenek bırakmamışlardı. Muhtemelen o deneyim, babamın ağır ceza davalarına karşı duyduğu derin hoşnutsuzluğun başlangıcıydı.

Maycomb'daki ilk beş yılında, Atticus her şeyden çok tasarruf yapmakla ilgilenmiş; sonra da bütün birikimini kardeşinin eğitimine yatırmıştı. John Hale Finch babamdan on yaş küçüktü ve pamuğun yetiştirmeye bile değmediği bir dönemde tıp okumaya kalkışmıştı. Fakat Jack Amca işe başladıktan sonra, Atticus hukuk yoluyla hatırı sayılır bir gelir elde etmişti. Maycomb'u seviyordu, doğma büyüme Maycombluydu; o herkesi, herkes de onu tanıyordu ve Simon Finch'in gayretleri sayesinde

hemen hemen kasabanın tüm aileleriyle ya kan ya da evlilik bağıyla oluşmuş akrabalıkları vardı.

Maycomb eski bir kasabaydı, ama ben ilk tanıdığımda köhne bir kasaba haline gelmişti. Yağmurlu havalarda sokaklar kırmızı çamur derelerine dönüşür, kaldırımlarda otlar biter, meydandaki adliye binasını su basardı. Her nasılsa o zamanlar hava daha da sıcak olurdu: kara bir köpek bir yaz günü sıcaktan ölmüştü; sıska katırlar çektikleri arabalarla meydandaki meşe ağaçlarının altında boğucu hava ve sinek sürüleriyle boğuşurdu. Erkeklerin kolalı yakaları daha sabahın dokuzunda yumuşardı. Kadınlar öğleden önce ve öğleden sonra üçteki şekerlemelerinden sonra banyo yaparlar ve gece olduğunda, terden yumuşamış pudra şekerli çay kurabiyelerine dönerlerdi.

O zamanlar insanlar ağır hareket ederdi. Meydanda salına salına gezer, ayaklarını sürüyerek meydanı çevreleyen dükkânlara girip çıkar, her şeyle uzun uzun oyalanırlardı. Bir gün yirmi dört saat sürerdi ama bazen daha uzunmuş gibi gelirdi. Ne gidecek bir yer, ne satın alınacak bir şey, ne onu alacak para ne de Maycomb Bölgesi dışında görülecek bir yer olmadığından acele etmeye de gerek yoktu. Fakat bazı insanlar için belirsiz bir iyimserlik zamanıydı: son zamanlarda Maycomb Bölgesi için kendisinden başka korkulacak bir yanı olmadığı söyleniyordu.

Biz, yani Atticus, Jem ve ben, artı aşçımız Calpurnia kasabanın yerleşim merkezi olan ana caddesinde yaşıyorduk. Jem ve ben babamızdan hoşnuttuk: bizimle oyun oynar, bize kitap okur ve bize kibar bir tarafsızlıkla muamele ederdi.

Calpurnia ise bambaşka bir âlemdi. Köşeli ve kemikli bir yapısı vardı; miyoptu; gözlerini kısarak bakardı; elleri yatak başı kadar iri ve onun iki katı sertti. Bana daima mutfaktan çıkmamı buyurur, onun daha büyük olduğunu bildiği halde neden Jem gibi davranamadığımı sorar ve daha

eve girmek istemediğim zamanlarda içeri çağırırdı. Çarpışmalarımız uzun ve tek taraflı olurdu. Calpurnia daima kazanırdı ve bunun başlıca nedeni de Atticus'un her zaman onun tarafını tutmasıydı. Jem'in doğumundan beri bizimleydi ve ben kendimi bildim bileli onun ezici varlığını hissetmekteydim.

Annemiz ben iki yaşındayken ölmüş olduğu için onu hiç hatırlamıyordum. Montgomery'li bir Graham'dı; Atticus eyalet meclisine ilk seçildiği zaman tanışmıştı onunla. O sıralarda kendisi orta yaşlıydı, annem ise ondan on beş yaş küçüktü. Jem evliliklerinin ilk yılının ürünüydü; dört yıl sonra ben doğmuştum ve iki yıl sonra da ani bir kalp kriziyle annemiz ölmüştü. Bu hastalığın aileden geldiği söylenirdi. Ben annemi özlemezdim ama sanırım Jem özlüyordu. Onu gayet net hatırlıyordu ve bazen bir oyunun ortasında derin derin içini çeker, sonra oyunu bırakır ve garajın arka tarafında kendi başına oynardı. Bu haldeyken onu rahat bırakmanın daha iyi olacağını öğrenmiştim.

Ben yaklaşık altı, Jem de yaklaşık on yaşındayken yazlık sınırlarımız (Calpurnia'nın seslenme mesafesi içinde) kuzey yönünde iki kapı ötedeki Bayan Henry Lafayette'nin eviyle, güney yönünde üç kapı ötedeki Radley Mülkü arasındaydı. Asla bu sınırları aşmaya kalkışmazdık. Radley Mülkü'nde, sırf tarifi bile bizi oradan uzak tutan, kimliği meçhul biri oturuyordu; Bayan Dubose de safi bela demekti.

İşte Dill o yaz gelmişti bize.

Bir sabah erkenden arka bahçede günün oyunlarına başlamak üzereyken, Jem'le komşumuz Bayan Rachel Haverford'un lahana bahçesinden bir ses duyduk. Yavru köpek mi diye bakmak üzere tel örgülere gittik -Bayan Rachel'in köpeği doğurmak üzereydi- ama onun yerine oturmuş bize bakan birini bulduk. Oturmuş haliyle, boyu kıvırcık lahanalardan pek de yüksek değildi. Konuşmaya başlayana kadar ona bakakaldık:

"Merhaba."

"Sana da merhaba," dedi Jem tatlı tatlı.

"Ben Charles Baker Harris'im," dedi o da. "Okuyabiliyorum."

"Ne olmuş yani?" dedim ben.

"Okuyabilmem hoşunuza gider diye düşünmüştüm sadece. Okunacak bir şeyleriniz varsa ben okuyabilirim..."

"Kaç yaşındasın sen?" diye sordu Jem. "Dört buçuk filan mı?"

"Yedinin içindeyim."

"Aman ne büyük başarı," dedi Jem parmağıyla beni göstererek. "Şu gördüğün neredeyse doğduğundan beri okuyabiliyor, üstelik daha okula bile başlamadı. Sen yedi yaş için biraz ufak görünüyorsun."

"Ufağım ama yaşım büyük," dedi çocuk.

Jem daha iyi görünmek için eliyle saçını arkaya itti. "Neden buraya gelmiyorsun Charles Baker Harris?" dedi. "Tanrı'm, ne isim ama."

"Seninkinden daha komik değil. Rachel Teyze senin adının Jeremy Atticus Finch olduğunu söyledi."

Jem suratını astı. "Ben adıma uyacak kadar büyüğüm," dedi. "Senin adın ise senden uzun. Bence en az otuz santim uzun."

"Arkadaşlarım bana Dill der," dedi Dill, bir yandan da tel örgünün altından bize doğru gelmek için boğuşuyordu.

"Altından geçmek yerine üstünden geçsen daha iyi olurdu," dedim. "Nereden geldin sen?"

Dill, Mississippi Meridian'dan gelmişti, yazı teyzesi Bayan Rachel ile geçiriyordu ve artık her yaz Maycomb'da olacaktı. Ailesi aslen Maycomb' luydu, annesi Meridian'da bir fotoğrafçıda çalışıyordu ve Dill'in resmini bir Güzel Çocuk yarışmasına koyup beş dolar kazanmıştı. Kadın o parayı Dill'e vermiş, o da bu parayla yirmi kez film gösterisi izlemişti.

"Bizim buralarda, ara sıra adliye binasında yapılan İsa gösterimlerden başka film gösterisi yapılmaz," dedi Jem. "Sen güzel bir şeyler gördün mü bari?"

Dill *Dracula*'yı görmüştü ve bu da onu Jem'in gözünde saygın biri yapmıştı. "Anlatsana bize de," dedi.

Dill tam bir antikaydı. Gömleğine düğmelenmiş mavi keten bir şort giyiyordu, saçları kar beyazıydı ve ördek tüyü gibi kafasına yapışmıştı; benden bir yaş büyüktü ama onun yanında dev gibi kalıyordum. Bize o eski hikâyeyi anlatırken mavi gözleri açıktan koyuya ton değiştiriyordu; kahkahası ani ve mutluydu; alnının ortasında doğuştan dimdik bir tutam saç vardı.

Dill, Dracula'yı anlatmayı bitirip de, Jem film gösterisinin kitaptan daha güzele benzediğini söylediğinde ben de Dill'e babasının nerede olduğunu sordum: "Onun hakkında hiçbir şey söylemedin."

"Babam yok ki."

"Ölmüş mü?"

"Hayır..."

"Ee, ölmediyse senin de bir baban olması gerekmez mi?"

Dill kızardı ve Jem bana susmamı söyledi, bu, Dill'in gereğince incelenip kabul edilebilir bulunduğunu gösteren kesin bir işaretti. Ondan sonra yaz rutin içeriği ile akıp gitti. Rutin içerik, arka bahçedeki dev gibi ikiz tespih ağaçlarının arasındaki ağaç evimizi ıslah etmek, şamata yapmak ve Oliver Optic, Victor Appleton ve Edgar Rice Burroughs'un eserlerinden oluşan drama listemizle ilgilenmekti. Bu konuda Dill'e sahip olduğumuz için şanslıydık. Daha önceleri bana düşen rolleri -*Tarzan*'da maymun, *The Rover Boys*'da Bay Crabtree, *Tom Swift*'te Bay Damon- artık o oynuyordu. Böylece Dill'i, kafası eksantrik planlarla, garip emellerle ve antika düşlerle dolu bir cep sihirbazı olarak kabul etmeye başladık.

Fakat ağustos sonuna geldiğimizde sonsuz tekrarlardan ötürü repertuarımız sıkıcı olmaya başladı ve işte o zaman Dill, Boo Radley'i dışarı çıkarma fikrinden söz etti.

Radley Mülkü Dill'i büyülüyordu. Uyarılarımıza ve açıklamalarımıza rağmen, ayın suları çektiği gibi çekiyordu ev onu, ama Radley'in kapısından güvenli bir uzaklıkta olan köşedeki lamba direğinden ileriye de çekmiyordu. Orada durup, kollarını şişko direğe doluyor, gözünü ayırmadan merakla bakıyordu.

Radley Mülkü bizim evin ilerisinde keskin bir eğimle çıkıntı yapıyordu. Güneye doğru yürüyen biri, çıkıntıyı yapan veranda ile yüz yüze gelirdi; kaldırım orada kıvrılır ve bahçe boyunca devam ederdi. Ev alçaktı, bir zamanlar geniş ön verandası dahil bembeyazdı ve yeşil panjurları vardı, fakat uzun süre önce etrafını çevreleyen gri avlu gibi kararmıştı. Verandanın sayvanlarından yağmurla çürümüş tahtalar sallanıyordu; meşe ağaçları yüzünden eve güneş girmiyordu. Bir parmaklık kalıntısı, eğri büğrü olmuş, asla temizlenmeyen, süpürge otları ve tavşan kulaklarına terk edilmiş bahçeye uzanıyordu.

Evin içinde kötücül bir hayalet yaşıyordu. İnsanlar orada yaşadığını söylüyorlardı ama Jem'le ben onu hiç görmemiştik. Geceleri, ay batınca ortaya çıktığını ve pencerelerden içerileri gözetlediğini anlatıyorlardı. Açalyaların donması, hayaletin soğuk nefesiyle onlara üflemesindendi. Maycomb'da ortaya çıkan bütün ufak tefek suçlar onun işiydi. Bir keresinde geceleri meydana gelen bir dizi iğrenç olay yüzünden tüm kent dehşet içinde kalmıştı: insanların tavukları ve evde yaşayan evcil hayvanları sakatlanmış olarak bulunmuştu; her ne kadar suçlunun, sonunda kendini Barker Girdabı'nda boğan Deli Addie olduğu anlaşılsa da, herkesin gözü yine de Radley Mülkü'ndeydi, kimsenin kuşkularından vazgeçmeye niyeti yoktu. Bir zenci gece vakti Radley Mülkü'nün önünden geçmezdi, karşı kaldırıma geçer ve yürürken ıslık çalardı. Maycomb okul arazisi Radley arsasının arka tarafına bitişikti; Radley bahçesindeki uzun pekan ağaçlarının meyveleri okul bahçesine dökülürdü, fakat cevize benzer bu meyveler çocuklar tarafından hiç ellenmeden öylece kalırdı: Radley pekanları

insanı öldürürdü. Bir top Radley bahçesine kaçarsa o kayıp bir top addedilir ve hakkında hiç soru sorulmazdı.

Bu evin ıstırabı Jem'le ben doğmadan çok önce başlamıştı. Kasabanın her yerinde kabul gören Radleyler, inzivaya çekilmişlerdi ve bu da Maycomb'da affedilmez bir eğilimdi. Kiliseye, Maycomb'un başlıca eğlencesine gitmiyorlar, evde ibadet ediyorlardı; Bayan Radley çok seyrek olarak komşularıyla bir sabah kahvesi içmek için sokağa çıkıyor ve asla bir misyoner grubuna katılmıyordu. Bay Radley ise her sabah saat on bir otuzda evden çıkar ve tam on ikide eve dönerdi, bazen elinde kahverengi bir kesekâğıdı olurdu, komşuları o torbalarda ailenin erzaklarının taşındığını varsayardı. Ben ihtiyar Bay Radley'in geçimini nasıl sağladığını asla öğrenememiştim -Jem, onun "Pamuk işinde" olduğunu söylerdi, hiçbir şey yapmıyor olmanın kibarca ifade edilişiydi bu- fakat Bay Radley ve eşi, iki oğullarıyla birlikte herkes bildi bileli orada yaşamaktaydılar.

Radley evinin panjurları ve kapıları pazar günleri kapatılırdı, bu da Maycomb usullerine aykırı bir şeydi: Maycomb'da kapalı kapılar sadece hastalık ve soğuk hava anlamına gelirdi. Pazar günleri resmi öğleden sonra ziyaretlerinin yapıldığı yegâne günlerdi: hanımlar korselerini, beyler ceketlerini, çocuklar da ayakkabılarını giyerlerdi. Fakat bir pazar öğleden sonrasında Radley evinin basamaklarını tırmanıp da, "Merhaba," diye seslenmek komşularının asla yapmadıkları bir şeydi. Radley evinin sineklikleri de yoktu kapılarında. Bir keresinde Atticus'a hiç olup olmadığını sormuştum; Atticus evet vardı, demişti, ama ben doğmadan önceydi bu.

Komşuların anlattıklarına göre, genç olan oğul Radley delikanlıyken Old Sarum'dan bazı Cunninghamlarla tanışmıştı. Bunlar, bölgenin kuzey kesiminde yaşayan çok büyük ve şaşırtıcı bir sülaleydi ve Maycomb'da görülmüş en gangstervari tipleri oluşturuyorlardı. Fazla bir şey yaptıkları yoktu ama o kadarı bile kasabada dedikodularının yapılmasına ve her üç kürsüden de halkın uyarılmasına yeterliydi: berber dükkânının orada do-

lanıyorlar; pazarları otobüsü Abbottsville'ye sürüyor ve film gösterisine gidiyorlar; nehir kıyısındaki kumarhanede, Dew-Drop Hanı ve Balıkçılık Kampı'nda dansa iştirak ediyor; galonlarla viski içiyorlardı. Maycomb'da hiç kimse Bay Radley'e oğlunun yanlış kişilerle ahbaplık ettiğini söyleyecek cesarete sahip değildi.

Bir gece, aşırı içkili bir haldeki gençler, ödünç alınmış köhne bir arabayla meydanda tur atmış, Maycomb'un emektar bekçisi Bay Conner tarafından tutuklanmaya karşı koymuş ve onu adliyenin müştemilatına kilitlemişlerdi. Bunun üzerine kasaba bir şey yapılması gerektiğine karar vermişti; Bay Conner gençlerin her birini tek tek tanıdığını ve bu işten öyle kolay kurtulmalarına izin vermemesi gerektiğini ve bu konuda kararlı olduğunu söylüyordu, bunun üzerine gençler, düzeni bozma, huzuru kaçırma, saldırı ve dövüş, bir bayanın önünde çirkin ve adi konuşmalar yapma suçlamaları ile yargıcın huzuruna çıkarılmışlardı. Yargıç Bay Conner'e sonuncu suçlamayı neden eklediğini sormuş; Bay Conner de çok yüksek sesle küfür ettikleri için Maycomb'daki her hanımefendinin bu sözleri duyduğundan emin olduğunu belirtmişti. Yargıç çocukları devlet sanayi okuluna yollamaya karar vermişti, burası delikanlıların bazen sırf doğru dürüst yemek yiyip barınabilmeleri için gönderildikleri bir yerdi: bir hapishane olmadığı gibi, yüz kızartıcı bir yer de değildi. Ama Bay Radley öyle olduğunu düşünüyordu. Eğer Yargıç Arthur'u salıverirse, Bay Radley onun bir daha sorun çıkartmamasını sağlayacaktı. Bay Radley'in sözünün eri olduğunu bilen yargıç, bu öneriyi memnuniyetle kabul etmişti.

Öteki çocuklar sanayi okuluna gitmişler ve devletin sağladığı en iyi orta öğrenimi görmüşlerdi; içlerinden biri sonunda Auburn'deki mühendislik fakültesine kadar ilerletmişti işi. Radley evinin kapıları ise hafta içi günlerde de kapanır olmuş ve Bay Radley'in oğlu on beş yıl boyunca bir daha görülmemişti.

Fakat gün gelmiş, Jem'in zar zor hatırlayabildiği gibi Boo Radley'den haber alınmış ve birkaç kişi tarafından görülmüştü, ama Jem görmemişti. Söylediğine göre, Atticus asla Radleyler hakkında konuşmuyordu: Jem ona bu konuda bir şeyler sorduğu zaman Atticus'un yegâne cevabı kendi işine bakması ve Radleyleri rahat bırakması oluyordu, onların da buna hakkı vardı; fakat bu durum oluşunca, Jem'in söylediğine göre Atticus başını sallamış ve, "Hm, hm, hm," demişti.

O yüzden de Jem, bu bilgilerin çoğunu, her şeyi bildiğini iddia eden dedikoducu komşu Bayan Stephanie Crawford'dan edinmişti. Bayan Stephanie'ye göre, Boo oturma odasında oturmuş, defterine yapıştırmak üzere *The Maycomb Tribune*'den bazı kupürler kesiyordu. O sırada odaya babası girmişti. Bay Radley yanından geçerken Boo makası babasının bacağına saplamış, sonra çekip pantolonuna silmiş ve işine devam etmişti.

Bayan Radley, Arthur'un hepsini öldüreceğini haykırarak sokağa fırlamış, ama şerif eve geldiğinde Boo'yu halen oturma odasında oturur durumda bulmuştu, gazeteyi kesmeye devam ediyordu. O sırada otuz üç yaşındaydı.

Bayan Stephanie, Tuscaloosa'da bir mevsim geçirmek Boo'ya yardımcı olabilir önerisine karşı, İhtiyar Bay Radley'in, hiçbir Radley'in herhangi bir bakımevine gitmeyeceğini söylediğini anlatmıştı. Boo deli değildi, ara sıra çok sinirli oluyordu. Bay Radley onun ortalarda dolaşmaması gerektiğini kabul ediyordu ama Boo'ya karşı herhangi bir suçlama yapılmamasında da ısrarlıydı: o bir suçlu değildi. Şerifte de onu zencilerle birlikte hapse atacak yürek olmadığından, Boo adliye binasının bodrumuna hapsedilmişti.

Boo'nun o bodrumdan tekrar evine intikali Jem'in hafızasında net değildi. Bayan Stephanie Crawford, belediye meclisinden birilerinin Bay Radley'e, oradan almadığı takdirde Boo'nun rutubet yüzünden öleceğini

söylediğini anlatmıştı. Üstelik, Boo sonsuza kadar eyaletin kesesinden yaşayamazdı.

Boo'yu zaptetmek için Bay Radley'in ne gibi önlemler aldığını kimse bilmiyordu, ama Jem onu çoğu zaman yatağına zincirle bağladığını tahmin ediyordu. Atticus ise hayır demişti, o tür bir şey değildi, insanları gölgeleştirmenin başka yolları da vardı.

Bayan Radley ara sıra ön kapıyı açıp, verandanın kenarına kadar gelerek hintkenevirlerini suladığında hafızam harekete geçerdi. Ama Jem'le, Bay Radley'in her gün kasabaya gidiş gelişini görürdük. Kadidi çıkmış, ışığı bile yansıtmayacak kadar donuk, renksiz gözlü bir adamdı. Elmacık kemikleri fırlak, geniş ağzındaki üst dudakları ince, alt dudakları ise dolgundu. Bayan Stephanie Crawford, sadece Tanrı'nın kanunlarına sadık olduğu için başı dik dolaştığını söylerdi ve biz de ona inanırdık çünkü Bay Radley'in duruşu baston yutmuş gibiydi.

Bizimle asla konuşmazdı. Yanından geçerken yere bakıp, "Günaydın efendim," derdik ve o da cevap olarak öksürürdü. Bay Radley'in büyük oğlu Pensacola'da yaşıyordu; eve Noel zamanlarında gelirdi ve o eve girip çıkarken gördüğümüz ender insanlardan biriydi. İnsanlar, Bay Radley'in Arthur'u eve aldığı gün, evin öldüğünü söylüyorlardı.

Fakat bir gün geldi ve Atticus bize bahçede hiç ses çıkarmamamızı söyledi ve kendisi yokken bu konuda bizi denetleme görevini de Calpurnia'ya verdi. Bay Radley ölüm döşeğindeydi.

Bu konuda acele etmedi. Radley mülkünün başladığı ve bittiği noktalara ahşap bıçkı tezgâhları yerleştirilerek yol kapatıldı, kaldırıma saman balyaları dizildi, trafik arka caddeye yönlendirildi. Çağırıldığında Dr. Reynolds da arabasını bizim evin önüne park edip Radleylere yürüyerek gidiyordu. Jem'le ben bahçede günlerce sessiz sedasız oynadık. Sonunda bıçkı tezgâhları kaldırıldı ve biz de verandamızda durup Bay Radley'in son yolculuğuna gidişini izledik.

Calpurnia, "Tanrı'nın yeryüzüne gönderdiği en kötü adam gidiyor işte," deyip, ortaçağı anımsatan bir biçimde bahçeye tükürdü. Beyazlarla ilgili çok ender fikir yürüttüğü için şaşkınlıkla bakakalmıştık ona.

Komşular Bay Radley'in gitmesiyle Boo'nun ortaya çıkacağını düşünüyorlardı ama başka bir şey oldu: Boo'nun ağabeyi Pensacola'dan döndü ve Bay Radley'in yerini aldı. Babasıyla aralarındaki tek fark yaşlarıydı. Jem, Bay Nathan Radley'in de "Pamuk işinde" olduğunu söyledi. Ama günaydın dediğimizde Bay Nathan bizimle konuşuyordu ve bazen de kasabadan dönerken elinde bir dergi görüyorduk.

Radleylerle ilgili ne kadar çok şey anlatırsak Dill daha fazlasını bilmek istiyor, köşedeki lambanın direğine sarılmış olarak ne kadar dikilirse, merakı o kadar artıyordu.

"Orada ne yaptığını merak ediyorum," diye mırıldanıyordu. "Adeta eve yapışmış kalmış."

Jem ise, "Zifiri karanlık olduğunda pekâlâ da çıkıyor dışarıya," diyordu. "Bayan Stephanie Crawford gecenin bir yarısında uyanmış ve onun pencereden kendisine bakmakta olduğunu görmüş... dediğine göre kafası kuru kafa gibi görünüyormuş. Sen gece uyanıp da onun sesini duymadın mı hiç Dill? Şöyle yürüyor..." Jem çakılların üstünde ayaklarını sürürdü. "Sence Bayan Rachel geceleri kapısını niye sıkı sıkı kilitliyor? Pek çok sabah bizim arka bahçede izlerini gördüm ben de ve bir gece de bağırdığını duydum ama Atticus oraya vardığında gitmişti."

"Neye benzediğini merak etmiyor musun?" dedi Dill bir keresinde.

Jem de ona Boo'nun makul bir tarifini yaptı: İzlerine bakılacak olursa Boo'nun boyu yaklaşık iki metreydi; geceleri yakalayabildiği sincapları ve kedileri yediği için ellerinde kan lekeleri vardı, eğer hayvanları çiğ çiğ yerseniz kanı asla çıkaramazdınız. Yüzünü boydan boya kesen, tırtıklı, uzun bir yara izi vardı; sahip olduğu dişler sarı ve çürüktü; gözleri pörtlekti ve çoğu zaman ağzından salyalar akardı.

"Hadi onu dışarı çıkartmaya çalışalım," dedi Dill. "Neye benzediğini görmek isterdim."

Jem, Dill'e, eğer kendini öldürtmek istiyorsa, tek yapması gerekenin gidip ön kapıyı çalmak olduğunu söyledi.

İlk baskınımız, sırf Dill'le Jem, Jem'in Radley kapısından bir adım öteye geçemeyeceğine dair onun *Gri Hayalet*'ine karşılık Dill'in iki tane Tom Swift'ine iddiaya girmeleri yüzünden oldu. Jem hayatı boyunca asla bir meydan okumadan kaçmazdı.

Üç gün bu konuyu düşündü. Sanırım onurunu kellesinden daha çok seviyordu ve Dill onu kolayca tahrik edebilmişti: İlk gün, "Korkuyorsun," dedi Dill. "Korkmuyorum sadece saygı gösteriyorum," dedi Jem de. Ertesi gün Dill, "Ayak başparmağını bile ön bahçeye atamayacak kadar korkuyorsun," dedi. Jem ise korktuğunu zannetmediğini, ne de olsa okula giderken her gün Radley Mülkü'nün önünden geçtiğini söyledi.

"Daima koşarak," dedim ben de.

Fakat üçüncü gün, Meridian'daki arkadaşlarının kesinlikle Maycomb'dakiler kadar korkak olmadıklarını, Maycomb'daki gibi korkakları daha önce hiç görmediğini söyleyen Dill, Jem'i köşeye kıstırmış oldu.

Bu kadarı Jem'in doğruca köşeye gitmesine ve lamba direğinin yanından sarkıp, el yapımı menteşelerinden çılgınca sallanan kapıya bakmasına yetmişti.

"Umarım her birimizi teker teker öldüreceği kafana dank etmiştir Dill Harris," dedi Jem o sıra yanına gelmiş olan Dill'e. "Gözlerini oyarken beni suçlama sakın. Sen başlattın bu işi unutma."

"Hâlâ korkuyorsun," diye mırıldandı Dill sabırla.

Jem ise, hiçbir zaman hiçbir şeyden korkmayacağını Dill'in anlamasını istiyordu. "Sadece gelip bizi yakalamadan dışarı çıkmasını sağlamanın yolunu bulamıyorum." Üstelik Jem'in düşünmesi gereken bir de kız kardeşi vardı.

Bunu söyleyince korktuğunu anladım. Bir keresinde çatıdan atlaması için ona meydan okumuştum ve o zaman da bana, "Eğer ben ölürsem senin halin ne olur?" diye sormuştu. Sonra atlamış, bir yerine bir şey olmamış ve Radley Mülkü meselesi çıkana kadar da sorumluluk hissini filan unutmuştu.

"İddiadan vazgeçmek mi istiyorsun?" diye sordu Dill. "Yani istiyorsan... "

"Dill, böyle şeylerde biraz düşünmek gerekir," dedi Jem. "Bırak da bir dakika düşüneyim... bu bir kaplumbağayı kabuğundan çıkarmak gibi bir iş..."

"O nasıl oluyor?" diye sordu Dill.

"Altında bir kibrit yakarsın."

Jem'e, Radley evinde yangın çıkarmaya kalkarsa gidip Atticus'a söyleyeceğimi bildirdim.

Dill ise bir kaplumbağanın altında kibrit çakmanın iğrenç bir şey olduğunu belirtti.

"Hiç de iğrenç değil, sadece onu çıkmaya ikna ediyor... ateşte filan pişirmiyorsun," diye hırladı Jem.

"Kibritin canını yakmadığını nereden biliyorsun?"

"Kaplumbağalar bir şey hissedemez aptal," dedi Jem.

"Sen hiç kaplumbağa oldun mu bakalım, ha?"

"Hey Tanrı'm, Dill! Bırak da düşüneyim... diyelim ki ona taş attık..."

Jem o kadar uzun süre düşündü ki, sonunda Dill daha ılımlı bir teklifte bulundu. "Eğer oraya gidip eve dokunursan, ben de iddiayı kaybettiğini düşünüp *Gri Hayalet*'ini almam."

Jem'in yüzü ışıldadı. "Eve dokunacağım, hepsi o mu?"

Dill başını salladı.

"Emin misin? Geri döndüğüm anda mızıkçılık etmeni istemem."

"Evet hepsi o," dedi Dill. "Muhtemelen seni bahçede görünce peşine düşer ve biz de Scout'la üstüne atlayıp, ona bir zarar vermeyeceğimizi anlatana kadar tutarız."

Köşeden ayrılıp, Radley evinin önündeki kaldırıma çıktık ve kapıda durduk.

"Eh sen devam et," dedi Dill. "Scout ile ben de arkandayız."

"Gidiyorum," dedi Jem. "Sıkıştırma beni."

Evin köşesine kadar gidip geri döndü, kaşlarını çatıp, kafasını kaşıyarak en etkin giriş biçimini bulmaya çalışıyormuş gibi düz arsayı inceliyordu.

O zaman onunla alay ettim.

Jem kapıyı hızla itip ok gibi evin yan tarafına koştu ve avucunun içiyle duvara vurup geri dönerek yanımızdan geçti, saldırısının başarılı olup olmadığına bakmak için bile beklememişti. O tabana kuvvet koşarken Dill ve ben de peşine düştük. Bizim evin verandasına sığınınca, kalplerimiz ağzımızda, soluksuz kalmış olarak dönüp baktık.

Eski ev aynen önceki gibi harap ve perişandı, ama sokağı gözlerken iç panjurda bir hareket gördüğümüzü sandık. Anlık bir kıpırtı. Minicik, neredeyse gözle görülmez bir oynama. Ve ev hâlâ sakindi.

2

Dill, Meridian'a dönmek üzere eylül başında bizden ayrıldı. Onu son olarak beş otobüsünde gördük ve bir hafta sonra okula başlayacağımı hatırlayana kadar, gitmiş olduğu için bayağı acı çektim. Hayatımda hiçbir şeyi bu kadar hevesle beklememiştim. Kışları saatler beni ağaç evinde, gözlerim okul bahçesine dikili, Jem'in bana verdiği teleskopla yığın yığın çocuğu gözetler, oyunlarını öğrenir, körebe oynayan Jem'in kırmızı ceketini takip eder, gizlice onların şanssızlıklarını ve önemsiz zaferlerini paylaşırken bulurdu.

İlk gün Jem tenezzül edip beni okula götürdü, genelde ebeveynlerin yaptığı bir işti bu ama Atticus Jem'in bana sınıfımı göstermekten çok mutlu olacağını söylemişti. Sanırım bu gidiş için bazı paralar el değiştirmişti çünkü Radley Mülkü'nün köşesini koşarak geçerken Jem'in cebinden alışık olmadığım bir şıngırtı geldiğini duymuştum. Okul bahçesinin hizasına gelip de yavaşladığımızda, Jem büyük bir dikkatle, okuldayken kendisini rahatsız etmememi, *Tarzan* ve *Karınca Adam*'dan bir sahne oynamak gibi isteklerde bulunmamamı, teneffüslerde ve öğle tatilinde özel hayatından bahsederek veya peşine takılarak onu utandırmamamı anlatmaktaydı. Ben kendi birinci sınıfımla kalacaktım ve o da beşinci sınıfta olacaktı. Kısacası, onu rahat bırakacaktım.

"Artık oynayamayacağımızı mı söylemek istiyorsun?" diye sordum.

"Evdeyken her zamanki gibi oynarız," dedi. "Ama sen de göreceksin... okul farklıdır."

Kesinlikle öyleydi. Daha ilk sabah bitmeden, öğretmenimiz Bayan Caroline Fisher beni sınıfın önüne çıkardı ve cetvelle avucuma vurduktan sonra, öğlene kadar köşede ayakta durma cezası verdi.

Bayan Caroline yirmi bir yaşından büyük değildi. Parlak, kumral saçları, pembe yanakları vardı ve kırmızı oje sürüyordu. Yüksek topuklu pabuçlar ve kırmızı beyaz çizgili bir elbise giymişti. Bonbon şekeri gibi kokuyor ve öyle de görünüyordu. Sokağın karşısında, bizden bir ev aşağıdaki Bayan Maudie Atkinson'un üst kattaki odasını kiralamıştı ve Bayan Maudie bizi ona tanıştırdığında Jem günlerce hayal âleminde gezmişti.

Bayan Caroline tahtaya adını yazıp, "Bu benim Bayan Caroline Fisher olduğumu anlatıyor," dedi. "Alabama'nın kuzeyinden, Winston'ım." Sınıfta endişeli bir mırıltı dolandı, acaba o bölgeye has gariplikleri o da sergileyecek, o konudaki söylentileri kanıtlayacak mıydı? (11 Ocak 1861'de Alabama Birlik'ten ayrıldığı zaman, Winston da Alabama'dan ayrılmıştı ve Maycomb'daki bütün çocuklar bunu bilirdi.) Kuzey Alabama İçki Yatırımcıları, Koca Katırlar, çelik şirketleri, Cumhuriyetçiler, profesörler ve toplumsal bir önemi olmayan öteki insanlarla doluydu.

Bayan Caroline kedilerle ilgili bir hikâye okuyarak başlamıştı güne. Kediler birbirleriyle uzun sohbetler yapıyor, minik giysilerine bürünüyor ve bir mutfak sobasının altındaki sıcak bir evde yaşıyorlardı. Bayan Kedi bir markete girip çikolatalı fare ezmesi isteyince sınıftakiler bir kova dolusu Kızılderili solucanı gibi kıvranmaya başladı. Bayan Caroline ise bu hırpani kılıklı, kaba kumaştan gömlekler, un çuvalından etekler, pantolonlar giyen birinci sınıftan bihaber görünüyordu; çoğu yürüyebildiği günden itibaren pamuk toplayan ve domuz çobanlığı yapan bu çocuklar, ha-

yal gücüne dayalı edebiyattan muaftı. Bayan Caroline öyküyü bitirdi ve, "Ah, çok güzeldi, değil mi?" dedi.

Sonra tahtaya gidip dev gibi köşeli büyük harflerle alfabeyi yazdı ve sınıfa dönerek, "Bunların ne olduğunu bilen var mı?" diye sordu.

Herkes biliyordu; birinci sınıfın çoğunluğunu geçen yıldan kalanlar oluşturmaktaydı.

Sanırım adımı bildiği için beni seçti; ben alfabeyi okurken kaşlarının arasında hafif bir çizgi belirmiş ve bana *My First Reader*'in çoğunu ve *The Mobile Register*'deki borsa haberlerini de okuttuktan sonra, okuryazar olduğumu keşfederek açık bir hoşnutsuzlukla bakmaya başlamıştı. Sonunda, babama artık bana bir şey öğretmemesini, bunun okumamı bozacağını söylemememi istedi.

Şaşkınlıkla, "Babam mı?" dedim. Bayan Caroline'nin gülümseyerek başını salladığını görünce de, "Bana o bir şey öğretmedi ki Bayan Caroline. Atticus'un bana herhangi bir şey öğretecek zamanı yoktur," diye ekledim.

"O öğretmediyse kim öğretti peki?" Bunu tatlılıkla sormuştu. "Biri öğretmiş olmalı. Herhalde *Mobile Register*'i okuyarak doğmadın."

"Jem öyle olduğumu söylüyor. Bir kitapta benim bir Finch (ispinoz) değil, Bullfinch (şakrak kuşu) olduğumu okumuş, doğum sırasında değiştirilmişim ve aslında ben..."

Belli ki Bayan Caroline yalan söylediğimi düşünüyordu. "Hayal gücümüzün bu kadar ileri gitmesine izin vermeyelim hayatım," dedi. "Babana söyle artık sana bir şey öğretmesin. Eğitime taze zihinle başlamak en iyisidir. Buradan itibaren konuyu benim devraldığımı ve verilen zararı gidermeye çalışacağımı..."

"Ama?"

"Baban nasıl öğretileceğini bilmiyor. Şimdi oturabilirsin."

Özür dilerim anlamında bir şeyler mırıldandım ve işlediğim suçu düşünmeye daldım. Okuma öğrenmek için bilinçli bir çabam olmamıştı hiç, fakat bir şekilde günlük gazetelerin içinde yüzer bulmuştum kendimi. Kilisedeki o uzun saatler... acaba o zaman mı öğrenmiştim? İlahileri okuyamadığım bir zamanı hatırlayamıyordum bile. Şimdi bu konuda düşünmeye zorlanınca, okumanın da, tıpkı hiç etrafıma bakınmadan önlüğümü bağlayabilmem ya da karmakarışık ayakkabı bağcıklarının iki ucunu bulup çıkarabilmem gibi öyle kendiliğinden başıma gelen bir şey olduğunu kavrıyordum. Atticus'un işaret parmağının üzerindeki satırların ne zaman kelimelere bölünmeye başladığını hatırlayamıyordum ama, bütün gece onlara, günün haberlerine, yasalaştırılacak kanun taslaklarına, Lorenzo Dow'un günlüklerine... her gece kucağına tırmandığımda Atticus her ne okuyorsa ona baktığımı hatırlıyordum. Okumaktan korkmadığım gibi onu sevmemiştim de. İnsan nefes almayı sevmez ki.

Bayan Caroline'yi kızdırdığımı biliyordum, ben de Jem gelip beni okul bahçesindeki birinci sınıf sürüsünden ayırdığı öğle tatiline kadar onunla ilgilenmeyip, camdan dışarı baktım. Jem nasıl gittiğini sordu. Ben de anlattım.

"Kalmak zorunda olmasam çıkıp giderdim. Jem, o lanet hanım Atticus'un bana okumayı öğrettiğini ve artık buna bir son vermesi gerektiğini..."

"Merak etme Scout," diye yatıştırdı Jem beni. "Bizim öğretmenimiz Bayan Caroline'nin yeni bir öğretme metodu denediğini söylüyor. Üniversitede öğrenmiş bunu. Yakında bütün sınıflarda uygulanacakmış. Bu yöntemde kitaplardan fazla bir şey öğrenmek zorunda değilmişsin... yani inekler hakkında bir şeyler öğrenmek istiyorsan gidip birini sağıyorsun, böyle bir şey işte, anladın mı?"

"Evet Jem, ama ben inekler hakkında bir şey öğrenmek istemiyorum, ben..."

"Tabi ki istiyorsun. İnekleri tanıman gerekir, Maycomb'da hayatın çok büyük bir kısmını oluşturur onlar."

Jem'e aklını kaçırıp kaçırmadığını sormamak için kendimi zor tuttum.

"Sana sadece birinci sınıfta uygulanan yeni öğretme yöntemini anlatmaya çalışıyorum, inatçı. Dewey Ondalık Sistemi deniyor buna."

Jem'in bildirilerini asla sorgulamazdım ve buna başlamak için de bir neden görmüyordum. Dewey Ondalık Sistemi, kısmen, Bayan Caroline'nin üzerlerinde, "Kedi", "Fare", "Adam" ve "Sen" yazan kartları suratımıza sallaması anlamına geliyordu. Bizden bir yorum yapmamız beklenmiyormuş gibiydi ve sınıf da bu izlenimci keşfi sessizce kabullenmişti. Ben ise sıkılmış ve Dill'e mektup yazmaya başlamıştım. Bayan Caroline beni yazarken yakaladı ve babama bana bir şeyler öğretmeye son vermesini söylememi istedi. "Üstelik," dedi. "Birinci sınıfta küçük harfle değil büyük harfle yazarız. Üçüncü sınıfa kadar küçük harfle yazmayı öğrenmeyeceksiniz."

Bunun suçlusu da Calpurnia'ydı. Sanırım yağmurlu günlerde onu zıvanadan çıkarmamam için yapmıştı. Bir kâğıdın üzerine alfabeyi karalar, sonra da altına İncil'den bir bölüm kopya ederdi. Eğer ben de onun yazdığı gibi yazmayı becerebilirsem nefis bir sandviç, tereyağı ve şekerle ödüllendirirdi. Calpurnia'nın öğretim sisteminde duygusallığa yer yoktu: Ben onu ne kadar hoşnut edersem o da beni o kadar ödüllendirirdi.

"Öğlen eve yemeğe gidecek olanlar parmak kaldırsın," dedi Bayan Caroline Calpurnia'ya karşı geliştirdiğim yeni hınca bölerek.

İki çocuk parmak kaldırdı ve Bayan Caroline bizlere baktı.

"Yemeğini getirmiş olan herkes sırasının üstüne koysun."

Birdenbire ortaya pekmez tasları çıktı ve tavanda metalik ışınlar oynaştı. Bayan Caroline de ayağa kalkıp sıraların arasında gezinmeye ve yemeklerin içeriğini incelemeye başladı, hoşuna gidenlere başını sallıyor,

gitmeyenlere hafifçe kaş çatıyordu. Walter Cunningham'ın sırasına gelince durdu. "Seninki nerede?" diye sordu.

Walter Cunningham'ın yüzü, birinci sınıftaki herkese onda kancalı kurt olduğunu anlatıyordu. Ayakkabılarının olmayışı da bu kurtları nasıl edindiğini söylüyordu. İnsanlar çiftlik ambarlarının yanlarındaki avlulara ve domuz ağıllarına yalınayak girerek edinirdi kancalı kurtları. Eğer Walter'in ayakkabısı olsaydı okulun ilk gününde giyer ve kışın ortasına kadar bir kenara atardı. Temiz bir gömlek ve düzgünce yamanmış elbiseler giymişti.

"Bu sabah yemeğini almayı unuttun mu?" diye sordu Bayan Caroline.

Walter doğruca ileriye bakıyordu. Sıska çenesinde bir kasın attığını gördüm.

"Bu sabah yemeğini almayı unuttun mu?" diye bir daha sordu Bayan Caroline. Walter'in çenesi de bir daha titredi.

"Evet efendim," gibi bir şeyler mırıldandı sonunda Walter.

Bayan Caroline masasına gidip cüzdanını açtı. "İşte bir çeyrek," dedi Walter'e. "Bugünlük gidip kasabada bir şeyler ye. Yarın bana iade edersin parayı."

Walter başını salladı. "Hayır sağ olun bayan," dedi heceleri yaya yaya.

Bayan Caroline'nin sesi sabırsızlandığını gösteriyordu: "Walter gel al şunu."

Walter bir daha başını salladı.

Walter başını üçüncü kez sallayınca, sınıftan biri, "Gidip ona anlat Scout," diye fısıldadı.

Etrafıma bakındım ve kasaba halkının çoğunun ve tüm otobüs çocuklarının bana baktığını fark ettim. Bayan Caroline ile şimdiden iki kez

görüşmüştük ve bütün kalpleriyle bu tanışıklığın anlayış doğuracağına inanarak bana bakıyorlardı.

Zarafetle Walter adına harekete geçtim. "Ah... Bayan Caroline?"

"Ne var Jean Louise?"

"Bayan Caroline o bir Cunningham."

Tekrar yerime oturdum.

"Evet, Jean Louise?"

Ben her şeyi yeterince açık olarak anlattığımı sanıyordum. Bizler için olay meydandaydı: Walter Cunningham başını eğmiş orada oturmaktaydı. Yemeğini getirmeyi unutmamıştı, yemeği yoktu. Bugün olmadığı gibi yarın veya öbür gün de olmayacaktı. Muhtemelen bütün hayatı boyunca üç çeyreği bir arada görmeyecekti.

Tekrar denedim. "Walter, Cunninghamlardan biri Bayan Caroline."

"Pardon ne dedin Jean Louise?"

"Normaldir efendim, bir süre sonra siz de bütün kasabayı tanırsınız. Cunninghamlar iade edemeyecekleri hiçbir şeyi kabul etmezler... ne kilise yardım sepetleri, ne de bağış çeki. Kimseden asla bir şey almazlar, ellerinde ne varsa onunla idare ederler. Fazla bir şeyleri yoktur ama onlar olanla yetinirler."

Cunningham ailesiyle -o da sadece bir koluyla- ilgili bilgilerimi geçen kış yaşanan olaylara borçluydum. Walter'in babası Atticus'un müvekkillerinden biriydi. Bir gece bizim evde ipotek konusunda yapılan kasvetli bir görüşmenin ardından Bay Cunningham kapıdan çıkmadan önce, "Bay Finch, size borcumu ne zaman ödeyebileceğimi bilemiyorum," demişti.

Atticus da, "Bırakın üzüleceğiniz son şey bu olsun," diye cevap vermişti. Jem'e ipotek nedir diye sormuştum ve Jem bunu kuyruğu kıstırma durumu olarak açıklamıştı. Daha sonra da Atticus'a Bay Cunningham'ın bize ödeme yapıp yapmayacağını sormuştum.

"Para olarak değil," demişti Atticus. "Ama yıl bitmeden ödememi almış olurum. Görürsün."

Gördük. Jem'le bir sabah arka bahçede bir küfe soba odunu bulduk. Daha sonra arka taraftaki merdivende bir çuval ceviz peydahlandı. Noel'de bir kasa Afrika zambağı ve çobanpüskülü aldık. Baharda da bir çuval şalgam gelince, Atticus Bay Cunningham'a ödemesini fazlasıyla yaptığını söyledi.

"Niye bu şekilde ödeme yapıyor sana?" diye sormuştum.

"Çünkü yapabileceği tek şey bu. Hiç parası yok."

"Biz fakir miyiz Atticus?"

Atticus başıyla onayladı. "Aslında öyleyiz."

Jem'in burnu kırışmıştı. "Cunninghamlar kadar fakir miyiz peki?"

"Tam olarak değil. Cunninghamlar çiftçi, kırsal kesim insanları, ekonominin bozulması en çok onları vurdu."

Atticus, çiftçiler fakir olduğu için profesyonellerin de fakir olduklarını anlattı. Maycomb tarımla geçinen bir ilçe olduğu için, doktorların, dişçilerin ve avukatların da pek para yüzü gördüğü yoktu. İpotek ile ilgili sorunlar Bay Cunningham'ın başındaki dertlerin sadece bir kısmıydı. Yetiştirdiği ürünler ipotek borcunu ödemeye yetmemiş ve kazandığı üç beş kuruş da faize gitmişti. Eğer politik davranırsa ücretli bir iş bulabilirdi ama o zaman ilgilenemediği için toprağı harap olacaktı ve toprağını korumak için aç kalmaya ve dilediği gibi oy vermeye razıydı. Atticus, Bay Cunningham'ın belli bir tür erkeklerin soyundan olduğunu söylemişti.

Cunninghamların parası olmadığı için bize ellerinde olanlarla ödeme yapmışlardı. "Biliyor musun," dedi Atticus. "Doktor Reynolds da bu yöntemle çalışıyor? Mesela bebek doğurtmak için bazılarından bir kasa patates alıyor. Bayan Scout, eğer dikkatinizi bana verebilirseniz size ipotek sorununu anlatabilirim. Jem'in tarifleri bazen neredeyse gerçeğe yakın oluyor."

Eğer Bayan Caroline'ye bütün bunları açıklayabilseydim, kendimi uygunsuz bir duruma düşmekten ve sonra da Bayan Caroline'yi utanmaktan kurtarabilirdim, ama olayları Atticus gibi açıklayabilmek yeteneklerimi aşıyordu ve ben de, "Onu utandırıyorsunuz Bayan Caroline," dedim. "Walter'in evinde size geri verebileceği bir çeyreklik yok ve odun da sizin işinize yaramaz."

Bayan Caroline kıpırdamadan durdu ve sonra yakamdan kavrayıp beni masasına sürükledi. "Jean Louise, bu sabah senden yeterince çektim. Her seferinde yanlış adım atıyorsun hayatım. Elini uzat."

Elime tüküreceğini sanmıştım, çünkü Maycomb'da ancak bu amaçla el uzatılırdı: sözlü anlaşmalarda kullanılan geleneksel bir yemin yöntemiydi. Ne gibi bir pazarlık yaptığımızı merak ederek sınıfa döndüm ama sınıf da hayretle bana bakıyordu. Bayan Caroline cetvelini aldı, altı kez elime vurdu ve sonra da köşede durmamı söyledi. Sonunda Bayan Caroline'nin beni dövdüğünü kavrayan sınıf, ortak bir kahkahayla sarsıldı.

Bayan Caroline onları da aynı cezayla tehdit edince sınıf bir daha güldü, sakinleşmeleri ancak Bayan Blount'un gölgesi üzerlerine düşünce mümkün olabildi. Henüz Ondalık Sistem'in gizemleriyle tanışmamış olan doğma büyüme Maycomblu Bayan Blount, elleri belinde kapıda belirmiş ve, "Bu sınıftan bir daha bir ses duyacak olursam içindeki herkesle birlikte yakarım," buyurmuştu. "Bayan Caroline, bütün bu gürültüden altıncı sınıftakiler piramitlere konsantre olamıyor!"

Köşedeki ikametim kısa sürdü. Zil çalınca Bayan Caroline herkesin yemek için dışarı akın edişini izledi. Çıkan son kişi ben olduğum için, onun koltuğuna çöküp kafasını kollarının arasına gömüşüne tanık olmuştum. Bana karşı daha dostça davranmış olsa, onun için üzülecektim. Güzel minik bir şeydi.

3

Walter Cunningham'ı bahçede yakalamak beni biraz keyiflendirdi, ama tam burnunu tozlara sürterken Jem çıkageldi ve durmamı söyledi. "Sen ondan büyüksün," dedi.

"Neredeyse seninle yaşıt," dedim ben de. "Hem benim yanlış adım atmama neden oldu."

"Bırak gitsin Scout. Neden?"

"Yemeği yoktu," dedim ve Walter'in beslenme işine nasıl bulaştığımı anlattım.

Walter ise yerden kalkmış, sessizce Jem'le beni dinliyordu. Sanki ikimizden birinden bir saldırı bekliyormuş gibi yumrukları yarı sıkılı vaziyetteydi. Onu kovalamak üzere atıldım ama Jem elini omzuma koyup durdurdu beni. Walter'i bir spekülatör havasıyla inceledi. "Senin baban Bay Walter Cunningham Old Sarum'dan değil mi?" diye sordu ve Walter de başıyla onayladı.

Walter sanki balık yemiyle büyümüş gibi görünüyordu: Dill Harris'inkiler kadar mavi olan gözleri sulu, göz kenarları kırmızıydı. Nemli bir pembelik görünen burun ucu dışında suratında başka renk yoktu. Gergin bir şekilde elbisenin yamalarını tutturan metal kancalarla oynuyordu.

Jem birden sırıttı çocuğa. "Bugün yemeğe bize gel Walter," dedi. "Gelirsen seviniriz."

Walter'in yüzü önce aydınlandı sonra kardı.

Jem, "Babamız senin babanın arkadaşıdır," dedi. "Scout ise biraz kaçıktır... ama artık seninle dövüşmeyecek."

"Ben o kadar emin değilim bundan," dedim. Jem'in benim adıma vaatlerde bulunmasına kızmıştım ama o arada kıymetli öğle tatili de geçmekteydi. "Evet Walter, bir daha üzerine atılmayacağım. Sarı fasulye sever misin? Bizim Cal sahiden iyi aşçıdır."

Walter dudaklarını ısırarak olduğu yerde kalakalmıştı. Sonunda, "Hey, geliyorum!" diye seslendiğinde Jem'le ben vazgeçmiş ve neredeyse Radley Mülkü'ne varmıştık bile.

Walter bize yetişince Jem onunla keyifli bir sohbete başladı. Neşeyle Radley evini gösterip, "Orada bir deli yaşıyor," dedi. "Hiç duymuş muydun Walter?"

"Duydum sanırım," dedi Walter. "Okula ilk geldiğim sene köylüleri yediğini duyunca neredeyse ölüyordum korkudan... arkadaşlar onları çiğneyip, kalanları da çitten okulun bahçesine attığını söylemişlerdi."

Şimdi yanında Walter ve benimle yürüyen Jem, Boo Radley'den pek korkmazmış gibiydi. Hatta övünmeye bile başladı. "Bir keresinde ta eve kadar gittim ben," dedi Walter'e.

"Eve kadar giden birinin, oradan geçerken koşmayı da bırakması gerekir," dedim ben kafamı bulutlara doğru kaldırıp.

"Kim koşuyormuş bakalım Bayan Titiz?"

"Yanında kimse olmayınca sen."

Bizim evin önündeki basamaklara vardığımızda Walter bir Cunningham olduğunu unutmuştu. Jem doğruca mutfağa koşup Calpurnia'ya sofraya bir tabak daha koymasını, misafirimiz olduğunu söyledi. Atticus ise

Walter'i selamlayıp, onunla mahsuller hakkında Jem'in de benim de takip edemediğimiz bir sohbete başladı.

"Birinci sınıfı geçemedim Bay Finch, çünkü baharda evde kalıp ekin biçmekte babama yardım etmem gerekiyordu, ama artık benden sonraki kardeşim yapacak o işleri."

"O doğunca bir çuval patates mi ödemiştiniz?" diye sordum ama Atticus başını salladı bana doğru.

Walter tabağını yemekle doldurunca, Jem ile benim şaşkın bakışlarımızın altında Atticus ile ikisi iki erkek gibi sohbete başladılar. Walter daha pekmez olup olmadığını sormak için araya girdiğinde, Atticus ipotek sorunlarını izah ediyordu. Atticus, Calpurnia'ya seslendi, o da sürahiyi kapıp geldi. Walter kendine dilediği kadar pekmez alırken ayakta bekledi. Walter sebzelerinin ve etinin üzerine cömertçe pekmez döktü. Ne yaptığını sormasam muhtemelen süt bardağına da pekmez dolduracaktı.

Sürahiyi yerine bırakırken sosluk çınladı ve Walter hemen ellerini kucağına koydu. Sonra da kafasını önüne eğdi.

Atticus yine bir baş hareketi yapmıştı bana. "Ama yemeğine pekmez doldurdu," diye itiraz ettim. "Her şeyin üstüne pekmez döktü..."

O zaman Calpurnia beni mutfağa çağırdı.

Çok kızgındı ve kızınca Calpurnia'nın grameri pek düzgün olmazdı. Ortalık sakinken onun grameri de Maycomb'daki herhangi birininki kadar iyiydi. Atticus, Calpurnia'nın birçok siyahtan daha iyi bir eğitim aldığını söylerdi.

Dehşet saçarak bana bakan gözlerinin derinliklerinde minik çizgiler vardı. "Bazı kimseler yemeklerini bizim gibi yemezler," diye fısıldadı öfkeyle. "Ama böyle yaptıklarında sofrada onlara karışamazsın. O çocuk senin misafirin ve masa örtüsünü yemek istese bile bırakırsın yesin, duyuyor musun?"

"O misafir değil ki Cal, o sadece bir Cunningham..."

"Kes sesini! Kim olursa olsun bu evde yemek yiyen herkes konuktur ve sakın bir daha öyle sanki sen çok yüksek ve önemli biriymişsin gibi onları eleştirdiğini görmeyeyim! Sizin durumunuz Cunninghamlarınkinden iyi olabilir ama bu sana öyle çirkin davranma hakkı vermez, eğer sofrada oturup adam gibi yemeğini yiyemeyeceksen burada, mutfakta yiyebilirsin."

Calpurnia şapırtılı bir şaplakla, itilerek açılan mutfak kapısından yemek odasına gönderdi beni. Tabağımı alıp geldim ve onlarla yeniden karşılaşıp küçük düşmekten kurtulduğum için yine de halime şükrederek mutfakta bitirdim yemeğimi. Calpurnia'ya da beklemesini, onunla hesaplaşacağımı söyledim: bana bakmadığı bir gün gidip kendimi Barker Girdabı'na atacaktım ve o da üzülecekti. Üstelik, bugün daha önce de onun yüzünden başım derde girmişti: bana küçük harfle yazmayı öğreten oydu ve her şey onun kabahatiydi. "Sesin çıkmasın hiç," dedi o da.

Jem'le Walter okula dönerken önden yürüdüler: geriye kalıp, Atticus'a Calpurnia'nın kötülüklerini gammazlamak Radley Mülkü'nün önünden tek başına yıldırım hızıyla koşarak geçmeye değerdi. Sözlerimi, "Ne olursa olsun, Jem'i benden daha çok seviyor," diye bağlamış ve Atticus'a Calpurnia'yı hiç vakit kaybetmeden sepetlemesini önermiştim.

"Acaba Jem'in onu senin yarın kadar bile üzmediğini hiç düşündün mü?" Atticus'un sesi çok sertti. "Ondan kurtulmaya hiç niyetim yok, ne şimdi ne de başka bir zaman. Calpurnia olmadan bir gün bile idare edemeyiz, bu hiç aklına geldi mi? Cal'ın senin için ne çok şey yaptığını düşün ve aklını başına topla, duydun mu?"

Okula döndüm ve kızıp köpürmelerim bir feryatla bölünene kadar Calpurnia'dan nefret etmeyi sürdürdüm. Kafamı kaldırıp bakınca Bayan

Caroline'nin yüzünde bir dehşet ifadesiyle sınıfın ortasında dikildiğini gördüm. Belli ki mesleğini sürdürecek kadar dirilmişti.

"Bu canlı!" diye bağırıyordu.

Sınıfın tüm erkek nüfusu yardımına koştu. Tanrı'm, diye düşündüm, bir fareden korkmuş. Tüm canlılara karşı gösterdiği sabrı fenomen haline gelmiş olan Küçük Chuck Little, "Ne tarafa gitti Bayan Caroline?" dedi. "Ne yana kaçtığını söyleyin, çabuk! Hey D.C..." Arkasındaki çocuğa dönmüştü. "D.C., kapıyı kapa da kaçmasın. Hadi bayan, nereye gitti söyleyin?"

Bayan Caroline titreyen parmağını ne yere ne de bir sıraya doğru değil, tanımadığım dev gibi cüsseli birine doğru uzattı. Küçük Chuck'un suratı buruştu ve nazik bir tavırla, "Ondan mı söz ediyordunuz bayan?" diye sordu. "Evet canlıdır. Sizi korkutacak bir şey mi yaptı?"

Bayan Caroline ümitsizce, "Tam yanından geçerken saçından fırladı... saçından öylece fırlayıverdi..."

Küçük Chuck'un yüzünde koca bir tebessüm belirmişti. "Bitten korkmaya gerek yok bayan. Hiç görmemiş miydiniz daha önce? Artık korkmayın ve masanıza gidip bize bir şeyler daha öğretin."

Küçük Chuck Little, toplumumuzun, bir sonraki öğününün nereden geleceğini bilemeyen başka bir üyesiydi ama doğuştan centilmendi. Dirseğinin altından tutarak Bayan Caroline'yi sınıfın önüne götürdü. "Artık üzülmeyin bayan," dedi. "Bitten korkmaya gerek yok. Size biraz soğuk su getireyim."

Bitin ev sahibi ise yarattığı karmaşaya en küçük bir ilgi göstermiyordu. Kafasını karıştırıp konuğunun yerini saptamış ve yakaladığı gibi başparmağıyla işaretparmağının arasında ezivermişti.

Bayan Caroline bu süreci tiksinti dolu bir merakla izledi. Küçük Chuck kâğıt bardakta su getirince minnetle içti. Sonunda sesine kavuşmuştu. "Senin adın ne oğlum?" diye sordu yumuşak bir sesle.

Oğlan gözlerini kırpıştırdı. "Kimin, benim mi?" Bayan Caroline başıyla onayladı.

"Burris Ewell."

Bayan Caroline yoklama defterini inceledi. "Burada bir Ewell soyadı var ama ismi yok ... ismini heceler misin bana lütfen?"

"Nasıl yapılacağını bilmiyorum ki. Evde bana Burris derler."

"Pekâlâ Burris," dedi Bayan Caroline. "Sanırım bugün öğleden sonra sana izin versek daha iyi olacak. Eve gidip saçlarını yıkamanı istiyorum." Kalın ciltli bir kitap çıkarıp sayfalarını karıştırdı ve bir süre okudu. "Burada güzel bir reçete var... Burris eve gitmeni ve saçını küllü sabunla yıkamanı istiyorum. Sonra da başını gaz yağıyla ovacaksın."

"Neden bayan?"

"Şeyden, ee... bitlerden kurtulmak için. Anlıyor musun Burris, öteki çocuklara da geçebilir ve sen de böyle olmasını istemezsin değil mi?"

Çocuk ayağa kalktı. Hayatımda gördüğüm en iriyarı insandı. Boynu koyu gri, ellerinin üzeri lekeler içindeydi ve tırnak dipleri de simsiyahtı. Suratındaki yumruk kadarcık temiz yerden Bayan Caroline'ye bakıyordu. Daha önce onu kimse fark etmemişti çünkü muhtemelen Bayan Caroline ile ben sınıfı epeyce eğlendirmiştik.

"Ve Burris," dedi Bayan Caroline. "Lütfen yarın derse gelmeden önce yıkan."

Çocuk kabaca güldü. "Beni evime siz göndermiyorsunuz bayan. Zaten gidiyordum... bu yıllık vaktimi doldurdum."

Bayan Caroline şaşırmış görünüyordu. "Ne demek istiyorsun?"

Çocuk cevap vermedi. Sadece küçümser bir homurtu çıkardı.

Sınıfın büyük çocuklarından biri onun yerine yanıt verdi. "O Ewellerden biri bayan." Bakalım bu yanıt da benim girişimim gibi başarısız mı olacak diye merak ettim. Ama Bayan Caroline dinlemeye istekli gibiydi.

"Bütün okul onlarla doludur. Her yılın ilk günü gelir sonra da giderler. Okul kaçaklarını takip eden hanım getirir onları buraya, çünkü şerife gitmekle tehdit eder, ama sonra onları burada tutmaya uğraşmaz. İlk gün isimlerini yoklama defterine geçirince yasayı uygulamış olduğunu farz ediyor. Yılın geri kalanında da buradaymışlar gibi işaret koymanız lazım deftere..."

"Peki ama velileri?" diye sordu Bayan Caroline gerçek bir ilgiyle.

Cevap, "Hiçbirinin annesi yoktur," oldu. "Ve dünyaya nasıl geldikleri tartışma konusudur."

Burris Ewell hikâyeye bayılmıştı. Bozuk şivesiyle, "Birinci sınıfın ilk gününe üç yıldır geliyorum," dedi yayık yayık. "Belki artık bu yılın sonunda ikinci sınıfa geçirirler beni..."

Bayan Caroline, "Lütfen yerine otur Burris," dedi ve bunu dediği anda ciddi bir hata yaptığını anlamıştım. Çocuğun gevşekliği aniden öfkeye dönüşmüştü.

"Hele bir dene de oturt beni bakalım bayan."

Küçük Chuck Little ayağa fırladı. "Bırakın gitsin efendim," dedi. "Tehlikelidir, kolay kolay da yatışmaz. Bir olay çıkarabilir ve aramızda küçükler var."

Kendisi de en ufak tefek erkeklerdendi ama Burris Ewell, ona doğru dönünce Küçük Chuck Little'nin sağ eli hemen cebine gitmişti. "Geri bas Burris," dedi. "Yoksa anında gebertirim seni. Hadi evine git."

Burris yarısına kadar gelen çocuktan korkmuş gibiydi ve Bayan Caroline onun kararsız halinden yararlandı. "Burris evine git. Gitmezsen müdürü çağıracağım," dedi. "Zaten her halükarda rapor etmem gerekiyor bunu."

Oğlan homurdandı ve sallana sallana kapıya doğru yürümeye başladı.

Kendini emniyette hissedince de dönüp, "Rapor edersen lanet olsun sana," diye bağırdı. "Bana bir şey yapacak sümüklü öğretmen daha anasından doğmadı! Sen de beni bir yere yollayamazsın bayan. Unutma sakın, hiçbir yere yollayamazsın."

Bayan Caroline'nin ağladığından emin oluncaya kadar bekledi ve dönüp ayaklarını sürüyerek binadan çıktı.

Az sonra hepimiz kürsünün etrafında toplanmış, çeşitli yöntemlerimizle Bayan Caroline'yi rahatlatmaya çalışıyorduk. Hakikaten de kötü bir çocuktu... belden aşağı vurdu... insan öğretmenlerle böyle konuşmaz... Maycomb aslında böyle bir yer değildir Bayan Caroline, gerçekten... artık korkmayın bayan. Bayan Caroline niye bize bir hikâye okumuyorsunuz? Sabahki o kedi şeyi sahiden güzeldi...

Bayan Caroline gülümseyip burnunu çekti. "Teşekkür ederim canlarım," diyerek bizi yerlerimize yolladıktan sonra da bir kitap aldı ve bir geçitte yaşamakta olan karakurbağa ile ilgili uzun bir öyküyle birinci sınıfı hayretlere boğdu.

O gün dördüncü kez -ikisi dörtnala koşarak- Radley Mülkü'nün önünden geçerken, içimdeki sıkıntı da eve uygun bir biçimde derinleşmişti. Eğer okulun geri kalan günleri de ilk günkü gibi sahnelerle geçecekse biraz eğlenceli olabilirdi, ama dokuz ayı okuyup yazmadan geçirme fikri, kaçıp gitmeyi düşünmeme yol açıyordu.

O gün akşamüzeri seyahat planlarımın çoğu hazırdı; işten dönen Atticus'u karşılamak üzere kaldırımda Jem'le yarışırken ben pek hevesli değildim. Uzakta postanenin köşesinden dönüşünü gördüğümüz anda koşarak onu karşılamaya gitme âdetimiz vardı. Atticus öğle yemeğindeki gözden düşüşümü unutmuş gibiydi; okul hakkında bir sürü sorusu vardı. Cevaplarım tek heceli oldu ve o da fazla üstüme gelmedi.

Belki Calpurnia günümün feci geçtiğini hissetmişti: akşam yemeğini hazırlayışını seyretmeme izin verdi. "Gözlerini kapa ağzını aç," dedi. "Sana bir sürprizim var."

Çıtır ekmeği pek sık yapmazdı, asla zaman bulamadığını söylerdi, ama o gün ikimiz de okulda olunca işlerini daha kolay yapmıştı. Çıtır ekmeği sevdiğimi de bilirdi.

"Bugün seni özledim," dedi. "Ev o kadar ıssız geldi ki saat iki civarında radyoyu açmak zorunda kaldım."

"Neden? Yağmur yağmadıkça zaten Jem'le ikimiz evde durmayız ki."

"Biliyorum," dedi. "Ama her zaman ikinizden biri uzaktan seslenir. Kim bilir ben de kaç kez size seslenmişimdir." Sonra mutfak iskemlesinden kalkıp, "Eh, ben de bir tava çıtır ekmek yapmaya vaktim var diye düşündüm," dedi. "Şimdi gel de masayı kurmama yardım et."

Calpurnia eğilip beni öptü. Ben de aklından neler geçtiğini merak ederek içeri gittim onunla birlikte. Herhalde benimle barışmak istiyordu, hepsi oydu. Bana karşı her zaman çok sert davranmış ve sonunda ters davranışlarının yanlış olduğunu görüp üzülmüştü ama bunu dile getirmeyecek kadar da inatçıydı. Artık o günün dertlerinden bıkıp usanmıştım.

Yemekten sonra Atticus gazetesiyle koltuğuna yerleşti ve, "Scout okumaya hazır mısın?" diye seslendi. Tanrı, bana dayanabileceğimden fazlasını göndermekteydi ve öndeki verandaya çıktım. Atticus da peşimden geldi.

"Bir sorun mu var Scout?"

Atticus'a kendimi pek iyi hissetmediğimi ve onun açısından da bir sorun yoksa artık okula gitmemeyi düşündüğümü anlattım.

Atticus salıncaklı kanepeye oturup bağdaş kurdu. Parmaklarını saat cebinde gezdiriyordu; söylediğine göre ancak böyle düşünebilmekteydi. Hoş bir sessizlik içinde bekliyordu ve ben de durumumu sağlamlaştırma-

ya karar verdim. "Siz hiç okula gitmemişsiniz ama pekâlâ da her şeyi öğrenmişsiniz, o yüzden ben de gitmeyeceğim artık. Dedemin size ve Jack Amca'ma yaptığı gibi, siz de beni eğitebilirsiniz."

"Hayır yapamam," dedi Atticus. "Hayatımı kazanmak zorundayım. Üstelik, eğer seni evde tutarsam beni hapse atarlar, şimdi biraz magnezi içersen yarın okula gidebilirsin."

"Ben artık iyiyim, gerçekten."

"Ben de öyle tahmin etmiştim. Pekâlâ mesele nedir?"

Parça parça o günün talihsizliklerini anlattım. "...ve bana yanlış öğrettiğinizi söyledi, yani artık sizinle hiç okuyamayacağız. Lütfen beni oraya göndermeyin, lütfen efendim."

Atticus ayağa kalktı ve verandanın ucuna kadar yürüdü. Asma salkımını incelemesini bitirdikten sonra tekrar yanıma döndü.

"Her şeyden önce," dedi. "Eğer basit bir şeyi kavrayabilirsen Scout, her çeşit insanla çok daha iyi ilişki kurarsın. Olayları onun gözüyle görmedikçe, arada bir onların ayakkabılarını giyip dolaşmadıkça, bir insanı asla gerçekten anlayamazsın..."

"Efendim?"

"...derisinin içine sızıp orada dolaşmadıkça."

Atticus, o gün pek çok şey öğrendiğimi, buna karşılık Bayan Caroline'nin de çeşitli şeyler öğrenmiş olduğunu söyledi. Bir Cunningham'a asla bir şey vermemesi gerektiğini öğrenmişti mesela, ama Walter ve ben kendimizi onun yerine koyarsak bunun dürüstçe bir yanlış olduğunu anlayabilirdik. Bir günde bütün Maycomb yöntemlerini kavramasını bekleyemez ve bu yüzden onu sorumlu tutamazdık.

"Ben de aynı durumdaydım ama," dedim. "Ben de ona okumamam gerektiğini bilmiyordum ve o da beni sorumlu tuttu bu yüzden... dinleyin Atticus, okula gitmem şart değil!" Aklıma aniden parlak bir fikir gelmişti.

"Burris Ewell, hatırladınız mı? O sadece ilk gün gidiyor okula. Bir kez deftere kaydolursa, okul kaçaklarını takip eden hanım yasaya uyduğunu kabul ediyor..."

"Sen aynı şeyi yapamazsın Scout," dedi Atticus. "Bazen, özel durumlarda yasayı biraz esnetmek daha iyidir. Senin durumunda ise yasa esneklik göstermiyor. Yani okula gitmek zorundasın."

"O gitmediğine göre niye ben gitmek zorunda kalıyorum ki?"

Atticus, Ewellerin üç kuşaktır Maycomb'un yüzkarası olduklarını anlattı. Hatırlayabildiği kadarıyla hiçbiri hayatında bir gün namusuyla çalışmış değildi. Bir Noel'de, ağacı atarken beni de yanına alacağını ve onların nerede ve nasıl yaşadıklarını göstereceğini söyledi. İnsandılar ama hayvan gibi yaşıyorlardı. "İstedikleri an okula gidebilirler, en küçük bir eğitim görme arzusu duydukları an," dedi Atticus. "Onları kanun zoruyla okulda tutmanın yolları var ama Ewelller gibileri yeni bir çevrede kalmaya zorlamak aptallık olur..."

"Eğer yarın okula gitmezsem siz de beni zorlamış olacaksınız."

"Hadi bunu bırakalım artık," dedi Atticus kuru bir sesle. "Siz, Bayan Scout Finch, sıradan insanlardansınız. Yasaya uymaya mecbursunuz."

Ewellerin, yine Ewellerden oluşan özel bir topluma ait olduklarını söyledi. Belli durumlarda, toplum bazı Ewell davranışlarını görmezden gelmek gibi basit bir yöntemle onlara ayrıcalıklar tanıyabiliyordu. Mesela okula gitmek zorunda değildiler. Ayrıca, Bay Bob Ewell'in, yani Burris'in babasının mevsim dışında kapan kurmasına ve avlanmasına da izin veriliyordu.

"Atticus bu kötü bir şey," dedim. Maycomb'da, mevsim dışı avlanmak bir suç, büyük bir cürüm olarak görülürdü.

"Evet yasaya aykırı," dedi babam. "Ve kesinlikle kötü bir şey, ama bir erkek yoksulluk yardımı çeklerini içkisine harcıyorsa çocuklarının açlık-

tan ölmemek için bir şeyler bulması lazım. Ben buralarda hiçbir arazi sahibinin o adamın çocuklarına götürdüğü yiyeceklerde gözünün kaldığını sanmıyorum."

"Bay Ewell öyle davranmamalıymış..."

"Tabi ki davranmamalı ama o asla değişmez. Onun çocuklarını kınamaktan vazgeçecek misin?"

"Hayır efendim," diye mırıldandım ve son bir atılımda bulundum: "Ama eğer okula gitmeye devam edersem, artık hiç okuyamayacağız birlikte... "

"Bu sahiden üzüyor seni değil mi?"

"Evet efendim."

Atticus eğilip bana baktığında, her zaman bir şeyler beklememe yol açan o ifadeyi gördüm yüzünde. "Uzlaşma ne demek, biliyor musun?"

"Yasayı esnetmek mi?"

"Hayır, karşılıklı taviz verilerek elde edilen bir tür anlaşma. Şu şekilde olacak," diye devam etti. "Eğer sen okula gitmenin gerekli olduğunu kabul edersen, her zamanki gibi her akşam okumaya devam edeceğiz. Anlaştık mı?"

"Evet efendim!"

Tükürmeye hazırlandığımı görünce, "Her zamanki formaliteler olmadan da anlaşmamızı geçerli kabul edebiliriz," dedi.

Ben öndeki tel kapıyı açarken Atticus arkamdan, "Bu arada Scout," diye seslendi. "Anlaşmamız hakkında okulda bir şey söylemesen daha iyi olur."

"Neden ama?"

"Korkarım ki bu tür davranışlarımız daha eğitimli yetkililer tarafından uygun görülmeyebilir."

Jem'le babamızın böyle vasiyetname yazdırır gibi konuşmasına alışıktık ve anlamadığımız yerlerde Atticus'un sözünü kesip açıklamasını istemekte özgürdük.

"Ne efendim?"

"Ben hiç okula gitmedim," dedi. "Ama içimde, her akşam okuduğumuzu Bayan Caroline'ye söyleyecek olursan onun peşime düşeceğine dair bir his var ve peşime düşmesini istemiyorum."

Atticus o gece, görünürde bir neden olmadan çıkıp bir bayrak direğinin tepesinde oturan adamla ilgili şaşırtıcı haberi okuyarak bizi heyecanlandırdı ve bu haber, Jem'in cumartesi gününü ağaç evinin tepesinde geçirmesi için yeterli bir neden oluşturdu. Jem kahvaltıdan sonra günbatımına kadar ağaç evinde kaldı ve eğer Atticus malzeme tedarik yollarını kesmese geceyi de orada geçirecekti. Ben, günün çoğunu ağaç evine tırmanıp inerek, Jem'e çeşitli şeyler taşıyarak, ona kitap, gıda ve su temin ederek geçirdim ve Atticus ona aldırış etmezsem aşağı ineceğini söylediğinde de gece için battaniyesini götürmek üzereydim. Atticus haklıydı.

4

Geri kalan okul günleri de ilk günden daha hayırlı olmadı. Aslında, giderek bütün Alabama Eyaleti'ne yayılan ve asıl işlevi bana Grup Dinamiklerini öğretmek olan, kilometrelerce elişi kâğıdı ve mum boya tüketilen, iyi niyetli ama yararsız ve de sonsuz bir Proje çerçevesinde geçti günlerim. Jem'in Dewey Ondalık Sistemi dediği şey, ilk yılımın sonunda tüm okulda uygulanır olduğu için, bunu diğer öğretme teknikleriyle kıyaslama imkânım olmadı. Ancak kendi etrafıma bakabilirdim: evde öğrenim görmüş olan Atticus ve amcam her şeyi bilirdi... en azından, birinin bilmediğini diğeri bilirdi. Dahası, babamın yılladır yasama meclisinde görev yaptığını, her seferinde oy birliği ile seçildiğini ve öğretmenlerimin İyi Vatandaş olmak için temel kabul ettiği düzenlemelerden tümüyle azade olduğunu da görmezden gelemiyordum. Yarı Ondalık, yarı Eski sistem eğitimi alan Jem ise, hem kendi başına, hem de grup içinde etkin bir işleve sahip görünüyordu ama Jem iyi bir örnek sayılmazdı: insanlar tarafından geliştirilen hiçbir eğitim sistemi onu kitaplardan ayıramazdı. Bana gelince, *Time* dergisinden ve evde ele geçirebildiğim her şeyi okumaktan başka bir şey bilmiyordum, ama Maycomb'un ağır aksak okul sisteminde gevşek gevşek ilerlerken, kendimi bir konuda aldatılmış hissetmekten de

alamıyordum. Bilmediğim şeyler dışında, önümdeki on iki yılın büyük bir sıkıntı içinde geçeceğine inanmaktaydım.

Bir gün, üçe kadar okulda kalmak zorunda olan Jem'den yarım saat evvel bizi bıraktılar ve Radley evinin önünden olabildiğince hızla koşarak geçtim, bizim evin verandasının güvenli ortamına ulaşana kadar da durmadım. Fakat koşarken gözüme bir şey takılmıştı ve öyle bir takılmıştı ki derin bir nefes alıp, uzun süre etrafı kolaçan ettikten sonra geri döndüm.

Radley arsasının kenarında iki tane canlı meşe ağacı vardı; kökleri kaldırıma kadar uzanıyor ve kaldırımın kabarık durmasına yol açıyordu. Ağaçlardan birinde gördüğüm şeydi dikkatimi çeken.

Göz hizamın hemen üzerindeki bir budak deliğine bir tür kalay kâğıt sıkışmıştı. Parmaklarımın ucunda yükseldim, çabucak etrafa bir göz attım, elimi budak deliğine uzattım ve dış ambalajları çıkarılmış iki parça çikleti aldım.

İlk isteğim onları çabucak ağzıma atmak oldu ama birden nerede olduğumu hatırladım. Eve koştum ve verandada ganimetimi inceledim. Çiklet taze görünüyordu. Kokladım, kokusunda da bir sorun yoktu. Yalayıp bir süre bekledim. Ölmeyince de ağzıma attım. Wrigley marka bol naneli çikletti.

Jem eve gelince o pabuç kadar sakızı nereden bulduğumu sordu. Ben de bulduğumu söyledim.

"Bulduğun şeyleri yeme Scout."

"Ama yerde değildi ki, ağacın üzerindeydi."

Jem homurdandı.

"Sahiden ağaçtaydı," dedim. "Okuldan gelirken bize daha yakın olan ağaçtaydı."

"Hemen tükür onu!"

Tükürdüm. Tadının keskinliği geçiyordu zaten. "Bütün öğleden sonra çiğnedim ve de henüz ölmedim, hatta midem bile bulanmadı."

Jem tepiniyordu. "Oradaki ağaçlara elini bile sürmemen gerektiğini bilmiyor musun? Ölürsün yoksa!"

"Sen de eve dokunmuştun ama!"

"O farklıydı! Git gargara yap... hemen, duyuyor musun?"

"Yapmayacağım işte, ağzımdaki bütün tat gider o zaman."

"Yapmazsan Calpurnia'ya şikâyet ederim seni!"

Calpurnia ile dalaşma riskini göze almaktansa Jem'in söylediğini yapmayı tercih ettim. Bir nedenle, okula başlamam ilişkimizde büyük bir değişiklik yaratmıştı: Calpurnia'nın zorbalığı, adaletsizliği ve her işime burnunu sokuşu azalmış ve genel bir itirazın hafif mırıltılarına dönüşmüştü. Benimse çok derdim vardı, onu kızdıracak halde değildim.

Yaz geliyordu; Jem'le sabırsızlıkla bekliyorduk. En sevdiğimiz mevsim yazdı: yaz, sinek teliyle çevrili arka verandada portatif yataklarda uyumak veya ağaç evinde uyumaya çalışmaktı; yaz, yiyecek her şeyin güzel olması demekti; yaz, binlerce renge bürünmüş bir doğa demekti; ama hepsinden çok da Dill demekti.

Okulun son günü bizleri erken bıraktılar ve eve Jem'le birlikte yürüdük. "Düşünsene bizim Dill yarın geliyor," dedim.

"Belki öbür gün," dedi Jem. "Mississippi'de okulları bir gün geç kapatıyorlar."

Radley Mülkü'nün önündeki meşe ağacına gelince parmağımı belki yüzüncü kez daha önce çikletleri bulduğum budak deliğine uzattım, onu orada bulduğuma Jem'i inandırmaya uğraşıyordum ve kendimi başka bir kalaylı kâğıdı işaret ederken buldum.

"Görüyorum onu Scout! Görüyorum..."

Jem etrafa bakındı, uzandı ve küçük, parlak paketi ihtiyatla cebine attı. Eve koştuk ve ön verandada durup, çiklet kâğıtlarından parçalarla kaplanmış küçük kutuya baktık. Nikâh yüzüklerinin konduğu türden bir kutuydu, mor kadifeden küçük bir dili vardı. Jem dili çekerek kutuyu açtı.

İçinde iki tane ovulmuş ve parlatılmış peni üst üste duruyordu. Jem penileri inceledi.

"Kızılderili başları," dedi. "Biri bin dokuz yüz altı, biri de bin dokuz yüz Scout. Bunlar gerçekten eski."

"Bin dokuz yüz," diye tekrarladım. "Yani..."

"Sus bir dakika, düşünüyorum."

"Jem, yani burası birinin saklama yeri mi?"

"Hayır, bizden başka geçen pek yok ki oradan, ancak yetişkin biri olabilir..."

"Yetişkinlerin saklama yerleri olmaz. Sence onları tutmalı mıyız?"

"Ne yapabileceğimizi bilmiyorum Scout. Kime iade edebiliriz ki? Oraya kimsenin gitmediğini kesin olarak biliyorum... Cecil kasabaya inmek için arka yolu kullanıyor."

Sokağımızın sonunda, postanenin yanında oturan Cecil Jacobs, okula gidip gelirken, Radley Mülkü'nden ve ihtiyar Bayan Henry Lafayette Dubose'den kurtulmak için her gün bir buçuk kilometre yürümeyi göze alıyordu. Bayan Dubose iki ev üstümüzde yaşıyordu; komşuların ortak fikri Bayan Dubose'nin yeryüzüne gelmiş en kötü ihtiyar kadın olduğu şeklindeydi. Jem, yanında Atticus olmadan gitmezdi onun evine.

"Ne yapmalıyız sence Jem?"

Belli bir kişiye ait olduğu kanıtlanmadıkça, bulunan eşya bulanın olurdu. Ara sıra bir kamelya koparmak, bir yaz günü Bayan Maudie Atkinson'un ineğinden bir fırt sıcak süt içmek, birinin yeşil misket üzümlerinden yemek ahlaki kültürümüzün parçasıydı, ama para farklıydı.

"Bak ne yapacağız," dedi Jem. "Okul başlayana kadar saklayıp, sonra da okuldaki herkese onların mı diye soracağız. Otobüsle gelen çocuklar var, belki... biri okuldan çıkınca almak üzere oraya saklamış, sonra da unutmuştur. Bunlar birine ait, biliyorum. Baksana nasıl kayganlaşmışlar? Biri onları saklıyormuş."

"Evet ama biri çikletini niye oraya koysun ki? Orada kalmayacağını bilir."

"Bilmiyorum Scout. Ama bence bunlar biri için önem taşıyor..."

"Nasıl yani Jem?"

"Eh, Kızılderili kafaları, yani Kızılderililerden geliyor. Sahici sihir bunlar, insanın şansını artırır. Birdenbire kızarmış bir tavuk bulmak gibi değil, uzun ömür, sağlık, büyük sınavlardan geçmek gibi şeyler yani... bunlar gerçekten değerli demek ki birisi için. Sandığıma kaldıracağım."

Jem odasına gitmeden önce uzun süre Radley evine baktı. Yine düşünüyormuş gibiydi.

İki gün sonra Dill büyük bir zafer pırıltısıyla çıkageldi: ta Meridian'dan Maycomb Kavşağı'na (bu aslında nezaketen verilmiş bir addı, Maycomb Kavşağı Abbott İlçesi'ndeydi) kadar tek başına gelmiş, orada Maycomb'un yegâne taksisine binmiş olan Bayan Rachel tarafından karşılanıp, restoranda yemek yemiş, Bay St. Louis'de trenden inen yapışık ikizler görmüş ve tehlikelere hiç aldırmadan bir sürü macera yaşamıştı. Gömleklerine düğme ile tutturulan o iğrenç mavi şortundan kurtulmuştu, beli kemerli gerçek kısa pantolon giyiyordu artık. Bir biçimde ağırlaşmış gibiydi, boyu uzamamıştı ve babasını görmüş olduğunu söylüyordu. Dill'in babası bizimkinden uzundu ve siyah bir sakalı (sivri uçlu) vardı, ayrıca L&N Demiryolu'nun başkanıydı.

"Bir süre makiniste yardım ettim," dedi Dill esneyerek.

"Saçmalama Dill. Sus," dedi Jem. "Ne yapıyoruz bugün?"

"Tom ve Sam ve Dick," dedi Dill. "Hadi ön bahçeye gidelim." Dill, Rover Boys'u istiyordu çünkü onlar hatırı sayılır üç kafadardı. Belli ki bizim karakter adamımız olmaktan bıkmıştı.

"Onlardan sıkıldım," dedim ben. Tom Rover'i oynamaktan bıkmıştım çünkü film gösterisinin ortasında aniden hafızasını kaybediyor ve oyunun sonunda Alaska'da bulunana kadar işi bitiyordu.

"Sen bul bir tane Jem," dedim.

"Ben de bulmaktan sıkıldım."

Özgürlüğümüzün ilk günleriydi ve daha şimdiden sıkılmıştık. Yaz ne getirecek bize acaba diye merak ettim.

Hep birlikte ön bahçeye yollandık, Dill durup Radley Mülkü'nün kasvetli cephesine baktı. "Ölüm... kokusu... alıyorum," dedi. "Sahiden alıyorum, ciddiyim," diye ekledi ben sesini kesmesini söyleyince de.

"Yani biri ölürken kokusunu mu alıyorsun sen?"

"Hayır, birini koklayıp ölüp ölmeyeceğini anlıyorum. Yaşlı bir hanım öğretmişti bunu." Dill eğilip beni kokladı. "Jean... Louise... Finch, üç gün içinde öleceksin."

"Dill eğer susmazsan seni pataklayacağım. Ciddiyim, hemen..."

"Susun yahu," diye homurdandı Jem. "Sıcak Buharlara inanırmış gibi davranıyorsunuz."

"Sen de inanmıyormuş gibi davranıyorsun," dedim ben de.

"Sıcak Buhar da nedir?" diye sordu Dill.

"Hiç geceleyin bir yolda tek başına yürüyüp de sıcak bir yerden geçmedin mi?" dedi Jem, Dill'e. "Bir Sıcak Buhar, cennete gidemeyen, sadece ıssız yollarda dolanan biridir ve onunla birlikte yürürsen ölünce sen de onlardan biri olur, geceleri insanların nefesini emerek gezersin..."

"Peki onlardan kaçınmak için ne yapmak gerekir?"

"Kaçınamazsın," dedi Jem. "Bazen bütün yolu boylu boyunca kaplarlar, ama oradan geçmek zorunda kaldığında, 'Melek... parlaktır, ölümde hayat vardır; çekil yolumdan, uzak dur nefesimden,' diyebilirsin. O zaman senin etrafında dolanmazlar... "

"Söylediklerinin tek kelimesine bile inanma Dill," dedim. "Calpurnia bunun zenci uydurması olduğunu söylüyor."

Jem, bana kötü kötü baktı ama sadece, "Pekâlâ, bir şey oynayacak mıyız oynamayacak mıyız?" diye sordu.

"Hadi lastikle yuvarlanalım," diye önerdim.

Jem içini çekti. "Ben çok büyüdüm biliyorsun."

"Sen de itebilirsin."

Arka bahçeye koştum ve evin altından eski bir araba lastiği çıkardım. Yuvarlayarak ön bahçeye getirdim. "Ben birinciyim," dedim.

Dill, yeni geldiği için kendisinin birinci olması gerektiğini söyledi.

Jem hakemlik yapıp bana ilk yuvarlanma hakkını, Dill'e de fazladan yuvarlanma süresi verdi ve lastiğin içine girip kıvrıldım.

O ana kadar, Sıcak Buharlar konusunda onu yalancılıkla suçladığım için Jem'in bana karşı tavır aldığını ve sabırla intikam fırsatı beklediğini fark etmemiştim. Lastiği kaldırımdan bütün gücüyle iterek aldı öcünü. Yer, gökyüzü, evler hep birlikte çılgın bir palette birbirine karışmıştı, kulaklarım zonkluyordu, nefes alamıyordum. Lastiği durdurmak için ellerimi de çıkaramıyordum çünkü göğsümle dizlerimin arasına sıkışmış vaziyetteydiler. Tek umudum Jem'in yetişip lastiği ve beni yakalamasıydı ya da kaldırımdaki bir tümseğe çarpıp duracaktım. Onun arkamdan bağırarak koştuğunu duyuyordum.

Lastik çakılların üzerinde sekti, caddenin karşısına geçip bir engele çarptı ve beni mantar gibi yere fırlattı. Sersemlemiş ve midem bulanır vaziyette betonun üzerine yayıldım ve başımı sallayıp kulaklarımdaki seslerin dinmesini sağlamaya çalıştım. O anda Jem'in sesini duydum. "Scout, oradan uzaklaş, hadi!"

Kafamı kaldırınca Radley Mülkü'nün basamakları ile yüz yüze geldim. Donup kalmıştım.

"Hadi Scout, orada yatıp durma öyle!" Jem haykırıyordu. "Kalksana, yapamıyor musun?"

Ayağa kalktım, dizlerimin bağı çözülüyordu.

"Lastiği de getir!" diye seslendi Jem. "Yanına al onu da! Kafan hiç çalışmıyor mu senin?"

Yönümü kestirmeyi başarınca, titreyen dizlerimin elverdiği hızla yanlarına koştum.

"Niye getirmedin lastiği?" diye bağırdı Jem.

"Sen niye gidip almıyorsun?" diye ben de haykırdım.

Jem sustu.

"Git al, kapıdan çok uzakta değil. Hem sen bir keresinde eve bile dokunmuştun, unuttun mu?"

Jem itiraz edemeden öfkeyle bana baktı, sonra koşarak karşıya geçti, kapıya kadar gidip şöyle bir durduktan sonra içeri daldığı gibi lastiği alıp geri döndü.

"Gördün mü işte?" Jem zaferle kasılıyordu. "Bir şey yok ki bunda. Yemin ederim Scout, bazen o kadar kız gibi davranıyorsun ki insana eziyet oluyor."

Söylenecek çok şey vardı ama söylememeye karar verdim.

O sırada ön kapıda beliren Calpurnia, "Limonata zamanı!" diye seslendi. Hepiniz dışarda o kızgın güneşin altında canlı canlı kavrulacaksınız!" Sabahın ortasında limonata içmek bir yaz geleneğiydi. Calpurnia sürahiyle üç bardağı verandaya bırakıp işine döndü. Jem'in asabını bozmuş olduğum için pek endişe etmiyordum. Limonata onun keyfini yerine getirirdi.

Jem ikinci limonata bardağını da bitirip göğsüne vurdu. "Ben ne oynayacağımızı biliyorum," dedi. "Yeni ve farklı bir şey."

"Neymiş?" diye sordu Dill.

"Boo Radley."

Bazen Jem'in aklını okumak çok kolay olurdu: Radleylerden herhangi bir biçimde korkmadığına beni inandırmayı, kendi korkusuz kahramanlığı ile benim ödlekliğimi ortaya sermeyi düşünmüştü.

"Boo Radley mi? Nasıl?" diye sordu Dill.

Jem, "Scout, sen Bayan Radley olabilirsin..." diye devam ediyordu.

"Olursam haber veririm. Hiç sanmıyorum..."

"Aaa?" dedi Dill. "Demek hâlâ korkuyormuş."

"Hepimiz uykudayken bizi yakalayabilir..." dedim.

Jem, "Scout, ne yaptığımızı nereden bilecek ki?" diye tısladı. "Üstelik ben onun hâlâ orada olduğunu sanmıyorum. Bence çoktan öldü ve bacaya tıktılar."

"Jem, senle ben oynayabiliriz, Scout da sadece izler korkuyorsa," dedi Dill.

Boo Radley'in o evde olduğu kesindi ama kanıtlayamıyordum ve çenemi tutmanın daha iyi olacağını hissettim, yoksa Sıcak Buharlara inanmakla suçlanacaktım ki gündüz vakti bu konuda gayet rahattım.

Jem rollerimizi dağıttı: Ben Bayan Radley'dim ve tek yapmam gereken dışarı çıkıp verandayı süpürmekti. Dill ihtiyar Bay Radley olmuştu: kaldırımda aşağı yukarı yürüyor ve Jem onunla konuştuğunda öksürüyordu. Jem ise, doğal olarak Boo idi: merdivenin altındaki boşluğa gitti ve ara sıra feryatlar koparıp uludu.

Yaz ilerledikçe oyunumuz da ilerledi. Cilalayıp kusursuz bir hale getirdik, konuşmalar ekledik ve her gün çeşitli değişiklikler yaptığımız küçük bir temsil ortaya çıkarmış olduk. Dill muzırların muzırıydı: ona verilen her karaktere bürünebiliyor ve eğer rolü gerektiriyorsa uzun boylu bile görünebiliyordu. En kötü performansında bile iyiydi. Ben de gönülsüzce sahnede olması gereken hanımları oynuyordum. Bunu asla Tarzan kadar eğlenceli bulmuyordum ve bütün yaz boyunca, Jem, Boo Radley'in öldüğünü, kendisi ve Calpurnia varken, geceleri de Atticus evdeyken kimsenin beni yakalamayacağını söylediği halde, içimde belli belirsiz bir endişeyle oynadım.

Jem ise doğuştan kahramandı.

Komşuların dedikodu kırıntılarından ve çeşitli parçalardan dokunmuş hazin bir dram oynanıyordu: Bayan Radley, Bay Radley ile evlenene

kadar çok güzel bir kadındı ve evlenince bütün parasını kaybetmişti. Üstelik dişlerinin çoğu, saçları ve sağ elinin işaret parmağı da gitmişti (bu kısım Dill'in ilavesiydi, bir gece yiyecek sincap ya da kedi bulamayan Boo annesinin parmağını ısırmıştı); oturma odasında oturuyor ve Boo evdeki mobilyaları ağır ağır parçalara ayırırken, o da çoğu zaman ağlıyordu.

Üçümüz başı derde giren çocuklar oluyorduk; arada ben vesayet mahkemesi yargıcı da oluyordum; Dill, Jem'i alıp götürüyor ve süpürge sopasıyla dürterek merdiven altındaki depoya tıkıyordu. Jem gerekli durumlarda, şerif, rolü olan kasaba sakini ve Radleyler hakkında ilçedeki herkesten daha fazla konuşmuş olan Bayan Stephanie Crawford olarak yeniden meydana çıkıyordu.

Boo'nun büyük sahnesini oynamaya sıra geldiğinde, Jem eve süzülür, Calpurnia'nın arkası dönükken dikiş makinesinin gözünden makası aşırır, sonra salıncaklı koltuğa oturup gazeteleri kesmeye başlardı. Dill onun yanından öksürerek geçerken de makası uyluğuna saplarmış gibi yapardı. Benim durduğum yerden sanki gerçekten saplıyormuş gibi görünürdü.

Bay Nathan Radley günlük gezisini yapmak üzere evinden çıkınca, o gözden kaybolana kadar kıpırdamadan, ses çıkarmadan durur, sonra da haberi olsa bize ne yapacağını merak ederdik. Herhangi bir komşu ortaya çıkarsa oyunumuzu durdururduk ve bir keresinde Bayan Maudie Atkinson'un yolun karşısından bizi seyrettiğini görmüştüm, taflanların biçtiği makas havayı doğramaktaydı.

Bir gün kendimizi kaptırmış, Yalnız Adam'ın ikinci cildinden XXV. bölümü oynarken Atticus'un kaldırımda durup, elindeki rulo haline getirilmiş dergiyi dizine vurarak bizi izlediğini fark etmedik.

"Ne oynuyorsunuz böyle?" diye sordu.

"Hiçbir şey," dedi Jem.

Jem'in kaçamak yanıtı oyunumuzun bir sır olduğunu anlatmıştı bana, o yüzden ben de sesimi çıkarmadım.

"Peki o makasla ne yapıyorsunuz o zaman? Neden gazeteleri kırpıyorsunuz? Eğer o bugünün gazetesiyse dayağı yersiniz."

"Hiçbir şey."

"Hiçbir şey ne?" dedi Atticus.

"Hiçbir şey efendim."

"O makası bana verin," dedi Atticus. "Bunlar oyuncak değil. Acaba tesadüfen bu işin Radleylerle bir ilgisi olabilir mi?"

"Hayır efendim," dedi Jem kızararak.

"Umarım yoktur," dedi Atticus kısaca ve içeri girdi.

"Je-m..."

"Kapa çeneni! Oturma odasına gitti, oradan sesimizi duyabilir."

Bahçeye geçip de kendimizi emniyette hissedince Dill, Jem'e oyunu bir daha oynayıp oynayamayacağımızı sordu.

"Bilmem. Atticus oynayamazsınız demedi..."

"Jem," dedim ben. "Bence Atticus zaten biliyor."

"Hayır bilmiyor. Bilse bildiğini söylerdi."

Ben o kadar emin değildim ama Jem, bana kız olmaya başladığımı söyledi, çünkü kızlar her zaman bir şeyler kurarmış, o yüzden diğer insanlar onlardan o kadar nefret edermiş ve eğer gerçekten kız olmaya niyetliysem gidip oynayacak başka birini bulabilirmişim.

"Pekâlâ, sen öyle san bakalım," dedim. "Yakında anlarsın."

Atticus'un gelişi oyundan çıkmak istememin ikinci nedeniydi. İlk neden, Radleylerin ön bahçesine yuvarlandığımda ortaya çıkmıştı. Bütün o sersemliğimin, mide bulantılarımın ve Jem'in haykırışlarının arasında, başka bir ses daha duymuştum. O kadar hafif bir sesti ki, kaldırıma gelince duyulmaz olmuştu. Evin içinde birisi gülüyordu.

5

Dırdırlarımın sonunda Jem üzerinde etkisi oldu, ki ben de öyle tahmin ediyordum zaten ve beni rahatlatacak bir şekilde bir süreliğine oyunun hızını kestik. Gerçi Jem hâlâ, Atticus'un oynayamazsınız demediğini, bu yüzden de oynayabileceğimizi söylüyordu; ve Atticus oynayamazsınız demiş olsa bile Jem onu da aşacak bir yol bulurdu: karakterlerin adlarını değiştirirdi ve böylece kimse bizi bir şey oynamakla suçlayamazdı.

Dill bu aksiyon planına yürekten katılıyordu. Zaten Jem'in takipçisi olmaya uğraşır gibiydi. Yazın başında bana evlenme teklif etmiş ama sonra anında unutmuştu. Beni kendi malı sayıp sınırlar koymuş, hayatta seveceği tek kız olduğumu söylemiş ve sonra da ihmal etmişti. Birkaç kez onu patakladım ama iyi sonuç vermedi, Jem'e yakınlığı biraz daha arttı sadece. İkisi ağaç evinde fesat planları kurarak günler geçiriyor, beni ise sadece üçüncü biri gerekince çağırıyorlardı. Ama ben de bir süre onların çılgın planlarından uzak durdum ve bir kız olarak kabul edilmenin acısıyla o yazın geri kalan alacakaranlıklarının çoğunu Bayan Maudie Atkinson'la onun verandasında oturarak geçirdim.

Jem'le ikimiz açalyalarından uzak durmak kaydıyla Bayan Maudie'nin bahçesinde özgürce koşmaktan her zaman zevk almıştık, fakat onunla aramızdaki anlaşma çok net değildi. Jem ile Dill beni kendi plan-

larından dışlayana kadar o da komşu hanımlardan biriydi sadece, ama nispeten daha iyi huylu biriydi.

Bayan Maudie ile olan konuşulmamış anlaşmamıza göre, biz onun çimenlerinde oynayabilir, çardağının üstüne atlamamak şartıyla yeşil misket üzümlerinden yiyebilir ve evinin arkasındaki arazide keşfe çıkabilirdik, onunla çok ender konuştuğumuz halde koşullar oldukça cazipti ve biz de ilişkimizin hassas dengesini korumaya dikkat ederdik. Fakat Jem'le Dill davranışlarıyla beni ona yakınlaşmaya itmişlerdi.

Bayan Maudie evinden nefret ediyordu: içeride harcanan zaman kayıp demekti. Kendisi bir duldu ve çiçek tarhlarında, başında eski bir hasır şapka, üzerinde erkek giysileriyle çalışan, ama saat beşteki banyosundan sonra tumturaklı bir güzellikle caddeye karşı verandasına kurulan bukalemun gibi bir hanımdı.

Tanrı'nın dünyasında yetişen her şeyi, hatta yabani otları bile seviyordu. Tek bir istisna ile. Eğer bahçesinde bir fındık otu yaprağı bulacak olursa ortalık İkinci Marne Meydan Muharebesi'ne dönerdi: teneke bir pompayla otun üzerine saldırır ve ortadan kaldırmazsak bizi öldürecek kadar güçlü olduğunu belirttiği bir zehri tepesine püskürtürdü.

Uzunluğu on santimi bile bulmayan bir ot için girişilen bu uzun mücadeleye tanık olduktan sonra, "Niye sadece söküp atmıyorsunuz?" diye sormuştum.

"Söküp atmak mı çocuğum, söküp atmak mı?" Sonra bir tanesini koparıp parmaklarının arasında ipeksi sapını ezmişti. Sapın içinden mikroskobik zerrecikler sızıyordu. "Çünkü, tek bir fındık otu filizi bütün bahçeyi mahvedebilir. Bak şuraya. Sonbahar gelince bunlar kurur ve rüzgârla bütün Maycomb'a dağılır!" Bayan Maudie'nin yüzü sanki Eski Ahit'teki salgın hastalıklardan birinden söz ediyormuş gibiydi.

Konuşması Maycomb ölçeğinde oldukça düzgündü. Bize adlarımızla hitap eder ve güldüğü zaman köpek dişlerindeki altın kaplamalar ışıldar-

dı. Ben onlara hayran olup, bir gün benim olmasını umduğumu söyleyince, "Bak şimdi," demiş, sonra da bir dil hareketiyle ağzındaki köprüyü çıkarmıştı, bu hareketi dostluğumuzu perçinlemişti.

Bayan Maudie'nin cömertliği, uğraşlarına ara verdikleri zamanlarda Jem ile Dill'e de uzanıyordu: Bayan Maudie'nin o ana kadar sakladığı bir yeteneğin hazzına varıyorduk. Civarın en iyi keklerini pişiriyordu. Bize bu sırrını açıkladıktan sonra, her büyük kek yapışında üç tane de küçük yapar ve dışarı çıkıp, "Jem Finch, Scout Finch, Charles Baker Haris, buraya gelin!" diye bağırırdı. Koşar ödülümüzü alırdık.

Yazın akşam üzerleri uzun ve huzurlu olurdu. Sık sık Bayan Maudie ile onun verandasında sessizce oturup, güneş batarken gökyüzünün sarıdan pembeye dönüşmesini, kırlangıçların, komşu evlerin çatılarını yalarcasına uçup okul binasının ardında gözden kaybolmalarını izlerdik.

Bir akşam, "Bayan Maudie," dedim. "Sizce Boo Radley hâlâ hayatta mıdır?"

"Onun adı Arthur ve yaşıyor," dedi. Meşe ağacından yapılmış büyük salıncaklı koltuğunda hafifçe sallanıyordu. "Mimozamın kokusunu alıyor musun? Bu akşam meleklerin soluğu gibi kokuyor."

"Evet. Peki nereden biliyorsunuz?"

"Neyi çocuğum?"

"Şu B... Bay Arthur'un hâlâ yaşadığını?"

"Ne iğrenç bir soru. Ama sanırım konu iğrenç zaten. Onun yaşadığını biliyorum Jean Louise, çünkü henüz onu gömdüklerini görmedim."

"Belki ölmüştür de şöminenin içine tıkmışlardır."

"Böyle bir fikre nereden kapıldın?"

"Jem öyle yaptıklarını sanıyor, öyle dedi."

"Şşşt. Jack Finch'e her gün biraz daha fazla benziyor."

Bayan Maudie, Atticus'un kardeşi Jack Finch amcayı çocukluklarından beri tanıyordu. Hemen hemen aynı yaşlardaydılar ve Finch Yurtlu-

ğu'nda birlikte büyümüşlerdi. Bayan Maudie, komşu arazinin sahibi Dr. Frank Buford'un kızıydı. Dr. Buford'un mesleği tıptı ve takıntısı da toprakta yetişen her şeydi, o yüzden de fakir kalmıştı. Amcam Jack Finch ise toprağı eşeleme tutkusunu Nashville'deki pencere önü saksılarıyla sınırlı tutmuş ve zengin olmuştu. Jack Amca'yı her Noel'de görürdük ve her Noel'de de, bizim evden bağırarak Bayan Maudie'ye gelip kendisiyle evlenmesini söylerdi. Bayan Maudie de aynı şekilde bağırarak, "Biraz daha yüksek sesle söyle Jack Finch," derdi. "Duyamadım henüz!" Jem'le ben bunun bir hanıma evlilik teklifinde bulunmak için garip bir yöntem olduğunu düşünürdük ama zaten Jack Amca da garip biriydi. Bayan Maudie'nin sinirini bozmaya çalıştığını söylerdi, bunu kırk yıldır denediği halde henüz başaramamıştı, kendisi Bayan Maudie'nin evlenmeyi düşüneceği son ama kızdırma konusunda aklına gelen ilk kişiydi ve ona karşı en iyi savunma yöntemi pasif saldırıydı, bütün bunlardan net bir şekilde kavrayabildiğimiz sadece buydu.

"Arthur Radley sadece evden çıkmıyor, hepsi bu," dedi Bayan Maudie. "Dışarı çıkmak istemesen sen de evde kalmaz mıydın?"

"Evet, ama ben dışarı çıkmayı istiyorum. O niye istemiyor?"

Bayan Maudie'nin gözleri kısıldı. "O hikâyeyi sen de benim kadar biliyorsun."

"Sebebini asla duymadım ama. Kimse bana sebebini söylemedi."

Bayan Maudie diş köprüsünü yerine taktı. "Biliyorsun Bay Radley ayak yıkayan bir Baptist idi."

"Siz de öylesiniz değil mi?"

"Benim kabuğum o kadar sert değil çocuğum. Ben sadece Baptist'im."

"Hepiniz ayak yıkamaya inanmaz mısınız?"

"İnanırız. Evde, banyo küvetinde."

"Ama sizinle birlikte komünyon alamıyoruz..."

Belli basit vaftizi tanımlamayı kapalı komünyonu anlatmaktan daha kolay bulmuş olan Bayan Maudie, "Ayak yıkayanlar her tür zevki günah kabul eder," dedi. "Biliyor musun, cumartesi günleri bazıları ormandan gelip buradan geçerler ve bana çiçeklerimin cehenneme gideceğini söylerler?"

"Çiçekleriniz bile mi?"

"Evet bayan. Onlar da benimle birlikte yanacakmış. Tanrı'nın bahçelerinde fazla vakit harcadığımı, buna karşılık içeride oturup İncil okumaya yeterince zaman ayırmadığımı düşünüyorlar."

Bayan Maudie'nin çeşitli Protestan cehennemlerinde sonsuza kadar yanacağı düşüncesiyle İncil'e olan güvenim azalmıştı. Tamam, kafasında zehirli bir dili vardı ve Bayan Stephanie Crawford'un yaptığı gibi hayır işleri yapmıyordu. Ama kimse Bayan Stephanie'ye zerre kadar güvenmezken, Jem'le bende Bayan Maudie'ye karşı ciddi bir inanç vardı. Bizi asla gammazlamaz, bizimle kedi fareyle oynar gibi oynamazdı, özel hayatımıza asla burnunu sokmazdı. O bizim dostumuzdu. Nasıl olup da böyle bir canlının sonsuz işkencelere maruz kalma tehlikesiyle yaşadığını kavramaya imkân yoktu.

"Bu doğru değil Bayan Maudie. Siz tanıdığım en iyi hanımsınız."

Bayan Maudie güldü. "Teşekkürler bayan. Sorun şu ki, ayak yıkayanlar kadınları zaten günahın kendisi olarak görüyor. İncil'i yanlış yorumluyorlar senin anlayacağın."

"Peki Bay Arthur o yüzden mi evden çıkmıyor, kadınlardan uzak durmak için mi?"

"Hiçbir fikrim yok."

"Bu bana akıllıca gelmiyor. Bay Arthur cennetin peşinden koşuyor bile olsa en azından verandaya çıkması gerekirdi. Atticus, Tanrı'nın insanları, sizin kendinizi sevdiğiniz gibi sevdiğini söylüyor..."

Bayan Maudie sallanmayı bıraktı ve sesi acılaştı. "Sen bunları anlamak için çok küçüksün daha," dedi. "Ama bazen bir erkeğin elindeki İncil, başka birinin... ah, mesela senin babanın elindeki bir şişe viskiden daha tehlikeli olur."

Şoke olmuştum. "Atticus viski içmez," dedim. "Hayatında bir damla bile içmemiştir... yok, içmiş. Bir keresinde sarhoş olduğunu ve bundan hoşlanmadığını söylemişti."

Bayan Maudie güldü. "Babandan söz etmiyordum," dedi. "Demek istediğim, Atticus Finch sarhoş olana kadar içse bile, bazı erkeklerin en iyi halinden iyidir yine de. Dünyada bazı adamlar vardır... öteki dünyayla çok meşgul oldukları için bu dünyada yaşamayı asla öğrenemezler ve sokağın karşısına bakıp bunun sonuçlarını görebilirsin."

"Sizce doğru mu, yani B... Bay Arthur'la ilgili olarak söylenenler?"

"Neler mesela?"

Anlattım.

"Bunun dörtte üçü siyahlardan, dörtte biri de Stephanie Crawford'dan," dedi Bayan Maudie acı acı. "Stephanie Crawford bir kez bana bile gece yarısı uyandığını ve onun camdan kendisine baktığını gördüğünü anlattı. Ben de 'Sen ne yaptın Stephanie,' dedim. 'Kenara kayıp yatağında ona yer mi açtın?' Bu bir süre çenesini kapatır."

Kapattığından emindim. Bayan Maudie'nin sivri dili herhangi birinin çenesini kapatmaya yeterdi.

"Hayır çocuğum," dedi. "Bu kederli bir ev. Arthur Radley'in çocukluğunu hatırlarım. Benimle her zaman gayet kibar konuşurdu, kim ne derse desin. Becerebildiği kadar kibar."

"Sizce o deli mi?"

Bayan Maudie kafasını salladı. "Değilse bile artık olmuştur. İnsanların başına gelenleri asla bilemeyiz. Kapalı kapılar ardında evlerde neler yaşandığını, ne gibi sırlar..."

"Atticus Jem'le bana bahçede yapmayacağı hiçbir şeyi evde de yapmaz," dedim, babamı savunma dürtüsüyle.

"Sevgili çocuğum, bir fikri açıklamaya çalışıyordum, baban aklımın ucundan bile geçmemişti, ama şimdi şu kadarını söyleyeyim: Atticus Finch evinde nasılsa herkesin içinde de öyledir. Eve biraz taze kek götürmek ister misin?"

Hem de çok isterdim.

Ertesi sabah uyandığımda Jem ile Dill'i arka bahçede koyu bir sohbete dalmış olarak buldum. Onlara katılınca her zamanki gibi başlarından gitmemi söylediler.

"Gitmeyeceğim. Bu bahçe senin olduğu kadar benim de, Jem Finch. Benim de burada oynamaya senin kadar hakkım var."

Dill ve Jem aralarında kısa bir görüşme yaptılar. "Eğer kalırsan sana söylediklerimizi yapman gerekir," diye uyardı Dill.

"Eh," dedim. "Aniden bu kadar yüksek ve güçlü hale gelene de bakın."

"Eğer sana söylediklerimizi yapacağına söz vermezsen sana hiçbir şey anlatmayız," diye devam etti Dill.

"Bir gecede boyun yirmi santim uzamış gibi konuşuyorsun! Pekâlâ, neymiş bakalım?"

Jem sakin bir tavırla, "Boo Radley'e bir not vereceğiz," dedi.

"Nasıl?" İçimden otomatik olarak yükselen dehşeti bastırmaya çalışıyordum. Bayan Maudie için konuşmak kolaydı... o büyüktü ve verandasında rahattı. Ama bizim için farklıydı.

Jem notu bir olta kamışının ucuna takacak ve panjurlara tutturacaktı. Eğer gelen olursa Dill çanı çalacaktı.

Dill sağ elini uzattı. Avucunda annemin gümüş yemek çanı duruyordu.

"Bugün evin yan tarafına bir bakacağım," dedi Jem. "Dün sokağın karşısından baktık ve gevşemiş bir panjur gördük. Belki pencerenin eşiğine bırakabilirim en azından."

"Jem..."

"Artık işin içindesin ve çıkamazsın, içinde kalacaksın Bayan Huysuz!"

"Tamam, tamam, ama ben seyretmek istemiyorum. Jem geçen gün orada biri..."

"Evet seyredeceksin, sen arsanın arka ucundan bakacaksın, Dill de evin ön tarafını ve yolu kontrol edip gelen olursa çanı çalacak. Anlaşıldı mı?"

"Pekâlâ o zaman. Ne yazdınız ona?"

Dill, "Gerçekten kibar bir dille ara sıra dışarı çıkmasını ve bize orada ne yaptığını anlatmasını istedik... ona zarar vermeyeceğimizi ve dondurma alacağımızı da yazdık," dedi.

"Siz iyice kaçırmışsınız, bizi öldürecek!"

Dill, "Benim fikrimdi," dedi. "Dışarı çıkıp biraz bizimle otururşa kendini daha iyi hissedebileceğini tahmin ettim."

"Kendini iyi hissetmediğini nereden biliyorsun ki?"

"Kedilerden başka yiyecek bir şey olmadan yüz yıl seni kapasalardı bir yere, sen kendini nasıl hissederdin? Bahse girerim, ta şuraya kadar sakalı vardır..."

"Babanınki gibi mi?"

"Onun sakalı yok, o..." Dill durdu, hatırlamaya çalışıyormuş gibiydi.

"Hah ha, yakaladım seni," dedim. "O şahane tren maceranı anlatırken babanın siyah bir sakalı olduğunu söylemiştin..."

"Ne olmuş yani, geçen yaz kesti sakalını. Evet ve bunu kanıtlayacak bir mektup var bende... hem de bana iki dolar yollamış!"

"Sen anlat daha... sanırım bir de atlı polis üniforması yollamıştır! O tren hiç olmadı değil mi? Sen uyduruyordun her..."

Dill Haris hayatımda duyduğum en büyük palavraları anlatabilirdi. Diğerlerinin yanı sıra, on yedi kez posta uçağına binmişti, Nova Scotia'ya gitmişti, bir fil görmüştü ve dedesi Tümgeneral Joe Wheeler'di ve kılıcını ona bırakmıştı.

"İkiniz de susun," dedi Jem. Evin altına girdi ve sarı bir bambu kamışla geri döndü. "Sizce bu kaldırımdan uzanmaya yetişir mi?"

"Gidip eve dokunacak kadar cesur olan birinin kamış kullanmaya ihtiyacı olmaması gerekirdi," dedim. "Niye doğruca gidip ön kapıyı vurmuyorsun?"

"Bu... farklı," dedi Jem. "Sana kaç kere anlatmam gerekiyor?"

Dill cebinden bir kâğıt çıkarıp Jem'e verdi. Üçümüz ihtiyatla eski eve doğru yürümeye başladık. Dill arsanın köşesindeki lamba direğinde kaldı, Jem'le ben evin yanına doğru yürüyerek köşeyi döndük. Ben biraz daha ileri gittim ve tüm kıvrımı görebildiğim bir noktada durdum.

"Her şey tamam," dedim. "Görünürde bir Tanrı'nın kulu yok."

Jem, Dill'e doğru baktı ve o da başını salladı.

O zaman Jem notu kamışın ucuna tutturup, bahçenin üzerinden gözüne kestirmiş olduğu pencereye doğru uzattı. Kamış birkaç santim kısa kalıyor ve Jem eğilebildiği kadar öne eğiliyordu. O kadar uzun süre çabaladı ki, sonunda mevkiimi terk edip yanına gittim.

"Kamıştan ayıramıyorum notu," diye mırıldandı. "Ayırsam bu sefer de yerine tutturamıyorum. Yerine dön Scout."

Döndüm ve köşeden boş caddeye bakmaya devam ettim. Ara sıra dönüp Jem'e bakıyordum, hâlâ sabırla notu pencere pervazına tutturmaya çalışıyordu. Aklıma Boo Radley notu alsa bile onu okuyamayacağı düşüncesi takıldığında, kâğıt yere düşmüş, Jem de onu yeniden kamışa tutturmuştu. Çanın sesini duyduğumda yine yola bakmaktaydım.

Omzumu dikleştirip Boo Radley ve onun kanlı dişleriyle karşılaşmayı bekleyerek döndüm; onun yerine, Dill'in çanı bütün gücüyle Atticus'un suratına doğru sallamakta olduğunu gördüm.

Jem o kadar kötü görünüyordu ki, ben demiştim, demeye gönlüm elvermedi. Kamışı kaldırımda peşi sıra sürükleyerek ağır adımlarla yürüyordu.

Atticus, "Kes şu çanı sallamayı," dedi.

Dill çanın tokmağını tuttu; sonra meydana gelen sessizlikte, onun çanı tekrar çalmaya başlamasını diledim. Atticus şapkasını geriye itip ellerini beline koydu. "Jem," dedi. "Ne yapıyordun?"

"Hiçbir şey efendim."

"Bunu duymak istemiyorum. Anlat."

"Ben... yani biz, Bay Radley'e bir şey iletmeye çalışıyorduk."

"Ne iletmeye çalışıyordunuz?"

"Sadece bir mektup."

"Ver bakayım."

Jem kirli bir kâğıt parçası uzattı. Atticus kâğıdı alıp okumaya çalıştı. "Neden Bay Radley'in dışarı çıkmasını istiyorsunuz?"

Dill, "Bizden hoşlanabileceğini düşünmüştük..." dedi ve Atticus, ona bakınca sesini kesti.

"Oğlum," dedi Atticus, Jem'e. "Sana bir şey söyleyeceğim ve bir daha tekrarlamayacağım: o adama işkence etmeyi bırak. Bu siz ikiniz için de geçerli."

Bay Radley'in ne yaptığı kendi bileceği bir şeydi. Eğer canı dışarı çıkmak isterse çıkardı. Eğer evinde oturmak istiyorsa da, meraklı çocuklarla uğraşmak zorunda kalmadan bunu yapmaya hakkı vardı. Geceleri kendi odamızdayken Atticus kapıya vurmadan içeri dalsa biz ne hissederdik? Bizim Bay Radley'e yaptığımız da etkisi anlamında aynı şeydi. Bay Radley'de bize garip gelen şey, ona garip gelmiyordu. Dahası, medeni bir

biçimde ilişki kurmanın yolunun, pencereden değil kapıdan geçtiği hiç mi aklımıza gelmemişti? Son olarak, davet edilmedikçe o evden uzak duracak, bir daha böyle saldırgan oyunlar oynamayacak, bu sokaktaki veya bu kasabadaki kimseyle dalga geçmeyecektik.

"Biz onunla dalga geçmiyorduk ki, ona gülmüyorduk da," dedi Jem. "Biz sadece..."

"Yaptığınız şey bu değil miydi?"

"Onunla eğlenmek mi?"

"Hayır," dedi Atticus. "Onun hayat hikâyesini çevreye anlatmak üzere sahneye koymak."

Jem biraz diklenir gibi oldu. "Ben onu yaptığımızı söylemedim, ben öyle bir şey söylemedim!"

Atticus soğuk bir tavırla güldü. "Şimdi söylemiş oldun işte," dedi. "Bu saçmalığa hemen son vereceksiniz, hepiniz."

Jem ağzı açık ona bakıyordu.

"Avukat olmak istiyorsun, öyle değil mi?" Babamızın ağzı insanı kuşkulandıracak kadar sıkılmış, adeta bir çizgi halini almıştı.

Jem tartışmaya girmenin sırası olmadığına karar verdi ve sustu. Atticus sabah işe giderken unuttuğu dosyayı almak üzere eve girdiğinde, Jem de büyük avukatın oyununa geldiğini anlamıştı. Merdivenden epeyce uzağa çekilip Atticus'un evden çıkmasını ve kasabaya doğru uzaklaşmasını bekledi. Atticus duyma mesafesinden çıkınca da, arkasından, "Avukat olmak istediğimi sanıyordum ama artık o kadar emin değilim!" diye bağırdı.

6

Jem, bu gece Maycomb'da son gecesi olduğu için, Dill'le birlikte gidip Bayan Rachel'in balık havuzunun başında oturabilir miyiz diye sorunca, babamız, "Evet," demişti. "Ona benim için de veda edin ve gelecek yaz beklediğimizi söyleyin."

Bayan Rachel'in bahçesini bizim araba yolundan ayıran alçak duvarın üstünden atladık. Jem ıslıkla bir melodi çaldı ve Dill de karanlığın içinden cevap verdi.

"Yaprak bile kımıldamıyor," dedi Jem. "Şuraya bakın."

Doğuyu gösteriyordu. Bayan Maudie'nin pekan ağaçlarının üzerinden devasa bir ay yükselmekteydi. "Sanki havayı daha da sıcak yapıyormuş gibi," diye ekledi.

Dill, "Bu gece haç var mı ayda?" diye sordu kafasını kaldırmadan. Gazete kâğıdı ve sicimden bir sigara yapıyordu.

"Hayır sadece hanım var. Sakın o şeyi yakayım deme Dill, kasabanın bu yakasını olduğu gibi kokutursun."

Maycomb'da ayda bir hanım olurdu. Bir kuaförde oturup saçını tarardı.

"Seni özleyeceğiz dostum," dedim. "Gidip Bay Avery'ye mi baksak acaba?"

Bay Avery, sokağın karşısında, Bayan Henry Lafayette Dubose'nin evine bitişik evin sahibiydi. Her pazar koleksiyonuna başka bir tabak yapmasının yanı sıra, geceleri de saat dokuza kadar verandasında oturur ve aksırırdı. Bir akşam, gerçekleştirdiği bir gösteriye tanık olma ayrıcalığına sahip olmuştuk, muhtemelen bu sonuncusuydu çünkü şimdiye kadar bir daha rastlamamıştık. Bir gece Jem'le ben Bayan Rachel'in merdivenlerinden ayrılmak üzereyken Dill bizi durdurup, "Tanrı'm, şuraya bakın," demişti. Yolun karşısını gösteriyordu. İlkin, Japon sarmaşığı kaplı bir verandadan başka bir şey göremedik, ama daha yakından inceleyince, yapraklardan süzülen yay şeklinde bir suyun sarı sokak lambasının halka şeklindeki izdüşümüne çarparak sıçradığını keşfettik, aşağı yukarı üç metrelik bir yükseklikten iniyordu. Jem, Bay Avery'nin çok sıkışmış olduğunu, Dill ise günde bir galon su içiyor olması gerektiğini söyledi ve bunun ardından gelen mesafe ve beceri yarışması sadece kendimi yine dışlanmış hissetmeme neden oldu, çünkü bu alanda yeteneğim yoktu.

Dill gerindi, esnedi ve abartılı bir rahatlıkla, "Ne yapalım biliyor musunuz, bir yürüyüşe çıkalım," dedi.

Bana biraz kuşkulu göründü teklifi. Maycomb'da kimse amaçsız bir yürüyüşe çıkmazdı. "Nereye Dill?"

Dill başıyla güney istikâmetini gösterdi.

Jem, "Tamam," dedi. Ben itiraz edince de tatlı bir tavırla, "Sen gelmek zorunda değilsin Melek May," diye cevap verdi.

"Siz de gitmemelisiniz. Unutma..."

Jem, geçmişteki bozgunlara pabuç bırakacak biri değildi. Atticus'tan aldığı tek ders, çifte kontrol yapmak olmuştu. "Scout, bir şey yapacak değiliz, sadece sokak lambasına kadar gidip geleceğiz."

Sessizce kaldırımda yürümeye başladık, komşuların ağırlığı altında gıcırdayan salıncaklı koltukların sesini, sokağımızdaki yetişkinlerin hafif

sesli gece mırıltılarını dinliyorduk. Ara sıra da Bayan Stephanie Crawford'un gülüşü duyuluyordu.

"Eh?" dedi Dill.

"Tamam," dedi Jem de. "Sen niye eve gitmiyorsun Scout?"

"Siz ne yapacaksınız?"

Dill ve Jem sadece gidip panjuru gevşemiş pencereden Boo Radley'i görebilmeye çalışacaklardı ve eğer onlarla gitmek istemiyorsam doğruca eve gidip koca çenemi kapalı tutabilirdim, hepsi buydu.

"Fakat koca yaz dururken niye bu geceyi seçtiniz?"

Çünkü gece kimse onları göremezdi, çünkü Atticus kitabına öyle bir gömülmüş olurdu ki Kraliyet gelse haberi olmazdı, çünkü Boo Radley onları öldürecek olursa tatili kaçırmak yerine okulu kaçırmış olacaklardı ve çünkü karanlıkta karanlık bir evin içini görmek, gündüz görmekten daha kolaydı, acaba anlamış mıydım?

"Jem, lütfen..."

"Scout, sana son kez söylüyorum, çeneni kapat ya da eve git... Tanrı'ya yemin ederim ki her gün biraz daha kıza benziyorsun."

Bunu söyleyince onlara katılmaktan başka çarem kalmamıştı. Radley arsasının arka tarafındaki yüksek tel örgünün altından geçmenin daha iyi olacağını düşündük, görülme şansımız daha az olurdu. Tel örgü büyük bir bahçeyi ve dar bir ahşap kameriyeyi çevreliyordu.

Jem tel örgünün ucunu kaldırıp Dill'i altından itti. Peşinden de ben gittim ve Jem için teli tuttum. Onun için çok dar bir geçitti. "Hiç ses çıkarmayın," diye fısıldadı. "Ne yaparsanız yapın, lahanaların arasından da geçmeyin, ölüleri uyandırır."

Aklımda bu düşünceyle, dakikada ancak bir adım atabiliyordum. Ay ışığında Jem'in ileriden gel işareti yaptığını görünce hızlandım. Bahçeyi arka taraftan ayıran kapıya gelmiştik. Jem kapıya dokundu. Kapı gıcırdadı.

"Üzerine tükür," diye fısıldadı Dill.

"Bizi kapana kıstırdın Jem," diye mırıldandım. "Buradan öyle kolay kurtulamayacağız."

"Şşş. Tükür üstüne Scout."

Ağzımız kuruyana kadar tükürdük ve Jem kapıyı yavaşça itip kenara çekti ve çite dayadı. Arka bahçedeydik.

Radley evinin arka cephesi ön tarafından da daha az davetkârdı: boydan boya uzanan yıkık dökük bir verandası vardı; iki kapı ve kapılar arasında karanlık iki pencere bulunuyordu. Çatının bir ucunda, sütun yerine kaba bir kalas vardı destek olarak. Verandanın bir köşesinde eski bir Franklin sobası duruyordu; üzerine asılı şapka askısının aynasında ay ışığı meşum bir şekilde parlıyordu.

Jem ayağını kaldırırken hafif bir sesle, "Brr," dedi.

"Bir şey mi var?"

"Tavuklar," diye soludu Jem.

Bizden önde giden Dill, "T-a-n-r-ı'm," diye fısıldayınca, kimse tarafından görülmemeyi başardığımızı anlamış olduk. Evin yan tarafına, panjuru sarkan pencerenin olduğu kısma süzüldük. Pencerenin eşiği Jem'den birkaç santim yüksekte kalıyordu.

"Sana destek verelim," diye mırıldandı Jem, Dill'e. "Bekle." Jem kendi sol bileğini ve benim sağ bileğimi tuttu, ben de kendi sol bileğimi ve Jem'in sağ bileğini tuttum ve Dill oluşturduğumuz altın beşiğe oturdu. Pencere eşiğine kadar yükselttik onu.

"Çabuk ol," diye fısıldadı Jem. "Çok fazla dayanamayız."

Dill omzumu çimdikleyince onu yere indirdik.

"Ne gördün?"

"Hiçbir şey. Perdeler var. Ama bir yerlerden hafif bir ışık sızıyordu."

"Hadi gidelim buradan," diye soludu Jem. "Yine arkadan dolanalım," dedi ve ben itiraz etmeye kalkınca da, "Şşşt," diyerek susturdu.

"Bir de arka pencereyi deneyelim."

"Dill *hayır,*" dedim.

Dill durup Jem'in öne geçmesini bekledi. Jem ayağını ilk basamağa koyunca basamak gıcırdadı. Önce kıpırdamadan durdu, sonra ağırlığını hafif hafif vermeyi denedi. Basamaktan ses çıkmamıştı. İki basamağı birden atlayıp ayağını verandaya koyarak kendini yukarı çekti ve uzun bir süre dengesini bulmaya uğraştı. Dengeyi sağlayınca çömelip pencereye doğru ilerledi ve kafasını uzatıp içeri baktı.

O sırada gölgeyi gördüm. Başında şapka olan bir erkeğin gölgesiydi. Önce bunun bir ağaç olduğunu sandım ama rüzgâr yoktu ve ağaç gövdeleri asla yürümezdi. Arka veranda ay ışığına boğulmuştu ve gölge, gayet net bir şekilde verandada Jem'e doğru ilerliyordu.

Sonra Dill de gördü. Elleriyle yüzünü kapattı.

Jem'in hizasına gelince de Jem gördü. O da kollarıyla başını örterek taş kesildi.

Gölge Jem'in otuz santim kadar ötesinde durmuştu. Yandan kolu çıktı, sarktı ve hareketsiz kaldı. Sonra dönüp geldiği yöne doğru gitti ve gözden kayboldu.

Jem verandadan atlayıp dört nala bize doğru koştu. Kapıyı bir yana savurarak açtı ve Dill'le beni yakalarımızdan kavradığı gibi lahanaların arasında sürüklemeye başladı. Lahanaların yarısında benim ayağım sürçtü; tam o anda da çok yakınımızda bir av tüfeğinin sesi yankılandı.

Dill'le Jem de benimle birlikte yere attılar kendilerini. Jem kesik kesik soluyarak, "Okul bahçesinin oradaki çite... çabuk ol Scout!" dedi.

Telin ucunu Jem kaldırdı; Dill'le ben yuvarlanarak altından geçtik, sığınmak üzere okul bahçesindeki tek meşe ağacının yolunu yarılamıştık ki, Jem'in yanımızda olmadığını fark ettik. Koşarak geri döndük ve Jem'i tel örgünün altında debelenirken bulduk, kurtulmak için pantolonunu çıkarıyordu. Kısa şortuyla meşe ağacına koştu.

Ağacın arkasına sığınınca, kendimizi olayın sersemliğine bıraktık ama Jem'in kafası çalışıyordu. "Eve dönmeliyiz, yokluğumuzu fark ederler."

Okulun bahçesini koşarak geçtik, evimizin arkasındaki Geyik çayırlığındaki çitin altından girip bizim arka çite tırmandık ve Jem dinlenmemize izin verdiğinde arka basamaklara kadar ulaşmış durumdaydık.

Soluklarımız düzelince, üçümüz birlikte elimizden geldiğince rahat bir tavırla ön bahçeye geçtik. Yola baktığımızda bazı komşuların Radleylerin ön kapısı önünde toplandıklarını gördük.

"Oraya gitsek iyi olur," dedi Jem. "Orada görünmememizi garip karşılarlar."

Bay Nathan Radley, omzuna dayalı bir çifte ile evinin kapısında duruyordu. Atticus ise Bayan Maudie ile Bayan Stephanie Crawford'un yanındaydı. Bayan Rachel ile Bay Avery de oradaydılar. Hiçbiri gelişimizi görmemişti.

Etrafa bakınan Bayan Maudie'nin yanına gelince yavaşladık. "Neredeydiniz siz, kargaşayı duymadınız mı?"

"Ne oldu ki?" diye sordu Jem.

"Bay Radley arka verandasında bir zenciye ateş etmiş."

"Ah, vurmuş mu onu?"

"Hayır," dedi Bayan Stephanie. "Havaya ateş etmiş. Ama adamın rengini solduracak kadar korkutmuş. Diyor ki etrafta beyaz bir zenci gören olursa mutlaka odur. Verandada bir daha bir ses duyarsa ateş etmek için öteki namlunun hazır olduğunu ve gelecek sefere, ister bir köpek, ister bir zenci, isterse Jem *Finch* olsun havaya ateş etmeyeceğini de söylüyor."

"Bayan?" dedi Jem.

Atticus lafa karıştı. "Pantolonun nerede oğlum?"

"Pantolon mu efendim?"

"Pantolon."

Yararı yoktu. Tanrı'nın ve herkesin önünde donuyla dikilmekteydi. İçimi çektim.

"Ah... Bay Finch?"

Sokak lambasının ışığında Dill'in bir palavra sıkmaya hazırlandığını görebiliyordum: gözleri irileşmiş, tombul, meleksi yüzü daha da yuvarlak bir hal almıştı.

"Ne var Dill?" diye sordu Atticus.

"Ah... onu ben kazandım," dedi zor duyulur bir sesle.

"Kazandın mı? Nasıl?"

Dill'in eli başının arkasında gezindi. Sonra elini öne getirdi ve alnından geçirdi. "Havuzun az ötesinde strip poker oynuyorduk," dedi.

Jem'le ben rahatlamıştık. Komşular da tatmin olmuş gibiydi: hepsi burnunu çekmişti. İyi ama strip poker de neydi?

Düşünmeye fırsatımız olmadı: Bayan Rachel kasabanın itfaiye alarmı gibi patladı: "Tan...rı'm, Dill Harris! Havuzumun başında kumar mı oynadın? Ben sana strip pokeri gösteririm bayım!"

Atticus araya girip Dill'i oracıkta parçalanmaktan kurtardı. "Bir dakika Bayan Rachel," dedi. "Daha önce bunu yaptıklarını hiç duymamıştım. Hepiniz kâğıt mı oynuyordunuz?"

Jem gözlerini kapayarak Dill'in atlamasını engelledi. "Hayır efendim, sadece kibritlerle oynadık."

Ağabeyime hayran olmuştum. Kibrit tehlikeliydi ama oyun kâğıdı ölümcüldü.

"Jem, Scout," dedi Atticus. "Bir daha hiçbir biçimde bu poker lafını duymak istemiyorum. Dilllere gidin ve pantolonunu al Jem. Orada uslu uslu oturun."

Kaldırımda koşarken, "Merak etme Dill," dedi Jem, "Bayan Rachel sana bir şey yapmaz. Atticus konuşur onunla. Ama hızlı düşündün doğrusu evlat. ... Dinle bak... duyuyor musun?"

Durduk ve Atticus'un sesini dinledik: "...önemli bir şey değil... hepsi yoluna girer Bayan Rachel..."

Dill rahatlamıştı ama Jem ve ben rahatlamamıştık. Jem'in sabaha bir pantolon gösterme mecburiyeti vardı.

Bayan Rachel'in basamaklarına geldiğimizde, "Benimkilerden vereyim sana," dedi. Jem, ona sığamayacağını söyledi ama yine de teşekkür etti. Vedalaştık ve Dill eve girdi. Belli ki birdenbire aklına benimle nişanlandığı geldi ve koşarak geri dönüp Jem'in önünde çabucak öptü beni. "Bana yazın, duydunuz mu?" diye bağırdı arkamızdan.

Jem'in pantolonu üzerinde olsa bile rahat uyumamıza pek imkân yoktu. Gece boyunca duyduğum seslerin her biri arka verandadaki yatağımda üç kez büyüyerek yankılanıyordu; çakılların üzerinde duyduğum her ayak sesi intikam peşindeki Boo Radley'di, gecenin içinden gülerek geçen zencilerin hepsi serbest kalmış Boo Radley'di ve peşimizdeydi; sinek teline çarpan böcekler Boo Radley'in teli paramparça etmekte olan çılgın parmaklarıydı; tespih ağaçları hareket eden habis canlılardı. Jem'in mırıltısını duyana kadar uyku ile uyanıklık arasında gidip geldim.

"Uyuyor musun Küçük Üç-Gözlü?"

"Sen çıldırdın mı?"

"Şşşt. Atticus'un lambası söndü."

Solmuş ay ışığında Jem'in ayaklarını yere sarkıttığını gördüm.

"Pantolonumu aramaya gidiyorum," dedi.

Doğrulup oturdum. "Gidemezsin. Bırakmam seni."

Gömleğini giymeye uğraşıyordu. "Gitmek zorundayım."

"Hele bir dene, Atticus'u uyandırırım."

"Hele bir dene seni öldürürüm."

Onu yanıma çektim. İkna etmeye çalışıyordum. "Bay Nathan sabaha onu bulacak Jem. Senin kaybettiğini de biliyor. Atticus'a gösterdiği zaman kötü olacak zaten. Git yatağına yat."

"Bunu ben de biliyorum," dedi Jem. "O yüzden aramaya gidiyorum ya."

Midem bulanmaya başlamıştı. Tek başına oraya geri dönmesi... Bayan Stephanie'yi hatırlamıştım: Bay Nathan tekrar bir ses duymayı bekliyor, ister köpek olsun, ister zenci... Jem bunu benden iyi biliyordu.

Çaresizdim. "Bak, değmez buna Jem. Dayak acıtır ama geçer. Kafanı uçurtacaksın Jem. Lütfen..."

Sabırla nefesini koyuverdi. "Ben... yani, şöyle Scout," diye mırıldandı. "Hatırlayabildiğim kadarıyla Atticus beni hiç kamçılamadı. Ve böyle de kalmasını istiyorum."

Bu da bir düşünceydi. Sanki Atticus bizi gün aşırı tehdit ediyormuş gibi. "Yani seni hiçbir zaman yakalamadığını mı söylüyorsun?"

"Belki de öyle, ama... sadece böyle devam etsin istiyorum Scout. Bu gece o işi yapmamalıydık Scout."

Sanırım, ilk kez o zaman Jem'le benim aramda ayrılık baş gösterdi. Bazen onu anlamazdım ama benim şaşkınlıklarım kısa sürerdi. Bu ise beni aşan bir şeydi. "Lütfen," diye yalvardım. "Bir dakika olsun bu konuyu düşünemez misin... tek başına orada..."

"Kapa çeneni!"

"Ömür boyu bir daha seninle konuşmayacak değil ki... gidip onu uyandıracağım Jem, yemin ederim ki gidip..."

Jem pijamamın yakasını kavrayıp büktü. "O zaman ben de seninle geleceğim..." Boğuluyordum.

"Hayır gelmeyeceksin, sen sadece gürültü yaparsın."

Yararı yoktu. Arka kapının mandalını açtım ve o basamaklara süzülene kadar tuttum. Saat iki olmalıydı. Ay batıyordu ve kafes kafes gölgeler donuk hiçliğin içinde solmaktaydı. Jem'in beyaz gömleğinin ucu, yaklaşan sabahtan kaçmak için dans eden küçük bir hayalet gibi havalanıp

iniyordu. Hafif bir esinti çıktı ve her yanımdan akmakta olan terleri soğuttu.

Jem yine aynı yoldan, Geyik Çayırı'ndan, okul bahçesinden ve çitin etrafından gidiyor diye düşündüm... en azından o tarafa yönelmişti. İşi uzun süreceğinden, endişelenmek için henüz erkendi. Merak etme zamanı gelene kadar bekledim ve Bay Radley'in tüfeğinin sesini duymaya odaklandım. Sonra arka çitten bir ses duydum. Bana öyle gelmişti.

Derken Atticus'un öksürdüğünü duydum. Nefesimi tutup bekledim. Bazen banyoya bir gece yarısı seferi düzenlediğimizde onu okurken bulurduk. Gece sık sık uyanıp bizi kontrol ettiğini ve tekrar uyuyabilmek için okuduğunu söylerdi. Işığının yanmasını, koridora vurmasını bekledim. Ama kapalı kaldı ve yeniden nefes alıp vermeye başladım.

Gece hareketleri kesilmişti ama tespih ağaçlarının olgunlaşan meyveleri rüzgâr esince çatıya düşüyordu ve karanlıkta uzaklarda havlayan köpek sesleri duyuluyordu.

İşte oradaydı, bana dönüyordu. Beyaz gömleği arka çitte dalgalandı ve giderek büyümeye başladı. Arka basamaklara geldi, kapıyı arkasından mandalladı ve portatif yatağına oturdu. Konuşmadan pantolonunu gösterdi. Sonra yatağına uzandı ve bir süre yatağın titrediğini duydum. Kısa süre sonra hareketsiz kalmıştı. Başka bir ses çıkardığını duymadım.

7

Jem bir hafta boyunca dalgın ve sessizdi. Atticus'un bir keresinde önerdiği gibi, Jem'in derisinin altına sızmayı ve orada gezinmeyi denedim: sabahın ikisinde tek başıma Radleylerin bahçesine gitmiş olsaydım ertesi gün cenazemi kaldırmış olurlardı. O yüzden Jem'i kendi haline bıraktım ve rahatsız etmemeye çalıştım.

Okul başladı. İkinci sınıf da birincisi kadar berbattı, hatta daha da kötüydü. Hâlâ suratımıza kartlar sallıyor ve okuyup yazmamıza izin vermiyorlardı. Bayan Caroline'nin yan sınıftaki ilerlemesi kahkahaların sıklığına bakılarak tahmin edilebilirdi; ancak, her zamanki ekip yine birinci sınıfta kalmıştı ve düzeni sağlama konusunda yardıma devam ediyorlardı. İkinci sınıfın tek iyi yanı benim de Jem kadar geç çıkmamdı ve genellikle saat üçte birlikte dönüyorduk eve.

Bir gün okul bahçesinden eve doğru yürürken Jem aniden, "Sana söylemediğim bir şey var," dedi.

Kaç gündür kurduğu ilk adam gibi cümle olduğundan, devam etmesi için yüreklendirdim. "Ne hakkında?"

"O gece hakkında."

"Bana o gece hakkında hiçbir şey söylemedin ki zaten," dedim.

Jem kelimelerimi sivrisinek kovalar gibi kovaladı. Bir süre sessiz kaldı ve sonra, "Pantolonumu almaya gittiğimde ...çıkarmak için uğraşırken

karmakarışık bir halde bırakmıştım. Ama almaya gittiğimde..." Derin bir nefes aldı. "Almaya gittiğimde çite asılı vaziyetteydi... sanki beni bekliyormuş gibi."

"Asılı..."

"Ve bir şey daha..." Jem'in sesi düzdü. "Eve gidince gösteririm. Tamir edilmişti. Bir hanım dikmiş gibi değil ama, sanki ben dikmişim gibi. Çarpık çurpuk. Sanki..."

"...birisi senin onu almaya döneceğini biliyormuş gibi."

Jem ürperdi. "Sanki biri benim zihnimi okumuş gibi... ne yapacağımı önceden biliyormuş gibi. Beni tanımayan hiç kimse ne yapacağımı kestiremez, kestirebilir mi Scout?"

Jem'in sorusu bir davetti. Onu temin ettim. "Seninle aynı evde yaşamayan hiç kimse ne yapacağını kestiremez, hatta bazen ben bile kestiremiyorum."

Ağacımızın önünden geçiyorduk. Budak deliğinde bir yumak gri sicim duruyordu.

"Alma onu Jem," dedim. "Burası birinin saklama yeri."

"Sanmıyorum Scout."

"Evet öyle. Walter Cunningham gibi biri her teneffüste buraya gelip eşyalarını saklıyor... ve biz de gelip elinden alıyoruz. İstersen birkaç gün bırakalım. Eğer bir yere gitmezse o zaman alırız, tamam mı?"

"Tamam, haklı olabilirsin," dedi Jem. "Küçük çocuklardan birinin saklama yeri olmalı. Eşyalarını büyüklerden korumaya çalışıyordur. Biliyorsun sadece okul zamanı bir şeyler bulduk orada."

"Evet," dedim. "Ama yazın buraya hiç gelmedik ki."

Eve döndük. Ertesi sabah yumak yine bıraktığımız yerdeydi. Üçüncü gün de orada bulunca, Jem alıp cebine attı. O andan itibaren de budak deliğinde bulduğumuz her şeyi kendi malımız saydık.

İkinci sınıf korkunçtu ama Jem, büyüdükçe okulun da daha iyi olacağına ikna etti beni, kendisi de aynı biçimde başlamıştı ve insan altıncı sınıfa gelene kadar öğrendiklerinin değerini bilemiyordu. Altıncı sınıf başından itibaren hoşuna gitmiş gibiydi: bir hafta boyunca beni şaşırtan bir Mısır dönemi yaşadı. Bir elini önüne, diğerini arkasına yapıştırıp adımlarını yan yan atarak garip bir şekilde yürümeye çalışıyordu. Mısırlıların bu şekilde yürüdüklerini söylüyordu; ben de, eğer öyle yürüyorlarsa herhangi bir şey yapmayı nasıl becerdiklerini anlamadığımı söyledim, ama Jem Amerikalılardan çok daha fazla şey başarmışlar dedi, tuvalet kâğıdını ve kalıcı mumya yapmayı bulmuşlardı ve bunları bulmasalar bugün ne halde olurduk. Atticus da sıfatları silersem gerçeğe ulaşacağımı belirtti.

Güney Alabama'da net bir şekilde tanımlanan mevsimler yoktur; yaz sonbahara karışır, bazen sonbaharı kış takip etmez, onun yerine yaz havası veren sonbahar günleri devam eder. O sonbahar da uzun sürenlerdendi, hafif bir ceket giyecek kadar bile serin olmuyordu. Budak deliğimiz bizi bir kez daha durdurduğunda, ılık bir ekim öğle sonrasında Jem'le her zamanki yolumuzda koşmaktaydık. Bu kez beyaz bir şey vardı delikte.

Jem o şerefi bana verdi ve sabundan oyulmuş iki küçük cismi ben aldım ağaçtan. Bir tanesi bir erkek çocuk yontusuydu, öteki ise kaba bir elbise giymişti.

Büyü diye bir şey olmadığını hatırlamadan önce bir feryat kopardım ve ikisini de elimden attım.

Jem onları yerden aldı. "Neyin var senin?" diye bağırdı. Heykelcikleri ovalayıp, üzerlerine bulaşan kırmızı tozları temizledi. "Bunlar güzel şeyler," dedi. "Hiç bu kadar güzel şeyler görmemiştim."

Bakmam için bana uzattı. Neredeyse kusursuz biçimde yontulmuş iki çocuk minyatürüydü bunlar. Erkek çocuk şort giyiyordu ve bir tutam sabundan saç kaşlarına dökülmüştü. Kafamı kaldırıp Jem'e baktım. Bir

tutam düz kahverengi saç alnına dökülüyordu. Bunu daha önce hiç fark etmemiştim.

Jem de kız bebeğe ve bana baktı. Kızın da tıpkı benimkiler gibi kâkülleri vardı.

"Bunlar biziz," dedi.

"Sence kim yapmıştır onları?"

"Buralarda yontu yapan kimi tanıyoruz?" diye sordu.

"Bay Avery."

"Bay Avery odun yontuyor sadece. Ben heykel yontmaktan söz ediyorum."

Bay Avery her hafta ortalama bir odunu alıp kürdan haline getirene kadar yontar ve sonra çiğnerdi.

"Bayan Stephanie Crawford'un sevgili yavuklusu var," dedim.

"O yontu yapıyor tamam ama ta kasabanın öteki ucunda yaşıyor. Ne zaman vakit bulup da bize dikkat etmiş olabilir ki?"

"Belki verandada oturup Bayan Stephanie yerine bize bakıyordur. Ben onun yerinde olsam öyle yapardım."

Jem bana o kadar uzun süre gözünü dikip baktı ki, ne var diye sormam gerekti, ama cevap olarak bir, "Hiçbir şey Scout"tan fazlasını alamadım. Eve gidince Jem bebekleri de sandığına kaldırdı.

Aradan iki hafta geçmeden tam bir paket çiklet bulduk ve çok hoşumuza gitti, Radley Mülkü'ndeki her şeyin zehirli olduğu fikri Jem'in aklından silinmişti.

Ertesi hafta budak deliği paslı bir madalya üretti. Jem bunu Atticus'a gösterdi, o da bunun bir heceleme madalyası olduğunu söyledi, biz doğmadan önce Maycomb'daki okullar heceleme yarışmaları düzenler ve kazananlara bu madalyalardan verirmiş. Atticus birinin onu kaybetmiş olması gerektiğini söyledi, kimselere sormuş muyduk? Ben madalyayı nerede bulduğumuzu anlatmaya çalışırken Jem katır gibi tepti beni. Sonra

da Atticus'a o madalyalardan kazanmış birini hatırlayıp hatırlamadığını sordu, o da hayır dedi.

En büyük ödülümüz dört gün sonra ortaya çıktı. Çalışmayan bir cep saatiydi bu, alüminyum bir çakıyla birlikte bir zincire takılıydı.

"Sence bu beyaz altın mıdır Jem?"

"Bilmiyorum. Atticus'a göstereceğim."

Atticus çakı ve zincirle birlikte on dolar kadar edeceğini söyledi, o da yeni oldukları takdirde. "Okulda biriyle değiş tokuş filan mı yapıyorsunuz?" diye de sordu.

"Ah, hayır efendim!" Jem, iyi bakması koşuluyla Atticus'un haftada bir gün taşımasına izin verdiği büyükbabamızın saatini gösterdi. Saati yanına aldığı günlerde yumurtaların üzerinde yürür gibi yürürdü. "Atticus, sizce de uygunsa, bunu almayı tercih ederim. Belki tamir edebilirim."

Büyükbabasının saatini taşımaktan vazgeçip, diğer saati taşımak da günlük bir külfet haline gelince, Jem de her beş dakikada bir saate bakmaktan vazgeçti.

Aslında iyi iş çıkarmış ve sadece bir yayla iki minik parçayı dışarıda bırakmıştı ama saat çalışmıyordu. "Of," diye içini çekti. "Bu asla çalışmayacak. Scout?..."

"Ha?"

"Sence bunları bize bırakan kişiye bir mektup yazmamız gerekir mi?"

"Çok iyi olur Jem, teşekkür edebiliriz... ne oldu?"

Jem kulaklarını tutmuş kafasını iki yana sallayıp duruyordu. "Anlamıyorum, anlayamıyorum... sebebini bilmiyorum, Scout..." Oturma odasına doğru baktı. "Atticus'a söylesem iyi olur, yok... söylemesem daha iyi."

"Ben söyleyeyim senin için."

"Hayır, yapma bunu Scout. Scout?"

"Ne var?"

Bütün gece bana bir şey söylemek ister gibiydi, yüzü aydınlanıyor, bana doğru eğiliyor, sonra fikrini değiştiriyordu. Yine değiştirmişti. "Of, yok bir şey."

"İşte, hadi bir mektup yazalım." Burnuna doğru bir kâğıtla kalem uzatıyordum.

"Tamam. Sayın Bayım..."

"Erkek olduğunu nereden biliyorsun? Bence Bayan Maudie'dir. Uzun süredir öyle tahmin ediyorum."

"Hm, Bayan Maudie çiklet çiğneyemez..." Jem durup sırıttı. "Bilirsin, bazen hakikaten güzel konuşabilir. Bir seferinde ona çiklet çiğnemeyi önerdim ama hayır teşekkürler, dedi, çünkü, çiklet damağına yapışıyormuş ve konuşmasına engel oluyormuş," dedi dikkatli bir tavırla. "Sence de hoş değil mi bu?"

"Evet, bazen hakikaten ilginç şeyler söyleyebiliyor. Zaten saati ve zinciri de yoktur."

"Sayın Bayım," dedi Jem. "Bize verdiğiniz... hayır, bizim için ağaca bıraktığınız her şeye minnettarız. Saygılarımla, Jeremy Atticus Finch."

"Böyle imzalarsan senin kim olduğunu anlayamaz ki Jem."

Jem adını sildi ve "Jem Finch" yazdı. Ben de altına "Jean Louise Finch" yazdım. Jem notu bir zarfa yerleştirdi.

Ertesi sabah okula giderken benden önce koştu ve ağaca varınca durdu. Budağa baktıktan sonra yüzünü bana çevirdi ve yüzünün bembeyaz kesilmiş olduğunu gördüm.

"*Scout!*"

Ona doğru koştum.

Birisi budak deliğimizi çimento ile kapatmıştı.

Yol boyu, "Sen ağlama Scout... ağlama artık... üzülme," diye mırıldanıp durdu.

Yemek için eve döndüğümüzde Jem yemeğini çiğnemeden yuttu, verandaya koştu ve basamaklarda durdu. Ben de peşinden gittim. "Daha geçmedi," dedi.

Ertesi gün de nöbet tuttu ve bu kez ödülünü aldı.

"İyi günler Bay Nathan," dedi.

"Günaydın Jem Scout," dedi Bay Radley de yoluna devam ederken.

"Bay Radley," diye seslendi Jem.

Bay Radley dönüp baktı.

"Bay Radley, şey... şu ilerdeki ağaçta bulunan deliğe çimento döktünüz mü?"

"Evet," dedi adam. "Deliği doldurdum."

"Neden yaptınız bunu efendim?"

"Ağaçlar ölüyor. Hastalandıkları zaman çimentoyla doldurursun. Senin bunu bilmen gerekir Jem."

Akşam üzerine kadar Jem bu konuda başka bir şey söylemedi. Ağacımızın önünden geçerken düşünceli bir tavırla çimentolanmış yere vurdu ve derin düşünceler içinde kalmayı sürdürdü. İçine kapanmış, bir şeyleri çözmeye çalışıyormuş gibiydi, o yüzden ben de mesafemi korudum.

O akşam da her zamanki gibi işten eve gelmekte olan Atticus'u karşıladık. Bizim basamaklara gelince, Jem, "Atticus lütfen şu ilerdeki ağaca bakar mısınız efendim?" dedi.

"Hangi ağaca oğlum?"

"Okuldan geliş yolunda Radley arsasının köşesindekine."

"Evet?"

"O ağaç ölüyor mu?"

"Yo hayır oğlum, sanmıyorum. Yapraklarına baksana, gür ve yemyeşil, hiçbir yerde kahverengi lekeler yok..."

"Hasta bile değil mi yani?"

"O ağaç senin kadar sağlıklı Jem. Niye sordun?"

"Bay Nathan onun ölmekte olduğunu söyledi."

"Eh, belki de öyledir. Eminim ki Bay Radley kendi ağaçlarını benden daha iyi tanıyordur."

Atticus bizi verandada bırakıp içeri girdi. Jem bir mindere doğru eğilip omuzlarını sürtmeye başladı.

Elimden geldiğince kibar bir tavırla, "Kaşınıyor musun Jem?" diye sordum. Cevap vermedi. "Hadi içeri girelim," dedim.

"Biraz sonra."

Gece olana kadar orada kaldı ve ben de onu bekledim. Eve girdiğimizde ağlamış olduğunu gördüm; yüzünde gözyaşı izleri vardı, ama sesini hiç duymamış oluşum garip geldi bana.

8

Maycomb'daki en deneyimli kahinlerin bile çözemediği nedenlerle o yıl sonbahar kışa dönüştü. 1885'ten beri görülen en soğuk iki haftayı yaşamıştık Atticus'un dediğine göre. Bay Avery, çocuklar ebeveynlerine itaatsizlik ettiklerinde, sigara içtiklerinde ve birbirleriyle dövüştüklerinde mevsimlerin değişeceğinin Rosetta Taşı'nda yazılı olduğunu söyledi: Jem'le ikimize, doğanın böyle cinnet getirmesinden, bu yüzden de komşularımızın mutsuz, kendimizin de rahatsız olmasından doğan suçluluk duygusunun verdiği ağırlık çökmüştü.

İhtiyar Bayan Radley de o kış öldü, ama ölümü pek bir etki yaratmadı. Hintkenevirlerini suladığı anlar dışında onu gören pek olmuyordu zaten. Jem'le onu Boo'nun hakladığına karar vermiştik ama Atticus, Radley evinden dönüşünde bizi hayal kırıklığına uğratarak Bayan Radley'in doğal nedenlerle öldüğünü söyledi.

"Sor ona," diye fısıldadı Jem.

"Sen sor, sen daha büyüksün."

"İşte bu yüzden senin sorman gerekiyor."

"Atticus," dedim. "Bay Arthur'u gördünüz mü?"

Atticus gazetesinin üzerinden bana baktı. "Görmedim."

Jem daha fazla soru sormama engel oldu. Atticus'un hâlâ Radleyler konusunda bizden kuşkulandığını ve soruların bu kuşkuları artıracağını söyledi. Geçen yaz yaşadığımız o gecede, Atticus'un olayın sadece strip pokerle sınırlı olduğuna inanmadığı şeklinde bir fikri vardı. Bu fikri somut bir nedene dayanmıyordu, sadece bir sezgi olduğunu söylüyordu.

Ertesi sabah uyandım, pencereden dışarı baktım ve neredeyse korkudan ölüyordum. Çığlıklarım Atticus'u tıraşının ortasında banyodan fırlatmıştı.

"*Dünyanın* sonu geldi Atticus! Ne olur bir şeyler yapın..." Onu pencerenin önüne sürükleyip dışarıyı gösterdim.

"Hayır, öyle bir şey yok," dedi. "Kar yağıyor."

Jem, Atticus'a karın devam edip etmeyeceğini sordu. Jem de hiç kar görmemişti ama ne olduğunu biliyordu. Atticus da kar konusunda Jem'den fazla bir şey bilmediğini söyledi. "Yine de, sanırım böyle sulu yağdığı zaman yağmura döner."

Kahvaltıda telefon çaldı ve Atticus kalkıp açmaya gitti. Döndüğünde, "Eula May'dı," dedi. "Maycomb'da 1885'ten beri kar yağmadığı için bugün okullar tatil edilmiş," dedi.

Eula May, Maycomb'un telefon santralının kıdemli görevlisiydi. Halka yapılacak duyurular, düğün davetleri, yangın alarmının çalınması ve Dr. Reynolds yokken ilkyardım talimatlarının verilmesi ona emanetti.

Sonunda Atticus bizi pencerenin önünden ayırıp tabaklarımızdakini bitirmek üzere masaya oturttuğunda, Jem, "Kardan adam nasıl yapılır?" diye sordu.

"En küçük bir fikrim bile yok," dedi Atticus. "Sizi hayal kırıklığına uğratmak istemem ama, kar topu oynayacak kadar bile kar olacağından kuşkuluyum."

O sırada Calpurnia içeri girdi ve karın tuttuğunu ileri sürdü. Arka bahçeye koşunca ince ve sulu bir kar tabakasıyla kaplanmış olduğunu gördük.

"Üstüne basmamalıyız," dedi Jem. "Bakın, her adımda eriyor."

Arkamdaki lapalaşmış ayak izlerine baktım. Jem, eğer biraz daha yağmasını beklersek kardan adam yapacak kadar kar biriktirebileceğimizi söyledi. Dilimi çıkarıp irice bir kar tanesini yakaladım. Yakıcıydı.

"Jem, bu sıcak!"

"Hayır değil, o kadar soğuk ki yakıyor. Yeme onları Scout, ziyan ediyorsun. Bırak yağsın."

"Ama karda yürümek istiyorum."

"Buldum, gidip Bayan Maudie'nin bahçesinde yürüyebiliriz."

Jem kendini ön bahçeye atmıştı bile. Ben de izlerinden takip ettim. Bayan Maudie'nin evinin önündeki kaldırıma geldiğimizde Bay Avery yanımıza yaklaştı. Pembe bir suratı ve kemerinin altına sarkmış koca bir göbeği vardı.

"Gördünüz mü yaptığınızı?" dedi. "Maycomb'a ne zamandır hiç kar yağmamıştı. Sizin gibi çocuklar yüzünden mevsimler değişiyor."

Acaba Bay Avery, geçen yazdan beri gösterisini tekrarlasın diye nasıl umutla beklediğimizi biliyor mudur, diye merak ettim ve eğer ödülümüz o olacaksa günaha girmeye değerdi doğrusu. Bay Avery'nin meteoroloji istatistiklerini nereden edindiğini ise hiç merak etmiyordum: doğruca Rosetta Taşı'ndan geliyordu.

"Jem Finch, hey Jem Finch!"

"Bayan Maudie sana sesleniyor Jem."

"Hepiniz bahçenin ortasında kalın. Verandanın önünde yeni dikilmiş fideler var. Onlara basmayın!"

"Tabi efendim," diye seslendi Jem de. "Çok güzel, öyle değil mi Bayan Maudie?"

"Güzel olan benim çiçeklerim! Eğer bu gece don yaparsa bütün açalyalarım ölür!"

Bayan Maudie'nin eski şapkası kar kristalleriyle parlıyordu. Eğilip bazı bodur bitkilere çuval bezinden torbalar geçirmekteydi. Jem bunu niye yaptığını sordu.

"Sıcak tutmak için," dedi.

"Çiçekler nasıl sıcak tutulabilir ki? Onlarda kan dolaşımı yok."

"Bu soruya cevap veremem Jem Finch. Bütün bildiğim bu gece don olursa bütün bu bitkilerin de donacağı, o yüzden de üzerlerini örtüyorum. Anlaşıldı mı?"

"Evet efendim. Bayan Maudie?"

"Ne var bayım?"

"Scout'la ben karınızın bir kısmını alabilir miyiz?"

"Tanrı iyiliğini versin, hepsini alın! Evin altında eski bir şeftali sepeti var, onun içine doldurun." Bayan Maudie'nin gözleri kısıldı. "Jem Finch, ne yapacaksınız bakayım benim karlarımla?"

"Görürsünüz," dedi Jem ve taşıyabildiğimiz kadar karı Bayan Maudie'nin bahçesinden bizim bahçeye aktardık, bayağı sulu bir operasyon olmuştu.

"Ne yapacağız Jem?" diye sordum.

"Görürsün," dedi. "Şimdi de sepeti alıp arka bahçeden getirebildiğin kadar kar getir. İzlerine basarak gidip gel ama," diye de uyardı.

"Kardan bir bebeğimiz mi olacak Jem?"

"Hayır, gerçek bir kardan adamımız. Hadi işe koyul, hemen."

Jem arka bahçeye koşup bahçe çapasını çıkardı ve hızla odunların arkasında bir yeri kazmaya başladı, bulduğu bütün solucanları bir kenara ayırıyordu. Sonra eve gitti ve getirdiği çamaşır sepetini toprakla doldurup ön bahçeye taşıdı.

Beş sepet toprak ve iki sepet kar taşıdıktan sonra, artık başlamaya hazır olduğumuzu söyledi.

"Sence bu biraz pisliğe benzemiyor mu?" diye sordum.

"Şimdi öyle görünüyor, ama sonra değişecek," dedi.

Sonra da, çamurları kucak kucak taşıyıp üst üste yığdı ve eliyle vurup şekillendirerek bir gövde oluşturdu.

"Jem, ben hiç zenci kardan adam duymadım," dedim.

"Siyah kalmayacak," diye homurdandı.

Arka bahçeden getirdiği şeftali dallarını temizledikten sonra, büktü ve çamurla kaplayıp gövdeye yapıştırdı.

"Ellerini beline koymuş Bayan Stephanie Crawford'a benzedi," dedim. "Ortası şişman, kolları minicik."

"Büyüteceğim." Jem çamur adamı sulayıp biraz daha toprak ekledi. Bir an düşünceli bir tavırla ona baktı ve sonra adamın bel hizasının altına koca bir göbek yaptı. Sonra bana bakıp göz kırptı. "Bay Avery'nin kardan adam olmuş haline benzedi değil mi?"

Ardından, bir miktar kar alıp adama sıvamaya başladı. Görünen kısımları kendi yapıyordu, bana sadece arka kısımla uğraşma izni vermişti. Sonunda Bay Avery beyaz oldu.

Göz, burun, ağız ve düğme olarak da tahta parçalarıyla donatınca, Bay Avery'nin bir benzerini ortaya çıkarmayı başarmıştı. Geri çekilip eserini inceledi.

"Harika oldu Jem," dedim. "Sanki konuşacakmış gibi duruyor."

"Öyle oldu sahiden, değil mi?" dedi utangaç bir tavırla.

Atticus'un yemeğe gelmesini bekleyemedik, arayıp ona büyük bir sürprizimiz olduğunu söyledik. Arka bahçenin büyük bir kısmının ön bahçede olduğunu görünce şaşırdı ama çok iyi bir iş çıkarmış olduğumuzu söyledi. "Senin bu kadar azimli olduğunu bilmiyordum," dedi Jem'e.

"Ama şu andan itibaren sen ne olacaksın diye hiç endişe etmeyeceğim oğlum, aklında her zaman yaratıcı düşünceler olacak belli ki."

Atticus'un iltifatları Jem'in kulaklarının kızarmasına neden oldu, ama Atticus'un geri çekildiğini görünce çabucak ona baktı. Atticus gözlerini kısarak bir süre inceledi kardan adamı. Sonra sırıttı, ardından da bir kahkaha attı. "Evlat, ne olacağını söyleyemem... mühendis mi, avukat mı, yoksa portre ressamı mı. Burada, ön bahçede birini gülünç duruma düşürmeyi başarmışsın. Bu dostumuzun kılığını değiştirmemiz lazım."

Atticus, Jem'e eserinin ön yüzünü biraz değiştirmesini, eline bir süpürge tutuşturmasını ve bir de önlük giydirmesini önerdi.

Jem de bunları yaparsa kardan adamın çamura dönüşeceğini ve kardan adamlıktan çıkacağını izah etti.

"Ne yaparsan yap yeter ki bir şeyler yap," dedi Atticus. "Burada komşuların karikatürlerini sergileyemezsin."

"O karikatür değil ki," dedi Jem. "Tıpkı kendisine benziyor."

"Bay Avery öyle düşünmeyebilir."

"Ne yapacağımı buldum!" dedi Jem. Koşarak caddeden karşıya geçti, Bayan Maudie'nin arka bahçesinde gözden kayboldu ve muzaffer bir edayla geri döndü. Eski hasır şapkayı kardan adamın başına geçirdi ve dirsek kıvrımına da bahçe makasını sıkıştırdı. Atticus idare edeceğini söyledi.

Bayan Maudie ön kapısını açıp verandaya çıktı. Karşıdan bize baktı. Birden sırıtmaya başlamıştı. "Jem Finch," diye seslendi. "Seni şeytan, şapkamı geri getir."

Jem başını kaldırıp, kafasını sallamakta olan Atticus'a baktı. "Şaka yapıyor," dedi Atticus. "Senin bu, icraatından çok etkilendi aslında."

Sonra Atticus dönüp Bayan Maudie'nin evine doğru gitti ve ikisi ellerini kollarını sallayarak bir sohbete giriştiler, konuştuklarından sadece

"...bahçede tam bir yaratık dikilmiş duruyor! Atticus, onları asla adam edemeyeceksin!" sözcüklerini yakalayabildim.

Öğleden sonra kar yağışı durdu, ısı düştü ve hava kararınca Bay Avery'nin en korkunç tahminleri gerçek oldu: Calpurnia evdeki tüm sobaları yakmıştı ama yine de donuyorduk. O gece Atticus eve geldiğinde dışarının berbat olduğunu söyledi ve Calpurnia'ya arzu ederse geceyi bizde geçirmesini önerdi. Calpurnia ise yüksek tavanlara ve uzun pencerelere bir göz atıp, kendi evinde daha kolay ısınacağını belirtti. Atticus, onu arabayla evine bıraktı.

Ben uykuya dalmadan önce Atticus odamdaki sobaya biraz daha kömür attı. Isının sıfırın altına düştüğünü, bunun hayatında gördüğü en soğuk gece olduğunu ve sevgili kardan adamımızın dışarıda kaskatı durduğunu söyledi.

Bana birkaç dakika gibi gelen bir süre sonra birinin beni sarsmasıyla uyandım. Atticus'un paltosu üzerime örtülmüştü. "Sabah mı oldu?"

"Bebeğim kalkman lazım."

Atticus'un elinde bornozum ve paltom vardı. "Önce bornozunu giy," dedi.

Jem de Atticus'un yanında sersemlemiş ve dağılmış bir vaziyette dikiliyordu. Bir eliyle paltosunun yakasını tutuyordu, öteki eli ise cebindeydi. Garip bir şekilde şişman görünüyordu.

"Çabuk ol tatlım," dedi Atticus. "İşte çoraplarınla ayakkabıların da burada."

Aptal aptal giyindim. "Sabah mı oldu?"

"Hayır, biri biraz geçiyor. Acele et artık."

Sonunda kötü bir şeyler olduğu kafama dank etmişti. "Ne oldu?"

O anda artık bir şey söylemesine gerek kalmamıştı. Tıpkı kuşların yağmurda nereye sığınacaklarını bildikleri gibi, ben de ne zaman sokağı-

mızda bir sorun olduğunu bilirdim. Tafta hışırtılarına benzeyen sesler ve telaşlı koşuşmalar içimi çaresiz bir dehşetle doldurmuştu.

"Kimin?"

"Bayan Maudie'nin tatlım," dedi Atticus yavaşça.

Ön kapıdan, alevlerin Bayan Maudie'nin yemek odası camlarından fırlayışını gördük. Gördüğümüz sahneyi doğrularcasına, kasabanın yangın alarmı tiz bir sesle en üst perdeye yükselmiş ve orada kalmıştı.

"Geçecek değil mi?" diye mırıldandı Jem.

"Umarım," dedi Atticus da. "Şimdi beni dinleyin ikiniz de. Aşağı inin ve Radley Mülkü'nün önünde durun. Yola yaklaşmayın, duydunuz mu? Rüzgârın hangi yönden estiğini görüyor musunuz?"

"Ah," dedi Jem. "Atticus sizce mobilyaları dışarı taşımalı mıyız?"

"Daha değil oğlum. Ne diyorsam onu yapın. Koşun şimdi. Scout'a dikkat et, duydun mu? Gözünün önünden ayırma."

Atticus arkamızdan hafifçe itince Radley evine doğru koşmaya başladık. Orada durup sokağın erkeklerle ve arabalarla doluşunu izledik, alevler sessizce yutuyordu Bayan Maudie'nin evini. Jem, "Neden çabuk olmuyorlar, neden çabuk olmuyorlar..." diye mırıldanıyordu.

Nedenini gördük. Soğuktan donan eski itfaiye kamyonunu, bir grup adam ite ite getirmekteydi. Adamlar hortumu takınca da hortum patladı ve sular kaldırıma akmaya başladı.

"Ah Tanrı'm, Jem ..."

Jem bana sarılmıştı. "Şşşt Scout," dedi. "Daha korkacak bir şey yok. Olunca sana söylerim."

Türlü kılıklardaki Maycomb erkekleri Bayan Maudie'nin evindeki eşyaları sokağın karşısındaki bir bahçeye taşıyordu. Atticus'un da Bayan Maudie'nin ağır sallantılı meşe koltuğunu yüklenmiş olduğunu gördüm ve onun en değer verdiği eşyasını almakla iyi ettiğini düşündüm.

Arada bağırışlar duyuyorduk. Derken üst kat pencerelerinden birinde Bay Avery'nin yüzü belirdi. Bir şilteyi pencereden aşağı attı ve çeşitli eşyaları aynı şekilde fırlatmaya devam etti. Sonunda adamlar "İn aşağı oradan Dick!" diye bağırmaya başlamışlardı. "Merdivenler çöküyor! Çıkın oradan Bay Avery!"

Bay Avery pencereye tırmanmaya başladı.

"Scout, orada sıkışıp kalmış..." diye soludu Jem. "Aman Tanrı'm..."

Bay Avery iyice kenara gelmişti. Başımı Jem'in koltuk altına gömdüm ve Jem "Kurtulacak Scout! Durum iyi!" diye bağırana kadar bir daha o yana bakamadım.

Baktığımda Bay Avery ikinci kat balkonun kenarına koşuyordu. Bacaklarını parmaklıklardan sarkıttı ve bir sütundan aşağı kaymaya başladı. Sonra düştü, bağırdı ve Bayan Maudie'nin fundalıklarına yuvarlandı.

Birden erkeklerin Bayan Maudie'nin evinden geri çekildiklerini, bize doğru gelmekte olduklarını fark ettim. Artık eşya taşımıyorlardı. Yangın ikinci katı da sarmış ve çatıya kadar ulaşmıştı: canlı portakal rengi alevlerin etrafındaki pencere pervazları kapkaraydı.

"Jem, bal kabağına benziyor..."

"Scout bak!"

Dumanlar bizim eve doğru gidiyordu ve Bayan Rachel'in evi de sisler arasında kalmış gibiydi ve erkekler hortumları o tarafa doğru çekiştiriyorlardı. Arkamızdan, Abbottsville itfaiye aracı acı siren sesleriyle köşeden dönüp geldi ve bizim evin önünde durdu.

"O kitap..." dedim.

"Ne?" dedi Jem.

"O Tom Swift kitabı, o benim değil, Dill'indi..."

"Merak etme Scout, henüz endişeye gerek yok," dedi Jem. Parmağıyla işaret etti. "İleriye bak."

Bir grup komşumuzun arasında Atticus ellerini paltosunun ceplerine sokmuş duruyordu. Pekâlâ bir futbol maçı da seyrediyor olabilirdi. Bayan Maudie de yanındaydı.

"Gördün mü, o henüz endişelenmiyor," dedi Jem.

"Niye evlerden birinin tepesine çıkmıyor?"

"Çok yaşlı, boynunu kırabilir."

"Sence bizim de eşyalarımızı dışarı taşımamız gerekir mi?"

"Şimdilik onu sinirlendirmeyelim, zamanı gelince söyler," dedi Jem.

Abbottsville itfaiye aracı bizim eve su sıkmaya başlamıştı; çatıdaki bir adam en gerekli yerleri gösteriyordu. Bahçedeki eserimizin kararıp çökmesini izledim; Bayan Maudie'nin şapkası birikintinin üzerinde kalmıştı, bahçe makası ise görünürlerde yoktu. Bizim ev, Bayan Rachel'in evi ve Bayan Maudie'ninkinin sıcaklığı yüzünden, erkekler paltolarını ve bornozlarını çoktan çıkarıp atmışlardı. Pantolonlarının içine sokmuş oldukları pijama üstleriyle çalışıyorlardı, ama ben durduğum yerde yavaş yavaş donduğumu hissetmeye başlamıştım. Jem beni ısıtmaya çalışıyordu ama kolu yeterli değildi. Kolundan kurtulup kendi kollarımı omuzlarıma sardım. Bir parça dans ederek ayaklarımı hisseder hale gelebilmiştim.

Bir itfaiye aracı daha ortaya çıktı ve Bayan Stephanie Crawford'un evinin önünde durdu. Başka bir hortum takacak yangın musluğu olmadığı için, adamlar el tipi söndürücülerle işe giriştiler.

Bayan Maudie'nin teneke damı alevlere mağlup olmuştu. Ev gürültüyle çöktü; her tarafa alevler sıçradı, ardından bitişik evlerin çatılarındaki adamlar ellerinde battaniyelerle kıvılcımları ve tutuşan ahşapları söndürmeye başladılar.

Erkekler önce birer birer, sonra gruplar halinde gitmeye başlamadan önce şafak sökmüştü. Maycomb itfaiye aracını yine iterek götürdüler, Abbottsville aracı da gitti, üçüncüsü ise kaldı. Ertesi gün, onun, seksen kilometre uzaklıktaki Clark's Ferry'den gelmiş olduğunu öğrendik.

Jem'le karşıya geçtik. Bayan Maudie bahçesinin ortasında tütmekte olan kara deliğe bakıyordu. Atticus başını sallayarak onun konuşmak istemediğini belirtti. Omuzlarımızdan tutarak buzlu sokaktan geçirip eve götürdü bizi. Bayan Maudie'nin şimdilik Bayan Stephanie'de kalacağını söyledi.

"Sıcak çikolata isteyen var mı?" diye sordu. Atticus mutfak sobasını yakarken ben de ürpermeye başlamıştım.

Kakaolarımızı içerken, Atticus'un önce merakla sonra da sert bir ifadeyle bana baktığını fark ettim. "Size yerinizden ayrılmamanızı söylemiştim galiba," dedi.

"Ayrılmadık ki. Hep aynı..."

"Peki o kimin battaniyesi o zaman?"

"Battaniye mi?"

"Evet küçük hanım, battaniye. Bizim değil o."

O zaman eğilip baktım ve Kızılderili işi, kahverengi yün bir battaniyeye sarınmış olduğumu gördüm.

"Atticus, bilmiyorum efendim... ben..."

Bir yanıt bulabilmek için dönüp Jem'e baktım ama o benden de şaşkın bir durumdaydı. Battaniyenin nereden geldiğini bilmediğini söyledi, biz Atticus'un dediklerine harfiyen uymuştuk, Radley kapısının önünde, herkesten uzakta beklemiş, bir santim bile... Jem birden durdu.

"Bay Nathan yangındaydı," diye kekeledi. "Gördüm onu, gördüm, o şilteyi çekiştiriyordu. Atticus yemin ederim..."

"Tamam oğlum." Atticus hafifçe gülümsedi. "Belli ki bu gece bütün Maycomb dışardaymış, şöyle ya da böyle. Jem, kilerde biraz ambalaj kâğıdı olacak sanırım. Git getir de..."

"Atticus, hayır efendim!"

Jem aklını kaçırmış gibi görünüyordu. Bütün sırlarımızı ortaya dökmeye başlamıştı, ne kendini ne de beni düşündüğü vardı, hiçbir şeyi atlamıyordu, ne budak deliği kalmıştı, ne pantolon, ne de başka bir şey.

"...Bay Nathan o ağaca çimento döktü Atticus ve bizim o eşyaları bulmamızı engelledi. Bence de söylendiği gibi deli ama Atticus, Tanrı adına yemin ederim ki bize asla bir zarar vermedi, hiçbir şey yapmadı, o gece istese gırtlağımı boydan boya kesebilirdi ama onun yerine pantolonumu tamir etmeye çalıştı... bize asla zarar vermedi Atticus..."

Atticus, "Yeter dur artık evlat," dedi, o kadar yumuşak bir sesle söylemişti ki zar zor duyabilmiştim. Belli ki Jem'in anlattıklarının tek kelimesini bile anlamamıştı. Ama sonra, "Haklısın," dedi. "En iyisi bunu ve battaniyeyi kendimize saklayalım. Bir gün, belki Scout onu sardığı için kendisine teşekkür edebilir."

"Kime teşekkür edeceğim?" dedim.

"Boo Radley'e. Yangını seyretmeye öyle dalmışsın ki battaniyeyi sana sardığını bile fark etmemişsin."

Midem kalktı ve Jem battaniyeyi kaldırıp bana doğru sallayınca az kalsın çıkarıyordum. "Evden dışarı süzülmüş -kendi etrafında döndü- ve böyle yaklaşmış!"

Atticus kuru bir sesle, "Sakın bu durum sana yeni ilhamlar vermesin Jeremy," dedi.

Jem suratını asıp, "Ben ona bir şey yapacak değilim ki," dedi, ama ben gözlerinde yanıp sönen yeni macera ateşini görebiliyordum. "Bir düşün Scout, arkanı dönsen onu görmüş olacaktın."

Calpurnia bizi öğle vakti uyandırdı. Atticus o gün okula gitmeyeceğimizi söylemişti, uykusuzken bir şey öğrenemezdik. Calpurnia ön bahçeyi temizlemeye çalışmamızı istedi.

Bayan Maudie'nin eski yazlık şapkası, kehribarın üzerinde bir sinek gibi, ince bir buz tabakasının üzerinde duruyordu, bahçe makasını bul-

mak için ise çamuru kazmamız gerekti. Bayan Maudie'yi arka bahçesinde durmuş, donarak ölen açalyalarına bakarken bulduk.

"Eşyalarınızı getirdik Bayan Maudie," dedi Jem. "Gerçekten çok üzgünüz."

Bayan Maudie etrafına bakındı ve her zamanki tebessümünün izleri belirdi yüzünde. "Her zaman daha küçük bir ev istemişimdir Jem Finch. Daha büyük bir bahçem olsun diye. Bir düşün, artık açalyalarıma daha çok yer kalacak!"

"Üzülmüyor musunuz Bayan Maudie?" diye sordum hayretle. Atticus onun evinden başka pek bir şeyi olmadığını söylemişti.

"Üzülmek mi çocuğum? Niye ki, o köhne inek barınağından nefret ediyordum. Hapse atacaklarını bilmesem şimdiye kadar yüz kere kendim yakmıştım zaten."

"Ama..."

"Benim için endişe etme Jean Louise Finch. İşleri halletmek için senin bilmediğin yollar vardır. Kendime küçük bir ev yapıp, birkaç tane de pansiyoner alırım ve Alabama'nın en güzel bahçesine sahip olurum. Ben işe koyulunca o Bellingrathların bahçesi bile solda sıfır kalır!"

Jem'le birbirimize baktık. "Nasıl çıktı Bayan Maudie?" diye sordu Jem.

"Bilmiyorum Jem. Muhtemelen mutfaktaki bacadan. Saksıdaki bitkilerim için orada soba yakıyordum. Dün gece beklenmedik bir misafirin olmuş ha Bayan Jean Louise?"

"Nereden biliyorsunuz?"

"Bu sabah işe giderken Atticus söyledi. Doğrusu, ben de yanında olmak isterdim. Üstelik arkama dönüp bakmayı da akıl edebilirdim."

Bayan Maudie beni şaşırtıyordu. Eşyalarının çoğunu yitirmiş, sevgili bahçesi harabeye dönmüştü ama o hâlâ samimi ve içten bir şekilde Jem'le benim işlerimizle ilgileniyordu.

Benim hayretimi fark etmiş olmalıydı. "Dün gece tek endişem, yangın yüzünden ortaya çıkan karışıklık ve tehlikelerdi," dedi. "Bütün evler yanabilirdi. Bay Avery bir hafta yatacak, az kalsın kavruluyordu. Bu işler için fazla yaşlı ve bunu kendisine de söyledim. Ellerimi temizler temizlemez, Stephanie Crawford'un bakmadığı bir anda ona Lane kekimden pişireceğim. Çünkü Stephanie otuz yıldır o kekin tarifinin peşinde ve sırf evinde kalıyorum diye tarifi ona vereceğimi sanıyorsa aldanıyor."

Tarifi verse bile Bayan Stephanie'nin zaten keki yapamayacağını düşündüm. Bayan Maudie bir keresinde keki yaparken kendisini seyretmeme izin vermişti: diğer malzemelerin yanı sıra tarifte koca bir kap da şeker bulunuyordu.

Durgun bir gündü. Hava o kadar soğuk ve berraktı ki, adliye binasındaki saatin saat başlarında çalmadan önce takırdayıp gıcırdayarak gerildiğini duyabiliyorduk. Bayan Maudie'nin burnu daha önce hiç görmediğim bir renk almıştı ve sebebini merak ettim.

"Sabah altıdan beri buradayım," dedi. "Şimdiye kadar donmuş olmam gerekirdi." Ellerini uzattı. Avuç içlerindeki ince çizgiler derinleşmiş, tozla ve kurumuş kanla dolmuştu.

"Ellerinizi mahvetmişsiniz," dedi Jem. "Neden siyah bir adam tutmadınız ki?" Sonra sesinde bir fedakârlık tınısı olmadan ekledi. "Scout'la ben de yardım edebilirdik."

Bayan Maudie, "Teşekkür ederim bayım," dedi. "Ama sizin orada yapacak işleriniz var zaten." Bizim bahçeyi gösteriyordu.

"Bizim yaratığı mı kast ediyorsunuz?" diye sordum. "Onu bir dakikada yerle bir edebiliriz."

Bayan Maudie başını eğip bana baktı, dudakları sessizce kıpırdıyordu. Birdenbire ellerini başına götürüp kahkahalarla gülmeye başladı. Biz ayrılırken hâlâ kıkırdıyordu.

Jem onun nesi olduğunu bilmediğini söyledi. Her zamanki Bayan Maudie idi işte.

9

"Lafını hemen geri al!"

Bu emir benim tarafımdan, Jem'le benim nispeten zayıf bir dönemimizin başlangıcında Cecil Jacobs'a verilmişti. Yumruklarım sıkılıydı ve vurmaya hazırdım. Atticus bir daha kavga ettiğimi duyacak olursa gününü göstereceğine yemin etmişti; artık böyle çocukça şeyler yapmak için fazla büyümüş ve irileşmiştim ve kendimi tutmayı ne kadar çabuk öğrenirsem herkes için o kadar iyi olacaktı. Bir anda unutmuştum bütün bunları.

Cecil Jacobs unutturmuştu. Önceki gün okul bahçesinde Scout Finch'in babasının zencileri savunduğunu ilan etmişti herkese. İnkâr ettim ama sonra Jem'e sordum.

"Ne demek istedi yani?" dedim.

"Hiçbir şey," dedi Jem. "Atticus'a sor, o sana anlatır."

"Siz zencileri savunuyor musunuz Atticus?" dedim o gece.

"Tabi ki savunuyorum. Hem zenci deme Scout. Bu kaba bir tabir."

"Okulda herkes öyle söylüyor."

"Şu andan itibaren biri hariç herkes öyle söyleyecek..."

"Madem öyle konuşmamı istemiyorsunuz niye beni okula gönderiyorsunuz peki?"

Babam gözlerinin içi gülerek, yumuşak bir ifadeyle baktı bana. Aramızdaki uzlaşmaya rağmen, ilk günden beri okula gitmemek için yaptığım mücadele çeşitli biçimlerde devam ediyordu: geçen eylülden beri düşme, baş dönmesi ve hafif sindirim sistemi sıkıntıları yaşıyordum. Hatta o kadar ileri gitmiştim ki, Bayan Rachel'in aşçısının oğlunun başını başıma süreyim diye beş sent bile ödemiştim. Çocuk ağır ve ıstıraplı bir mantar hastalığına yakalanmıştı. Ama işe yaramamıştı. Ama şimdi derdim başkaydı. "Bütün avukatlar z... zencileri savunur mu Atticus?"

"Elbette savunurlar Scout."

"Peki niye o zaman Cecil sizin savunduğunuzu söyledi? Sanki bir tek siz yapıyormuşsunuz gibi?"

Atticus içini çekti. "Şu ara bir zenciyi savunuyorum, adı Tom Robinson. Kasaba çöplüğündeki küçük bir kulübede yaşıyor. Calpurnia'nın gittiği kilisenin üyesi ve Cal aileyi gayet iyi tanıyor. Dürüst vatandaşlar olduklarını söylüyor. Scout, henüz bazı şeyleri anlayacak yaşta değilsin, fakat kasabada bu adamı pek savunmamam gerektiğini yüksek sesle dile getirenler var. Garip bir dava, yaza kadar mahkemeye çıkmayacak. John Taylor nezaket gösterip davayı biraz erteledi ... "

"Madem savunmamanız gerekiyormuş, niye savunuyorsunuz?"

"Bir sürü nedenle," dedi Atticus. "Asıl önemli olan, eğer bunu yapmazsam kasabada başım dik dolaşamayacak, bu ilçeyi yasama meclisinde temsil edemeyecek, hatta sana veya Jem'e bir daha bir şeyi yapmamanızı söyleyemeyecek oluşum."

"Yani bu adamı savunmazsanız, Jem ve ben bir daha sizi dinlemez miyiz?"

"Onun gibi bir şey."

"Neden?"

"Çünkü sizden bir daha hiçbir şey isteyemem. Scout, işin doğası gereği her avukat eninde sonunda kendisini kişisel olarak etkileyecek bir

dava ile karşılaşır. Bu da benimki sanırım. Okulda bu konuda bazı çirkin konuşmalar duyabilirsin, fakat benim için tek bir şey yapmanı isterim: başını dik ve o yumruklarını da inik tut. Kim ne derse desin, seni kızdırmalarına izin verme. Onun yerine beyninle kavga etmeyi dene... bu daha iyi bir yöntemdir, bazen biraz zor gelse de."

"Atticus davayı kazanacak mıyız?"

"Hayır tatlım."

"O zaman niçin..."

"Sadece, bundan yüz yıl önce yediğimiz tokat bile bizi kazanmaya çalışmaktan yıldırmamış olduğu için."

"Kuzen Ike Finch gibi konuşuyorsunuz," dedim. Kuzen Ike Finch, Maycomb İlçesi'ndeki Birleşme'de kurtulmayı başarabilmiş yegâne eski askerdi. Aşırı bir gurur duyduğu, General Hood tarzı bir sakalı vardı. Yılda en az bir kez Atticus, Jem ve ben ziyaretine giderdik ve onu öpmek zorunda kalırdım. Korkunç bir şeydi. Atticus ile Kuzen Ike savaş anılarını yad ederken Jem'le ikimiz saygıyla dinlerdik. "Sana şu kadarını söyleyeyim Atticus," derdi Kuzen Ike. "Bizi yıkan o Missouri Uzlaşması olmuştu, ama tekrar o günlere dönecek olsam yine bir an tereddüt etmeden aynı yollardan geçer ama bu kez onları adamakıllı benzetirdim... 1864'te Taş Duvar Jackson işe karıştığında... özür dilerim gençler. Huzur içinde yatsın, İhtiyar Mavi Ceketli cennetteydi... "

"Gel buraya Scout," dedi Atticus. Kucağına tırmanıp başımı da çenesinin altına gömdüm. Bana sarılıp hafifçe salladı. "Bu kez farklı," dedi. "Bu kez Yankeelerle dövüşmüyoruz, kendi dostlarımızla dövüşüyoruz. Fakat şunu unutma, işler ne kadar büyürse büyüsün onlar yine de bizim dostlarımız ve burası da bizim yuvamız."

Ertesi gün Cecil Jacobs'un karşısına dikildiğimde zihnimde bunlar vardı: "Lafını geri alacak mısın sen?"

"Önce beni haklaman lazım!" diye bağırdı. "Arkadaşlarım diyor ki senin baban bir yüzkarasıymış ve o zenciyi su tankından sallandıracaklarmış!"

Ona şöyle bir bakıp Atticus'un söylediklerini hatırladım ve yumruklarımı indirip uzaklaştım. "Scout bir kor... kaktır!" cümlesi kulaklarımda çınlıyordu. Hayatımda ilk kez bir kavgadan kaçınıyordum.

Bir biçimde, Cecil ile kapışırsam Atticus'u küçültmüş olacaktım. Atticus Jem'le benden kendisi adına o kadar az şey isterdi ki onun için korkak olarak adlandırılmaya dayanabilirdim. Bunu hatırlamış olduğum için kendimle gurur duydum ve üç hafta gururum devam etti. Sonra Noel geldi ve felaket gerçekleşti.

Jem'le ikimiz Noel'e karışık duygularla bakardık. İyi tarafı ağaç ve amcamız Jack Finch'ti. Her Noel arifesinde gidip Maycomb Kavşağı'nda Jack Amca'mızı karşılardık. Bir hafta kalırdı bizimle.

Madalyonun öteki yüzünde ise Alexandra Hala ve Francis vardı.

Sanırım, Alexandra Hala'nın kocası olan Jimmy enişteyi de saymam gerekirdi ama, bir tek kez, "O çitten in," demek dışında benimle hiç konuşmamış olduğu için, ben de ona hiç aldırmazdım. Alexandra Hala'ya da. Uzun zaman önce, bir barış krizi esnasında halamla eniştem Henry adında bir çocuk dünyaya getirmişlerdi. Mümkün olur olmaz evi terk eden Henry de evlenmiş ve Francis'in dünyaya gelmesine yol açmıştı. Henry ile karısı, Francis'i her Noel'de babaannesiyle büyükbabasına bırakır ve kendi eğlencelerine bakarlardı.

Ne kadar çok içimizi çekersek çekelim Atticus Noel'i evde geçirmeye ikna olmazdı. Hatırladığım her Noel'de Finch Yurtluğu'na gitmiştik. Halamın iyi bir aşçı olması gerçeği, bir dini tatili Francis Hancock ile geçirmeyi kısmen dayanılır hale getiriyordu. Francis benden bir yaş büyüktü

ve prensip olarak ondan uzak dururdum: benim hoşlanmadığım her şeyi sever ve benim yaratıcı eğlencelerimden de hoşlanmazdı.

Alexandra Hala Atticus'un kız kardeşiydi ama Jem bana değiştirilen bebekler ve kardeşler hakkında bir şeyler anlatınca, halamın doğum esnasında değiştirildiğine, babaannemle büyükbabamın bir Finch yerine belki de bir Crawford aldıklarına karar vermiştim. Eğer dağlarla ilgili mistik yaklaşımlara sahip olsaydım, avukatlara ve hakimlere takmış gibi görünen Alexandra Hala'yı Everest Dağı olarak düşünürdüm: hayatımın başından beri soğuk bir şekilde orada duruyordu.

Jack Amca Noel arifesinde trenden atlayınca, iki uzun paketini alması için hamalın gelmesini bekledik. Jack Amca'mızın Atticus'un yanaklarına öpücük kondurması Jem'le ikimize her zaman çok komik gelirdi; onlardan başka birbirini öpen iki erkek görmemiştik. Jack Amca Jem'le el sıkışır ve beni de havaya kaldırıp döndürürdü, ama yeterince yükseğe kaldıramazdı çünkü Atticus'tan bir baş kısaydı; o ailenin bebeğiydi, Alexandra Hala'dan da küçüktü. İkisi birbirlerine benzerdi ama Jack Amca yüzünü daha iyi kullanırdı: onun keskin burnundan ve çenesinden asla korkmazdık.

Bilimle uğraştığı halde beni dehşete düşürmeyen çok az erkekten biriydi, muhtemelen asla bir doktor gibi davranmadığı içindi bu. Ne zaman Jem'e veya bana, örneğin ayağımızdan bir kıymık çıkarmak filan gibi bir tedavi uygulasa, ne yapacağını tam olarak izah eder, ne kadar acıtabileceğini tahmin eder ve kullandığı tıbbi dili açıklardı. Bir Noel'de, ayağıma çok derin batan bir kıymık yüzünden köşe bucak saklanıyor, kimseleri yanıma yaklaştırmıyordum. Jack Amca beni yakalayınca, kiliseye gitmekten nefret eden bir vaizi anlatarak önce güldürmüştü. Adam sırf bu yüzden her sabah ropdöşambrı ile evinin kapısında dikilir, bir yandan nargile içer, bir yandan da gelip geçenlerden ruhunu rahatlatmak isteyen herkese beşer dakika vaaz verirmiş. Ben kıymığı ne zaman çıkaracaksa haber

versin diye Jack Amca'nın lafını böldüğümde, elindeki cımbızın ucunda duran kanlı kıymığı göstermiş ve ben gülerken çekip aldığını söylemişti, görecelilik buna deniyordu.

Hamalın bırakmış olduğu iki ince uzun paketi gösterip, "Bunlarda ne var?" diye sordum.

"Seni ilgilendirmez," dedi.

Jem ise, "Rose Aylmer nasıl?" diye sormuştu.

Rose Aylmer Jack Amca'nın kedisiydi. Çok güzel, sarı renkli dişi bir kediydi ve Jack Amca onun uzun süre katlanabildiği ender dişilerden biri olduğunu söylerdi. Elini cebine sokup bize bazı fotoğraflar gösterdi. Hayran olmuştuk.

"Şişmanlıyor," dedim.

"Bence de öyle. Hastanedeki artık parmaklardan ve kulaklardan biraz fazla yiyor sanırım."

"Of bu lanet bir hikâye," dedim.

"Pardon?"

"Ona aldırma Jack," dedi Atticus. "Seni sınıyor aklınca. Cal bir haftadır akıcı bir şekilde küfür ettiğini söylüyor."

Jack Amca'm kaşlarını kaldırdı ve bir şey demedi. Yeni bir teori geliştirmiştim, bu tür sözcükler kullanmanın doğal cazibesi bir yana, Atticus bunları okulda öğrendiğimi keşfederse beni artık göndermez diye düşünüyordum.

Fakat akşam yemeğinde, "Lütfen bana şu lanet salamı uzatır mısınız?" deyince, Jack Amca'm bana dik dik baktı. "Yemekten sonra görüşelim, genç bayan."

Yemek bitince Jack Amca oturma odasına gitti ve bir koltuğa yerleşti. Sonra gidip kucağına oturayım diye dizlerine vurdu. Onu koklamayı severdim: alkol şişesi gibiydi ve bir de hoş bir tatlı koku vardı. Saçlarını

geri itip yüzüme baktı. "Annenden çok Atticus'a benziyorsun," dedi. "Ayrıca büyümüşsün ve pantolonun biraz küçük geliyor."

"Bence gayet iyi oluyor pantolonum."

"Lanet ve cehennem ol gibi kelimeleri seviyorsun artık, öyle mi?"

Öyle tahmin ettiğimi söyledim.

"Ben sevmem," dedi Jack Amca'm. "Çok çok gerekmedikçe de kullanmam. Bir hafta boyunca buradayım ve bu tür kelimeler duymak istemiyorum. Scout, böyle konuşursan sıkıntı çekersin. Büyüyünce bir hanımefendi olmak istersin, öyle değil mi?"

Özellikle öyle bir arzum olmadığını söyledim.

"Tabi ki istersin," dedi. "Hadi şu ağaca bakalım."

Yatma vakti gelene kadar ağacı süsledik ve o gece rüyamda Jem'le bana gelen iki uzun paketi gördüm. Ertesi sabah Jem'le birlikte paketlere daldık: Atticus mektup yazıp Jack Amca'dan onları alıp getirmesini rica etmişti ve istemiş olduğumuz şeylerdi.

Jem duvardaki bir resme nişan alınca, "Evde atış yapmayın," dedi Atticus.

Jack Amca ise, "Onlara atış yapmayı öğretmen gerekecek," dedi.

"O senin görevin," diye cevap verdi babam. "Ben sadece kaçınılmaz olana boyun eğdim."

Bizi ağacın yanından uzaklaştırmak için Atticus'un mahkeme sesini kullanması gerekmişti. Havalı tüfeklerimizi Yurtluk'a giderken yanımıza almamızı istemedi (ben çoktan Francis'i vurma hayalleri kurmaya başlamıştım) ve tek bir yanlış hareketimizi görecek olursa, onları uzun süre göremeyeceğimizi bildirdi.

Finch Yurtluğu'nda üç yüz atmış altı basamakla aşağı inilen dik bir yamaç vardı ve bunun sonunda da bir iskele bulunuyordu. Derenin aşağısında, yamacın öteki tarafında, Finch zencilerinin balyaları ve ürünleri yüklediği, buz kalıplarını, unu, şekeri, çiftlik aletlerini ve kadın giysilerini

indirdiği eski bir pamuk iskelesinin kalıntıları vardı. Nehir kıyısından ayrılan ve ağaçların arasında kaybolan iki çatallı bir yol görülüyordu. Yolun sonunda ise, hem alt katını, hem üst katını çepeçevre saran balkonlarıyla iki katlı beyaz bir ev bulunmaktaydı. Atamız Simon Finch, ihtiyarlık dönemindeyken cadaloz karısını memnun etmek için yaptırmıştı bu evi; fakat balkonlar yüzünden kendi çağının sıradan evleriyle olan benzerliği bitiyordu. Finch evinin iç düzenlemesi, Simon'un çocukları söz konusu olduğunda ne kadar içten ve güven dolu olduğunun göstergesiydi.

Üst katta altı yatak odası vardı, dördü sekiz kız çocuğa, biri tek oğul olan Welcome Finch'e ve biri de konuklara ayrılmıştı. Çok basitti yani; ama kızların odasına çıkan bir merdiven, Welcome ile konuk odasına çıkan başka bir merdiven bulunuyordu. Kızların merdivenine, ilk katta bulunan ebeveyn odasından ulaşılmaktaydı, böylece de Simon kızlarının tüm gece giriş çıkışlarından haberdar olabiliyordu.

Evin geri kalanından ayrı bir mutfak vardı, ahşap bir iskele ile eve bağlanmıştı; arka bahçede bir direğe tutturulmuş olan paslı çan, işçileri toplamak veya bir tehlikeyi haber vermek için kullanılmaktaydı; mesela çatıda dolaşan bir çapkını ama orada herhangi bir çapkın yürümüş değildi, sadece Simon çıkıp evine bakanları, gelip geçen nehir teknelerini inceler ve çevredeki diğer arazi sahiplerinin yaşamlarını izlerdi.

Evle birlikte bildik Yankee efsaneleri de anılırdı: yakınlarda nişanlanmış olan bir Finch kadını, etraftaki askerlerden saklamak için nesi var nesi yok üstüne geçirmiş, bu yüzden de Kızlar Merdiveni'nin kapısından sığamamış ama sonunda her şeyi suyla ıslatarak geçmeyi başarmıştı. Yurtluğa varınca Alexandra Hala Jack Amca'yı öptü, Francis de Jack Amca'yı öptü, Jimmy Enişte hiç konuşmadan Jack Amca ve Jem'le el sıkıştı ve ben de, bize bir hediye veren Francis'e bizim hediyelerimizi verdim. Yaşından dolayı kendini büyüklere yakın hisseden ve onların cazibe-

sine kapılan Jem, kuzenimizi eğlendirme işini bana bırakıp gitti. Francis sekiz yaşındaydı ve saçlarını ıslatıp geriye taramıştı.

"Noel için ne hediye aldın?" diye kibarca sordum.

"Ne istediysem onu," dedi. Bir kısa pantolon, bir adet kırmızı deri okul çantası, beş gömlek ve bir kravat istemişti.

"Çok hoş," diye yalan söyledim. "Jem'le ben de havalı tüfek aldık, Jem'in bir de kimya seti oldu..."

"Oyuncaktır herhalde?"

"Hayır, gerçek. Bana görünmez mürekkep yapacak ve ben de onunla Dill'e mektup yazacağım."

Francis bunun ne yararı olduğunu sordu.

"Benden içinde hiçbir şey olmayan bir mektup alınca suratı ne hale gelecek, düşünsene. Onu deli edeceğim."

Francis'le konuşmak, bana ağır ağır okyanusun dibine batıyormuşum hissi veriyordu. Hayatımda gördüğüm en sıkıcı çocuktu. Mobile'de yaşadığı için, beni okuldaki yetkililere şikâyet etmeyi başaramazdı ama bildiği her şeyi Alexandra Hala'ya anlatmayı becerirdi, o da doğruca Atticus'a koşardı; Atticus ister her şeyi unutur isterse hayatımı cehenneme çevirirdi, orası keyfine kalmıştı. Fakat Atticus'un tek yaptığı çıkış, bir keresinde duymuş olduğum "Kardeşim, onlara karşı elimden geleni yapıyorum!" olmuştu. Konu, benim ortalıkta tulumla dolaşıyor olmamdı.

Alexandra Hala benim giyim kuşamıma kafayı takmış durumdaydı. Eğer bu pantolonlarla gezmeye devam edersem bir hanımefendi olmam mümkün değildi; elbiseyle hiçbir şey yapamadığımı söyleyince de, zaten pantolon giymeyi gerektirecek şeyler yapmamamı söylemişti. Alexandra Hala'nın bana uygun gördüğü şeyler, küçük fırınlarla, çay takımlarıyla oynamak ve doğduğum zaman armağan etmiş olduğu İncil'i yakaya takmaktı; dahası, babamın yalnız yaşamına bir güneş ışığı olmalıydım. İnsanın pantolonla da güneş ışığı olabileceğini söylemiştim ama halam bunun için

güneş ışığı gibi davranmak da gerektiğini bildirmişti, ben iyi bir natura ile doğmuştum ama her geçen yıl kötüye gidiyordum. Kalbimi kırmış ve dişlerimi sonuna kadar sıkmama neden olmuştu, ama Atticus'a bu konuyu sorduğumda, ailede zaten yeterince güneş ışığı olduğunu ve kendi işime bakmamı söylemişti, benim dış görünüşüm onu rahatsız etmiyordu.

Noel yemeğinde, ben yemek salonundaki küçük masaya otururdum; Jem ve Francis ise yetişkinlerle birlikte büyük masada. Jem'le Francis büyük masaya terfi ettikten sonra da halam beni ayrı oturtmakta ısrar ediyordu. Ne yapacağımdan korkuyordu acaba, bir şeyleri kapıp sağa sola fırlatacağımdan mı? Bazen, ona bir kerecik beni de diğerleriyle aynı masaya oturtmasını ve böylece ne kadar medeni davranabileceğimi kanıtlama şansı vermesini söylemek gelirdi içimden; ne de olsa, her gece evimizde ciddi bir kusur işlemeden yemeğimi yiyordum. Bu konuda etkisini göstersin diye Atticus'a yalvardığımda, bir etkisi olmadığını söylemişti; biz burada konuktuk ve o nereye derse oraya oturacaktık. Ayrıca, Alexandra Hala'nın kızları pek anlamadığını da söylemişti, çünkü hiç kızı yoktu.

Fakat o gece pişirdiği yemekler her şeyi unutturdu: üç çeşit et, kiler raflarından gelen yaz sebzeleri; şeftali turşusu, iki çeşit pasta ve tatlı ile mükellef bir Noel yemeğiydi. Yemekten sonra büyükler oturma odasına geçip, hafif sersemlemiş olarak sağa sola yerleştiler. Jem yere uzandı ve ben de arka bahçeye çıktım. Atticus uykulu bir sesle, "Paltonu giy," dediği için onu duymadım.

Basamaklarda Francis de gelip yanıma oturdu. "Şimdiye kadarkilerin en iyisiydi," dedim.

"Babaannem harika bir aşçı," dedi Francis de. "Bana da yemek yapmayı öğretecek."

"Erkekler yemek yapmaz." Jem'i bir önlükle düşünmek kıkırdamama neden olmuştu.

"Babaannem erkeklerin yemek pişirmeyi öğrenmesi gerektiğini söylüyor, çünkü karılarına özen göstermeleri ve hasta filan olduklarında onlara hizmet etmeleri gerekirmiş," dedi kuzenim.

"Ben Dill'in bana hizmet etmesini istemem," dedim. "Ben ona hizmet etmeyi tercih ederim."

"Dill mi?"

"Evet. Kimseye söyleme şimdilik ama ikimiz de yeteri kadar büyüyünce evleneceğiz. Geçen yaz teklif etti."

Francis baykuş gibi öttü.

"Nesi varmış Dill'in?" diye sordum. "Benim onunla hiçbir sorunum yok."

"Babaannemin yazları Bayan Rachel'de kaldığını söylediği şu kavruk çocuktan mı söz ediyorsun?"

"Evet, ta kendisi."

"Onun hakkında her şeyi biliyorum," dedi Francis.

"Ne varmış bilinecek?"

"Babaannem onun evi olmadığını söyledi..."

"Var işte, Meridian'da."

"...akraba akraba dolaşıyormuş, yazları da Bayan Rachel yanına alıyormuş."

"Francis hiç de öyle değil!"

Francis suratıma bakıp sırıttı. "Bazen çok salak oluyorsun Jean Louise. Ama fazlası da elinden gelmez sanırım."

"Ne demek istiyorsun sen?"

"Eğer Atticus Dayı'm öyle sokak köpekleriyle dolaşmana izin veriyorsa, bu, babaannemin de dediği gibi, kendi bileceği şey, yani senin bir kabahatin yok. Sanırım Atticus Dayı'nın zenci sever oluşunda da senin bir suçun yok, ama sana söyleyeyim, bu iş kesinlikle ailenin geri kalanını perişan ediyor..."

"Francis, ne halt demeye çalışıyorsun sen?"

"Ne dediysem onu. Babaannem diyor ki, sizi öyle başıboş bırakması zaten yeterince kötüymüş, ama şimdi bir de zenci sever olmuş ve bu yüzden bir daha Maycomb sokaklarında hiç dolaşamayacakmışız. Aileyi mahvediyor, yaptığı bu işte."

Francis kalkıp mutfağa doğru koşmaya başladı. Güvenli bir mesafeye gelince de, "O bir zenci severden başka bir şey değil," diye bağırdı.

"Hiç de değil!" diye kükredim. "Neden söz ettiğini bilmiyorum ama sesini kessen iyi olur!"

Sonra basamaklardan atlayıp ben de peşinden koştum. Francis'i yakalamak kolaydı. Hemen sözünü geri almasını buyurdum.

Francis silkinerek elimden kurtuldu ve eski mutfağa doğru koştu. "Zenci sever!" diye de bağırıyordu.

Bir avın peşinde koşarken yapılacak en iyi şey, avı kendi haline bırakmaktır. Hiçbir şey söylemeyince mutlaka meraklanır ve ortaya çıkar. Francis de mutfak kapısında belirmişti! "Hâlâ kızgın mısın Jean Louise?" diye sorarak beni yokladı.

"Konuşmaya değmez," dedim.

Francis iskeleden bana doğru yürüdü.

"Lafını geri alacak mısın Fran... cis?" Fakat acele etmiştim. Francis tekrar koşarak mutfağa kaçtı ben de basamaklara döndüm. Sabırla bekleyebilirdim. Beş dakika kadar beklemiştim ki Alexandra Hala, "Francis nerde?" diye sordu.

"Orda, mutfakta."

"Orda oynamaması gerektiğini bilir."

Francis o arada kapıya gelip, "Babaanne, beni buraya kapattı ve çıkmama izin vermiyor!" diye bağırdı.

"Nedir bütün bunlar Jean Louise?"

Kafamı kaldırıp halama baktım. "Onu oraya ben kapamadım hala, orada tutuyor da değilim."

"Evet kapadı işte," diye bağırdı Francis yine. "Dışarı çıkmama izin vermiyor!"

"İkiniz de delirdiniz mi?"

"Beni Jean Louise delirtti babaanne," diye seslendi Francis.

"Francis çabuk çık ordan! Jean Louise, eğer ağzından tek kelime daha çıkarsa gider babana söylerim. Demin cehennem dediğini mi duydum senin?"

"Hayır efendim."

"Duydum gibi geldi bana. Bir daha duymasam iyi olur."

Demek Alexandra Hala gizlice insanları dinliyordu. O gözden kaybolur kaybolmaz Francis sırıtarak ortaya çıktı. "Beni kandırmaya çalışma," dedi.

Sonra bahçeye atlayıp koşmaya başladı, ot demetlerini etrafa saçıyor, arada dönüp bana gülümsüyordu. O arada Jem balkona çıkıp bize baktı ve uzaklaştı. Francis mimoza ağacına tırmandı, sonra indi, ellerini ceplerine sokup bahçede dolanmaya başladı. Sonra, "Hah!" dedi. Ben de kendisini kim sandığını sordum, Jack Amca mıydı o? Francis de, bana orada oturmamı ve kendisiyle uğraşmamamı söylediklerini sandığını belirtti.

"Ben seninle uğraşmıyorum," dedim.

Francis dikkatle bana baktı ve yeterince durulmuş olduğuma kanaat getirdi. Sonra da hafif bir sesle, "Zenci sever..." diye şarkı söylemeye başladı.

Bu kez yumruğumu dişlerinin ortasına indirdim. Solumun kuvveti azaldığı için sağla devam etmek istedim ama kısa sürdü. Jack Amca yetişip kollarımı iki yandan kıstırdı ve, "Rahat dur!" dedi.

Alexandra Hala, kendi mendiliyle gözyaşlarını silip, saçını okşayarak, çenesini severek Francis'i yatıştırdı. Francis bağırmaya başladığında Atticus, Jem ve Jimmy Enişte de arka balkona gelmişlerdi.

"Kim başlattı bunu?" dedi Jack Amca.

Francis'le birbirimizi işaret ettik. "Babaanne," diye bağırdı. "Bana kötü kadın dedi ve üstüme saldırdı."

Jack Amca, "Bu doğru mu Scout?" diye sordu.

"Sanırım öyle."

Jack Amca bana baktığında hatları Alexandra Hala'nınkilere benziyordu. "Sana o sözcükleri kullanırsan başın derde girecek demiştim değil mi? Hatırlıyor musun?"

"Evet efendim, ama..."

"Eh, başın dertte şimdi. Bekle."

Beklemeli mi yoksa kaçmalı mı diye tartıyordum ve karar vermekte biraz geciktim: kaçmak üzere döndüm ama Jack Amca daha çabuk davrandı. Birdenbire kendimi otların arasında bir ekmek kırıntısını taşımaya uğraşan bir karıncaya bakarken bulmuştum.

"Hayatım boyunca bir daha sizinle konuşmayacağım! Sizden nefret ediyorum ve sizden tiksiniyorum ve dua ederim yarın ölürsünüz!" Bu sözler, Jack Amca'yı her şeyden çok tahrik etmiş gibiydi. Rahatlamak için Atticus'a koştum, ama o da arandığımı söyledi ve eve gitme zamanı geldi. Kimseyle vedalaşmadan arabanın arka koltuğuna bindim ve eve varınca da odama koşup kapıyı çarparak kapattım. Jem güzel bir iki söz söylemeye çalıştı ama ona da izin vermedim.

Hasarı incelediğimde sadece yedi, sekiz tane kırmızı çizgi gördüm ve kapıya birisi vurduğunda görecelilik üzerine düşünmekle meşguldüm.

"Gidin burdan!"

Jack Amca böyle konuşursam bir daha döveceğini söyleyince sesimi kestim. O odaya girince de bir köşeye çekilip sırtımı döndüm. "Scout," dedi. "Benden hâlâ nefret mi ediyorsun?"

"Lütfen gidin efendim."

"Niye, bana kin duyacağını düşünmemiştim," dedi. "Hayal kırıklığına uğrattın beni, böyle olacağını biliyordun ve arandın."

"İkisini de yapmadım."

"Tatlım, insanlara küfür ederek..."

"Adil değilsiniz," dedim. "Hiç adil değilsiniz."

Jack Amca'nın kaşları havaya kalktı. "Adil değil miyim? Nasıl yani?"

"Gerçekten iyisiniz Jack Amca ve sanırım yaptığınız şeye rağmen sizi seviyorum, ama çocukları pek anlamıyorsunuz."

Ellerini beline koyup bana baktı. "Niye anlamıyormuşum Bayan Jean Louise? Senin davranışının anlaşılmaya pek ihtiyacı yoktu. Yaramazlık ve saldırganlık..."

"Anlatmama fırsat verecek misiniz? Küstahlık etmek istemiyorum, sadece açıklamaya çalışıyorum."

Jack Amca yatağa oturdu. Kaşları birleşti ve kaşlarının altından bana baktı. "Devam et," dedi.

Derin bir nefes aldım. "Birincisi, olayı bir de benim açımdan anlatmam için bana hiç şans tanımadınız ve beni doğrudan suçlu buldunuz. Jem'le kavga ettiğimiz zaman Atticus sadece Jem'i dinlemez, beni de dinler ve ikincisi, bana aşırı bir tahrik olmadıkça o kelimeleri kullanma demiştiniz ama Francis onu pataklamama yol açacak kadar tahrik etti beni..."

Jack Amca kafasını kaşıdı. "Olay neydi Scout?"

"Francis Atticus'a fena bir şey dedi ve ben bunu onun yanına bırakamazdım."

"Ne dedi Atticus'a?"

"Zenci sever dedi. Bunun ne anlama geldiğini tam olarak bilmiyorum, ama Francis'in söyleyiş tarzı... size bir şey diyeyim mi Jack Amca, orada öylece oturup da onun Atticus hakkında konuşmasını dinlememe imkân yoktu işte."

"Demek Atticus'a öyle söyledi?"

"Evet efendim, öyle söyledi, üstelik başka şeyler de söyledi. Atticus'un aileyi mahvettiğini ve Jem'le beni başıboş bıraktığını..."

Jack Amca'nın yüzündeki ifadeden başımı yine derde soktuğumu sandım. Ama, "Pekâlâ, görelim bakalım," deyince, bu kez başı dertte olanın Francis olduğunu anladım. "Bu gece oraya dönmeye niyetliyim."

"Lütfen efendim, bırakın. Lütfen."

"Hiç de bırakmaya niyetim yok," dedi. "Alexandra bunu bilmeli. Ne demek... dur hele, o çocuğu ben bir..."

"Jack Amca, lütfen bana bir söz verin, lütfen. Bunu Atticus'a anlatmayacağınıza söz verin. O... o benden, böyle bir şey duyarsam kızmayacağıma söz vermemi istemişti ve başka bir nedenle kavga ettiğimizi düşünmesini tercih ederim. Lütfen söz verin..."

"Ama Francis'in böyle bir şeyden yakayı sıyırması hiç hoşuma gitmiyor..."

"Sıyırmadı ki. Elime bir bakar mısınız? Hâlâ biraz kanıyor."

"Tabi ki bakarım bebeğim. Bundan daha büyük bir zevkle bakabileceğim bir el bilmiyorum. Şuraya gelir misin?"

Jack Amca beni nazikçe banyoya doğru eğdi. Elimi temizleyip sararken de, Hodge adında bir kedisi olan ve kente indiğinde yerdeki tüm çatlakları sayan yaşlı bir beyle ilgili bir öykü anlatarak beni eğlendirdi. "İşte," dedi bitince. "Yüzük parmağında hiç hanımefendilerden beklenmeyecek bir yara izin olacak."

"Teşekkür ederim efendim. Jack Amca?"

"Efendim, küçükhanım?"

"Kötü kadın ne demek?"

Jack Amca hemen başka bir uzun öyküye atladı. Bu da, mecliste oturup havaya tüyler üfleyen ve bütün adamları delirecek hale gelirken, o tüyleri orada tutmaya çalışan yaşlı bir başbakan hakkındaydı. Sorumu yanıtlamaya çalıştığını tahmin ettim ama pek de anlamlı bir cevap verememişti.

Daha sonra, yatakta olmam gerekirken, su içmek üzere mutfağa gittim ve Atticus ile Jack Amca'nın oturma odasında konuştuklarını duydum:

"Hiç evlenmeyeceğim Atticus."

"Niye?"

"Çocuklarım olabilir."

"Öğrenmen gereken çok şey var Jack."

"Biliyorum. Kızın bana bu akşamüzeri ilk dersimi verdi. Çocukları pek anlamadığımı söyledi ve nedenini de anlattı. Son derece haklıydı. Atticus, bana, ona nasıl davranmam gerektiğini söyledi, ah canım, ona kötü davrandığım için çok üzgünüm."

Atticus kıkırdadı. "Hak etmişti, o kadar pişmanlık duymana gerek yok."

Jack Amca, Atticus'a olanları anlatacak diye diken üstünde bekledim. Ama anlatmadı. Sadece, "Sokak ağzıyla küfür edince insanın hayal gücüne bir şey bırakmıyor," diye mırıldandı. "Ama söylediklerinin yarısının anlamından haberi bile yok; bana kötü kadın ne demek diye sordu..."

"E, anlattın mı?"

"Hayır, ona Lord Melbourne'yi anlattım."

"Jack! Bir çocuk sana soru sorunca cevap vermelisin. Ama uydurmayacaksın. Çocuklar çocuktur ama kaçamaklı yanıtları büyüklerden daha

kolay anlarlar ve kaçamak onları delirtir. Hayır..." Babam bir süre düşündü. "Bu öğleden sonra doğru cevabı aldın ama yanlış nedenlerle. Kötü konuşma bütün çocukların geçtiği bir evredir ve bunu yaparak dikkati üzerlerine çekemediklerini anlayınca vazgeçerler. Ama öfkeli olmak öyle değildir. Scout da öfkesini kontrol edebilmeyi öğrenmek, hem de bir an önce öğrenmek zorunda, birkaç ay sonra buna çok ihtiyacı olacak. Öğreniyor da gerçi. Jem büyüyor ve Scout da onu örnek alıyor. Tek ihtiyacı olan arada bir desteklenmek."

"Atticus sen ona hiç el kaldırmadın."

"Doğru. Şimdiye kadar tehditlerle idare edebildim. Jack, beni becerebildiği kadar zorluyor. Her zaman sınırı aşmıyor ama zorluyor."

"Cevap bu değil," dedi Jack Amca.

"Hayır, cevap, zorladığını bildiğimi biliyor olması. Farkı yaratan bu. Beni sıkan, çok yakında Jem'le ikisinin bazı çirkin olayları hazmetmek zorunda kalacak oluşu. Jem'in kendisini tutabileceğini biliyorum, ama Scout gururu incinirse anında birinin üstüne atlayabiliyor..."

Jack Amca sözünden dönecek diye bekledim. Hâlâ dönmemişti.

"Atticus, ne kadar kötü olabilir ki? Zaten fazla söyleyecek bir şeyin yok ki?"

"Daha kötüsü olamazdı Jack. Elimizde sadece Ewellere karşı siyah bir adamın sözleri var. Kanıtlar arada kaynayıp gidiyor. Jürinin Ewellere karşı Tom Robinson'un sözlerine inanmasını beklemek pek gerçekçi değil, sen Ewelleri biliyor musun?"

Jack Amca bildiğini söyledi, hatırlıyordu onları. Tanıdığı insanları Atticus'a tarif etti ama Atticus, "Sen bir kuşağı kaçırmışsın," dedi. "Hoş şimdikilerin de bir farkı yok."

"Peki ne yapacaksın o zaman?"

"İşim bitmeden önce jüriyi biraz sarsmak niyetindeyim, sanırım temyize gitme şansımız da kuvvetli. Bu aşamada anlatamam Jack. Aslında

hayatımı bu tür bir davaya karışmadan bitirmeyi umuyordum ama John Taylor beni gösterdi ve 'Sen' dedi."

"Davadan ayrılsan olmaz mı?"

"Olur. Ama o zaman çocuklarımın yüzüne bakabilir miyim sence? Neler olacağını sen de benim kadar biliyorsun Jack ve Jem'le Scout'u bu olaydan acı çekmeden çıkarabilirim diye dua ediyorum ve hepsinden önemlisi de Maycomb'un her zamanki hastalığına yakalanmadan. Niye aklı başında insanlar işin içine bir zenci girince böyle deliriyor, anlamama imkân yok... Tek umudum Jem ve Scout'un kasaba halkını dinlemek yerine, cevapları benden istemeleri. Umarım bana yeterince güvenirler... Jean Louise?"

Başım acıyordu. Kafamı köşeye çarpmıştım. "Efendim?"

"Git yat."

Alelacele odama koşup yatağıma girdim. Jack Amca bir prensti ve sırrımı ele vermeyecekti. Fakat Atticus benim dinlediğimi nereden anlamıştı bunu hiç çözemedim ve onun, o gece söylediği her sözü duymamı istediğini ancak yıllar sonra anlayabildim.

10

Atticus yorgundu: neredeyse elli yaşındaydı. Jem'le ona niye bu kadar yaşlı olduğunu sorduğumuzda, geç başladığını söylemiş ve biz de onun yeteneklerini ve gücünü kastettiğini hissetmiştik. Okuldaki yaşıtlarımızın ebeveynlerinden çok büyüktü ve onlar, "Benim babam..." diye söze başladıklarında Jem'in ya da benim anlatacak bir şeyimiz olmuyordu.

Jem futbol delisiydi. Atticus bundan uzak kalma oyunundan hiç yorulmazdı ama ne zaman Jem onu da işin içine katmak istese, "Bunun için çok yaşlıyım oğlum," derdi.

Bizim babamız hiçbir şey yapmıyordu. Bir eczanede değil, bir ofiste çalışıyordu. İlçenin çöp kamyonlarından birini sürmüyordu, şerif değildi, çiftçilik yapmıyordu, bir garajda çalışmıyor, kimsenin hayranlık duyacağı herhangi başka bir şey de yapmıyordu.

Üstelik gözlük takıyordu. Sol gözü neredeyse kördü ve sol gözlerin Finchlerin aile laneti olduğunu söylerdi. Bir şeyi iyi görmek istediği zaman başını çevirip sağ gözüyle bakardı.

Okul arkadaşlarımızın babalarının yaptıkları şeyleri de yapmazdı: asla ava çıkmamıştı, poker oynamaz, balığa gitmez, içki ya da sigara kullanmazdı. Oturma odasında oturup okurdu.

Ancak bütün bu özelliklerine rağmen yine de olmasını istediğimiz kadar gözlerden ırak da değildi: o yıl, okulda Tom Robinson'u savunmasıyla ilgili söylentiler alıp yürümüştü ve hiçbiri de iltifat niteliği taşımıyordu. Cecil Jacobs ile dalaşıp, korkaklık politikası benimsemeye karar vermem üzerine, ortalıkta Scout Finch'in artık kavga etmediği, babasının buna izin vermediği lafları dolaşmıştı. Bu tam anlamıyla doğru değildi: herkesin önünde Atticus için kavga etmiyordum ama aile özel alan sayılırdı. Üçüncü dereceden herhangi bir kuzenle göze göz dişe diş kapışabilirdim. Francis Hancock öğrenmişti bunu mesela.

Havalı tüfeklerimizi verince Atticus bize atış yapmasını öğretmedi. Jack Amca temel kullanım kurallarını anlattı; Atticus'un silahlarla ilgilenmediğini söylemişti. Bir gün Atticus, Jem'e, "Arka bahçede tenekeleri vurmanı tercih ederim," dedi. "Ama kuşların peşine düşeceğini biliyorum. İstediğin kadar gökçekuş vur, eğer vurabilirsen, ama sakın unutma bülbül öldürmek günahtır."

Hayatımda ilk kez Atticus'un bir şeyi yapmanın günah olduğunu söylediğini duyuyordum ve bunu Bayan Maudie'ye sordum.

"Baban haklı," dedi. "Bülbüller bizi mutlu edecek şarkılar söylemekten başka bir şey yapmaz. İnsanların bahçelerinde yetiştirdiği şeyleri yemez, mısır ambarlarına yuva yapmaz, tek yaptıkları tüm kalpleriyle bize şarkı söylemektir. O yüzden bülbülü öldürmek günah sayılır."

"Bayan Maudie, burası yaşlı bir yerleşim merkezi değil mi?"

"Eyaletin kendisinden daha eski."

"Yok, yani bizim sokakta oturanlar yaşlı. Jem'le benden başka çocuk yok. Bayan Dubose neredeyse yüz yaşında ve Bayan Rachel de, siz de, Atticus da yaşlısınız."

"Ben elliye pek yaşlı demem," dedi Bayan Maudie ekşi bir sesle. "Daha tekerlekli iskemleyle gezecek yaşa gelmedim, öyle değil mi? Babanız da gelmedi. Fakat Tanrı'nın benim o eski türbemi yakıp yok edecek ne-

zaketi gösterdiğini de söylemem lazım, onu ayakta tutamayacak kadar yaşlandım... belki de sen haklısındır Jean Louise, burası durmuş oturmuş bir muhit. Etrafta pek genç görmüyorsun, değil mi?"

"Okulda görüyorum."

"Yani burada büyüyen çocuklar demek istedim. Şanlısınız aslında. Jem'le sen babanızın yaşının avantajlarını tadıyorsunuz. Babanız otuz yaşında olsa hayat çok farklı olurdu."

"Eminim olurdu. Atticus hiçbir şey yapamıyor ... "

"Bu konuda şaşırabilirsin," dedi Bayan Maudie. "Onun içinde yaşam var hâlâ."

"Ne yapabilir ki?"

"Mesela birinin davasını o kadar iyi savunabilir ki karşı taraf hiçbir şey yapamaz."

"Atış... "

"Onun bu kasabanın en iyi dama oyuncusu olduğunu biliyor muydun? Gençliğimizde Atticus Finch nehrin her iki yakasındaki herkesi yenebiliyordu."

"Aman Tanrı'm, Bayan Maudie, Jem'le ben bile yeniyoruz onu her seferinde."

"Çünkü yenmenize izin veriyor. Ayrıca çok güzel ağız tamburası çaldığını da biliyor musun?"

Bu mütevazı beceri onun hakkında biraz daha şaşırmama sebep oldu.

"*Ve*..." dedi Bayan Maudie.

"Ve ne Bayan Maudie?"

"Ve hiçbir şey. Hiç... belli ki bütün bunlar onunla gurur duymanı sağladı. Ağız tamburasını herkes çalamaz. Şimdi şu marangozlardan uzak duralım. Sen eve gitsen daha iyi olur. Ben açalyalarımla uğraşacağım sana göz kulak olamam. Keresteler bir yerini acıtabilir."

Arka bahçeye gittim ve Jem'i bir teneke kutuya ateş ederken buldum, etrafta onca gökçekuş varken aptalca bir davranış gibi görünüyordu. Ön bahçeye döndüm ve verandanın bir köşesinde, bir çember, bir portakal sandığı, çamaşır sepeti, veranda iskeleleri ve Jem'in bir patlamış mısır paketinde bulup bana verdiği küçük bir Amerikan bayrağı ile çetrefil bir göğüs siperi yapmakla uğraşarak kendimi iki saat oyaladım.

Atticus yemeğe geldiğinde, çömelip sokağın karşısına nişan almış vaziyette buldu beni. "Neye ateş ediyorsun?"

"Bayan Maudie'nin poposuna."

Atticus döndü ve geniş hedefimin çalılarına doğru eğilmiş olduğunu gördü. Şapkasını geriye itip karşıya geçti. "Maudie," diye seslendi. "Sanırım seni uyarsam iyi olacak. Oldukça büyük bir tehlikeye maruz kalmış durumdasın."

Bayan Maudie doğruldu ve bana doğru baktı. Sonra da, "Atticus sen cehennemden kaçmış bir şeytansın," dedi.

Atticus dönünce oyunumu bırakmamı söyledi. "Bir daha da o silahı kimseye doğrulttuğunu görmeyeyim," dedi.

Keşke babam cehennemden kaçmış bir şeytan olsaydı. Bu konuda Calpurnia'ya da dert yandım. "Bay Finch mi? Niye, o pek çok şey yapabilir?"

"Mesela ne?" diye sordum.

Calpurnia kafasını kaşıdı. "Şey, tam olarak bilemiyorum," dedi.

Jem, Atticus'a Metodistlerle oynayıp oynamayacağını sorup da, Atticus oynarsa boynunu kıracağını, bu tür şeyler için çok yaşlı olduğunu söylediğinde, konunun altını iyice çizmiş oldu. Metodistler kiliselerinin ipoteğini kaldırmaya uğraşıyorlardı ve Baptistleri futbol maçı yapmaya davet etmişlerdi. Kasabada, Atticus dışında herkes bu maçta oynuyormuş gibiydi. Jem maça gitmeyi bile canının çekmediğini söyledi ama futbol olunca

dayanamadı ve biz Atticus'la Cecil Jacobs'un babasının Baptistlere karşı sayı yapışını izlerken, o da sıkıntıyla saha çizgilerinin orada dikilip durdu.

Bir cumartesi günü, Jem'le tüfeklerimizi denemeye ve tavşan ya da sincap bulabilir miyiz diye bakınmaya karar verdik. Radley Mülkü'nden üç yüz metre kadar uzaklaşmıştık ki, Jem'in gözlerini kısıp yolun ilerisindeki bir şeye baktığını fark ettim. Başını yana eğmiş, dikkatle bakıyordu.

"Neye bakıyorsun?"

"Şu ötedeki yaşlı köpeğe," dedi.

"O bizim Tim Johnson, değil mi?"

"Evet."

Tim Johnson, Mobile otobüsünün şoförü olan ve kasabanın güney yakasında oturan Bay Harry Johnson'undu. Ciğer renginde bir av köpeğiydi ve bütün Maycomb onu tanırdı.

"Ne yapıyor?"

"Bilmiyorum Scout. Eve gitsek daha iyi olacak."

"Of Jem, şubat ayındayız."

"Umurumda bile değil, Cal'a haber vereceğim."

Koşarak eve döndük ve mutfağa daldık.

"Cal," dedi Jem. "Bir dakika şu kaldırıma kadar gelebilir misin?"

"Niye Jem? Her istediğinde kaldırıma gidemem."

"Oradaki yaşlı köpekte bir sorun var."

Calpurnia içini çekti. "Şu anda hiçbir köpeğin ayağını saramam. Banyoda gazlı bez var, git al ve kendin sar."

Jem başını salladı. "Hasta Cal. Bir garipliği var."

"Ne yapıyor, kuyruğunu yakalamaya mı çalışıyor?"

"Hayır, bak böyle yapıyor."

Jem akvaryum balığı gibi yutkunup, omuzlarını kamburlaştırdı ve bedenini titretti. "Böyle yürüyor, yürümesi gerektiği gibi yürümüyor."

"Bana bir hikâye mi uyduruyorsun Jem Finch?" Calpurnia'nın sesi sertleşmişti.

"Hayır Cal, yemin ederim ki uydurmuyorum."

"Koşuyor muydu?"

"Hayır, sadece ağır ağır yürüyordu, o kadar ağır ki yürüdüğünü anlamazsın bile. Bu tarafa doğru geliyor."

Calpurnia ellerini çalkaladı ve Jem'in peşinden bahçeye çıktı. "Köpek filan görmüyorum," dedi.

Radley evini geçene kadar bizi takip etti ve Jem'in gösterdiği yere baktı. Tim Johnson uzakta bir lekeden ibaretti ama yaklaşıyordu. Çok garip bir şekilde yürümekteydi, sanki sağ bacakları soldakilerden daha kısaymış gibi. Bana kum havuzuna gömülmüş bir arabayı hatırlatmıştı.

"Dengesini yitirmiş," dedi Jem.

Calpurnia dikkatle baktıktan sonra bizi omuzlarımızdan tuttuğu gibi eve koşturdu. Ahşap kapıyı da arkamızdan kapayıp telefona gitti ve, "Bana Bay Finch'in ofisini bağlayın!" diye bağırdı.

"Bay Finch!" diye haykırdı sonra. "Ben Cal. Tanrı'ya yemin ederim ki yolda kuduz bir köpek var... bu tarafa geliyor, evet efendim, o... Bay Finch, o şu Tim Johnson efendim, evet efendim... evet efendim... evet..."

Ahizeyi yerine astı ve biz Atticus ne dedi diye sormaya kalkınca kafasını salladı. Telefonu tekrar manyeto edip, "Bayan Eula May... bakın bayan, Bay Finch adına konuşuyorum, hayır lütfen bağlamayın... dinleyin, Bayan Eula May, Bayan Rachell'i ve Bayan Stephanie Crawford'u ve bu sokakta başka kimin telefonu varsa, arayıp kuduz bir köpeğin geldiğini haber verir misiniz? Lütfen bayan!"

Calpurnia dinledi. "Şubat olduğunu biliyorum Bayan Eula May, fakat kuduz köpek görünce tanırım. Lütfen bayan çabuk olun!"

Sonra Jem'e, "Radleylerin telefonu var mı?" diye sordu.

Jem rehbere bakıp olmadığını söyledi. "Zaten dışarı çıkmıyorlar ki Cal."

"Umurumda değil, gidip haber vereceğim."

Ön verandaya koştu, biz de Jem'le arkasından gittik. "Siz evde kalıyorsunuz!" diye bağırdı.

Calpurnia'nın mesajı çevreye yayılmıştı. Görebildiğimiz kadarıyla tüm ahşap kapılar sıkıca örtülmüştü. Ortalıkta Tim Johnson'dan iz yoktu. Calpurnia'nın, eteklerini ve önlüğünü dizlerine kadar çekip, koşarak Radley evine gidişini izledik. Öndeki basamakları çıktı ve kapıya vurmaya başladı. Cevap alamayınca, "Bay Nathan, Bay Arthur, kuduz köpek geliyor! Kuduz köpek geliyor!" diye bağırdı.

"Arka tarafa gitmeliydi," dedim.

Jem başını salladı. "Artık fark etmez," dedi.

Calpurnia boş yere kapıya vurmaya devam etti. Kimse onun uyarısına aldırmadı, kimse duymamış gibiydi.

Calpurnia arka verandaya koşarken, araba yoluna siyah bir Ford döndü. İçinden Atticus ile Bay Heck Tate çıktılar.

Bay Heck Tate Maycomb'un şerifiydi. Boyu Atticus kadar uzundu ama daha ince yapılıydı. Uzun bir burnu vardı, parlak metal süsleri olan çizmeler ve hantal bir ceket giymişti. Kemerinde mermiler diziliydi. Elinde ağır bir tüfek taşıyordu. Atticus ile ikisi verandaya gelince Jem kapıyı açtı.

"İçerde kal oğlum," dedi Atticus. "Nerede o Cal?"

"Şimdiye kadar buraya gelmiş olmalıydı," dedi Calpurnia sokağı göstererek.

"Koşmuyordu değil mi?" diye sordu Bay Tate.

"Hayır efendim, yana kaykılmış vaziyetteydi Bay Heck."

"Peşine düşmemiz gerekir mi Heck?" dedi Atticus.

"En iyisi beklemek Bay Finch. Genelde düz bir hat üzerinde giderler ama asla emin olamazsınız. Kıvrımı takip ediyor olabilir... umarım öyle yapar ya da doğruca Radleylerin arka bahçesine gelir. Bir dakika bekleyelim."

"Radley bahçesine geleceğini sanmam," dedi Atticus. "Tel örgüler engeller. Muhtemelen yolu takip eder..."

Ben kuduz köpeklerin ağzı köpürür, dört nala koşarlar, insanların gırtlağına atılırlar ve bütün bunları ağustosta yaparlar sanırdım. Tim Johnson da öyle yapmış olsa daha az korkacaktım.

Issız, beklemede bir sokak kadar öldürücü bir şey yoktu. Yaprak kıpırdamıyordu, bülbüller susmuştu, Bayan Maudie'nin evindeki marangozlar ortadan kaybolmuştu. Bay Tate'nin burnunu çektiğini ve sonra nefesini salıverdiğini duydum. Tüfeğini hazırlamış, kolunun altına kıstırmıştı. Bayan Stephanie Crawford'un yüzünün ön kapıdaki çerçevenin içinden göründüğünü fark ettim. Bayan Maudie de gelip arkasında durdu. Atticus ayağını bir iskemlenin kenarına dayadı ve bir eliyle yavaşça bacağını ovuşturdu.

"İşte orada," dedi hafif bir sesle.

Tim Johnson sersemlemiş bir vaziyette, kıvrımın iç tarafından Radley evine paralel bir şekilde yürüyerek ortaya çıkmıştı.

"Şuna bakın," dedi Jem. "Bay Heck düz hatta yürürler demişti. Bu yolda bile kalamıyor."

"Çok hasta görünüyor," dedim ben de.

"Karşısına bir şey çıksın da bak, doğruca üstüne gider."

Bay Tate elini alnına koyup eğildi. "Gerçekten kudurmuş Bay Finch."

Tim Johnson salyangoz hızıyla ilerliyor ama oyalanmıyor ya da yeşillikleri koklamıyordu: sanki belli bir rotaya kilitlenmiş gibiydi ve görünmez bir iç güçle oraya doğru itilmekteydi. Sinek kovalayan atlar gibi titre-

diğini görebiliyorduk; çenesi açılıp kapanıyordu; yana kaykılmıştı ama giderek bize doğru yaklaşıyordu.

"Ölecek bir yer arıyor sanki," dedi Jem.

Bay Tate dönüp Jem'e baktı. "Ölmesine daha var Jem, henüz o aşamaya gelmemiş."

Tim Johnson Radley evine giden yan yola ulaştı ve kalan aklıyla durup hangi yolu seçeceğini düşünürmüş gibi bakındı. Birkaç çekingen adım attıktan sonra Radley kapısının önünde bir daha durdu; sonra dönmeye çalıştı ama zorlanıyordu.

Atticus, "Atış mesafesinde Heck," dedi. "Yolun aşağısına inmeden şimdi halletsen daha iyi olur. Tanrı bilir aşağıda kimler vardır. İçeri gir Cal."

Calpurnia tel kapıyı açtı, arkasından mandalladı, sonra mandalı açıp kancasıyla bıraktı. Bedeniyle bizim önümüzü kapamaya çalışıyordu ama biz kollarının altından bakıyorduk.

"Siz vurun Bay Finch." Bay Tate tüfeği Atticus'a uzatmıştı; Jem'le ben neredeyse bayılacaktık.

"Vakit harcama Heck," dedi Atticus. "Sen devam et."

"Bay Finch bu tek atışlık bir iş."

Atticus başını şiddetle salladı. "Orada dikilip durma Heck! Bütün gün seni bekleyecek değil..."

"Tanrı aşkına Bay Finch, durduğu yere bakın! İsabet ettiremezsem doğruca Radley evine gidecek! O kadar iyi atış yapamadığımı biliyorsunuz."

"Ben otuz yıldır elime silah almış değilim..."

Jem'le ben hayal meyal babamızın tüfeği alışını ve yolun ortasına doğru gidişini izledik. Çabuk çabuk yürüyordu ama bana sanki su altında hareket ediyormuş gibi geliyordu: zaman mide bulandırıcı bir ağırlıkla ilerlemekteydi.

Atticus gözlüğünü kaldırınca, Calpurnia, "Yüce İsa ona yardım et," diye mırıldandı ve ellerini yanaklarına götürdü.

Atticus gözlüğünü alnına itti; gözlük geri kaydı ve yere düştü. Sessizlikte, camlarının kırıldığını duydum. Atticus gözlerini ve çenesini ovuşturdu; gözlerini kırpıştırdığını görebiliyorduk.

Radley kapısının önünde, Tim Johnson aklının kalanını da kaçırmış gibiydi. Sonunda, eski yoluna devam etmek üzere dönmeyi başardı. Öne doğru iki adım attı, sonra durup başını kaldırdı. Bedeninin katılaştığını gördük.

Atticus, hepsi aynı anda olmuş gibi gelen son derece seri hareketlerle silahı omzuna yerleştirip yuvarlak uçlu mermiyi de fişek yatağına koymuştu.

Tüfek ateş aldı. Tim Johnson havaya fırladı, çırpındı ve kahverengi beyaz bir külçe halinde kaldırıma kıvrılıp kaldı. Kendisine çarpanın ne olduğunu bile anlamamıştı.

Bay Tate verandadan atlayıp Radley evine koştu. Köpeğin önünde durup baktı ve arkasına dönüp eliyle sol gözünü gösterdi. "Azıcık sağa kaçırmışsınız Bay Finch," diye seslendi.

"Her zaman öyle olurdu," diye cevap verdi Atticus.

Eğilip yerden gözlüğünü aldı, kırık camları topuğuyla iyice ezip unufak etti ve Bay Tate'nin yanına gidip Tim Johnson'a baktı.

Kapılar birer birer açıldı ve komşular hayat belirtisi vermeye başladı. Bayan Maudie, Bayan Stephanie Crawford'la birlikte basamaklardan indi.

Jem donup kalmıştı. Canlansın diye çimdikledim ama Atticus yaklaştığımızı görünce, "Olduğunuz yerde kalın," diye bağırdı.

Bay Tate ile Atticus bahçeye döndüklerinde, Bay Tate gülümsüyordu. "Zeebo'yu yollar leşi aldırtırım," dedi. "Pek unutmamışsınız Bay Finch. Zaten insan asla unutmazmış, öyle derler."

Atticus sessizdi.

"Atticus?" dedi Jem.

"Evet."

"Yok bir şey."

"Atışı gördüm, Tek-atış Finch!"

Atticus arkasını dönünce Bayan Maudie ile burun buruna geldi. Hiçbir şey söylemeden birbirlerine baktılar ve Atticus şerifin arabasına bindi. Jem'e, "Buraya gel," dedi. "Köpeğin yanına yaklaşmayın, anlaşıldı mı? Yanına gitmeyin, ölüyken de canlıyken olduğu kadar tehlikeli."

"Peki efendim," dedi Jem. "Atticus..."

"Ne var oğlum?"

"Bir şey yok."

"Senin neyin var evlat, konuşamıyor musun?" dedi Bay Tate Jem'e sırıtarak. "Siz babanızın böyle..."

"Sus Heck," dedi Atticus. "Hadi kasabaya dönelim artık."

Onlar arabayla uzaklaşınca Jem'le ben de Bayan Stephanie'nin verandasına çıkan merdivene gittik. Oturup Zeebo'nun çöp kamyonuyla gelmesini beklemeye başladık.

Jem aptallaşmış bir haldeydi. Bayan Stephanie, "Ah, ah, ah, şubat ayında kuduz köpek görmek kimin aklına gelirdi?" dedi. "Belki de kuduz değildi, sadece çıldırmıştı belki. Mobile'den dönüp de Atticus Finch'in köpeğini vurduğunu öğrenince, Harry Johnson'un suratını görmek istemezdim. Ama hayvan tepeden tırnağa bitlenmişti..."

Bayan Maudie, o anda Tim Johnson üzerine doğru gelecek olsa başka telden çalacağını söyledi Bayan Stephanie'ye, hayvanın başı Montgomery'ye gönderileceği için yakında anlaşılırdı kesin durumu.

Jem yarım yamalak konuşacak hale gelmişti sonunda. "Onu gördün mü Scout? Orada duruşunu gördün mü?... aniden nasıl rahat bir tavır al-

dı, sanki silah bedeninin bir parçası gibiydi ... o kadar da hızlı hareket etti ki ... bir şeyi vurabilmek için benim on dakika nişan almam gerekiyor... "

Bayan Maudie hınzırca sırıttı. "Eh Bayan Jean Louise," dedi. "Hâlâ babanın bir şey yapamadığını düşünüyor musun? Hâlâ ondan utanıyor musun?"

"Hayır," dedim süngüsü düşmüş bir halde.

"Geçen gün, ağız tamburası çalmasının yanı sıra, zamanında Atticus Finch'in Maycomb'un en ölümcül atıcısı olduğunu söylemeyi unutmuşum."

"Ölümcül atış..." diye tekrarladı Jem.

"Ben de öyle dedim Jem Finch. Artık tavrınız değişir sanırım. Gençken babanızın lakabının Şu Bizim Tek-Atış olduğunu bilmiyor muydunuz? Yetişme çağlarında, on beş el ateş edip de on dört güvercin vurursa boşuna cephane harcadım diye dertlenirdi."

"Bu konuda hiçbir şey anlatmamıştı," diye mırıldandı Jem.

"Hiçbir şey söylemedi, öyle mi?"

"Söylemedi efendim."

"Niye hiç ava gitmediğini merak ediyorum," dedim ben.

"Belki ben söyleyebilirim bunu size," dedi Bayan Maudie. "Babanızın en önemli özelliği çok uygar bir insan oluşudur. Nişancılık Tanrı vergisidir, bir yetenektir, tamam, kusursuz hale getirmek için çabalamak gerekir, ama yine de ateş etmek, piyano çalmak ya da ona benzer işlerden farklıdır. Belki de babanız, Tanrı ona, diğer pek çok canlının aleyhine bir yetenek verdiği için bir kenara koymuştur silahını. Bence, mecbur kalmadıkça hiçbir şeyi vurmamaya karar vermişti ve bugün mecbur kaldı."

"Halbuki bununla gurur duyabilirdi," dedim.

"Aklı başında insanlar asla yetenekleriyle gurur duymaz," dedi Bayan Maudie.

Zeebo'nun geldiğini gördük. Çöp kamyonunun arkasından bir tırmık aldı ve dikkatle Tim Johnson'u yattığı yerden kaldırdı. Köpeği kamyona attıktan sonra, bir bidondan hayvanın üzerine ve düşmüş olduğu yere bir sıvı döktü. "Bir süre buraya yaklaşmayın," diye seslendi.

Eve dönünce, Jem'e pazartesi okulda anlatacak bir konumuz olduğunu söyledim. Jem bana döndü.

"Bu konuda bir şey anlatma Scout," dedi.

"Ne? Kesinlikle anlatacağım. Herkesin babası Maycomb'un en usta atıcısı değil."

Jem, "Bence bunu bilmemizi isteseydi kendi anlatırdı," dedi. "Eğer bununla gurur duysaydı bize mutlaka söylerdi."

"Belki de unutmuştur," dedim.

"Hayır Scout, bu senin anlayacağın bir şey değil. Atticus gerçekten yaşlı ama hiçbir şey yapamasa bile umurumda değil, tek bir mübarek şey yapamasa bile aldırmam."

Jem yerden bir taş alıp keyifle garaja fırlattı. Taşın ardından koşarken de arkasına dönüp, "Atticus bir centilmen," diye seslendi. "Tıpkı benim gibi!"

11

Küçükken Jem'le aktivitelerimizi mahallemizin güney ucuyla sınırlı tutardık, ama ben de ikinci sınıfa geçip, Boo Radley'e işkence etme merakımız da geride kalınca, Maycomb'un ticari dünyası bizi sık sık Bayan Henry Lafayette Dubose'nin evinin önünden geçmeye zorlar olmuştu. Yolu bir buçuk kilometre kadar uzatmayı göze almadan, kasabaya inmenin başka seçeneği yoktu. Önceki birkaç önemsiz karşılaşmamız bende daha fazlasını yaşama isteği bırakmamıştı ama, Jem artık benim de büyüme zamanımın geldiğini söylemişti.

Kendisine sürekli olarak refakat eden zenci bir kız dışında, Bayan Dubose, tek başına, bizden iki ev yukarıda, dik bir ön merdiveni ve bir köpek bölmesi olan bir evde oturuyordu. Çok yaşlıydı; günün çoğunu yatakta geçiriyor, kalan zamanında da tekerlekli sandalyede oturuyordu. Örtündüğü sayısız şalların ve örtülerin arasında iç savaş zamanından kalma bir tabanca gizlediği söylenirdi.

Jem ve ben ondan nefret ederdik. Eğer biz geçerken verandada olursa, gazap dolu bakışlarına, davranışlarımız hakkında kaba saba eleştirilerine muhatap olur ve büyüdüğümüz zaman birer hiç olacağımıza dair melankolik tahminlerini dinlerdik. Karşıya geçip, onun evinin önündeki

kaldırımdan yürümeyi çoktan bırakmıştık ama bu ancak sesini yükseltmesine ve sözlerini bütün komşuların duymasına yaramıştı.

Onu memnun etmemiz imkânsızdı. Neşeli bir tavırla, "Merhaba Bayan Dubose," diyecek olsam, alacağım cevap, "Bana merhaba deme seni çirkin kız!" olurdu. "İyi günler Bayan Dubose de!" Bir keresinde Jem'in babamızdan, "Atticus," diye söz ettiğini duymuştu ve neredeyse bir tarafına inme iniyordu. Evinin önünden geçen herkes, olabilecek en küstahça, en saygısız laf atmalara maruz kalıyordu, bir keresinde, annemin ölümünden sonra babamızın bir daha evlenmemesinin ne kadar yazık olduğunu duymuştuk. Annemizden daha tatlı bir kadın asla olamazdı ve Atticus Finch'in çocuklarını böyle başıboş bırakması çok yazıktı. Annemizi hatırlamıyordum ama Jem hatırlıyordu -bazen bana onu anlatırdı- ve Bayan Dubose bize bu laflarla saldırdığında çok kızmıştı.

Boo Radley'den, kuduz köpekten ve diğer ürkütücü olaylardan paçayı kurtaran Jem, Bayan Rachel'in veranda basamaklardan öteye geçmeden beklemenin korkaklık olduğu sonucuna varmış ve her akşam, işten dönen Atticus'u karşılamak için postanenin köşesine yaklaşabildiğimiz kadar yaklaşmamız gerektiğini buyurmuştu. Atticus da pek çok akşam, Jem'in Bayan Dubose'nin evinin önünden geçerken söylediği çeşitli şeylerden şikâyetine tanık olmuştu.

"Önemseme oğlum," derdi Atticus. "Yaşlı bir hanım, üstelik de hasta. Sen başını dik tut ve centilmen ol. Sana ne söylerse söylesin, kızmamak senin elinde."

Jem de onun o kadar da hasta olmaması gerektiğini, yoksa öyle baykuş gibi bağıramayacağını söylerdi. Üçümüz eve dönerken, Atticus şapkasını çıkarıp kibar bir şekilde selam verir ve, "İyi akşamlar Bayan Dubose!" diye seslenirdi. "Bu akşam bir resim gibi görünüyorsunuz."

Neyin resmi olduğunu söylediğine hiç tanık olmamıştım. Ona mahkeme havadisleri verir ve bütün kalbiyle ertesi gününün güzel geçmesini

dilediğini belirtirdi. Sonra şapkasını giyer, onun tam gözünün önünde beni omzuna alırdı ve alacakaranlıkta evimize giderdik. Öyle zamanlarda, silahlardan nefret eden ve hiç savaşa katılmamış olan babamın, bu dünyanın gelmiş geçmiş en cesur insanı olduğunu düşünürdüm.

On ikinci yaş gününün ertesi günü, cebindeki paralar Jem'e batmaya başladığı için akşamüzeri erken saatte kasabaya indik. Jem, kendisine minyatür bir buhar makinesi, bana da bir majör sopası almaya yetecek kadar parası olduğunu düşünüyordu.

O majör sopasına uzun zamandır göz koymuş durumdaydım: V.C. Elmore'nin dükkânındaydı, pullarla ve taşlarla süslüydü, fiyatı da on yedi sentti. O zamanlar en büyük tutkum büyüyüp Maycomb Okul Bandosu'nda majör olmaktı. Yeteneğimi geliştirmek için sürekli olarak bir sopayı havaya atıp tutuyordum, Calpurnia beni elimde sopayla görünce eve almaz olmuştu. Gerçek bir majör sopam olsa bu engeli aşabileceğimi düşünüyordum ve bence Jem'in bana o sopayı alması çok cömert bir hareketti.

Biz geçerken Bayan Dubose yine verandadaki yerini almıştı.

"Bu saatte nereye gidiyorsunuz bakayım siz ikiniz?" diye bağırdı. "Okulu astınız herhalde. Şimdi müdürünüzü arayıp söyleyeceğim!" Ellerini sandalyesinin tekerleklerine koymuş ve duruma uygun bir surat takınmıştı.

"Of, bugün cumartesi Bayan Dubose," dedi Jem.

"Cumartesi olması bir şeyi değiştirmez," dedi meşum bir sesle. "Babanız nerede olduğunuzu biliyor mu bakayım?"

"Bayan Dubose, şu boydan beri biz kendi başımıza kasabaya ineriz." Jem eliyle kaldırımın iki karış yukarısını göstermişti.

"Bana yalan söyleme!" diye bağırdı kadın. "Jeremey Finch, Maudie Atkinson, bu sabah yeşil misket üzümü çardağını kırdığını söyledi bana. Babana söyleyecek ve işte o zaman gün ışığını hiç görmemiş olmayı dileyeceksin! Gelecek hafta olmadan ıslahevine gönderilmezsen bana da Dubose demesinler!"

Geçen yazdan bu yana Bayan Maudie'nin çardağına uğramamış olan ve böyle bir şey yapsa bile onun babama söylemeyeceğinden emin olan Jem genel bir itirazda bulundu.

"Bana karşı çıkma!" Bayan Dubose avazı çıktığı kadar bağırıyordu artık. "Ve sen..." Romatizmalı parmağıyla beni gösterdi... "O tulumun içinde ne işin var? Elbise ve kaşkorse giymen gerekirdi küçük hanım! Eğer kimse tuttuğun yolu değiştirmezse, büyüyünce masalarda bekleyeceksin. Bir Finch O.K. Cafe'de oturup bekleyecek... hah!"

Dehşete düşmüştüm. O.K. Cafe, meydanın kuzeyinde karanlık bir yerdi. Jem'in eline sıkıca yapıştım ama o elini elimden kurtardı.

"Hadi Scout," diye fısıldadı. "Aldırma ona, sadece başını dik tut ve centilmen ol."

Ama Bayan Dubose durmadı. "Finch'in biri masalarda beklemekle kalmıyor, biri de mahkemelerde zenci savunuyor!"

Jem katılaştı. Bayan Dubose'nin atışı yerini bulmuştu ve o da bunu biliyordu.

"Evet, işte bir Finch göreneklerine karşı çıkarsa bu dünyanın hali ne olur? Ben söyleyeyim size!" Elini ağzına götürdü. Çıkardığında elinden gümüş renkli salyası akıyordu. "Babanız da o zencilerden ve müşterisi olan pisliklerden daha iyi değil!"

Jem kıpkırmızı olmuştu. Kolundan tutup çekiştirdim ve kaldırım boyunca, ailemizin ahlak yozlaşmasını ve bunun aslında Finchlerin yarısının zaten zırdeli olmasından kaynaklandığını, ama annemiz yaşamış olsa bu duruma düşmeyeceğimizi anlatan öfkeli bir konuşma da peşimizden geldi.

Jem'in en çok neye içerlediğinden emin değildim ama ben Bayan Dubose'nin yakıştırmaları arasında en çok ailemin akıl sağlığıyla ilgili olanlara alınmıştım. Atticus'a yönelik hakaretler duymaya neredeyse alışmış vaziyetteydim. Ama ilk kez bir yetişkinden geliyordu. Atticus'a yönelik sözleri dışında, Bayan Dubose'nin saldırısı her zamankinden farksızdı.

Havada bir yaz kokusu vardı, gölgeler serin oluyordu ama güneş ısıtıyordu, bu da güzel günlerin yaklaştığının habercisiydi: okul olmayacak ama Dill olacaktı.

Jem buhar makinesini aldı ve benim sopam için Elmore'ye gittik. Jem aldığı şeyden ötürü hiç sevinmemişti; paketi cebine tıktı ve konuşmadan eve doğru yürümeye başladık. Yolda sopamı tutmaya çalışırken, az kalsın, "Dikkat et Scout!" diye bağıran Bay Link Deas'a çarpıyordum ve Bayan Dubose'nin evine yaklaştığımızda sopam habire tozlu yerlere düşmekten simsiyah olmuştu.

Bayan Dubose verandada değildi.

Sonraki yıllarda, Jem'i öyle davranmaya iten nedeni düşündüm bazen. "Sen sadece bir centilmen ol oğlum"un ve son zamanlarda büründüğü bilinçli doğruluk tavrının sınırlarını zorlayan tam olarak neydi diye merak ettim. Muhtemelen Jem de tıpkı benim gibi Atticus'un zenci severliği ile ilgili sataşmalardan bıkıp usanmıştı ve bence öfkesini bastırıyordu, aslında sakin bir yaratılışı vardı ve sabırlıydı. Olay esnasında, yaptığının tek açıklaması olarak birkaç dakikalığına delirdiğini düşünmüştüm sadece.

Aslında Jem'in yaptığı, Atticus'un tembihlerinin etkisi altında olmasam ve bunun korkunç yaşlı kadınlarla kavga etmemeyi de içerdiğini farz etmesem, benim yapacağım türde bir şeydi. Tam kapısının önüne gelmiştik ki, Jem elimden majör sopamı kaptı ve çılgın gibi koşarak Bayan Dubose'nin ön bahçesine çıkan merdivene atıldı; Atticus'un söylemiş olduğu sözleri, kadının şallarının altında bir silahı olduğunu, Bayan Dubose ıskalasa bile yardımcısı Jessie'nin elinden kurtulamayacağını tümden unutmuştu.

Bayan Dubose'nin tüm kamelyalarını parçalayana kadar, yerde sadece yeşil saplar ve yapraklar kalana kadar da durmadı. Sonra sopamı dizinin üstünde büküp ikiye ayırdı ve fırlatıp attı.

O arada ben sürekli haykırıyordum. Jem saçıma asılıp, umurunda bile olmadığını, fırsat bulsa aynı şeyi bir daha yapacağını ve sesimi kesmezsem bütün saçımı yolacağını söyledi. Susmadım ve o da bana tekme attı. Dengemi kaybedip yüzüstü yere kapaklandım. Jem hoyratça kaldırdı beni ama üzülmüş görünüyordu. Söylenecek hiçbir şey yoktu.

O gece Atticus'u karşılamaya gitmemeyi tercih ettik. Calpurnia bizi dışarı atana kadar mutfağa sığındık. Calpurnia birtakım büyü yöntemleriyle olup biteni öğrenmiş gibiydi. Tatmin edici bir teselli kaynağı değildi ama Jem'e sıcak bir tereyağlı bisküvi verdi, o da bisküviyi ikiye bölüp yarısını bana uzattı. Tadı pamuk gibiydi.

Oturma odasına geçtik. Bir futbol dergisi alıp Dixie Howell'in bir resmini buldum ve Jem'e gösterip, "Bu sana benziyor," dedim. Aklıma söylenecek daha güzel bir şey gelmemişti ama bu da işe yaramadı. Pencerenin önünde salıncaklı koltuğa gömülüp suratı asık vaziyette bekledi. Hava kararmıştı.

İki jeolojik çağ sonra, ön taraftaki basamakları çıkan Atticus'un ayak seslerini duyduk. Tel kapı çarparak kapandı, bir duraklama oldu -Atticus koridordaki vestiyerdeydi- ve onun, "Jem," diye seslendiğini duyduk. Sesi kış rüzgârı gibiydi.

Atticus oturma odasının tavan lambasını yaktı ve bizi orada put gibi donmuş oturur vaziyette buldu. Bir elinde benim majör sopam duruyordu; kirli sarı saçakları halıya değmekteydi. Öteki elini uzattı; onda da katmerli kamelya goncaları vardı.

"Jem," dedi. "Bundan sen mi sorumlusun?"

"Evet efendim."

"Neden yaptın bunu?"

Jem hafif bir sesle, "Sizin zenciler ve pislikler için çalıştığınızı söyledi," dedi.

"Bunu dedi diye mi yaptın?"

Jem'in dudakları kıpırdadı ama söylediği, "Evet efendim," duyulamadı.

"Oğlum, arkadaşlarının benim zenci avukatlığı yapmamla ilgili olarak seni kızdırdıklarından hiç kuşkum yok, ama hasta yaşlı bir kadına böyle bir şey yapmanın mazereti olamaz. Şimdi gidip Bayan Dubose ile konuşmanı öneriyorum," dedi Atticus. "Sonra da doğruca eve gel."

Jem kıpırdamadı.

"Sana git dedim."

Jem'in peşinden ben de çıktım. "Sen buraya gel," dedi Atticus bana. Ben de geri döndüm.

Atticus, *The Mobile Press* gazetesini alıp, Jem'in az önce oturmakta olduğu koltuğa yerleşti. Biricik oğlu bir Konfederasyon Ordusu kalıntısı ile öldürülme tehlikesiyle burun burunayken, Atticus'un orada soğukkanlı bir şekilde oturup gazete okumasına akıl erdirmeme imkân yoktu. Tamam, Jem bazen beni öyle çileden çıkarırdı ki onu öldürecek hale gelirdim ama sonuçta ondan başka kimsem yoktu. Atticus bunun farkında değilmiş gibiydi ya da farkındaydı ama aldırmıyordu.

Bu yüzden ondan nefret ettim, ama insanın sıkıntısı varken çabuk yoruluyor: kısa bir süre sonra onun kucağına sokulmuştum ve o da bana sarılmıştı.

"Sallanamayacak kadar büyümüşsün," dedi.

"Ona ne olacağına aldırmıyorsunuz," dedim ben de. "Tek yaptığı sizi savunmak olduğu halde vurulsun diye oraya yolladınız."

Atticus başımı göğsüne yasladı. "Henüz endişe etmeye gerek yok," dedi. "Bu konuda kendini kaybedenin Jem olabileceği hiç aklıma gelmemişti, seninle daha büyük sorun yaşayacağımı düşünüyordum."

Neden kendimizi tutmak zorunda olduğumuzu anlamadığımı söyledim, okulda kimse herhangi bir konuda kendini tutmuyordu.

"Scout," dedi Atticus. "Yaz geldiğinde çok daha beter şeylere de dayanmak zorunda kalacaksın... bu Jem'le senin için adil değil, bunu biliyorum, ama bazen elimizden gelen gayreti göstermemiz ve ortam gerginken kendimizi tutmamız gerekir, sonuçta tek diyebileceğim, Jem'le sen büyüdüğünüzde, belki bu konuya daha bağışlayıcı yaklaşırsınız ve niye böyle davrandığımı anlarsınız. Bu dava, Tom Robinson'un davası, doğruca insanın vicdanını etkileyen bir dava, Scout, eğer o adama yardımcı olmayı denemeseydim kiliseye gidip Tanrı'nın karşısına çıkamazdım."

"Atticus yanılıyor olmalısınız... "

"Niye?"

"Çoğu insan kendilerinin haklı sizin haksız olduğunuza inanıyormuş gibi..."

"Kesinlikle öyle düşünme hakkına sahipler ve fikirlerine tam anlamıyla saygı gösterilmesini beklemeye de hakları var," dedi Atticus. "Ama başkalarından önce kendimle barışık yaşamalıyım. Çoğunluk kuralına uymayan yegâne şey insanın vicdanıdır."

Jem döndüğünde beni Atticus'un kucağında buldu. "Evet oğlum?" dedi Atticus. Beni yere indirmişti ve ben de belli etmeden Jem'i inceliyordum. Tek parça halinde dönmüş gibiydi ama yüzünde tuhaf bir ifade vardı. Belki de kadın ona bir doz kalomel vermişti.

"Ortalığı toparladım ve üzgün olduğumu söyledim, ama değilim, ayrıca her cumartesi orada çalışıp yeniden gonca vermelerini sağlamaya gayret edeceğim."

"Eğer üzgün değilsen, üzgün olduğunu söylemenin hiçbir anlamı yok," dedi Atticus. "Jem o yaşlı ve hasta. Söylediği ve yaptığı şeylerden sorumlu tutamazsın. Elbette, ne söyleyecekse size değil bana söylemesini tercih ederdim ama her zaman istediğimiz olmuyor."

Jem halıdaki bir güle dalıp gitmiş gibiydi. "Atticus," dedi. "Ona kitap okumamı istiyor."

"Okumak mı?"

"Evet efendim. Her gün okuldan sonra ve cumartesileri oraya gidip iki saat yüksek sesle okumamı istiyor. Atticus, mecbur muyum bunu yapmaya?"

"Kesinlikle."

"Ama tam bir ay boyunca diyor."

"O zaman bir ay okuyacaksın demektir."

Jem başparmağını kasten gülün ortasına koyup bastırdı. Sonunda, "Atticus," dedi. "Yoldan okursam tamam, ama içersi, içersi karanlık ve ürkütücü. Tavanda gölgeler ve bir şeyler var... "

Atticus gaddarca gülümsedi. "Hayal gücüne iyi gelir. Radley evine girmiş olduğunu farz et."

Ertesi pazartesi günü öğleden sonra Jem'le Bayan Dubose'nin evine çıkan dik basamakları tırmandık ve açık bulunan koridora girdik. *Ivanhoe* kitabı koltuğunun altında ve olağanüstü bilgilerle dolu olan Jem soldan ikinci kapıya vurdu.

"Bayan Dubose?" diye seslendi.

Jessie ahşap kapıyı açtı ve tel kapının kancasını çıkardı.

"Siz Jem Finch misiniz?" dedi. "Kardeşinizi de getirmişsiniz. Bilmiyorum ki..."

"Bırak ikisi de gelsin Jessie," dedi Bayan Dubose. Jessie bizi içeri alıp mutfağa döndü.

Eşikten içeri adımımızı atınca, ağır, kasvetli bir kokuyla karşılaştık, bu kokuyu daha önce, yağmurdan çürümüş teneke damlı gri evlere girdiğimde duymuştum, içlerinde kömür yağı lambaları, su maşrapaları ve kaba bezden çarşaflar olan evlere. Böyle yerlere girmek beni her zaman ürkütür, dikkatimi ve merakımı çekerdi.

Odanın köşesinde pirinç bir karyola duruyordu ve karyolada da Bayan Dubose vardı. Acaba Jem'in yaptıkları yüzünden mi orada diye düşünüp bir an için acıdım ona. Yığınla yorganın altındaydı ve hemen hemen dostça bakıyordu.

Yatağının başında mermer kapaklı bir lavabo vardı; üzerinde de içinde çay kaşığı olan bir bardak, kırmızı bir kulak şırıngası, bir kutu emici pamuk ve üç ince ayağının üzerinde duran çelik bir çalar saat bulunmaktaydı.

"Demek küçük kirli kız kardeşini de getirdin, öyle mi?" oldu Bayan Dubose'nin selamı.

Jem sakin bir sesle, "Benim kardeşim kirli değil ve sizden korkmuyorum," dedi, ama ben, dizlerinin titrediğini fark etmiştim.

Bir tirat bekledim ama Bayan Dubose'nin bütün söylediği, "Okumaya başlayabilirsin Jeremy," oldu.

Jem, oturak yeri hasırdan bir iskemleye oturdu ve *Ivanhoe*'yi açtı. Ben de başka bir tane çekip yanına yerleştim.

"Daha yakına gelin," dedi Bayan Dubose. "Yatağın yanına gelin."

Sandalyelerimizi ileri çektik. Ona hiç bu kadar yaklaşmamıştım ve en çok yapmak istediğim şey iskemlemi tekrar geri çekmekti.

Korkunçtu. Yüzü kirli bir yastık kılıfı rengindeydi ve ağzının köşeleri ıslak ıslak parlıyor, oradan çenesine kadar, eriyen bir buzul gibi yol yol salyalar akıyordu. Yanakları ihtiyarlıktan oluşan karaciğer lekeleriyle kaplıydı ve donuk gözlerinde kara iğne başları gibi gözbebekleri vardı. Elleri boğum boğum olmuş, parmaklarının kenarlarını şeytan tırnağı bürümüştü. Alttaki takma dişleri yerinde değildi ve üst dudağı ileri fırlamıştı; zaman zaman alt dudağını üst dişlerine götürüp çenesini öne uzatıyordu. Bu da akıntıyı hızlandırıyordu.

Bakmak zorunda olduğumdan fazla bakmadım. Jem *Ivanhoe*'yi yeniden açıp okumaya başladı. Ben de onunla birlikte okumaya çalıştım ama

çok hızlı okuyordu. Bilmediği bir kelimeye gelince atlıyor ama Bayan Dubose onu yakalayıp kelimeyi heceletiyordu. Jem belki yirmi dakika okudu, o arada ben de isli şömine çerçevesine, pencereden dışarıya, kadına bakmamamı sağlayacak her yere baktım. Jem okumayı sürdürürken, Bayan Dubose'nin düzeltmelerinin azaldığını ve aralarının açıldığını fark ettim, hatta Jem bir cümleyi havada asılı bırakmıştı. Bayan Dubose dinlemiyordu.

Yatağa doğru baktım. Bayan Dubose'ye bir şey olmuştu. Yorganlar çenesine kadar çekili olarak sırtüstü yatıyordu. Sadece başıyla omuzları görünüyordu. Başı hafifçe iki yana sallanmaktaydı. Arada bir ağzını kocaman açıyor ve hafifçe inip kalkan dilini görebiliyordum. Dudaklarında biriken tükürükleri yalıyor ve sonra ağzını yeniden açıyordu. Ağzı ayrı bir varlıkmış gibiydi. Kendi başına, vücudunun geri kalanından bağımsız olarak, cezir anındaki bir deniz tarağı havuzu gibi açılıp kapanıyordu. Arada bir de kaynamakta olan tutkala benzer sesler çıkarıyordu.

Jem'in kolunu çekiştirdim.

Önce bana, sonra da yatağa baktı. Bayan Dubose'nin başı bize doğru düzenli salınımını yaptı ve Jem, "Bayan Dubose, iyi misiniz?" diye sordu. Onu duymamıştı.

Çalar saat çalmaya başladı ve ikimiz de korkudan kaskatı kesildik. Bir dakika sonra, sinirlerimiz hâlâ ayakta, kaldırımda evimize doğru yürüyorduk. Kaçmamıştık, Jessie göndermişti bizi: daha çalar saat susmadan odaya dalmış Jem'le beni dışarı itmişti.

"Hadi bakalım evinize gidin artık," demişti.

Jem kapıda duraklayınca da, "İlaç saati geldi," diye açıklama yapmıştı. Kapı arkamızdan kapanırken, Jessie'nin hızla Bayan Dubose'nin yatağına gittiğini görmüştüm.

Eve vardığımızda saat daha üç kırk beşti ve Atticus'u karşılama zamanına kadar Jem'le arka bahçede itişip kakıştık. Atticus bana iki tane

sarı renkli kurşunkalem, Jem'e ise bir futbol dergisi getirmişti, ben bunların, Bayan Dubose ile geçirdiğimiz ilk günün sessiz ödülleri olduklarını tahmin ettim. Jem, ona olup biteni anlattı.

"Seni korkuttu mu?" diye sordu Atticus.

"Hayır efendim," dedi Jem. "Ama çok kötü kokuyor. Kriz gibi bir şey geçiriyor. Bolca da tükürüyor."

"Elinde değil. İnsanlar hasta olunca pek hoş görünmezler bazen."

"Beni korkuttu," dedim.

Atticus gözlüklerinin üstünden bana baktı. "Jem'le gitmek zorunda değilsin, biliyorsun."

Ertesi gün de Bayan Dubose ilk günkünün aynıydı ve bir sonraki gün de durum değişmedi. Sonunda belli bir düzen oluştu: her şey gayet normal başlıyordu, yani, Bayan Dubose kamelyaları ve babamızın zenci severlik eğilimleri gibi sevdiği konularda bir süre Jem'e sataşıyor; sonra giderek sesi kesiliyor ve bizden tamamen kopuyordu. Çalar saat çalmaya başlayınca da Jessie gelip bizi kovalıyordu ve günün kalan kısmı bizim oluyordu.

Bir akşam, "Atticus," dedim. "Zenci sever tam olarak ne demek?"

Atticus'un yüzü donuklaştı. "Biri sana böyle mi diyor?"

"Hayır efendim, Bayan Dubose size öyle diyor. Her öğleden sonra size böyle deyip bizi geriyor. Geçen Noel'de ilk kez Francis'ten duymuştum bunu."

"O yüzden mi üstüne atlamıştın?" diye sordu Atticus.

"Evet efendim..."

"E o zaman ne anlama geldiğini niye bana soruyorsun ki?"

Atticus'a, Francis'in söylediği şeyden çok söyleyiş tarzına kızdığımı anlatmaya çalıştım. "Sanki sümüklü filan dermiş gibiydi."

"Scout," dedi Atticus. "Zenci sever de, tıpkı sümüklü gibi, hiçbir anlama gelmeyen sözlerden biri. Açıklaması zor, birisinin zencilere kendile-

rine davrandığından daha iyi davrandığını düşündükleri zaman cahil, değersiz insanlar kullanır bu deyimi. Bizim gibiler de, birini damgalayacak çirkin, yaygın bir söz istediklerinde, bu gibi deyimleri alıp kullanmaya başlarlar."

"O zaman siz sahiden zenci sever değilsiniz, öyle mi?"

"Kesinlikle öyleyim. Herkesi sevmek için elimden geleni yapıyorum... Bazen zorlansam da, bebeğim, birinin kötü diye düşündüğü bir adla çağırılmak asla hakaret sayılmaz. Sadece onu söyleyen kişinin ne kadar zavallı olduğunu gösterir, sana zarar vermez. O yüzden de Bayan Dubose'nin seni üzmesine izin verme. Onun yeterince derdi var zaten."

Bir ay sonra, Jem, kendi dediği gibi Sir Walter Scout'u okumaya çalışır ve Bayan Dubose de her cümlede ona müdahale ederken kapı vuruldu. Bayan Dubose, "Girin!" diye bağırdı.

İçeri Atticus girdi. Yatağın yanına gidip Bayan Dubose'nin elini tuttu. "İşten dönüyordum ve çocukları göremedim," dedi. "Hâlâ burada olabileceklerini düşündüm."

Bayan Dubose, Atticus'a gülümsedi. Ondan o kadar nefret ediyormuş gibiyken nasıl olup da Atticus'la konuşabildiğine hayatta aklım ermemişti. "Saatin kaç olduğunu biliyor musun Atticus?" dedi. "Tam olarak beşi on dört dakika geçiyor. Çalar saat beş buçuğa kurulu. Bunu bilmeni isterim."

Birdenbire Bayan Dubose'nin yanında biraz daha fazla kalmaya başladığımızı kavradım, saat her gün biraz daha geçe kuruluyordu ve kendisi de sürenin sonuna kadar dayanıyordu. Bugün iki saattir sebepsiz yere Jem'i kışkırtmaktaydı ve ben de kendimi umutsuz bir tuzağa düşürülmüş gibi hissediyordum. Çalar saat kurtuluşumuzun işaretiydi; eğer günün birinde çalmazsa biz ne yapacaktık?

"Bana öyle geliyor ki Jem'in okuma günleri sayılıydı," dedi Atticus.

"Sadece bir hafta daha diye düşündüm," dedi Bayan Dubose. "Sırf emin olmak için..."

Jem, "Ama..." diyerek ayağa kalktı.

Atticus elini omzuna koyunca da sustu. Eve giderken Jem bu işi sadece bir ay için yapacağını, ayın çoktan bittiğini ve bu durumun haksızlık olduğunu söyledi.

"Sadece bir hafta daha oğlum," dedi Atticus.

"Hayır," dedi Jem.

"Evet," dedi Atticus da.

Ertesi hafta bizi yine Bayan Dubose'nin evinde buldu. Çalar saatin sesi çıkmadı ama Bayan Dubose bizi, "Bu kadarı yeter," diyerek öyle geç bir vakitte bıraktı ki, eve döndüğümüzde Atticus oturmuş gazetesini okumaktaydı. Her ne kadar krizleri geçmiş olsa da, diğer bakımlardan aynen eskisi gibiydi: Sir Walter Scott uzun uzun hendekleri ve kaleleri anlatmaya giriştiğinde, Bayan Dubose de sıkılıp bizimle uğraşıyordu.

"Jeremy Finch, sana kamelyalarımı tarumar ettiğine pişman olursun demiştim. Şimdi pişmansın değil mi?"

Jem kesinlikle pişman olduğunu söylüyordu.

"Yine de Karlı Dağ çiçeğimi öldürebilirdin bile, değil mi? Eh, Jessie üstten tekrar tomurcuk vermeye başladığını söyledi. Gelecek sefere nasıl yapacağını daha iyi düşünürsün sanırım? Köklerini de söker atarsın, ha?"

Jem kesinlikle öyle yapacağını belirtiyordu.

"Bana öyle mır mır cevap verme çocuk! Kafanı kaldır ve evet bayan de. Gerçi başını dik tutabileceğini sanmıyorum ya, ne de olsa öyle bir baban var."

Jem'in çenesi dikleşir ve sakin bir yüzle Bayan Dubose'ye bakardı böyle durumlarda. Geçen haftalar içinde kibar ve ilgisiz bir ifade geliştirmişti, Bayan Dubose'nin en çileden çıkarıcı sataşmalarının çoğunda o ifadeyi yerleştiriyordu yüzüne.

Sonunda o gün geldi. Bayan Dubose, "Bu kadar yeter," dedikten sonra... "Artık bitti," diye de ekledi. "Size iyi günler."

Bitmişti. Rahatlamanın verdiği neşeyle, hoplayıp zıplayarak dışarı attık kendimizi.

O bahar güzeldi: günler uzuyor ve bize daha fazla oynama zamanı bırakıyordu. Jem'in aklı çoğu zaman, ülkedeki her bir üniversite futbolcusunun yaptığı sayılarla meşguldü. Her gece Atticus bize gazetelerin spor sayfalarını okuyordu. Gerçi oyuncuların hiçbirinin adını telaffuz edemiyorduk ama, ihtimallere bakılacak olursa o yıl Alabama yine Rose Bowl kupasını alabilirdi. Bir gece telefon çaldığında Atticus, Windy Seaton'un köşesini okumaktaydı.

Telefona baktı ve vestiyerden şapkasını aldı. "Bir süreliğine Bayan Dubose'ye gidiyorum," dedi. "Çok geç kalmam."

Fakat Atticus benim yatma vaktime kadar dönmedi. Döndüğünde elinde bir şeker kutusu vardı. Oturma odasına geçti ve kutuyu koltuğunun yanına, yere bıraktı.

"Ne istiyormuş?" diye sordu Jem.

Bir aydan uzun bir süredir Bayan Dubose'yi görmemiştik. Bir daha hiç verandada oturmamıştı biz geçerken.

"Öldü oğlum," dedi Atticus. "Birkaç dakika önce öldü."

"Ah," dedi Jem. "İyi."

"İyi gerçekten de," dedi Atticus. "Artık acı çekmiyor. Çok uzun zamandır hastaydı. Oğlum o huysuzluğu nedendi biliyor musun?"

Jem başını salladı.

"Bayan Dubose, morfin bağımlısıydı," dedi Atticus. "Yıllardır ağrı kesici olarak morfin kullanıyordu. Doktor vermişti. Hayatının sonuna kadar kullanmak zorundaydı ve bu sayede fazla ıstırap çekmedi ama çok huysuzlaşmıştı..."

"Efendim?" dedi Jem.

"Senin yaptığın yaramazlığın hemen öncesinde, vasiyetnamesini yazdırmak için beni çağırtmıştı. Dr. Reynolds sadece birkaç aylık ömrü kaldığını söylemişti. İşleri mükemmel biçimde yürütülüyordu ama, 'Hâlâ yolunda olmayan bir şey var,' dedi bana."

"Neymiş o?" Jem şaşırmıştı.

"Bu dünyadan kimseye hiçbir şey borçlu olmadan ayrılacağını söyledi. Jem, insan onun kadar hasta olunca, işi biraz kolaylaştırmak için her yola başvurabilir ama bu ona uymuyordu. Ölmeden önce morfini bırakacağını söyledi ve dediği gibi de yaptı."

Jem, "Yani onun bu yüzden mi huysuz olduğunu söylüyorsunuz?" dedi.

"Evet, o yüzdendi. Sen ona okurken çoğu zaman seni duyduğundan bile kuşkuluyum. Zihni ve bedeni tümüyle çalar saate odaklıydı. Eğer sen onun eline düşmemiş olsan, ben zaten gidip ona okumanı isteyecektim. Böylece biraz dikkati dağılabilirdi. Başka bir sebep daha vardı..."

"Peki morfinden kurtulmuş olarak mı öldü?" diye sordu Jem.

"Dağ havası kadar temizdi," dedi Atticus. "Hemen hemen son ana kadar bilinci yerindeydi. Bilinçli..." Atticus durup gülümsedi... "Ve cadı gibiydi. Benim yaptıklarımı hâlâ onaylamıyordu ve muhtemelen ömrümün sonuna kadar sizleri hapisten kurtarmak için kefalet ödemekle uğraşacağımı söyledi. Jeremy'ye bu kutuyu götür dedi..."

Eğilip şeker kutusunu aldı. Ve Jem'e uzattı.

Jem kutuyu açtı. İçinde, nemli pamuklara sarılmış olarak beyaz, mumlu, kusursuz bir kamelya vardı. Dağdaki Kar'dı bu.

Jem'in gözleri neredeyse yuvalarından uğruyordu. "İhtiyar şeytan, ihtiyar şeytan!" diye haykırarak kutuyu elinden fırlattı. "Niye beni rahat bırakmıyor?"

Bir anda Atticus ayağa kalkıp Jem'in yanına gitmişti. Jem yüzünü Atticus'un gömleğine gömdü. Babam, "Şşşt," dedi. "Sanırım bu kendi tar-

zıyla sana, artık her şey yolunda Jem, her şey halloldu demesiydi. O hakikaten büyük bir hanımefendiydi."

"Hanımefendi mi?" Jem başını kaldırdı. Yüzü kıpkırmızıydı. "Hakkınızda söylediği onca şeyden sonra mı?"

"Öyleydi. Olaylar hakkında kendi görüşleri vardı, benim görüşlerimden çok farklıydı, belki... oğlum, aklını kaçırmamış olsan da seni ona yollayacağımı söylemiştim ya? Ondaki bir şeyi görmeni istiyordum... gerçek cesaretin ne olduğunu, eline silah almakla cesur olunmadığını göresin istiyordum. Cesaret, yenileceğini bildiğin halde mücadeleye başlamaktır, başladıktan sonra da yenilmiş olmanın pek de önemli olmadığını anlarsın. İnsan nadiren kazanır, ama kazandığı da olur. O minnacık kalmış Bayan Dubose kazandı. Kendine göre, hiç kimseye hiçbir şey borçlu olmadan öldü. Tanıdığım en cesur insandı o."

Jem şeker kutusunu alıp ateşe attı. Kamelyayı da yerden aldı ve ben yatmak üzere giderken parmaklarıyla açılmış taç yaprakları okşadığını gördüm. Atticus ise gazetesini okuyordu.

İKİNCİ BÖLÜM



12

Jem on iki yaşındaydı. Huysuzlukları, ikide bir değişen ruh halleriyle geçinmesi zor biri haline gelmişti. Korkunç bir iştahı vardı ve başından gitmemi o kadar çok söyler hale gelmişti ki, sonunda Atticus'a danışmak zorunda kalmıştım. "Sizce tenyası filan mı var?" Atticus hayır dedi, Jem büyüyordu. Ona karşı sabırlı olmalı ve elimden geldiğince az rahatsız etmeliydim.

Jem'deki bu değişiklik neredeyse birkaç haftada ortaya çıkmıştı. Bayan Dubose daha mezarında soğumamıştı bile. Oysa Jem ona kitap okumaya giderken benim arkadaşlığımdan gayet memnun görünüyordu. Sanki bir gecede Jem tamamen bilinmez birtakım değerlere sahip olmuştu ve onları bana karşı uygulamaktaydı: pek çok kez bana ne yapmam gerektiğini söyleyecek kadar ileri gitmişti. Yine böyle bir değişim krizinde bana, "Artık bir kız olmaya başlamanın ve doğru dürüst davranmanın zamanı geldi!" diye bağırınca gözyaşlarına boğulmuş ve Calpurnia'ya koşmuştum.

"Bay Jem'in fazla üzerine gitme..." diye lafa başlamıştı.

"Bay Jem mi?"

"Evet, o artık Bay Jem olmak üzere."

"O kadar büyümedi ki," dedim. "Tek gereken birinin onu pataklaması ve benim buna gücüm yetmez."

"Bebeğim," dedi Calpurnia. "Bay Jem'in büyümesine engel olamam. Artık daha çok kendi başına kalmak isteyecek, erkek çocukların yaptığı şeyleri yapacak, o yüzden kendini yalnız hissettiğinde doğruca mutfağa gel. Burada yapacak bir sürü şey buluruz."

O yaz iyi başlayacak gibiydi: Jem canı ne istiyorsa yapabilirdi; Dill gelene kadar Calpurnia vardı. Mutfağa gittiğim zaman memnun oluyor gibiydi ve onu izledikçe kız olmanın da bazı becerileri kapsadığını düşünmeye başlamıştım.

Fakat yaz geldi ama Dill ortaya çıkmadı. Ondan bir mektup ve fotoğraf almıştım. Mektupta, resmini yolladığı yeni bir babası olduğunu ve birlikte bir balıkçı kayığı yapmayı planladıkları için o yaz Meridian'da kalacağını yazmıştı. Onun babası da Atticus gibi avukattı, sadece çok daha gençti. Dill'in yeni babasının hoş bir yüzü vardı ve Dill adına sevinmiştim ama canım sıkılmıştı. Dill mektubunu beni sonsuza kadar seveceğini, endişe etmememi yazarak bitirmişti, gereken parayı biriktirir biriktirmez gelip benimle evlenecekti, o yüzden benden de kendisine yazmamı istiyordu.

Sürekli bir nişanlım olduğunu bilmek, Dill'in yokluğunu pek telafi etmiyordu: bu konuyu hiç düşünmemiştim ama yaz demek havuzun başında kâğıttan sigara yapan Dill demekti, Boo Radley'i ortaya çıkarmak için yapılan planlarla gözleri parlayan Dill demekti; Jem'in bakmadığı bir anda uzanıp beni öpen Dill'in hızıydı yaz, zaman zaman karşılıklı olduğunu hissettiğimiz arzulardı. O varken hayat belirliydi, o olmayınca hayat dayanılmaz oluyordu. İki gün boyunca acım dinmedi.

Sanki bu yetmezmiş gibi, eyalet yasama meclisi acil bir oturum için çağırınca Atticus da iki haftalığına oraya gitti. Vali, devlet gemisinin dibinden biraz bir şeyler koparmaya heveslenmişti; Birmingham'da oturma grevleri vardı; kentlerde ekmek kuyrukları uzayıp gidiyordu, ülkede in-

sanlar fakirleşmekteydi. Ama bu tür olaylar Jem'le benim dünyamızdan uzaktı.

Bir sabah *Montgomery Advertiser*'de "Maycomblu Finch," başlığı altında bir karikatür görünce şaşırdık. Karikatür Atticus'u çıplak ayak ve şortla bir masaya zincirlenmiş vaziyette gösteriyordu: birtakım manasız suratlı kızlar ona, "Yuuhh, yuuh!" diye bağırırken, Atticus hevesle bir şeyler yazmaktaydı.

"Bu bir iltifat," diye açıkladı Jem. "Kimse yapmadığı takdirde ortada kalacak işlerle onun uğraştığını ifade ediyor."

"Ha?"

Jem yeni geliştirdiği diğer özelliklerinin yanı sıra, insanı delirten bir bilgelik havasına da bürünmüştü.

"Ah Scout, yani ilçelerin vergi sistemlerini yeniden düzenlemek gibi şeyler. Çoğu erkeğin bir şey anlamayacağı konular."

"Sen nereden biliyorsun?"

"Of rahat bırak beni hadi. Gazeteyi okuyorum."

Jem muradına erdi. Onu bırakıp mutfağa gittim.

Bezelyeleri ayıklayan Calpurnia, birden, "Pazar günü sizin kilise işinizi ne yapacağım ben?" diye sordu.

"Hiçbir şey sanırım. Atticus bağış kutusu için para bıraktı."

Calpurnia'nın gözleri kısıldı, zihninden neler geçtiğini tahmin edebiliyordum. "Cal," dedim. "Bilirsin ki düzgün davranacağız. Yıllardır kilisede bir şey yapmadık."

Calpurnia kanıt olarak bizim hem babasız hem de öğretmensiz olduğumuz yağmurlu bir pazar gününü hatırlamıştı. Kendi haline bırakılan kilise sınıfındakiler, Eunice Ann Simpson'u bir iskemleye bağlayıp kalorifer dairesine koymuştu. Sonra da onu orada unutup hep birlikte yukarıya, kiliseye çıkmıştık. Tam sessiz sedasız oturmuş vaaz dinlerken kalorifer borularından korkunç darbe sesleri yükselmiş ve birileri, artık Shad-

rach(*) oynamak istemediğini söyleyen Eunice Ann'ı bulana kadar da kesilmemişti... Jem Finch, yeterince inançlı olursa yanmayacağını söylemişti ama aşağısı çok sıcak olmuştu.

"Üstelik Atticus bizi ilk kez yalnız bırakmıyor ki Cal," diye itiraz ettim.

"Evet ama öğretmenlerinizin orada olacağından emin olursa. Bu kez öyle bir şey dediğini duymadım... belki unutmuştur." Calpurnia kafasını kaşıdı. Sonra birden gülümsedi. "Yarın sen ve Bay Jem benim kiliseme gelseniz nasıl olur?"

"Sahiden mi?"

"Ne dersin?" diye sırıttı Calpurnia.

Calpurnia beni daha önce de hırpalayarak yıkamış olsa bile, o cumartesi gecesi başıma dikilip yaptırdıklarının yanında onlar hiç kalırdı. Her yerimi iki kez sabunlatmış, her durulamada küvetteki suyu değiştirtmiş; kafamı suya sokup hem Octagon sabunuyla hem zeytinyağlı sabunla yıkamıştı. Jem'e yıllardır güvenirdi ama o gece onun mahremiyetini de ihlal etti ve, "Bu evde bütün aile seyretmeden banyo yapmaya imkân yok mu?" diye patlamasına yol açtı.

Ertesi sabah erkenden, "Gidip giyinin"lerine başladı. Calpurnia gece bizde kaldığında mutfakta portatif bir karyolada yatardı; o sabah yatağının üzeri bizim pazar kıyafetlerimizle kaplıydı. Benim elbisemi o kadar çok kolalamıştı ki, oturduğum zaman çadır gibi oluyordu. Bir de jüpon giydirmiş ve belime de sıkıca pembe bir kuşak bağlamıştı. Deri pabuçlarımı da, soğuk bir bisküviyle ayna gibi olana kadar parlatmıştı.

"Gören de Mardi Gras'a gidiyoruz sanacak," dedi Jem. "Bütün bunlar niçin Cal?"

(*) Asur mitolojisinden bir kahraman.

"Kimsenin çocuklarıma iyi bakamadığımı düşünmesini istemem," diye mırıldandı. "Bay Jem, o takımla o kravatı kesinlikle takamazsınız. Kravat yeşil."

"E, ne olmuş yani?"

"Takım mavi. Görmüyor musunuz?"

"Aaa," diye bağırdım. "Jem renk körüymüş."

Jem'in suratı öfkeden mosmor oldu ama Calpurnia, "Şimdi ikiniz de şunu kafanıza koyun," dedi. "İlk Satın Alış'a suratınızda gülücüklerle gireceksiniz."

Afrika M.E. Kilisesi İlk Satın Alış, kasabanın güney sınırı dışındaki Quarters'de, eski bıçkı atölyesinin karşısındaydı. Doğramalarının boyaları sıyrılmış eski bir binaydı. Maycomb'un tek kulesi ve çanı olan kilisesine İlk Satın Alış adı verilmişti, çünkü bedeli özgür kalan kölelerin ilk kazançlarıyla ödenmişti. Burada pazar günleri zenciler ayin yapar, hafta arasında da beyaz erkekler kumar oynardı.

Kilisenin avlusu da, yanındaki kabristan gibi tuğlaya benzer sert kildendi. Kuru mevsimde biri ölecek olursa, cesedi buz kütleleriyle örtülerek yağmur toprağı yumuşatana kadar bekletilirdi. Kabristanda az sayıda mezarda mezar taşı vardı, onlar da harabeye dönmüştü; daha yeni olanlar parlak renkli camlarla ve kırık Coca Cola şişeleriyle ayrılmıştı. Paratonerler de bazı huzursuz ölülerin mezarını işaret ediyordu; yanıp bitmiş mum kalıntıları ise bebek mezarlarının başına dikilmişti. Neşeli bir kabristandı.

Kilise bahçesine girince, temiz zencilerin karışık kokuları karşıladı bizi... Âşık Kalpler saç spreyi kokusuyla karışmış reçine kokular, enfiye kokusu, Hoyt Kolonyası, nane ve leylak pudrası.

Jem'le beni Calpurnia'nın yanında görünce erkekler birer adım geri çekilip şapkalarını çıkardılar; kadınlar da ellerini göbeklerinde birleştirdiler, bunlar hafta arası uygulanan saygı ifadeleriydi. İki yana çekilip, bi-

ze kiliseye kadar uzanan bir yol açtılar. Calpurnia, Jem'le ikimizin ortasında yürürken parlak giysilere bürünmüş komşularıyla selamlaşmaktaydı.

Arkamızdan bir ses, "Senin niyetin ne Bayan Cal?" diye seslendi.

Calpurnia'nın elleri omuzlarımıza gitti ve durup arkamıza baktık: uzun boylu bir zenci kadın duruyordu arkamızda. Ağırlığını bir ayağına vermiş, sol dirseğini kalçasının kıvrımına dayamış, açık avucuyla bizi gösteriyordu. Tuhaf, badem biçimi gözleri, düz burnu ve iri ağzıyla sivri bir kafası vardı. Boyu iki metreymiş gibiydi.

Calpurnia'nın elinin omzuma gömüldüğünü hissettim. "Ne istiyorsun Lula?" diye sordu, onun bu ses tonuyla konuştuğunu hiç duymamıştım daha önce. Sakin, küçümser bir ifadeyle konuşmuştu.

"Neden o beyaz çocukları bir zenci kilisesine getirdiğini bilmek istiyorum."

"Onlar benim misafirim," dedi Calpurnia. Sesi yine garip gelmişti bana: tıpkı diğerleri gibi konuşuyordu.

"Ya, sanırım sen de bütün hafta Finch evinde konuktun."

Kalabalıkta bir mırıltı dolandı. Calpurnia, bana, "Merak etme sakın," diye fısıldadı ama sinirinden şapkasındaki güller bile titriyordu.

Lula, açılmış olan yoldan bize doğru gelmeye başlayınca, Calpurnia, "Orada dur bakalım zenci," dedi.

Lula durdu ama, "O beyaz çocukları buraya getirmek gibi bir görevin yok," dedi. "Onların kendi kilisesi var, bizim de kendi kilisemiz. Burası da bizim kilisemiz, öyle değil mi Bayan Cal?"

Calpurnia, "Hepsi aynı Tanrı değil mi?" dedi.

Jem ise, "Hadi eve gidelim Cal," diye araya girmişti. "Bizi istemiyorlar burada."

Ben de aynı fikirdeydim: bizi burada istemiyorlardı. Bize doğru yaklaşıyorlar gibi geliyordu bana, ama kafamı kaldırıp Calpurnia'ya bakınca

gözlerinde keyifli bir ifade olduğunu gördüm. Sonra tekrar arkamızda açılmış olan yola baktım, Lula gitmişti. Onun yerini siyah insanlardan bir kitle doldurmuştu.

Kalabalığın içinden bir kişi öne çıktı. Bu, çöpleri toplayan Zeebo'ydu. "Bay Jem," dedi. "Buraya geldiğiniz için çok memnunuz. Lula'ya aldırmayın çünkü Peder Sykes onu kiliseden kovmakla tehdit etmişti. Arkadan iş çeviren bir kadındır, kendince kuruntuları vardır ve kibirlidir. Biz sizleri burada görmekten ötürü çok sevinçliyiz."

Bu sözlerden sonra Calpurnia bizi kiliseye götürdü, kapıda Peder Sykes tarafından karşılandık ve ön sıraya oturtulduk.

İlk Satın Alış'ın içinde ne tavan süsü vardı ne de boya. Duvarlar boyunca pirinç kollara asılı, yanmayan gaz lambaları vardı; sıra olarak da çam banklar kullanılıyordu. Kaba meşe ağacı kürsünün arkasında asılı olan soluk pembe afişte Tanrı'nın sevgi olduğu ilan edilmekteydi, Hunt'un *Dünyanın Işığı* adlı eserinin rotogravür baskısı dışında, kilisenin yegâne süsü de bu bez afişti. Bizim her pazar görmeye alışık olduğumuz piyano, org, dua kitapları, kilise programları gibi dini malzemelerden eser yoktu. İçerisi loştu, ağır ağır sıraları doldurmakta olan kalabalığın azalttığı nemli bir serinlik vardı. Her oturma yerine ucuz, kartondan bir yelpaze bırakılmıştı, yelpazelerin üzerinde süslü harflerle Gethsemane Bahçesi, Tyndal's Hardware Şirketi'nin katkılarıyla (Siz-Adını-Koyun-Biz-Satalım) yazıyordu.

Calpurnia, Jem'le beni sıranın ucuna götürdü ve kendisi de ikimizin ortasına yerleşti. Bir süre çantasını karıştırıp mendilini çıkardı ve mendili kese haline getiren sıkı düğümü çözdü. Bir on sent bana, bir on sent de Jem'e verdi. Jem, "Bizde var," diye fısıldadı. "Bunlar sende kalsın." Calpurnia da, "Siz benim misafirimsiniz," diye cevap verdi. Jem'in yüzünde bir süre kendi on sentini alıkoymanın ahlaki sakıncalarını tartan tereddütlü bir ifade dolaştı, ama sonra doğuştan gelen nezaketi galip geldi ve

on sentini cebine koydu. Hiç kararsızlık göstermeden ben de aynısını yaptım.

"Cal," diye fısıldadım. "Dua kitapları nerede?"

"Bizde yok onlardan," dedi.

"Peki nasıl?..."

"Şşşt," dedi. Peder Sykes kürsüye çıkmış, kalabalığı sessizliğe davet edercesine bakınarak bekliyordu. Siyah takım elbise giyip, beyaz gömleğinin üzerine siyah kravat takmış kısa boylu, tıknaz bir adamdı ve puslu pencere camlarından süzülen ışıkta parlayan altın bir saat zinciri vardı.

"Kız ve erkek kardeşlerim," dedi. "Bu sabah konuklarımız olduğu için özellikle mutluyuz. Bay ve Bayan Finch. Babalarını hepiniz tanıyorsunuz. Başlamadan önce bazı duyurular okuyacağım."

Peder Sykes bazı kâğıtları karıştırıp içlerinden birini seçti ve kol mesafesinde tuttu. "Misyonerler Topluluğu gelecek salı kardeşimiz Anette Reeves'in evinde toplanıyor. Dikilecek şeylerinizi de getirin."

Sonra başka bir kâğıttan okudu. "Hepiniz kardeşimiz Tom Robinson'un başına geleni biliyorsunuz. Küçüklüğünden beri İlk Satın Alış kilisesinin sadık bir üyesi olmuştur. Bugün ve bundan sonraki üç pazar günü toplanacak bağışlar karısı Helen'e, evini geçindirebilsin diye yardım olarak verilecektir."

Jem'i çimdikledim. "Bu Atticus'un temsil edeceği Tom."

"Şşşt!"

Calpurnia'ya döndüm ama ben ağzımı açamadan susturdu. Mecburen, benim yatışmamı bekliyormuş gibi görünen Peder Sykes'e verdim dikkatimi. "Müzik ilk duamıza eşlik edebilir mi?" dedi.

Zeebo yerinden kalkıp sıraların ortasından yürümeye başladı ve önümüzde durup yüzünü cemaate döndü. Elinde yıpranmış bir dua kitabı vardı. Kitabı açıp, "İki yüz yetmiş üç numarayı söyleyeceğiz," dedi.

Bu kadarı benim için çok fazlaydı. "Bizde dua kitabı olmadan nasıl söyleyeceğiz peki?"

Calpurnia gülümsedi. "Sus bebeğim," diye fısıldadı. "Bir dakika sonra göreceksin."

Zeebo gırtlağını temizleyip, uzaktan gelen bir top gümbürtüsü gibi bir sesle okumaya başladı.

"Orada nehrin ötesinde bir yurt var."

Mucizevi bir şekilde, yüz tane ses Zeebo'nun sözlerini tekrarladı. Son hece boğuk bir hım sesiyle örtülürken Zeebo da, "Her zaman güzel bulduğumuz," diyordu.

Çevremizde müzik yeniden yükseldi; son nota uzadı ve Zeebo bunu bir sonraki mısra ile karşıladı: "Ve o sahile ancak inancımız sayesinde ulaşırız."

Cemaat durakladı, Zeebo mısraı dikkatle, müzikal bir şekilde yineledi. Koro parçasına gelince Zeebo kitabı kapadı, bu cemaate artık onun yardımı olmadan da devam edebileceklerinin işareti oldu.

"Jubilee"nin notaları kesilirken, Zeebo, "O parlak nehrin kıyısında sonsuza kadar güzel kalacak olan ülke," diyordu.

Dua hüzünlü bir mırıltıyla sona erene kadar, satır satır bu şekilde uyum içinde devam ettiler.

Gözucuyla Zeebo'yu incelemekte olan Jem'e baktım. Ben de inanamıyordum ama ikimiz de kendi kulaklarımızla duymuştuk.

Daha sonra Peder Sykes Tanrı'dan hasta olanları ve acı çekenleri kutsamasını diledi, bu bizim kilisemizde de uygulanan yönteme benziyordu, tek farkı Peder Sykes'in Yüce Tanrı'nın dikkatini bazı özel vakalara çekişiydi.

Vaazı, günahın açıkça suçlanışı, arkasındaki pankartta yazılanların yalın bir açıklamasıydı: cemaatini içki, kumar ve eşleri dışındaki kadınlardan oluşan şeytanlara karşı uyarmıştı. İçki kaçakçıları Quarters'de yete-

rince sıkıntı yaratıyordu ama kadınlar daha beterdi. Sonra, kendi kilisemde de sık sık karşılaştığım gibi, bütün din adamlarının ortak konusuymuş gibi görünen Kadınların İffeti doktrini ile karşılaştım.

Jem'le ben, tek bir istisna dışında her pazar dinlediğimiz vaazı duyuyorduk. Peder Sykes günahkârları kürsüsünde teşhir etmekte daha özgürce davranıyordu: Jim Hardy beş pazardır kiliseye gelmiyordu ve hasta da değildi; Constance Jackson gittiği yola dikkat etse iyi ederdi, komşularıyla kavga ederek başını büyük derde sokuyordu; Quarters tarihinde etrafına kin duvarları ören tek insandı.

Peder Sykes töreni bitirdi. Sonra inip kürsünün önündeki masanın başında durdu ve sabahın bağışlarını kabul etmeye başladı, bu Jem'le bana yabancı bir yaklaşımdı. Cemaat birer birer öne çıkıyor ve siyah sırla kaplanmış bir kahve tenekesine beş ve on sentlerini atıyordu. Jem ile ben de sıraya girdik ve onar sentlerimiz teneke kutuda çınlayarak dibe inerken yumuşak bir sesle, "Teşekkürler, teşekkürler," dendiğini duyduk.

Hayretle açılan gözlerimizin önünde Peder Sykes kutuyu boşalttı ve bozuklukları avucuna dizdi. Sonra doğrulup, "Bu kadar yetmez, on dolar toplamamız lazım," dedi.

Kalabalık kıpırdandı. "Hepiniz bunun nereye gideceğini biliyorsunuz... Tom hapisteyken Helen çocukları bırakıp işe gidemez. Eğer herkes birer on sent daha verirse parayı toparlamış olacağız," Peder Sykes elini sallayıp kilisenin arka tarafındaki birine seslendi. "Alec kapıları kapat. On dolar toplanana kadar kimse bir yere gitmiyor."

Calpurnia çantasını karıştırıp eskimiş bir deri bozuk para cüzdanı çıkardı. Jem'e pırıl pırıl bir çeyreklik uzatınca, Jem, "Hayır Cal," diye fısıldadı. "Bizdekileri atabiliriz kutuya. On sentini ver Scout."

Kilise havasız bir hale gelmeye başlamıştı ve anladım ki Peder Sykes cemaatini o parayı toplayana kadar terletmek niyetindeydi. Yelpazeler hışırdıyor, ayaklar sürünüyor, tütün çiğneyenler acı çekiyordu.

Peder Sykes, sert bir sesle, "Carlow Richardson, senin buraya geldiğini görmedim henüz," diyerek beni irkiltti.

Haki pantolon giymiş zayıf bir adam yerinden kalkıp ortadan yürüdü ve bir bozuk para attı kutuya. Cemaatten onaylayan mırıltılar yükselmişti.

Sonra Peder Sykes, "Çocuğu olmayanlardan bir fedakârlık daha yapmalarını ve çift başına bir bağış daha koymalarını istiyorum," dedi. "O zaman tamam olacak."

Ağır ağır, ıstırapla toplanmıştı on dolar. Kapı açıldı ve içeri dolan ılık, temiz hava hepimizi rahatlattı. Zeebo, "*Ürdün Nehri'nin Fırtınalı Kıyılarında*"yı söyledi ve kilisede işimiz bitti.

Kalıp ortalığı keşfe çıkmak isterdim ama Calpurnia beni önüne katıp sıraların ortasından yürümeye başlamıştı bile. Kilisenin kapısında, Zeebo ve ailesiyle konuşmak için durunca, Jem'le ben de Peder Sykes ile sohbet ettik. Sorularla doluydum, ama bekleyip Calpurnia'ya sormaya karar verdim.

"Sizleri burada görmekten özellikle mutlu olduk," dedi Peder Sykes. "Bu kilisenin babanızdan daha iyi bir dostu yoktur."

Merakımı yenemedim: "Niye hepiniz Tom Robinson'un karısı için para topluyorsunuz?"

"Sebebini duymadın mı?" diye sordu Peder Sykes. "Helen'in üç küçük oğlu var ve dışarda işe gidemez."

"Niye onları da yanına alıp gitmiyor peder?" diye sordum. Tarlaya çalışmaya giden zenci işçiler küçük çocuklarını da götürürler, kendileri çalışırken onları da buldukları yegâne gölge yere oturturlardı... bu gölge yer de genellikle iki sıra pamuğun arası olurdu. Oturamayacak durumda olanlar ise ya annelerinin sırtına bağlanır ya da fazla pamuk çuvallarına yerleştirilirdi.

Peder Sykes durakladı. "Sana işin doğrusunu söyleyeceğim Bayan Jean Louise, Helen bu günlerde iş bulmakta zorluk çekiyor... pamuk toplama zamanı gelince, sanırım Bay Link Deas onu da alacaktır."

"Niye almasın ki peder?"

O cevap veremeden omzumda Calpurnia'nın elini hissettim. O baskıyla, "Gelmemize izin verdiğiniz için teşekkür ederiz," dedim. Jem de aynı sözleri tekrarladı ve eve doğru yola koyulduk.

"Cal, Tom Robinson'un hapiste olduğunu ve korkunç bir şey yaptığını biliyorum, ama neden insanlar Helen'i işe almıyor?" diye sordum.

Calpurnia, lacivert vual elbisesi ve koca şapkasıyla Jem ile ikimizin ortasında yürüyordu. "Tom'un yaptığı söylenilen şey yüzünden," dedi. "İnsanların onun ailesi konusunda bir sorunu yok."

"Peki ne yapmış Cal?"

Calpurnia içini çekti. "Şu Bay Bob Ewell onu kızına tecavüz etmekle suçlayıp tutuklattı ve hapse attı..."

"Bay Ewell mi?" Hafızamı yokladım. "Hani şu okulun ilk günü gelip de bir daha gelmeyen Ewellerle bir ilgisi var mı? Çünkü Atticus onların hepsinin tam anlamıyla pislik olduğunu söylemişti... ben başka hiç kimse hakkında böyle konuştuğunu duymadım Atticus'un. Dedi ki..."

"Evet, onlar işte."

"Ee, Maycomb'daki herkes Ewellerin nasıl insanlar olduğunu biliyorsa niye Helen'e iş vermiyorlar... tecavüz ne demek Cal?"

"Bunu Bay Finch'e sorman gerekir," dedi. "Benden daha iyi açıklar. Acıktınız mı? Bu sabah peder bizi çok fazla tuttu kilisede, her zaman böyle sıkıcı değildir."

"Tıpkı bizim vaize benziyor," dedi Jem. "Ama duaları niye öyle şarkı gibi söylüyorsunuz?"

"Yani mısra mısra mı?"

"Her neyse işte?"

"Evet öyle söyleriz. Ben kendimi bildim bileli de böyle olmuştur."

Jem, bir yıl boyunca bağış paralarından biriktirip biraz dua kitabı alabileceklerini söyledi.

Calpurnia güldü. "Pek iyi olmazdı," dedi. "Okuma yazmaları yok ki."

"Yok mu?" diye sordum. "Onca insan okumayı bilmiyor mu?"

"Evet öyle," dedi Calpurnia başıyla da onaylayarak. "İlk Satın Alış'ta dört kişi dışında okuma yazma bilen yok... ben de onlardan biriyim."

"Sen okula nerede gittin Cal?" diye sordu Jem.

"Hiçbir yerde. Kim öğretmişti bana harfleri? Durun bakayım, Bayan Maudie Atkinson'un teyzesi, ihtiyar Bayan Buford..."

"Sen *o kadar* yaşlı mısın?"

"Ben Bay Finch'ten bile büyüğüm." Calpurnia sırıttı. "Ama ne kadar büyük olduğumu bilmiyorum. Bir kez bunu bulmaya çalışmıştık... ben babanızdan birkaç yıl öncesine kadar hatırlayabiliyorum, yani çok fazla büyük değilim, işin aslını ararsanız erkekler kadınlar kadar iyi hatırlayamıyor her şeyi."

"Doğum günün ne zaman Cal?"

"Noel'de kutluyorum -hatırlaması daha kolay- gerçek doğum günüm yok."

"Ama Cal," diye itiraz etti Jem. "Sen Atticus gibi yaşlı görünmüyorsun ki."

"Renkli insanlar yaşlarını o kadar çabuk belli etmez," dedi Calpurnia.

"Belki de okuyamadıkları içindir. Cal, Zeebo'ya sen mi ders verdin?"

"Evet, Bay Jem. Onun çocukluğunda bile okul yoktu. Ben de ona bir şeyler öğrettim."

Zeebo, Calpurnia'nın en büyük oğluydu. Aslında bu konuda düşünmüş olsam Calpurnia'nın olgun yaşta olduğunu fark etmiş olurdum -Zeebo'nun da biz yaşlarda çocukları vardı- ama o zamana kadar hiç düşünmemiştim.

"Sen de ona bizim gibi alfabeden mi öğrettin peki?" diye sordum.

"Hayır, her gün İncil'den bir sayfayı çalıştırıyordum, bir de Bayan Buford'un beni çalıştırdığı bir kitap vardı... bahse girerim onu nereden bulduğumu bilmiyorsunuzdur," dedi.

Bilmiyorduk.

"Büyükbabanız Finch vermişti bana."

"Sen de Yurtluk'tan mısın?" diye sordu Jem. "Bunu hiç söylememiştin."

"Kesinlikle oradanım Bay Jem. Orada, Buford evi ile Yurtluk arasında yetiştim. Her gün ya Finchler ya da Bufordlar için çalışırdım ve annenizle babanız evlenince de Maycomb'a taşındım."

"Kitap neydi Cal?" diye sordum ben.

"Blackstone'nin *Tefsirler*'i."

Jem şok olmuştu. "Yani Zeebo'ya o kitaptan mı öğrettin?"

"Evet efendim öyle yaptım." Calpurnia çekingen bir tavırla parmağını ağzına götürdü. "Elimde kitap olarak bir tek onlar vardı. Büyükbabanız Bay Blackstone'nin çok güzel bir İngilizce ile yazdığını söylemişti..."

"O yüzden sen diğerleri gibi konuşmuyorsun," dedi Jem.

"Kimlerin diğerleri?"

"Siyah insanların. Cal, ama kilisede onlar gibi konuştun..."

Calpurnia'nın iki tarafı da idare edecek biçimde yaşadığı hiç aklıma gelmemişti. Bizim evin dışında bambaşka bir varlık olduğu fikri garip bir fikirdi, iki dile de hakim olduğunu hiç belli etmemiş olması da.

"Cal," dedim. "Doğru olmadığını bildiğin halde kendi insanlarınla niye zenci dili konuşuyorsun?"

"Eh, her şeyden önce ben bir siyahım..."

"Ama daha iyisini bildiğin halde öyle konuşmak zorundasın demek değil ki bu," dedi Jem.

Calpurnia şapkasını itip kafasını kaşıdı, sonra da şapkayı yeniden özenle kulaklarına kadar indirdi. "Yani açıklaması zor sahiden," dedi.

"Mesela evinizde Scout'la renkli insanlarınki gibi konuştuğunuzu farz edin... yersiz kaçardı, değil mi? İşte ben de kilisede veya komşularımla beraberken beyaz insanlar gibi konuşursam ne olur? Benim onlara hava attığımı düşünürler."

"Ama sen daha iyisini biliyorsun Cal," dedim.

"Bütün bildiklerini ortaya dökmen gerekmez. Hanımefendilere yakışmaz... ikincisi, insanlar etraflarında kendilerinden çok şey bilen birilerinin olmasından hoşlanmazlar. Bu onları kızdırır. Sen doğru konuşuyorsun diye de değişmezler, kendilerinin istemesi gerekir bunu ve öğrenmek istemedikleri zaman çeneni tutmaktan ya da onlar gibi konuşmaktan başka bir şey gelmez elinden."

"Cal, ara sıra seni görmeye gelebilir miyim?"

Eğilip bana baktı. "Beni görmek mi tatlım? Her gün görüyorsun zaten."

"Senin evine," dedim. "Bazen işten sonra? Atticus getirebilir beni."

"Ne zaman istersen," dedi. "Seni ağırlamaktan mutlu oluruz."

O sırada Radley evinin önündeki kaldırıma gelmiştik.

"Şuraya, verandaya bakın," dedi Jem.

Hayaletinin sallanan koltukta güneşlenmekle meşgul olduğunu umarak Radley evine baktım. Koltuk boştu.

"Bizim verandaya dedim," dedi Jem.

Sokağın alt kısmına çevirdim gözlerimi. Alexandra Hala bütün haşmetiyle, dimdik, uzlaşmaz, dalgın bir tavırla, sanki her gün orada otururmuş gibi bir havayla salıncaklı kanepeye yerleşmişti.

13

Alexandra Hala'nın söylediği ilk şey, "Valizimi öndeki yatak odasına koy Calpurnia," oldu. "Jean Louise, bırak kafanı kaşımayı," da ikincisiydi.

Calpurnia, halamın ağır valizini aldı ve kapıyı açtı. Jem, "Ben alayım," dedi ve aldı. Valizin yatak odası zeminine küt diye düştüğünü duydum. Ses bir süre havada asılı kaldı.

"Ziyaret için mi geldiniz hala?" diye sordum. Alexandra Hala Yurtluk'tan çok seyrek gelir ve görkemli bir biçimde yolculuk yapardı. Parlak yeşil koca bir Buick arabası ve zenci bir şoförü vardı, her ikisi de sağlıksız denecek ölçüde bakımlı olurdu ama bugün ikisi de ortalıkta yoktu.

"Babanız söylemedi mi size?" diye sordu.

Jem'le birlikte hayır dercesine başlarımızı salladık.

"Muhtemelen unutmuştur. Daha dönmedi, değil mi?"

"Hayır, genellikle akşam üzerinden önce gelmez," dedi Jem.

"Eh, babanızla birlikte bir süre gelip sizinle kalmamı kararlaştırdık."

Maycomb'da, "Bir süre," üç gün ile otuz yıl arasında herhangi zaman dilimi anlamına gelirdi. Jem'le bakıştık.

"Jem büyüyor artık, sen de öyle," dedi bana. "Üzerinde biraz kadınsı etkiler olmasının senin için en iyisi olacağına karar verdik. Yıllar sürecek değil Jean Louise, yakında giysilerle ve oğlanlarla ilgilenmeye başlarsın..."

Buna bir sürü cevap verebilirdim: Cal da bir kızdı, benim oğlanlarla ilgilenmem için daha çok yıllar geçmesi lazımdı, giysilerle asla ilgilenmeyecektim... ama sustum.

"Peki ya Jimmy Enişte?" dedi Jem. "O da gelecek mi?"

"Ah hayır, o Yurtluk'ta kalıyor. Orayı çekip çevirecek."

"Onu özlemez misiniz?" diye sorduğum anda, bunun kibar bir soru olmadığını anlamıştım. Jimmy Enişte varmış, yokmuş pek fark etmezdi, asla bir şey demezdi çünkü. Alexandra Hala da sorumu duymazlıktan geldi.

Aklıma ona söyleyebileceğim başka bir şey gelmiyordu. Zaten hiçbir zaman ona söyleyecek bir şey bulamazdım, ben de oturup geçmişteki sıkıntılı konuşmalarımızı düşündüm: Nasılsın Jean Louise? İyiyim teşekkür ederim efendim, siz nasılsınız? Gayet iyiyim teşekkürler; neler yapıyorsun bakalım? Hiçbir şey. Hiçbir şey yapmıyor musun? Hayır. Elbette arkadaşların vardır? Evet efendim. Hepiniz birlikte ne yapıyorsunuz peki? Hiç.

Belli ki halam benim bomboş bir yaratık olduğumu düşünüyordu, çünkü bir keresinde Atticus'a benim miskin olduğumu söylediğini duymuştum.

Bütün bunların arkasında bir şeyler vardı, ama o anda canım sormak istemiyordu: bugün pazardı ve Alexandra Hala Tanrı'nın Günü'nde bayağı can sıkıcı olabilirdi. Pazar günlük korsesini takmış olduğunu tahmin ettim. Şişman değildi ama dolgundu ve iri göğüslerinin heybetini ortaya koyup belini sıkan, kalçalarını saran korseler takar ve bir zamanlar kum saati gibi bir vücudu olduğunu ortaya sererdi. Her açıdan ürkütücü görünürdü.

Öğleden sonranın geri kalanı, akrabalar ortaya çıkınca çöken hafif bir sıkıntıyla geçti ama araba yolunda bir araba sesi duyulunca sıkıntılar dağıldı. Gelen Atticus'tu, Montgomery'den eve dönmüştü. Ağırbaşlılığını

unutan Jem, benimle birlikte babamı karşılamaya koştu. O elinden evrak çantasını ve valizini aldı ben ise kucağına atıldım. Atticus'un hafifçe kuru gelen öpücüğünden sonra, "Bana kitap getirdiniz mi? Halamın burada olduğunu biliyor musunuz?" diye sordum.

Atticus her iki soruma da olumlu yanıt verdi. "Halanın bir süre gelip bizimle kalması fikrini nasıl buldun?"

Çok hoşuma gittiğini söyledim, bu bir yalandı ama insan belli durumlarda ve o konuda elinden bir şey gelmediği zamanlarda yalan söylemek zorundaydı.

"Sizin böyle bir şeye ihtiyacınız olduğunu hissettik... aslında şöyle Scout," dedi Atticus. "Halan da sizler gibi bana iyilik yapıyor. Bütün gün evde sizinle olamıyorum ve yaz da sıcak geçeceğe benziyor."

"Evet efendim," dedim söylediklerinin tek kelimesini bile anlamadan. Ancak, Alexandra Hala'nın sahnede belirmesinde, Atticus'un onun kadar rolü olmadığına dair bir fikrim vardı. Halamın, Aile İçin En İyi Olan Budur, diye ilan etme huyu vardı ve sanırım gelip bizimle yaşaması da bu kategoriye giriyordu.

Maycomb, onu bağrına bastı. Bayan Maudie Atkinson ona bir Lane keki yaptı, kek o kadar çok kabarmıştı ki ürkmüştüm; Bayan Stephanie Crawford ise, çoğunluğu kafasını sallamak ve, "Ah, ah, ah," demekten ibaret ziyaretlerde bulundu Alexandra Hala'ya. Bitişiğimizdeki Bayan Rachel öğleden sonraları halamı kahveye davet ediyordu ve Bay Nathan Radley de, işi, bizim ön bahçeye gelip, onu gördüğüne sevindiğini söylemeye kadar vardırmıştı.

Bizimle yaşamaya alışıp da her şey gündelik haline döndüğünde, Alexandra Hala ezelden beri bizimle yaşıyormuş gibiydi. Misyoner Topluluğu ikramları (esmer Hıristiyanlarla ilgili uzun raporların okunduğu toplantılarda, grubu beslemek için gereken kekleri, kurabiyeleri Calpurnia'nın pişirmesine izin vermiyordu) ev sahibesi olarak ününe ün katmış;

Maycomb Kâtipler Kulübü'ne üye olup, kulübün genel sekreterliğini almıştı. İlçede var olan ve ilçe hayatına katılan tüm kişiler arasında, Alexandra Hala türünün son örneklerinden biriydi: nehir gemisi vardı, yatılı okul görenekleri vardı; herhangi bir ahlaki konuda hemen taraf tutardı; belirli amaçlarla doğmuştu; iflah olmaz bir gevezeydi. Herhalde Alexandra Hala okula giderken insanın kendinden kuşku duyması gibi bir kavram hiçbir kitapta yer almıyordu, o yüzden de bu kavramın anlamını bilmiyordu. Hiç canı sıkılmazdı ve bulduğu her fırsatta aileden gelen ayrıcalıklarını kullanmaya bakardı: o her şeyi düzenler, tavsiyelerde bulunur, uyarır ve ihtar ederdi.

Öteki büyük aileler zor duruma düştüklerinde, bizimkinin durumunu methetmek için hiçbir fırsatı kaçırmazdı, bu alışkanlığı Jem'i kızdırmaktan çok eğlendiriyordu: "Halamın konuşmasını izlemek çok eğlenceli... Maycomb'da yaşayanların çoğunu karalıyor ve onlar bizim akrabamız."

Alexandra Hala genç Sam Merriweather'in intiharının ahlaki açıdan önemini vurgulayıp, ailede hastalıklı bir taraf olduğunu belirtmişti. Koroda gülen on altı yaşında bir genç kız görse, halamız "İşte," diyordu. "Bu da bütün Penfield kadınlarının hoppa olduklarını gösteriyor." Maycomb'daki herkesin kötü bir alışkanlığı varmış gibiydi: İçki Alışkanlığı, Kumar Alışkanlığı, Kötülük Alışkanlığı, Espiri Alışkanlığı.

Bir keresinde, Alexandra Hala bizi Bayan Stephanie'nin başkalarının işine burnunu sokma eğiliminin kalıtsal olduğuna ikna ederken, Atticus, "Kardeşim," dedi. "Düşünecek olursan, Finch ailesinin kuzenleriyle evlenmeyen ilk kuşağı bizleriz. Acaba Finchlerde de Aile İçi Zina Alışkanlığı olabilir mi?"

Halam olmadığını söyledi, küçük ayaklı ve küçük elli olmamızı buna borçluyduk.

Onun bu soyaçekim meselesiyle uğraşmasını hiç anlayamıyordum. Bir yerlerden, düzgün insanların, kendi akıllarını kullanarak ellerinden gelenin en iyisini yapan insanlar olduklarına dair bir izlenim edinmiştim, ama Alexandra Hala o fikirde değildi, dolambaçlı yollardan vurguladığı şey, bir aile fertleri belli bir toprak üzerinde ne kadar uzun süredir yaşıyorsa onların o kadar düzgün insanlar olacağı idi.

"O zaman Eweller düzgün insanlar demek ki," dedi Jem. Burris Ewell ve akrabalarının oluşturduğu kabile, uzun zamandır hep Maycomb çöplüğünün arkasındaki bir arsada yaşıyordu ve üç kuşaktır ilçe yardım sandığından geçinmekteydi.

Ancak, Alexandra Hala'nın teorisinin ardında bir şeyler vardı. Maycomb eski bir kasabaydı. Finch Yurtluğu'nun otuz kilometre kadar doğusunda, böyle bir yerleşim merkezi için garip kaçacak kadar iç kesimdeydi. Fakat, tarihin derinliklerinde, iki domuz yolunun kesiştiği noktada, bölgenin yegâne tavernası olan hanı işleten Sinkfield'in kurnazlığı ve ataklığı araya girmese, Maycomb da kıyıya daha yakın bir yere kurulabilirdi. Hiç de vatansever olmayan Sinkfield, Kızılderililere ve aynı anda da göçmenlere hizmet ediyor ve cephane sağlıyordu, işler yolunda gittiği sürece de Alabama bölgesine mi, yoksa Creek Nation'a mı bağlı olduğunu bilmiyordu ve umurunda da değildi. Vali William Wyatt Bibb, yeni oluşan ilçenin huzuru için, ilçe merkezinin yerini belirlemek ve orada resmi makamları oluşturmak üzere bir araştırma grubu yollama fikrine kapıldığında da, işler fevkaladeydi. Araştırmacılar, yani Sinkfield'in konukları, ona, Maycomb ilçesi sınırlarında ikamet ettiğini söylediler ve ilçe merkezinin kurulacağı olası yeri gösterdiler. Eğer Sinkfield elindekilerin değerini korumak için olaya müdahale etmemiş olsaydı, Maycomb, kimseciklerin uğramadığı Winston Bataklığı'nın ortasına kurulmuş olacaktı. Ama öyle olmadı ve merkezi Sinkfield'in tavernası olacak şekilde büyüyüp gelişti, çünkü bir gece Sinkfield konuklarını aşırı derecede sarhoş edip, haritala-

rını, planlarını biraz değiştirmeye ikna etti, biraz şuradan çekin, bir parça buraya doğru itin diyerek, ilçe merkezini kendi ihtiyaçlarına uygun bir şekilde ayarladı. Ertesi gün de, haritalarıyla beş şişe el yapımı viskiyi eyerlerine yükleyip adamları gönderdi, ikişer şişe adamlara, bir tane de valiye hazırlamıştı.

Varoluşunun öncelikli sebebi hükümet olduğu için, Maycomb başlangıçta kendisi ile aynı büyüklükteki diğer Alabama kasabalarına göre daha bakımlıydı. Binaları sağlam, adliyesi azametli, sokakları güzel ve genişti. Maycomb'daki meslek sahiplerinin oranı da hayli yüksekti: insanlar diş çektirmeye, araçlarını tamir ettirmeye, kalplerine baktırmaya, paralarını yatırmaya, ruhunu kurtarmaya, katırlarını veterinere göstermeye Maycomb'a gelmekteydiler. Ancak, Sinkfield'in yapmış olduğu manevranın akıllıca olup olmadığı pek belli değildi. Genç kasabayı, o günlerde tek ulaşım yolu olan nehir gemilerinden çok uzağa kurdurtmuştu ve birinin ilçenin kuzey ucundan mal almak üzere Maycomb'a gelmesi iki gün sürüyordu. Bunun sonucu olarak, kasaba yüzlerce yıl boyunca hiç büyümeden, pamuk tarlalarıyla ormanlardan oluşan denizin ortasında bir ada olarak kaldı.

Her ne kadar Maycomb İç Savaş'ta gözardı edilmiş olsa da, Yeniden Yapılanma yönetimi ve ekonomik yıkım, kasabayı büyümeye zorladı. İç kısma doğru büyüdü. Dışarıdan gelip yerleşen pek olmadığı için, toplum giderek hafifçe birbirine benzemeye başlayana kadar aynı ailelerin çocukları aynı ailelerin çocuklarıyla evlenip durdular. Arada bir, birisi Montgomery'den veya Mobile'den bir dışarlıklı ile dönüyordu ama bu durum, aile benzerliği nehrinde ancak küçük bir dalgacık oluşturabiliyordu. Ben doğduğum sırada da durum az çok böyleydi.

Aslında Maycomb'da bir kast sistemi vardı ama benim zihnimdeki şöyle işliyordu: eski hemşeriler, yıllar ve yıllar boyu yan yana yaşamış olan insanların bugün varolanları birbirlerinin her halini son derece iyi

biliyordu: her kuşakta tekrarlana tekrarlana ve zamanla incelerek gelen tutum, karakter ve hatta mimik benzerlikleri vardı. O yüzden de, Hiçbir Crawford Kendi İşine Bakmaz, Merriweatherlerde Doğan Üçüncü Çocukların Hepsi Hastalıklıdır, Delafieldlerde Dürüstlük Yoktur, Bütün Bufordlar Böyle Yürür gibi kesin yargılar, sadece günlük yaşama yardımcı olurdu: bankadan onaylatmadan asla bir Delafield'in çekini alma; Bayan Maudie Atkinson'un omzu kamburlaştı çünkü kendisi bir Buford'dur; eğer Bayan Grace Merriweather, Lydia E. Pinkham'ın şişesinden cin içiyorsa bunda garip bir şey yok... annesi de aynısını yapardı.

Alexandra Hala Maycomb'un dünyasına el ile eldiven gibi uyuyordu ama Jem'le benim dünyamıza hiç uymuyordu. Nasıl olup da Atticus ile Jack Amca'nın kardeşi olabildiğine bir türlü aklım ermediği için, yarım yamalak anımsadığım bebek değiştirme öykülerini ve Jem'in uzun zaman önce geliştirdiği sihirbazlık kuramlarını düşünür olmuştum.

Bunlar, bizimle kalışının ilk ayında yürüttüğüm tahminlerdi, çünkü halam bizimle çok az birlikteydi. Jem'le ben onu ancak yemek zamanlarında ve yatmadan önce görüyorduk. Yazdı ve biz hep dışarıdaydık. Tabi bazen susayıp eve koştuğumda, oturma odamızı bir şeyler içen, fısıldaşan, yelpazelenen Maycomb kadınlarıyla ağzına kadar dolu bulduğum da oluyordu ve bana da, "Jean Louise, buraya gel de bayanlarla biraz sohbet et," diye sesleniliyordu.

Kapıda belirdiğim zaman, halam bunu istediğine pişman olmuş gibi görünürdü, genellikle çamurlara ya da kumlara bulanmış olurdum.

Bir öğleden sonra, beni koridorda kıstırıp, "Kuzen Lily ile konuş," dedi.

"Kim?"

"Kuzenin Lily Brooke," dedi Alexandra Hala.

"O bizim kuzenimiz mi? Bunu bilmiyordum."

Alexandra Hala, kuzen Lily'ye özürlerini, bana da sitemlerini iletecek biçimde kibarca gülümsemeyi becerdi. Kuzen Lily gidince başımın derde gireceğini biliyordum.

Babamın bana Finch ailesini anlatmayı ihmal edişi ya da çocuklarına herhangi bir gurur aşılamamış oluşu çok üzücüydü. Sonra kanepede yanımda endişeli bir şekilde oturmakta olan Jem'i de yanına alıp odadan çıktı. Döndüğünde, üzerine altın harflerle *Joshua S. St. Clair'in Tefekkürü* yazan, mor kapaklı bir kitap vardı yanında.

"Bunu kuzeniniz yazdı," dedi. "Çok zarif bir şahıstır."

Jem ince kitabı inceledi. "Bu, hani o uzun süre kapatılmış olan kuzen Joshua mı?"

Alexandra Hala, "Sen bunu nereden biliyorsun?" diye sordu.

"Çünkü Atticus onun üniversitedeyken yoldan çıktığını anlatmıştı. Başkanı vurmaya çalıştığını söyledi. Kuzen Joshua, başkanın lağım müfettişinden başka bir şey olmadığını söylemiş ve eski bir çakmaklı tüfekle onu vurmayı denemiş, ama tüfek elinde dağılmış. Atticus, onu bu işten kurtarmak aileye beş yüz dolara patladığını söy..."

Alexandra Hala leylek gibi dimdik ayakta duruyordu. "Bu kadar yeter," dedi. "Bu konuyu daha sonra görüşeceğiz."

Yatmadan önce bir kitap ödünç almak için Jem'in odasına gitmiştim ve Atticus kapıyı vurup içeri girdi. Jem'in yatağının kenarına oturup temkinli bir şekilde bize baktı, sonra sırıttı.

"Ee... şey," dedi. Gırtlaktan gelen bir sesle bir konuya giriş yapıyordu ve artık yaşlanmaya başladığını düşündüm ama farklı görünmüyordu. "Bunu nasıl söyleyeceğimi kesinlikle bilmiyorum," diye girdi söze.

"Eh, çekinmeden söyle," dedi Jem. "Bir şey mi yapmışız?"

Babamız aslında tedirgindi. "Yok, sadece size şeyi açıklamak istiyordum... yani halanız Alexandra benden... oğlum, sen bir Finch'sin öyle değil mi?"

"Bana öyle söylenmişti." Jem gözucuyla bakıyordu. Sonra sesi kontrolsüz bir şekilde yükseldi. "Atticus mesele nedir?"

Atticus bağdaş kurup, kollarını kavuşturdu. "Sana hayatın gerçeklerini anlatmaya çalışıyorum."

Jem'in tiksintisi derinleşmişti. "Bütün o şeyleri biliyorum," dedi.

Atticus birden ciddileşti. Avukat sesini takınıp, hiçbir tonlama yapmadan, "Halan benden seni ve Jean Louis'i, ne idüğü belirsiz insanlar olmadığınıza, uzun yıllardır var olan iyi bir soydan geldiğinize ikna etmemi istedi..." Atticus durakladı, bacağımda bir süredir aradığım keneyi yakalayışımı izliyordu.

Ben keneyi bulup ezince, "İyi bir soydan," diye devam etti. "Ve adınıza uygun bir şekilde yaşamaya çalışmanız gerekiyor..." Atticus bize rağmen devam etmekte kararlıydı. "Gerçekte olduğunuz gibi bir hanımefendi ve bir centilmen gibi davranmanız gerektiğini söylememi de istedi. Sizinle aile hakkında ve ailenin Maycomb için yıllar boyu neler ifade ettiği konusunda konuşmak istiyor, böylece kim olduğunuz hakkında bir fikir sahibi olabilir ve buna uygun şekilde davranabilirsiniz," diye dört nala bitirdi.

Sersemlemiş bir halde Jem'le birbirimize, sonra da yakası sıkıyormuş gibi görünen Atticus'a baktık. Onunla konuşmadık.

Ben Jem'in çekmecesinden bir tarak çıkardım ve parmağımı tarağın dişlerinde gezdirmeye başladım.

"Kes şu sesi," dedi Atticus.

Kabalığı beni incitmişti. Tarağın yarısındayken yere fırlattım. Hiç sebep yokken ağlamaya başlamıştım ama durduramıyordum. Bu benim babam değildi. Benim babam asla böyle şeyler düşünmezdi. Benim babam asla böyle konuşmazdı. Nasıl yaptıysa, Alexandra Hala sokmuştu onu bu hale. Gözyaşları arasında Jem'in de aynı dışlanmışlık havuzunda durduğunu hissettim, başı yana doğru eğilmişti.

Gidecek bir yer yoktu ama gitmek üzere döndüm ve Atticus'un yeleğiyle burun buruna geldim. Kafamı oraya gömdüm ve açık mavi kumaşın ardından gelen hafif iç sesleri dinledim: saatinin tıkırtısını, kolalı gömleğinin hafif hışırtısını, belli belirsiz nefes alıp verişini.

"Karnınız gurulduyor," dedim.

"Biliyorum," dedi o da.

"En iyisi biraz soda için."

"İçeceğim," dedi.

"Atticus, bütün bu davranış ve öteki konular her şeyi farklı mı yapacak? Yani siz?..."

Elini ensemde hissettim. "Hiçbir şey için endişe etme," dedi. "Endişelenme zamanı değil."

Bunu duyunca, onun bize geri döndüğünü anladım. Bacaklarımdaki kan yeniden akmaya başladı ve başımı kaldırdım. "Bütün o şeyleri yapmamızı sahiden istiyor musunuz? Finchlerin yapması gereken her şeyi hatırlamıyorum ben..."

"Ben de hatırlamanı istemiyorum. Unut gitsin."

Kapıya gidip odadan çıktı ve kapıyı arkasından kapattı. Kapı neredeyse çarpacaktı ama son anda yakalayıp yavaşça kapamıştı. Jem'le bakışırken kapı yeniden açıldı ve Atticus göründü. Kaşları havada, gözlüğü kaymış vaziyetteydi. "Her gün kuzen Joshua'ya biraz daha benziyorum, değil mi? Sizce ben de sonunda aileye beş yüz dolara mı patlarım?"

Artık onun ne yapmaya çalıştığını biliyordum, ama Atticus sadece bir erkekti. Bu tür konuları halletmek için bir kadın olmak lazımdı.

14

Finch ailesini her ne kadar Alexandra Hala'dan bir daha duymasak da, kasabada epeyce duyduk. Cumartesi günleri, cebimizde beş sentlerimizle ve eğer Jem de kendisine eşlik etmeme izin verirse (artık herkesin içinde benim varlığımdan rahatsız olur hale gelmişti), ter içindeki kalabalığın arasından kasabaya doğru yola koyuluyorduk ve bazen, "Bunlar onun çocukları," veya, "Bak orada birtakım Finchler var," sözlerini duyuyorduk. Dönüp muhbirlerimiz kimmiş diye baktığımızda, ellerinde lavman paketleriyle Mayco Eczanesi'nin camından bakan birkaç çiftçi görürdük. Ya da, hasır şapkalarıyla bir Hoover at arabasına oturmuş iki güdük köy kadını.

Bir gün de, zayıf bir beyefendi yanımızdan geçerken, "Ben olsam bunların hepsini kırsal kesime gönderirdim, orada istedikleri kadar azıp birbirlerine tecavüz edebilirler," dedi. Bu da bana Atticus'a bir şey soracağımı hatırlattı.

"Tecavüz nedir?" diye sordum o gece.

Atticus gazetesinin arkasından baktı. Pencerenin önündeki koltuğundaydı. Büyüdüğümüz için, Jem'le, akşam yemeklerinden sonra onu yarım saat kendi haline bırakmanın hoş bir hareket olacağını düşünmüştük.

İçini çekti ve tecavüzün, bir kadının kendi rızası olmadan ve zorla ırzına tasallut edilmesi olduğunu söyledi.

"Ee hepsi buysa niye ona sorduğumda Calpurnia susturdu beni?"

Atticus endişeli görünüyordu. "Ne olmuştu pardon?"

"O gün kiliseden dönerken Calpurnia'ya tecavüzün ne olduğunu sordum, o da bana size sormamı söyledi ama unuttum ve şimdi de sordum işte."

Gazetesi artık kucağındaydı. "Tekrar lütfen," dedi.

Bu kez, Calpurina ile kiliseye gidişimizi ayrıntılarıyla anlattım. Atticus bundan hoşlanmış gibiydi ama bir köşede sessizce nakış işleyen Alexandra Hala, elindeki işi bırakıp bize baktı.

"O pazar hep birlikte Calpurnia'nın kilisesinden mi geliyordunuz?"

Jem, "Evet efendim, Calpurnia götürdü," dedi.

Bir şey hatırlamıştım. "Evet ve ara sıra işten sonra ona gidebileceğim konusunda da söz verdi. Atticus, eğer sakıncası yoksa önümüzdeki pazar gidebilir miyim? Cal, siz meşgulseniz gelip alabileceğini de söylemişti."

"Gidemezsin."

Bunu Alexandra Hala demişti. İrkilerek arkama döndüm, sonra tekrar Atticus'a dönünce onu kardeşiyle çabucak bakışırken yakaladım, ama artık çok geçti. "Size sormadım!"

İri bir adam olsa da, Atticus tanıdığım herkesten daha çabuk ayağa fırlayabiliyordu. O anda da ayağa fırlamıştı bile. "Halandan özür dile," dedi.

"Ona sormadım ki, ben size sordum..."

Atticus delice bakışlarla yüzüme baktı. Sesi ölümcüldü: "Önce halandan özür dile."

"Özür dilerim hala," diye mırıldandım.

"Şimdi," dedi. "Şunu açıklığa kavuşturalım: Calpurnia'nın dediklerini yapıyorsun, benim dediklerimi yapıyorsun ve halan bu evde olduğu sürece onun dediklerini de yapacaksın. Anlaşıldı mı?"

Anlamıştım, durumu bir süre zihnimde tarttım ve işin içinden az da olsa saygın bir şekilde çıkabilmenin tek yolunun banyoya gitmek olduğuna karar verdim, gidince de, orada işim olduğunu düşünmelerini sağlayacak kadar kaldım. Döndüğümde bir süre holde oyalandım ve oturma odasında devam eden ateşli tartışmaya kulak misafiri oldum. Kapı aralığından, Jem'in elindeki futbol dergisiyle yüzünü örtmüş olarak kanepede oturduğunu görebiliyordum, kafası, sayfalar arasında tenis maçı izlermiş gibi gidip geliyordu.

"...Onunla ilgili bir şey yapman lazım," diyordu halam. "Çok uzun süredir her şeyi oluruna bıraktın Atticus, çok uzun süredir."

"Ben oraya gitmesinde bir sakınca görmüyorum. Cal, ona orada da burada olduğu gibi göz kulak olacaktır."

Kimden söz ediyorlardı acaba? Kalbim duracak gibi oldu: benden. Pembe pamuktan duvarların üstüme doğru kapandığını hissediyordum ve hayatımda ikinci kez kaçıp uzaklara gitmeyi düşündüm. Hemen.

"Atticus, iyi kalpli olmayı anlarım, sen rahat bir insansın ama düşünmen gereken bir kızın var. Büyümekte olan bir kızın."

"Ben de onu düşünüyorum zaten."

"O zaman konudan kaçmaya çalışma. Bununla er geç yüzleşeceksin ve pekâlâ bu gece de yüzleşebilirsin. Artık ona ihtiyacımız yok."

Atticus'un sesi kuruydu. "Alexandra, kendisi arzu etmedikçe Calpurnia bu evden ayrılmayacak. Sen aksini düşünebilirsin, ama bunca yıl onsuz idare edemezdim. O da bu ailenin sadık bir üyesidir ve sen de her şeyi olduğu gibi kabul edeceksin. Üstelik, kardeşim, kafanı bizim için yormanı istemiyorum... bunu yapmana gerek yok. Cal'a da her zamanki kadar ihtiyacımız var."

"Fakat Atticus..."

"Ve üstelik, çocukları yetiştirirken onlara en ufak bir zarar verdiğini düşünmüyorum. Dahası, bazen bir anneden bile daha otoriter olmuştur...

bazı zenci dadıların yaptığı gibi herhangi bir işten kaçmalarına asla izin vermez, asla kendi keyiflerine bırakmaz. Kendi doğruları çerçevesinde onları yetiştirmek için elinden geleni yapıyor ve Cal'ın doğruları da gayet sağlamdır... ve bir şey daha, çocuklar da onu seviyor."

Tekrar nefes almaya başladım. Benden değil Calpurnia'dan söz ediyorlardı. Toparlanmış olarak oturma odasına girdim. Atticus yine gazetesinin arkasına çekilmiş, Alexandra Hala da gergefine dönmüştü. İğnesi, gergin halkayı pıt pıt diye deliyordu. Durup, kumaşı biraz daha gerdi: pıt-pıt-pıt. Çok kızgındı.

Jem ayağa kalktı ve çıkarken bana da başıyla işaret edip peşinden gelmemi istedi. Kendi odasına götürüp kapıyı kapattı. Yüzü buz gibiydi.

"Kavga ettiler Scout."

Biz son zamanlarda Jem'le çok kavga eder olmuştuk ama Atticus'un kimseyle çekiştiğini ne görmüş ne de duymuştum. Pek iç açıcı bir manzara değildi.

"Scout, halamı kızdırmamaya çalış, duyuyor musun?"

Atticus'un sözlerinin acısı hâlâ içimde olduğu için Jem'in sorusundaki ricayı fark edemedim. Tüylerim diken diken olmuştu yine. "Sen bana ne yapacağımı mı söylemeye çalışıyorsun?"

"Hayır, sadece... zaten kafasında yeterince dert var, bizimkiler olmasa da."

"Ne gibi mesela?" Atticus kafasında belli bir sorun varmış gibi görünmüyordu.

"Şu Tom Robinson meselesi onu cidden üzüyor..."

Atticus'un hiçbir şeye üzülmediğini söyledim. Üstelik, dava da ancak haftada bir kez filan konuşuluyor sonra da unutuluyordu.

"Çünkü sen hiçbir şeyi uzun süre aklında tutamıyorsun," dedi Jem. "Yetişkinler için durum farklı, biz..."

Son günlerdeki şu büyüklük taslamaları dayanılacak gibi değildi. Kitap okumak ve yalnız kalmak dışında hiçbir şeyle ilgilendiği yoktu. Okuduğu her şeyi yine bana aktarıyordu ama şu farkla: eskiden onları seveceğimi düşündüğü için yapardı bunu, artık eğitimim ve öğrenimim için yapıyordu.

"Sen kendi işine bak Jem! Kim olduğunu sanıyorsun?"

"Hayır, ciddiyim Scout, halamızı kızdırırsan ben de... ben de seni döverim."

Bu laf üzerine çıldırdım. "Seni geri zekâlı yaratık, öldüreceğim seni!" Jem yatağında oturuyordu ve alnındaki saçlara yapışıp ağzının ortasına bir tane indirmem kolay oldu. O da bana vurdu, ben de bir tane sol indirmeye çalıştım, ama mideme yediğim bir yumruk yere serilmeme neden oldu. Adeta nefesim kesilmişti ama önemli değildi, çünkü onun kavga ettiğini, bana karşılık verdiğini biliyordum. Hâlâ eşittik.

"Kendini bir şey sanıyorsun değil mi?" diye haykırdım tekrar hücum ederken. Hâlâ yataktaydı ve yumruğu yetiştiremeyince kendimi olanca gücümle üstüne attım, vuruyor, çekiyor, çimdikliyor, bastırıyordum. Yumruk kavgası olarak başlayan olay, tam bir dövüşe dönüşmüştü. Atticus bizi ayırdığında hâlâ debeleniyorduk.

"Bu kadar yeter," dedi. "İkiniz de derhal yataklarınıza."

"Yooo!" dedi Jem. Benim yatma vaktimde o da yatağa yollanıyordu.

"Kim başlattı bunu?" diye sordu Atticus sakin sakin.

"Jem başlattı. Bana ne yapacağımı söylemeye çalışıyor. Onu da dinlemek zorunda değilim, öyle değil mi?"

Atticus gülümsedi. "Şöyle diyelim: seni ikna edebildiği zaman sözünü dinlersin. Yeterince adil oldu mu?"

Alexandra Hala da gelmişti ama bir şey demedi ve koridorda Atticus'un peşinden giderken, "...sana anlatmaya çalıştığım şeylerden sadece biri," dediğini duyduk, bu sözler bizi tekrar bir araya getirmişti.

Odalarımız bitişikti; ben aradaki kapıyı kapatırken Jem, "İyi geceler Scout," dedi.

"İyi geceler," diye mırıldandım ben de içeri girip lambamı yakarken. Yatağa giderken sıcak, esnek ve nispeten yumuşak bir şeye bastığımı fark ettim. Sert kauçuk gibi bir şey değildi ve içimde, onun canlı olduğuna dair bir his vardı. Kıpırdadığını da duymuştum zaten.

Tekrar ışığı yakıp yatağın altına baktım. Bastığım her ne ise gitmişti. Jem'in kapısını tıklattım.

"Ne var?" dedi.

"İnsan yılana basınca ne hisseder?"

"Biraz pürüzlüdür. Soğuktur. Pistir. Niye ki?"

"Sanırım yatağımın altında bir tane var. Gelip bir bakabilir misin?"

"Komiklik yapmaya mı çalışıyorsun?" Jem kapıyı açtı, pijamasının altını giymişti. Kendimle gurur duymadan ağzında hâlâ yumruklarımın izlerinin olduğunu gördüm. Benim ciddi olduğumu anlayınca, "Eğer bir yılanla burun buruna geleceğimi sanıyorsan aldanıyorsun," dedi. "Bir dakika bekle."

Mutfağa gidip süpürgeyi getirdi. "Sen yatağa çıksan iyi olur," dedi.

"Sahiden var mı sence?" diye sordum. Bu bir ihtimaldi. Bizim evlerde kiler yoktu; yerden bir metre kadar yükseğe, taş blokların üzerine inşa edilmişlerdi ve çok sık olmasa da, evlere sürüngenlerin girdiği duyulmamış bir şey değildi. Bayan Rachel Haveford'un her sabah iyi cins bir kadeh viski içmek için mazereti, yatak odası dolabında, çamaşırlığında filan fare bulma korkusuydu.

Jem süpürgeyle yatağın altını şöyle bir yokladı. Ben de yılan çıkarsa diye yukarıdan bakıyordum. Bir şey çıkmadı. Jem bir kez daha süpürgeyi daha derinlere itti.

"Yılanlar homurdanır mı?"

"Bu yılan değil," dedi Jem. "Burada biri var."

Birden yatağın altından kirli kahverengi bir paket fırladı. Jem süpürgeyi kaldırdı ve aniden ortaya çıkan Dill'in başını santim farkıyla ıskaladı.

"Yüce Tanrı'm." Jem'in sesi saygılıydı.

Dill'in yavaş yavaş ortaya çıkışını izledik. Yatağın altına zar zor sığmıştı. Sonunda ayağa kalktı ve omuzlarını gevşetip, ayak bileklerini oynattı, bilek hizasında çorapları vardı. Ensesini ovuşturdu. Dolaşımı düzelince, "Merhaba," dedi.

Jem bir kez daha Tanrı'yı andı. Benim ise nutkum tutulmuştu.

Rüyada gibi mutfağa gidip ona biraz süt ve akşam yemeğinden kalan yarım tava mısır ekmeğini getirdim. Dill hemen yumuldu, âdeti olduğu üzere ön dişleriyle çiğniyordu.

Sonunda sesimi bulabildim. "Buraya nasıl geldin?"

Dolambaçlı bir yolla gelmişti. Karnı doyunca, Dill hikâyesini anlatmaya başladı: kendisinden hoşlanmayan yeni babası tarafından bodruma zincirlenip (Meridian'daki evlerde bodrum vardı) ölüme terk edilmiş ve oradan geçerken imdat çığlıklarını duyup yardımına koşan iyi yürekli bir çiftçinin yardımıyla (iyi kalpli adam havalandırma penceresinden azar azar yiyecek vermişti ona) gizlice hayatta kalmayı başarmış ve çeke çeke zincirlerinden de kurtulmuştu. Bileklerinde kelepçeleriyle Meridian'dan yola çıkıp, üç kilometre ötede küçük bir sirke rastlamış ve develeri yıkasın diye hemen işe alınmıştı. Yanılmaz içgüdüsü ona, Alabama Abbot County'de, Maycomb'un tam karşısında olduğunu söyleyene kadar, sirkle birlikte Mississippi boyunca seyahat etmişti. Yolun geri kalanını da yürümüştü.

"Buraya nasıl geldin?" dedi Jem yeniden.

Annesinin cüzdanından otuz dolar alıp, Meridian'dan kalkan dokuz otobüsüne yetişmiş ve Maycomb Kavşağı'nda inmişti. Sonra, belki onu arayanlar vardır diye anayoldan ayrılıp, çalıların arasından kilometrelerce yürümüş ve yolun kalanında da bir pamuk arabasının arkasına asılmıştı.

İki saattir yatağın altında olduğunu sanıyordu; yemek salonundan seslerimizi duymuş ve çatal bıçak şakırtıları yüzünden neredeyse aklını kaçırıyormuş. Jem'le benim asla yatmayacağımızdan korkmuş, sonra biz Jem'le dövüşürken, Jem artık iyice büyümüştür diye gelip bana yardım etmeyi düşünmüş ama kısa sürede Bay Finch'in müdahale edeceğini de bildiği için, olduğu yerde kalmaya karar vermiş. Üstü başı yırtılmış, inanılmayacak kadar pislenmişti ve bizim evdeydi.

"Burada olduğunu bilmeleri lazım," dedi Jem. "Eğer seni arıyorlarsa..."

"Herhalde hâlâ Meridian'daki film gösterilerine bakıyorlardır." Dill sırıttı.

"Annene nerede olduğunu haber vermen lazım," dedi Jem. "Bilmesi gerekir... "

Dill gözlerini kırpıştırarak Jem'e baktı, Jem ise yere bakıyordu. Sonra ayağa kalktı ve onu çocukluğa bağlayan son zinciri de kopardı. Odadan koridora çıkmıştı. "Atticus," dediğini duyduk içeriden. "Bir dakika gelebilir misiniz efendim?"

Tere bulanmış kirlerin altında Dill'in yüzü bembeyaz olmuştu. Ben de kendimi iyi hissetmiyordum. Atticus kapıda belirdi.

Odanın ortasına kadar gelip, elleri cebinde, Dill'e baktı.

Sonunda konuşabildim: "Sorun yok Dill. Bir şey bilmen gerektiğinde söyler sana."

Dill, bana baktı. "Yani bir şey olmaz," dedim. "Atticus sana bir şey yapmaz, korkmana gerek yok."

"Ben korkmuyorum..." diye mırıldandı.

"Sadece açsın sanırım." Atticus'un sesi her zamanki gibiydi. "Scout, soğuk mısır ekmeğinden daha iyi bir şeyler yapabiliriz, değil mi? Sen bu çocuğu doyur, ben dönünce ne yapabileceğimize bakarız."

"Bay Finch, Rachel Teyze'ye söylemeyin, beni geri göndermesinler, lütfen efendim! Tekrar kaçarım!..."

"Sakin ol evlat," dedi Atticus. "Az sonra yatağa yollamak dışında kimsenin seni bir yere gönderdiği yok. Sadece Bayan Rachel'e telefon edip burada olduğunu haber vereceğim ve gece bizimle kalman için izin isteyeceğim, bu hoşuna gider, öyle değil mi? Ve Tanrı aşkına ilçe topraklarının bir kısmını da geri ver, erozyon başımıza yeterince bela zaten."

Dill, babamın arkasından bakakalmıştı.

"Komik olmaya çalışıyordu," dedim. "Yani yıkan diyor. Gördün mü, sana bir şey yapmaz demiştim."

Jem, tıpkı bir hain gibi odanın köşesinde dikiliyordu. "Dill ona söylemek zorundaydım," dedi. "Annenin haberi olmadan bu kadar uzağa gidemezsin."

Ona tek kelime etmedik.

Dill yedi, yedi, yedi. Dün geceden beri bir şey yememişti. Bütün parasını bilete yatırıp, pek çok kez yaptığı gibi trene binmiş ve gayet soğukkanlı bir şekilde, Dill'i görmeye alışık olan kondüktörle sohbet etmişti. Ancak, uzun yolculuk yapan küçük çocukların başvurduğu yöntemi kullanmaya cesaret edememişti: eğer çocuk parasını kaybederse, yemek parasını kondüktör verir, yolculuktan sonra çocuğun babasından alırdı.

Dill kalan ne varsa silip süpürmüş, dolaptaki domuz etli fasulye konservesine saldırıyordu ki, koridordan Bayan Rachel'in Of Aman Tanrı'mları duyuldu. Dill tavşan gibi titriyordu.

Seni Evde Elime Geçirene Kadar Bekle, Sizin de Ödünüz Patlamıştır'lara kahramanca dayandı, Harrislerin Ne Kadar Kötü Yanı Varsa Sende Ortaya Çıkmış'ta oldukça sakindi, Tamam Bir Gece Kalabilirsin'de gülümsedi ve sonunda da uzun bir kucaklaşma sahnesi yaşandı.

Atticus gözlüğünü kaldırmış yüzünü ovuyordu.

"Babanız yorgun," dedi Alexandra Hala, saatlerdir ilk kez konuşuyormuş gibiydi. Aslında hep oradaydı ama sanırım çoğu zaman, oldukça sersemlemiş vaziyetteydi. "Çocuklar artık gidip yatın."

Yemek salonundan çıktık, Atticus hâlâ yüzünü ovuşturmakla meşguldü. "Tecavüzden ayaklanmaya, oradan da evden kaçışa," diye kıkırdadığını duyduk. "Bakalım önümüzdeki iki saatte neler çıkacak karşımıza?"

Her şey oldukça yolunda gittiği için, Dill'le ben Jem'le barışmaya karar verdik. Üstelik Dill, onun odasında yatacaktı ve o yüzden de konuşmak zorundaydık.

Pijamamı giyip bir süre kitap okudum ve aniden gözümü açamaz hale geldiğimi fark ettim. Dill'le Jem'den ses çıkmıyordu; okuma ışığımı söndürünce Jem'in kapısının altından ışık sızmadığını gördüm.

Epeyce uyumuş olmalıydım ki biri beni dürttü, odada hafif bir ay ışığı vardı.

"Öteye git Scout."

"Söylemek zorunda olduğunu düşündü," diye mırıldandım. "Kızma ona artık."

Dill gelip yanıma yattı. "Kızmıyorum," dedi. "Sadece senin yanında uyumak istedim. Uyandın mı?"

Artık uyanmıştım ama cevap vermeye üşendim. "Neden yaptın bunu?"

Cevap gelmedi. "Yani niye kaçtın? Adam sahiden çok mu kötü biri?"

"Hayır..."

"Hani o yazdığın tekneyi yapmadınız mı?"

"Yaparız dedi sadece. Asla yapmadık."

Dirseğim üzerinde doğrulup Dill'in siluetine baktım. "Bu kaçmak için sebep değil. Söylediklerinin yarısını yapmazlar çoğu zaman... "

"Ondan değildi, o... yani onlar benimle ilgilenmiyordu."

Bu, kaçmak için duyduğum en garip bahaneydi. "Nasıl olur?"

"Şey, bütün gün yoklar zaten, eve gelince de ikisi baş başa bir odaya kapanıyorlar."

"Ne yapıyorlar orada?"

"Hiç, sadece oturup kitap filan okuyorlar... ama beni yanlarında istemiyorlar."

Yastığı karyolanın başına dayayıp oturdum. "Biliyor musun? Ben de hep etrafımdalar diye kaçmaya karar veriyordum az daha bu gece. İnsan her zaman da onlarla iç içe olmayı istemiyor. Dill..."

Dill yarı iç çeker gibi nefesini bıraktı.

"...iyi geceler, Atticus da bütün gün yok, bazen gecenin yarısında geliyor veya yasama meclisi için kent dışında oluyor ve bilmiyorum ama onlar hep yanında olsun istemezsin ki Dill, olurlarsa hiçbir şey yapamazsın."

"Bu öyle değil."

Dill açıklayınca, eğer Jem şimdiki halinden bile başka türlü olsa ben ne yapardım diye düşünmeye başladığımı fark ettim; ya Atticus benim varlığıma, yardımıma, önerilerime ihtiyaç duymasaydı? Çünkü, o bensiz bir gün bile yapamazdı. Calpurnia bile bensiz duramazdı. Bana ihtiyaçları vardı.

"Dill, bana doğruyu söylemiyorsun... seninkiler de sensiz yapamaz. Sadece kötü davranıyorlardır. Bak sana bu konuda ne yapacağını söyleyeyim..."

Karanlığın içinde Dill monoton bir sesle konuştu: "Mesele şu, yani anlatmaya çalıştığım şey şu, ben olmayınca çok daha iyiler, benim onlara hiç yararım yok. Kötü değiller. İstediğim her şeyi alıyorlar, ama bu, artık-oyuncağını-al-git-oyna demek. Bir oda dolusu oyuncağın var. Sana-bu-kitabı-aldım-git-bir-yerde-oku." Dill sesini boğuklaştırmaya çalıştı. "Sen erkek değilsin. Erkekler dışarı çıkar, öteki erkek çocuklarla beysbol oynar, evde oturup da insanları takip etmezler."

Dill'in sesi tekrar kendi sesi olmuştu. "Hayır, kötü değiller. Seni öperler, sarılırlar, iyi geceler, günaydın, hoşça kal derler, seni sevdiklerini söylerler, Scout hadi bir bebek alalım."

"Nereden?"

Dill'in duyduğuna göre, kayığıyla kürek çekerek, bütün bebeklerin bulunduğu sisli adaya giden bir adam varmış, ona ısmarlanabiliyormuş...

"Bu bir yalan. Halam Tanrı'nın onları şömineden indirdiğini söyledi. En azından ben öyle dediğini sanıyorum." Çünkü bu soruya yanıt verirken halamın diksiyonu ilk kez net değildi.

"Aslında öyle de değil. Bebekleri birbirinden alırsın. Fakat şu adam da var, uyanmayı bekleyen bir sürü bebek varmış elinde, adam onlara hayat üflüyormuş..."

Dill yine kayıptı. Hülyalı başında güzel düşler uçuşuyordu. Ben bir taneyi okuyana kadar o iki kitap bitirebilirdi, ama kendi hayallerinin büyüsünü tercih ediyordu. Işık hızıyla toplama çıkarma da yapabilirdi, ama o kendi alacakaranlık dünyasını, bebeklerin uyuyup, sabah zambakları gibi uyandırılmayı beklediği dünyayı seviyordu. Mırıl mırıl konuşarak ikimizin de uykusunu getirmişti, ama o sisli adanın ortasında birdenbire kederli kahverengi kapıları olan gri evin soluk hayali belirdi.

"Dill?"

"Hm?"

"Sence Boo Radley niye hiç kaçmamıştır?"

Dill derin bir iç geçirip arkasını döndü.

"Belki de kaçacak bir yeri yoktur... "

15

Çoğu sanık lehine gelişen bir sürü telefon konuşmasından ve annesinden gelen uzun bir bağışlama mektubunun ardından Dill'in kalabileceğine karar verildi. Birlikte huzur içinde bir hafta geçirdik. Ondan sonra pek huzurumuz kalmadı. Bizi bir kâbus beklemekteydi.

Kâbus, bir gece yemekten sonra başladı. Dill bizdeydi; Alexandra Hala köşedeki koltuğunda, Atticus da kendi koltuğundaydı; Jem'le ben ise yere uzanmış kitap okuyorduk. Sakin bir hafta geçirmiştik: Ben halamın sözünü dinlemiştim; Jem ise ağaç evinde yaşamıştı, ama Dill ile benim, eve çıkmak için yeni bir ip merdiven yapmamıza da yardım etmişti; Dill, Boo Radley'i dışarı çıkarmak için başımıza iş açmayacak ama aptalca bir plan geliştirmişti (arka kapıdan ön bahçeye kadar yerlere limon sıkacaktık ve o da güya karınca gibi o izlerin ardından gidecekti). Kapı çalındı, Jem gidip açtı ve dönüp Bay Heck Tate'nin geldiğini söyledi.

"Eh, söyle içeri gelsin," dedi Atticus.

"Söyledim zaten. Bahçede başka adamlar da var, sizin dışarı gelmenizi istiyorlar."

Maycomb'da, yetişkin erkekler sadece iki nedenle ön bahçede beklerdi: ölüm ve siyaset. Kimin öldüğünü merak ettim. Jem'le ben de ön kapıya gittik ama Atticus, "Siz içeri girin," diye seslendi.

Jem oturma odasının ışıklarını kapatıp burnunu camlardan birine dayadı. Alexandra Hala itiraz etti. "Sadece bir saniyecik hala, bakalım kimmiş," dedi.

Dill ile ben de başka bir camın önüne dizildik. Atticus'un etrafını bir erkekler kalabalığı sarmıştı. Hepsi bir ağızdan konuşur gibiydiler.

"...Onu yarın eyalet hapishanesine naklediyorum," diyordu Bay Tate. "Bir sıkıntı olacağını sanmıyorum ama garanti edemiyorum tabi..."

"Aptallık etme Heck," dedi Atticus. "Burası Maycomb."

"...sadece tedirgin olduğumu söyledim."

"Heck, sırf bir tedirginlik çıkmasın diye bir kez erteleme aldık zaten dava için. Bugün cumartesi," dedi Atticus. "Dava muhtemelen pazartesi. Bir gece tutabilirsin onu değil mi? Hayat bu kadar zorken, Maycomb'da kimsenin benden bir müvekkili esirgeyeceğini sanmıyorum."

Neşeli bir mırıltı dolandı ama Bay Link Deas, "Buradan kimsenin bir şey yapmaya niyeti yok," demesiyle aniden kesildi. "Beni endişelendiren şu Old Sarum takımı... bir şey yapamaz mısın, ee, neydi o Heck?"

"Yer değişikliği," dedi Bay Tate. "Pek mesele olmaz, öyle değil mi?"

Atticus anlaşılmayan bir şey söyledi. Jem'e döndüm ama elini sallayıp susmamı işaret etti.

"...üstelik," diyordu Atticus. "O gruptan korktuğunuz da yok, öyle değil mi?"

"...kafayı çekince neler yaptıklarını biliyorsunuz."

"Genellikle pazar günleri içmezler, günün çoğunu kilisede geçirirler..." dedi Atticus.

"Ama bu özel bir durum yine de..." dedi birisi.

Halam, Jem oturma odasının ışıklarını yakmadığı takdirde aileyi küçük düşürmüş olacağını söyleyene kadar çeşitli mırıltılar devam etti. Jem halamı duymadı bile.

"...bu işe başında niye bulaştığını anlamıyorum zaten," diyordu Bay Link Deas. "Bu işten kaybedecek çok şeyin var Atticus. Her şeyi yani."

"Sahiden öyle mi düşünüyorsun?"

Bu Atticus'un tehlikeli sorusuydu. "Taşını sahiden oraya götürmek mi istiyorsun Scout?" Bam, bam, bam ve dama tahtasında benim taşlardan eser kalmamış. "Sahiden de öyle mi düşünüyorsun oğlum? O zaman şunu oku." Jem gecenin geri kalanını Henry W. Grady'nin konuşmalarını anlamaya çalışarak geçirirdi.

"Link, o çocuk belki de iskemleyi boylayacak ama önce gerçekler konuşulacak." Atticus'un sesi kuruydu. "Ve gerçeklerin ne olduğunu da biliyorsun."

Gruptaki adamlar arasında yine bir mırıltı dolaştı, Atticus'un ilk basamağa doğru geri adım atması ve diğerlerinin de ona doğru yaklaşmasıyla, iyice uğursuz bir hal aldı.

Jem aniden, "Atticus telefon çalıyor!" diye bağırdı.

Adamlar irkildiler ve biraz dağıldılar; her gün karşılaştığımız insanlardı bunlar: esnaf; kentte oturan çiftçiler; Dr. Reynolds gibi Bay Avery de oradaydı.

"Bakıver sen oğlum," diye seslendi Atticus.

Herkes güldü. Atticus gelip de ışığı yakınca, Jem'i pencerenin önünde, burnunun üzerinde cama dayanmaktan doğan iz dışında bembeyaz kesilmiş olarak buldu.

"Ne diye karanlıkta oturuyorsunuz ki?" diye sordu.

Jem, onun koltuğuna gidip akşam gazetesini alışını izledi. Bazen, Atticus'un hayatındaki tüm krizleri *The Mobile Register, The Birmingham News* ve *The Montgomery Advertiser*'in ardına sığınarak geçiştirdiğini düşünüyordum.

"Senin peşindeydiler, değil mi?" diye üstüne gitti Jem. "Seni ele geçirmeye çalışıyorlardı, öyle değil mi?"

Atticus gazetesini indirip Jem'e baktı. "Sen ne okudun son zamanlarda?" diye sordu. Sonra da yumuşak bir sesle, "Hayır oğlum," dedi. "Onlar bizim dostlarımız."

"Yani bir... çete değil miydi o?" Jem gözucuyla bakıyordu babama.

Atticus gülümsemesini bastırmaya çalıştı ama başaramadı. "Hayır, Maycomb'da çeteler ve benzeri saçma sapan örgütler yok. Hiç duymadım böyle bir şey."

"Bir zamanlar Ku Klux bazı Katoliklerin peşindeymiş ama."

"Maycomb'da Katolik olduğunu da hiç duymadım," dedi Atticus. "Sen başka bir şeyle karıştırıyorsun. Ta bin dokuz yüz yirmilerde bir Klan vardı ama o da her şeyden çok, bir siyasi örgüttü. Üstelik, korkutacak kimseyi de bulamıyorlardı. Bir gece Bay Sam Levy'nin evinin önünde gösteri yapmaya kalktılar, ama Sam verandasında öylece durup her şeyin tatlılıkla halledilmesi gerektiğini anlattı, sarındıkları çarşafları bile o satmıştı onlara, Sam sonunda hepsini o kadar utandırdı ki, arkalarına bakmadan çekip gittiler."

Levy ailesi düzgün insan olmanın tüm kriterlerine uyuyordu: sağ duyularıyla ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyorlardı ve beş kuşaktır Maycomb'da aynı toprak üzerinde yaşamaktaydılar.

"Ku Klux yok artık," dedi Atticus. "Asla da geri gelmeyecek."

Dill'le evine kadar yürüdüm ve geri geldiğimde Atticus'un halama, "...herkes kadar ben de Güneyli kadınların yanındayım, ama insan hayatı pahasına tatlı hayaller peşinde koşamam," dediğini duydum, bana yine kavga ediyorlar gibi gelmişti.

Jem'e bakındım ve odasında buldum, yatakta derin düşüncelere dalmıştı. "Yine kavga mı ettiler?" diye sordum.

"Sayılır. Tom Robinson konusunda babama rahat vermiyor. Sürekli olarak Atticus'un aileyi küçük düşürdüğünü söylüyor. Scout... ben korkuyorum."

"Neden korkuyorsun?"

"Atticus için korkuyorum. Birisi ona zarar verebilir." Jem bu konuda esrarengiz bir tavır takınmayı tercih etti, bütün sorularıma başından gidip onu rahat bırakmamı söyleyerek cevap verdi.

Ertesi gün pazardı. Pazar Okulu ile kilise arasındaki arada, cemaat bacaklarını çalıştırırken, Atticus'un başka bir grup erkekle bahçede durduğunu gördüm. Bay Heck Tate de oradaydı ve acaba ışığı mı gördü diye merak ettim. Asla kiliseye gitmezdi. Hatta Bay Underwood bile oradaydı. Bay Underwood'un, tek sahibi, editörü ve matbaacısı olduğu *The Maycomb Tribune* dışında hiçbir örgütle işi olmazdı. Günlerini linotipinin başında geçirir, ara sıra da kiraz şarabından içerek dinlenirdi. Pek haber toplamazdı, insanlar ona getirirdi. *The Maycomb Tribune*'nin her sayısını kendi kafasından uydurup linotipte yazdığı söylenirdi. Bu inanılır bir şeydi. Bay Underwood'u bile dışarı çıkmaya zorlayacak bir şeyler olmuş olmalıydı.

Atticus'la içeri girerken karşılaştık ve Tom Robinson'u Maycomb hapishanesine naklettiklerini söyledi. Sonra, bana söylemekten çok kendi kendine konuşur gibi, onu ilk başta orada tutsalardı kavga gürültü çıkmamış olacağını ekledi. Önden üçüncü sıradaki yerini alışını izledim ve, "Tanrı'm Sana Daha Yakınım" ilahisini hepimizden geriden gelerek söylediğini fark ettim. Hiçbir zaman halam, Jem ve benimle oturmazdı. Kilisede kendi başına olmayı severdi.

Pazar günlerine hakim olan aldatıcı sakinlik Alexandra Hala'nın varlığı ile daha da çekilmez oluyordu. Atticus öğle yemeğinden sonra doğruca işyerine kaçardı, ara sıra onu yoklamaya gittiğimizde, döner koltuğuna oturmuş okurken bulurduk. Alexandra Hala ise iki saatlik bir öğle uykusuna çekilir ve komşuların da istirahat ettiğini, bahçede gürültü etmememizi söylerdi. Jem de büyüdüğünden beri futbol dergilerini alıp odasına

çekilir olmuştu. Biz de Dill'le pazar günlerimizi Geyik Çayırı'nda dolanarak geçiriyorduk.

Pazar günleri atış yapmak yasaktı, o yüzden de Dill'le bir süre Jem'in topuyla oynadık ama bize eğlenceli gelmedi. Dill, Boo Radley'i bir dürtmek ister miyim diye sordu. Onu rahatsız etmenin hoş olmayacağını söyledim ve öğleden sonranın geri kalanını geçtiğimiz kış yaşadıklarımızı anlatarak geçirdim. Oldukça etkilenmişti.

Akşam yemeği zamanında ayrıldık ve yemekten sonra Jem ile ben her zamanki gibi yayılmış otururken, Atticus ilgimizi çeken bir şey yaptı: elinde oldukça uzun bir uzatma kablosuyla oturma odasına geldi. Ucunda da bir ampul vardı.

"Bir süreliğine dışarı çıkıyorum," dedi. "Döndüğümde siz yatmış olacağınız için şimdiden iyi geceler."

Sonra şapkasını giyip, arka kapıdan çıktı.

"Arabayı alıyor," dedi Jem.

Babamızın birkaç garip huyu vardı: biri, asla tatlı yememesiydi; başka biri de yürümeyi sevmesiydi. Hatırlayabildiğim kadarıyla, garajda her zaman bakımlı durumda bir Chevrolet vardı ve Atticus iş seyahatlerinde onunla epeyce kilometre yapardı, ama Maycomb'dayken evden işe, işten eve günde dört kez, yani yaklaşık üç kilometre yürürdü. Yaptığı tek egzersizin yürüyüş olduğunu söylüyordu. Maycomb'da belli bir amacı olmadan yürüyen birinin, amaç sahibi olacak kadar aklı olmadığına inanılırdı.

Daha sonra ben de halamla ağabeyime iyi geceler dileyip kitabıma iyice dalmışken, Jem'in odasında bir şeyler yaptığını duydum. Normalde yatarken çıkardığı seslere o kadar aşinaydım ki dayanamayıp kapısını tıklattım. "Niye yatmıyorsun?"

"Bir süreliğine kasabaya ineceğim." Pantolonunu değiştiriyordu.

"Niye? Saat neredeyse on oldu Jem."

Biliyordu, ama yine de gidecekti.

"O zaman ben de seninle geliyorum. Kabul etmesen de geleceğim."

Jem kavgayı göze almadan benden kurtulamayacağını anlamış ve kavga edersek de halamı kızdıracağımızı tahmin etmiş olmalı ki, gönülsüzce de olsa kabul etti.

Çabucak giyindim. Halamın ışığı sönene kadar bekledik ve sessizce arka basamaklardan süzüldük. Ay ışığı yoktu o gece.

"Dill de gelmek ister," diye fısıldadım.

"Eh gelsin o zaman," dedi Jem sıkıntıyla.

Araba yolunun duvarından atladık, Bayan Rachel'in yan bahçesine ulaştık ve Dill'in penceresinin önünde durduk. Jem ıslık çaldı. Sinek telinin ardında Dill'in suratı belirdi, sonra kayboldu ve birkaç dakika sonra tel kapının mandalını kaldırıp dışarı çıktı. Eski bir muharip olarak, kaldırıma ulaşana kadar sesini çıkarmadı. Oraya gelince, "Ne oluyor?" diye sordu.

"Jem'in dolaşmaları gelmiş," dedim. Calpurnia onun yaşındaki bütün erkek çocuklarda böyle sıkıntılar olduğunu söylemişti.

"Sadece içimde bir his var," dedi Jem. "Sadece bir his."

Bayan Dubose'nin boş ve bakımsız kalan evinin önünden geçtik, kamelyalarının etrafında yabani otlar bitmişti. Postanenin köşesine gelene kadar sekiz ev daha vardı.

Meydanın güney tarafı ıssızdı. Her köşede dev gibi Şili çam fıstığı ağaçları ve aralarında da, sokak lambalarının ışığında parlayan demir engeller vardı. Umumi tuvalette yanan ışık dışında, adliyenin o tarafı karanlıktı. Dükkânların bulunduğu daha geniş bir meydan, adliye meydanını çevreliyordu; içlerinde çok hafif ışıklar bırakılmıştı.

Avukatlık stajına başladığında Atticus'un ofisi adliye binasındaydı, fakat birkaç yıl sonra Maycomb Bankası binasının daha sessiz köşelerine taşınmıştı. Meydanın köşesinden dönünce, arabanın bankanın önünde park edilmiş olduğunu gördük. "Orada," dedi Jem.

Ama değildi. Atticus'un bürosuna uzun bir koridorla ulaşılıyordu. Bankanın camından bakınca, ofisinden yansıyan ışıkta, küçük, gösterişsiz harflerle yazılmış *Atticus Finch, Avukat* yazısını görmemiz gerekirdi. Ama ofisi karanlıktı.

Jem emin olmak için bankanın kapısından da baktı. Kapı kolunu yokladı. Kilitliydi. "Caddeye çıkalım. Belki Bay Underwood'a uğramıştır."

Bay Underwood *The Maycomb Tribune*'yi idare etmekle kalmıyor, aynı zamanda orada yaşıyordu. Gazete idarehanesinin üstünde yani. Adliye ve nezarethane haberlerini, üst kat penceresinden şöyle bir bakarak yazabiliyordu. Gazete binası meydanın kuzeybatı köşesindeydi ve oraya ulaşmak için hapishanenin önünden geçmek zorundaydık.

Maycomb hapishanesi, resmi binalar içinde en saygıdeğer ve en iğrenç olanıydı. Atticus burayı sanki kuzen Joshua St. Clair tasarlamış derdi. Kesinlikle birinin düşü olmalıydı. Meydana bakan dükkânları ve sivri çatılı evleriyle Maycomb yapısına çok aykırı olan hapishane, bir hücre eninde ve iki hücre yüksekliğinde, mini mini burçları ve şaha kalkmış payandaları olan minyatür bir Gotik şakaydı. Binanın fantezisi, kırmızı tuğla cephesi ve kilise tarzı pencerelerindeki çelik parmaklıklarıyla zirveye ulaşıyordu. Tek başına da durmuyordu, Tyndal'ın hırdavatçı dükkânıyla *The Maycomb Tribune* binası arasına sıkışmış vaziyetteydi. Hapishane Maycomb'un başlıca tartışma konusuydu: karşı çıkanlar onu Victoria döneminden kalma buluyor; beğenenler ise kasabaya ciddi, saygın bir görünüm kazandırdığını ve hiçbir yabancının bu binanın zencilerle dolu olduğundan kuşkulanmayacağını söylüyorlardı.

Kaldırımda yürürken, uzakta tek başına bir ışık gördük. "Çok garip," dedi Jem. "Hapishanenin dışarda lambası yok ki."

"Kapısının üstündeymiş gibi görünüyor," dedi Dill.

İkinci kat penceresinin parmaklıkları arasından bir uzatma kablosu sarkıtılmıştı. Kablonun ucundaki çıplak ampulün ışığında Atticus sırtını

ön kapıya vermiş oturmaktaydı. Bürosundaki iskemlelerden birine oturmuştu ve başının üzerinde dans eden kelebeklerden bihaber, okuyordu.

Tam ona doğru koşacaktım ki Jem yakaladı beni. "Yanına gitme," dedi. "Hoşlanmayabilir. İyiymiş, hadi eve dönelim. Sadece nerede olduğunu görmek istemiştim."

Meridian anayolundan tek sıra halinde ağır ağır gelen dört tozlu arabayı gördüğümüzde, kestirmeden meydanı geçiyorduk. Meydanı dolanıp, banka binasının önünden geçtiler ve hapishanenin önünde durdular.

Kimse dışarı çıkmadı. Atticus'un gazetesinden kafasını kaldırıp baktığını gördük. Gazetesini kapatıp düzgünce katladı, kucağına koydu ve şapkasını geri itti. Onları bekliyormuş gibiydi.

"Gelin," diye fısıldadı Jem. Koşarak meydanı ve caddeyi geçip otobüs yazıhanesinin kapısına sığındık. Jem kaldırımı kolaçan etti. "Daha yakına gidebiliriz," dedi. Bu kez Tyndal'ın Hırdavat dükkânına koştuk... tam dibine sokulmadan bekledik.

Adamlar birer ikişer iniyorlardı. Hapishane kapısına doğru ilerlerken, oradan vuran ışık gölgeleri yok edip, cisim haline getiriyordu onları. Atticus yerinden kıpırdamamıştı. Adamlar yüzünden onu göremiyorduk.

"İçerde mi Bay Finch?" dedi bir tanesi.

Atticus'un, "İçerde," dediğini duyduk. "Ve de uyuyor. Uyandırmayın."

Sonradan, hiç de komik yanı olmayan bu olayda, babama itaat ediş-lerini iğrenç bir şekilde gülünç bulmuştum: adamlar neredeyse fısıldayarak konuşmaya başlamışlardı.

"Ne istediğimizi biliyorsunuz," dedi başka biri. "Kapının önünden çekilin Bay Finch."

"Arkanı dönüp evine gidebilirsin Walter," dedi Atticus keyifli bir sesle. "Heck Tate de buralarda bir yerde."

"Canı cehenneme," dedi başka bir adam. "Heck'in ekibi ormanın öyle derinlerindeki sabaha anca dönerler."

"Sahi mi? Niye?"

"Bataklık çulluğu avlamaya gitmişler," oldu kısa yanıt. "Bunu düşünmemiş miydiniz Bay Finch?"

"Düşündüm ama inanmadım. Eh o zaman..." Babamın sesi hâlâ aynıydı. "Bu durumu değiştirir, öyle değil mi?"

"Değiştirir," dedi başka bir boğuk ses. Sesin sahibi gölgedeydi.

"Sahiden öyle mi düşünüyorsunuz?"

İki gün içinde Atticus'un bu soruyu soruşuna ikinci kez tanık oluyordum ve bu da birinin taşları elinden gidecek demekti. Kaçıramayacağım kadar güzel bir şeydi. Jem'in elinden kurtuldum ve bütün hızımla Atticus'a doğru koştum.

Jem atılıp beni yakalamaya çalıştı ama ondan da Dill'den de öndeydim. Karanlık, değişik kokulu adamları yararak yolumu açtım ve ışığın önüne fırladım.

"Merhaba Atticus!"

Ona güzel bir sürpriz olacağını düşünmüştüm ama yüzündeki ifade bütün neşemi kaçırdı. Gözlerinde bir an için gerçek bir korku ifadesi oluşmuştu ama Dill ile Jem de ışığa gelince başını çevirdi.

Ortalıkta bayat viski ve domuz ağılı kokusu vardı ve etrafıma bakınınca adamların yabancı olduğunu fark ettim. Dün gece gördüğüm adamlar değildiler. Utançtan kızardığımı hissettim: sevinçle, hayatımda hiç görmediğim adamların ortasına atmıştım kendimi.

Atticus yerinden kalktı ama yaşlı bir adam gibi ağır hareket ediyordu. Gazetesini büyük bir özenle bıraktı, sağını solunu düzeltti. Elleri titriyordu biraz.

"Eve git Jem," dedi. "Scout ve Dill'i eve götür."

Her zaman neşeyle karşılamasak da, Atticus'un söylediklerini yapmaya alışkındık, ama Jem'in duruşundan, kımıldamaya niyeti olmadığı anlaşılıyordu.

"Eve gidin dedim."

Jem başını salladı. Atticus ellerini beline koyduğunda, Jem de öyle duruyordu ve ikisi karşılıklı bakışırken aralarında pek benzerlik göremiyordum: Jem'in bal rengi saçı ve gözleri, oval yüzü ve yüzüne bitişik kulakları annemden geçmişti ve Atticus'un grileşen siyah saçları ve köşeli yüz hatlarıyla tamamen tezat oluşturuyordu, ama yine de bir biçimde benziyorlardı. Karşılıklı meydan okumaları onları birbirlerine benzetmişti.

"Oğlum, sana eve git dedim."

Jem yine başını salladı.

İriyarı bir adam, "Ben onu eve yollarım," dedi ve Jem'i kabaca yakasından kavradı. Neredeyse ayaklarını yerden kesmişti.

"Sakın ona dokunayım deme!" Adama derhal tekmeyi indirmiştim. Acıyla iki büklüm olduğunu görünce ağzım açık kaldı. İncik kemiğine vurmak istemiştim ama ayağım biraz yukarı kaymıştı.

"Bu kadar yeter Scout." Atticus elini omzuma koydu. "İnsanlara tekme atma. Hayır..." Ama ben de haklılığımı savundum.

"Kimse Jem'e öyle davranamaz."

"Pekâlâ Bay Finch, onları gönderin buradan," diye homurdandı biri. "On beş saniyeniz var göndermek için."

O garip toplantının ortasında Atticus, Jem'e sözünü geçirmeye çalışıyordu. Tüm tehditlerine, ricalarına karşı Jem'in cevabı, "Gitmiyorum," oluyordu. Sonunda, "Lütfen Jem, onları eve götür," dedi.

Ben bütün bu olup bitenden sıkılmaya başlamıştım ama Jem'in böyle davranmak için kendine göre nedenleri olduğunu hissediyordum, bir şeyi bekliyor olmalıydı. Etrafımızdaki gruba baktım. Yaz gecesi olmasına rağ-

men hepsi sıkıca giyinmişti, çoğunda tulum ve boğazına kadar iliklenmiş kaba kumaştan gömlek vardı. Kolları da kıvrılmayıp manşetleri iliklenmiş olduğu için, soğuk tabiatlı insanlar herhalde, diye düşündüm. Bazılarında kulaklarına kadar geçirilmiş şapkalar vardı. Asık suratlı, geceleri geç yatmaya alışık değilmiş gibi görünen uykulu gözlü adamlardı hepsi. Tanıdık bir yüz görür müyüm diye bir daha baktım ve yarım dairenin tam ortasında bir tane buldum.

"Merhaba Bay Cunningham."

Adam beni duymamış gibi görünüyordu.

"Merhaba Bay Cunningham. İpotek işleriniz nasıl gidiyor?"

Bay Walter Cunningham'ın resmi işlerini gayet iyi biliyordum; Atticus uzun uzun izah etmişti bir kez. İriyarı adam gözlerini kırpıştırdı ve başparmaklarını tulumunun askılarına geçirdi. Rahatsız gibi görünüyordu; gırtlağını temizleyip boşluğa doğru çevirdi gözlerini. Dostça girişimim yerle bir olmuştu.

Bay Cunningham'da şapka yoktu ama alnındaki beyaz kalmış kısımdan çoğu zaman şapkalı olduğunu tahmin ettim. Ayak değiştirdi, kaba iş botları giymişti.

"Beni hatırlamadınız mı Bay Cunningham? Ben Jean Louise Finch. Bir keresinde bize o cevizlerden getirmiştiniz, unuttunuz mu?" Kendimi aptal gibi hissetmeye başlamıştım.

"Walter'le aynı okula gidiyoruz," diye yeniden başladım. "O sizin oğlunuz değil mi? Öyle değil mi efendim?"

Bay Cunningham belli belirsiz başını salladı. Sonunda hatırlayabilmişti beni.

"Benim sınıfımda o da," dedim. "Durumu da gayet iyi. İyi bir çocuk," diye de ekledim. "Gerçekten iyi bir çocuk. Bir keresinde bize öğle yemeğine çağırmıştık. Belki size benden söz etmiştir, bir keresinde de onu

dövmeye kalkmıştım ama o çok kibar davranmıştı. Benden selam söyleyin, olur mu?"

Atticus, insanlarla, sizi değil onları ilgilendiren konularda konuşmanın kibarlık olduğunu söylemişti. Bay Cunningham oğluyla da ilgilenmeyince, ben de kendini rahat hissetmesi için son çabamı harcayarak yeniden ipotek meselesine döndüm.

"İpotekler kötüdür," diye lafa girdim, o arada bütün dikkatleri üzerime topladığımı da yavaş yavaş fark etmeye başlamıştım. Adamların hepsi bana bakıyordu, bazılarının ağzı açık kalmıştı. Atticus da Jem'i göndermeye çalışmaktan vazgeçmişti: Dill'in yanında ikisi yan yana duruyorlardı. Büyülenmiş gibiydiler. Hatta Atticus'un bile ağzı açıktı, halbuki bir keresinde bunun kaba bir davranış olduğunu söylemişti bana. Gözlerimiz karşılaştı ve Atticus ağzını kapattı.

"Şey Atticus, ben de Bay Cunningham'a ipoteklerin kötü olduğunu filan anlatıyordum, ama endişe etmemesini söylemiştin sen, yani bazen uzun sürüyormuş ya... neyse, birlikte halledersiniz nasıl olsa..." Ne tür bir budalalığa kalkıştığımı merak etmeye başlamıştım, hızım kesiliyordu. Belli ki bu ipotek işleri ancak oturma odasında konuşulacak konulardı.

Saç diplerimin terlemeye başladığını hissettim; bir yığın erkeğin beni izlemesi dışında her şeye katlanabilirdim. Hâlâ kimseden ses çıkmıyordu.

"Mesele nedir?" diye sordum.

Atticus bir şey demedi. Etrafıma bakındım ve kafamı kaldırıp, yüzünde hâlâ bir duygu belirtisi olmayan Bay Cunningham'a baktım. Sonra garip bir şey yaptı. Çömeldi ve iki omzumdan yakaladı.

"Selamınızı oğluma ileteceğim genç bayan," dedi.

Sonra ayağa kalkıp koca elini salladı. "Hadi gidelim," diye seslendi. "Dönüyoruz çocuklar."

Adamlar geldikleri gibi birer ikişer kırık dökük arabalarına bindiler. Kapılar çarpıldı, motorlar öksürdü ve gittiler.

Atticus'a döndüm ama Atticus yüzü duvara dönük olarak hapishaneye dayanmış duruyordu. Yanına gidip kolunu çekiştirdim. "Artık eve gidebilir miyiz?" Başını sallayıp mendilini çıkardı, yüzünü temizledi ve kuvvetlice sümkürdü.

"Bay Finch?"

Yukarıdaki karanlıktan yumuşak, boğuk bir ses gelmişti. "Gittiler mi?"

Atticus bir adım geri çekilip kafasını yukarı kaldırdı. "Gittiler," dedi. "Biraz uyu artık Tom. Bir daha seni rahatsız etmezler."

Farklı bir yönden geceyi bölen başka bir ses duyuldu. "İsterlerse etsinler. Ben hep buradaydım Atticus."

The Maycomb Tribune'nin penceresinden Bay Underwood ve çift namlulu bir av tüfeği sarkıyordu.

Yatma vaktim geçeli çok olmuştu ve yorulmuştum artık; Atticus ile Bay Underwood, biri aşağıda biri camda sabaha kadar konuşacakmış gibiydiler. Sonunda Atticus döndü, hapishanenin kapısından sarkan ampulü söndürdü ve iskemlesini aldı.

"Ben taşıyabilir miyim onu sizin için Bay Finch?" diye sordu Dill. Bütün o zaman zarfında tek kelime etmemişti.

"Peki, sağ ol oğlum."

Ofise doğru yürürken Dill ile ben Atticus'la Jem'in arkalarında kaldık. Dill iskemlenin altında ezildiği için çok yavaş adım atıyordu. Atticus'la Jem arayı bayağı açmışlardı ve Atticus'un eve gitmediği için Jem'in canına okuduğunu düşünüyordum, ama yanılmıştım. Bir sokak lambasının altından geçerlerken, Atticus elini uzatıp Jem'in saçlarını okşadı, sevgisini gösterme yollarından biriydi bu.

16

Jem beni duymuştu. Odalarımızın arasındaki kapıdan kafasını uzattı. Tam yatağıma geldiğinde Atticus'un lambası yandı. O sönene kadar olduğumuz yerde kaldık; sonra yatağında döndüğünü duyduk ve hareketsiz kalana kadar da bekledik.

Jem beni odasına götürdü ve yanına yatırdı. "Uyumaya çalış," dedi. "Yarın öğleden sonra her şey bitmiş olacak, belki."

Eve sessizce döndüğümüz için halamı uyandırmamıştık. Atticus motoru araba yolunda kapatmış ve arabayı garaja kadar kaydırmıştı; eve arka kapıdan girdik ve hiç konuşmadan odalarımıza gittik. Çok yorulmuştum ve Atticus'un soğukkanlılıkla gazetesini katlayıp şapkasını geriye itişi aklıma geldiğinde uykuya dalmak üzereydim. Atticus bomboş caddeyi bekleyerek, gözlüklerini geri itiyordu. Gece olup bitenlerin anlamını kavrayınca da ağlamaya başladım. Jem son derece iyi davrandı: ilk kez, artık neredeyse dokuz yaşına gelmiş kişilerin böyle davranmayacağını hatırlatmadı.

Sabah, Jem dışında herkesin iştahı yoktu; o güzelce üç yumurtasını yedi. Atticus açık bir hayranlıkla onu izliyor; Alexandra Hala kahvesini yudumluyor ve hoşnutsuzluk ışınları yayıyordu. Gece dışarı kaçan çocuklar aile için bir utançtı. Atticus bu utanç yaratan durumun kendi işine ya-

radığını söyledi ama halam, "Saçma, Bay Underwood bütün gece oradaymış zaten," diye cevap verdi.

"Aslında Braxton açısından komik bir durum," dedi Atticus. "Zencilerden nefret eder, hiçbirini yanına yaklaştırmaz."

Bay Underwood hakkında kasabanın genel görüşü, onun hırçın, dinsiz, ufak tefek bir adam olduğuydu, babası da Braxton Bragg adıyla vaftiz edilmiş asabi tabiatlı bir insandı. Bay Underwood bu adı unutturabilmek için elinden geleni yapmıştı. Atticus, Konfederasyon generallerinden sonra konulan isimlerin ağır ciddi içkiciler yarattığını söylerdi.

Calpurnia Alexandra Hala'ya biraz daha kahve koyarken, yalvaran sevimli bir bakış diye düşündüğüm bir ifadeyle bana bakıp başını salladı. "Hâlâ çok miniksin," dedi. "Büyüdüğünü görünce sana haber vereceğim." Ben de bunun mideme yardımcı olabileceğini söyledim. Calpurnia, "Pekâlâ," deyip, raftan bir fincan aldı ve içine bir kaşık dolusu kahve koyup ağzına kadar da süt doldurdu. Ona, fincana dilimi sokarak teşekkür ettim ve çatılan kaşlarını görmek üzere başımı kaldırıp halama baktım. Ama halam Atticus'a kaş çatıyordu.

Calpurnia mutfağa dönene kadar bekledikten sonra, "Onların önünde bu şekilde konuşma," dedi.

"Kimlerin önünde ne şekilde konuşmayayım?"

"Calpurnia'nın önünde böyle konuşma. Kadının yanında Braxton Underwood'un zencileri hor gördüğünü söyledin."

"Eh, eminim ki Calpurnia da biliyordur bunu. Maycomb'daki herkes bilir."

Bugünlerde babamda, Alexandra Hala ile konuşurken ortaya çıkan kurnazca bir değişim sezmeye başlamıştım. Asla doğrudan tavır almıyor, alttan alta imalarda bulunuyordu. "Bu sofrada konuşulan her şey Calpurnia'nın önünde de konuşulabilir. O bu aile için ne ifade ettiğini biliyor," derken de sesinde belli belirsiz bir otorite vardı.

"Bunun iyi bir alışkanlık olduğunu sanmıyorum Atticus. Bu onları cesaretlendirir. Kendi aralarında nasıl konuştuklarını bilirsin. Bu kasabada olup biten her şey gün doğmadan Quarters'de olur."

Babam bıçağını bıraktı. "Konuşamayacaklarını bildiren herhangi bir yasa duymadım ben. Belki onlara konuşacak bu kadar çok konu yaratmasak konuşmazlar. Neden kahveni içmiyorsun Scout?"

Kaşıkla karıştırıp duruyordum kahveyi. "Ben Bay Cunningham'ın dostumuz olduğunu sanıyordum. Uzun süre önce öyle demiştiniz bana."

"Hâlâ da dostumuz."

"Ama dün gece sizi incitmek istiyordu."

Atticus çatalını da bıçağının yanına bırakıp, tabağını da kenara itti. "Bay Cunningham aslında iyi bir adamdır," dedi. "Sadece onda da, hepimizde olduğu gibi bazı kör noktalar var."

Jem araya girdi. "Buna kör nokta demeyin. Dün gece ilk geldiklerinde sizi öldürmek niyetindeydi."

"Biraz canımı yakabilirdi," diye kabul etti Atticus. "Ama oğlum, büyüyünce insanları biraz daha iyi anlayacaksın. Bir güruh daima insanlardan oluşur, ne olursa olsun. Bay Cunningham da dün gece bir güruhun, bir sürünün parçasıydı ama yine de bir insandı. Tüm küçük Güney kasabalarındaki bütün güruhlar insanlardan oluşur, bu konuda söylenecek fazla bir şey yok, değil mi?"

"Benim yok," dedi Jem.

"Peki, sonuçta sekiz yaşında bir çocuk onların aklını başına getirmedi mi?" dedi Atticus. "Bu da bir şeyi kanıtlıyor... vahşi hayvanlardan oluşmuş bir güruhun bile, sırf hâlâ insan oldukları için, durdurulabileceklerini. Hm, belki de çocuklardan oluşan bir polis gücü gerekiyor bize... siz çocuklar dün gece Walter Cunningham'ın bir dakika için kendini benim yerime koymasını sağladınız. O da yetti."

Eh, umarım Jem büyüyünce insanları biraz daha iyi anlardı, ben anlamayacaktım. "Walter'in okuldaki ilk günü son günü olacak," diye garanti verdim.

"Ona dokunacak değilsin," dedi Atticus düz bir sesle. "Her ne olursa olsun ikinizin de bu konu yüzünden kin gütmenizi istemiyorum."

"Görüyorsun değil mi?" dedi Alexandra Hala. "Ne sorunlara yol açıyor böyle işler. Söylemedi deme sakın."

Atticus asla demeyeceğini söyleyip, sandalyesini iterek ayağa kalktı. "Önümüzde yoğun bir gün var, o yüzden beni affedin. Jem, seninle Scout'un bugün kasabaya inmemenizi rica ediyorum, lütfen."

Atticus giderken Dill de yemek salonuna giriyordu. "Bu sabah bütün kasaba bizim dün gece yüz kişiyi nasıl durdurduğumuzu... "

Alexandra Hala'nın bakışıyla sustu. "Yüz kişi yoktu orada," dedi halam. "Ve kimse de kimseyi durdurmadı. Sadece şu ayyaş ve fesat Cunninghamlardı."

Jem, "Aman hala, bu Dill'in konuşma tarzı işte," dedi. Bize de peşinden gitmemizi işaret etti.

Biz ön verandaya çıkarken, halam, "Bugün hepiniz bahçede kalacaksınız," dedi.

Cumartesi günü gibiydi. Kasabanın güney ucundan insanlar serbest ama düzenli bir şekilde önümüzden akıp gidiyordu.

Bay Dolphus Raymond safkan atının üzerinde sallanıyordu. "Eyerde nasıl duruyor baksanıza," diye mırıldandı Jem. "İnsan sabahın sekizinde sarhoş olmaya nasıl dayanabilir?"

Bir at arabası dolusu hanım da tıngırdayarak geçip gitti. Pamuklu boneler ve uzun kollu elbiseler giymişlerdi. Arabayı yün bereli ve sakallı bir adam sürüyordu. "Bak orada Mennoniteler var," dedi Jem, Dill'e. "Düğme kullanmazlar." Ormanın derinliklerinde yaşar ve çoğu alışverişlerini nehrin karşı tarafından hallederlerdi, Maycomb'a nadiren inerlerdi.

Dill ilgilenmişti. "Hepsi de mavi gözlüdür," diye açıkladı Jem. "Ve erkekler evlendikten sonra tıraş olamazlar. Eşleri sakallı seviyor herhalde onları."

Bay X Billups da bir katırla geçti ve bize el salladı. "Komik bir adamdır," dedi Jem. "X onun adı, adının ilk harfi değil. Bir keresinde mahkemeye gitmiş ve adını sormuşlar. O da X Billups demiş. Memur hecelemesini istemiş, o da yine X demiş. Tekrar sormuş yine X demiş. Sonunda bir kâğıt alıp üzerine X yazarak kaldırıp herkese gösterene kadar öyle devam edip gitmiş. Bu adı nereden bulduğunu sormuşlar, o da, doğduğu zaman kendisini öyle kaydettiklerini söylemiş."

Kasaba önümüzden geçip giderken, Jem de Dill'e belli başlı kişilerin tarihçesini ve genel tutumlarını anlatıyordu: Bay Tensaw Jones Alkol Yasağı için olumlu oy vermişti; Bayan Emily Davis yalnızken enfiye kullanıyordu; Bay Byron Waller keman çalabiliyordu; Bay Jake Slade'nin üçüncü grup dişleri çıkmıştı.

Bir araba dolusu alışılmadık biçimde asık suratlı insan daha ortaya çıktı. Bayan Maudie Atkinson'un yaz çiçekleriyle parlamakta olan bahçesine vardıklarında, Bayan Maudie de verandasına çıktı. Bayan Maudie'de bir gariplik vardı... verandasındayken yüz hatlarını net bir şekilde görmemize imkân yoktu, ama duruşundan ruh halini anlardık her zaman. Şu anda da, elleri böğründe, omuzları biraz düşük, başı bir yana eğik duruyordu, gözlüğü güneşte parlamaktaydı. Haince sırıttığını biliyorduk.

Arabanın sürücüsü katırlarını yavaşlattı ve cırtlak sesli bir kadın, "Kibirli olanlar karanlıkta kaybolacaklardır," diye haykırdı.

Bayan Maudie de, "Mutlu bir yürek neşeyle bağışlanır," diye cevap verdi.

Sürücü katırları tekrar hızlandırırken, ayak-yıkayanlar, Şeytan'ın Kutsal Kitap'ı kendi amaçlarına göre yorumladığına inanıyor herhalde diye tahmin ettim. Bayan Maudie'nin bahçesine niye karşı oldukları bir

muammaydı, günün tüm aydınlık saatlerini dışarıda geçiren biri olarak Bayan Maudie'nin Kutsal Kitap'ın emirlerine nasıl karşı çıktığını anlamıyordum.

"Bu sabah mahkemeye gidiyor musunuz?" diye sordu Jem. Dolaşmaya çıkmıştık.

"Gitmiyorum," dedi. "Bu sabah mahkemede bir işim yok."

"İzlemeye gitmeyecek misiniz?" diye sordu Dill.

"Gitmeyeceğim. Zavallı bir iblisin mahkemede canıyla uğraşmasını izlemek iğrenç bir şey. Şu insanlara bakın, sanki Romen panayırı var."

"Onu halkın önünde yargılamak zorundalar Bayan Maudie," dedim. "Öyle yapmazlarsa doğru olmaz."

"Bunun tamamıyla farkındayım," dedi. "Ama sırf halka açık diye gitmek zorunda da değilim, öyle değil mi?"

Bayan Stephanie Crawford geliyordu. Şapka ve eldiven giymişti. "Ah, ah, ah," dedi. "Bütün şu insanlara bakın... gören de William Jennings Bryan konuşacak sanır."

"Peki sen nereye gidiyorsun Stephanie?" diye sordu Bayan Maudie.

"Otobüs yazıhanesine."

Bayan Maudie, onu hiç otobüs yazıhanesine şapkayla giderken görmediğini belirtti.

"Eh," dedi Bayan Stephanie. "Mahkemeye de şöyle bir uğrayabilirim diye düşündüm, Atticus'un ne yaptığını görmek için."

"Dikkat et de sana da bir tanık celbi çıkartmasın."

Bayan Maudie'den sözlerini açıklamasını rica ettik: Bayan Stephanie dava hakkında o kadar çok şey biliyormuş gibiydi ki, pekâlâ tanıklık etmek üzere çağırılabilirdi.

Öğlene kadar oyalandık, Atticus öğle yemeği için geldiğinde bütün sabahı jüriyi toplamakla geçirdiklerini anlattı. Yemekten sonra uğrayıp Dill'i aldık ve kasabaya gittik.

Şenlik vardı adeta. Hayvan bağlama demirlerinde hiç boş yer kalmamıştı, her ağacın altına katırlar, arabalar bırakılmıştı. Adliye meydanı, gazetelerin üzerine oturmuş, çörek yiyip şurup ve meyve suyu şişelerinden ılık süt içmekte olan piknikçilerle doluydu. Kimileri de soğuk tavuk ve soğuk kızarmış domuz pirzolası yiyordu. Hali vakti daha yerinde olanlar, dükkândan aldıkları ampul biçimli şişelere konmuş Coca-Colaları içmekteydi. Yağlı suratlı çocuklar kalabalığın arasında sekiyorlar, bebekler karınlarını doyurmak için annelerin göğsüne yapışıyorlardı.

Meydanın uzak bir köşesindeki zenciler ise güneşin altında sessizce oturmuş sardunya, kraker yiyor, daha zengin ve baharatlı bir tadı olan Nehi Cola içiyorlardı. Bay Dolphus Raymond da onlarla birlikteydi.

"Jem, bir torbadan içiyor," dedi.

Hakikaten de Bay Dolphus Raymond öyle yapıyormuş gibi görünüyordu: ağzıyla kahverengi bir kesekâğıdının derinlikleri arasında iki tane sarı kamış gidip geliyordu.

"Hiç böyle bir şey yapan birini görmemiştim," diye mırıldandı Dill. "İçinde ne olduğunu nasıl biliyor?"

Jem kıkırdadı. "İçi ağzına kadar viski dolu bir Coca-Cola şişesi var orada. Hanımları öfkesini üstüne çekmemek için şişeyi kesekâğıdının içine saklar. Bütün öğleden sonra öyle çektiğini görürsün, bir süre ortadan kaybolur ve şişeyi tekrar doldurur."

"Peki niye siyah insanlarla oturuyor?"

"Hep öyle yapar. Bence onları bizden daha çok seviyor. İlçe sınırı yakınlarında kendi başına yaşıyor. Siyah bir eşi ve her türden karışık çocukları var. Görürsek sana da gösteririm onları."

"Ayaktakımından biriymiş gibi görünmüyor," dedi Dill.

"Değil zaten, nehrin kıyısında dünya kadar arazisi var ve gerçekten büyük eski ailelerin birinden geliyor."

"Ee o zaman niye böyle yapıyor ki?"

"Bu onun tarzı," dedi Jem. "Anlatılanlara göre düğününü asla bitirememiş. Biriyle, galiba şu Spender hanımlarından biriyle evlenecekmiş. Muhteşem bir düğün yapılacakmış, ama olmamış, provadan sonra gelin yukarı çıkıp kafasını uçurmuş. Çifteyle. Tetiği ayak parmaklarıyla çekmiş."

"Peki niye yaptığını öğrenebilmişler mi?"

"Hayır," dedi Jem. "Bay Dolphus dışında kimse sebebini anlayamamış. Söylediklerine göre, onun siyah kadınını öğrenmiş, o kadından da vazgeçmeden evlenmeyi planlıyormuş. O zamandan beri böyle sarhoş gezer. Ama yine de çocuklarına karşı çok iyidir..."

"Jem," diye sordum. "Melez çocuk ne demek?"

"Yarı beyaz, yarı renkli. Onlardan gördün sen Scout. Hani şu marketa mal getiren kızıl dalgalı saçlı olanı biliyorsun. O yarı beyaz. Durumları gerçekten zor."

"Zor mu, niye?"

"Hiçbir tarafa ait değiller. Siyahlar aralarına kabul etmiyor, çünkü yarı beyazlar; beyazlar da istemiyor çünkü yarı siyahlar, o yüzden de iki arada kalıyorlar, hiçbir taraftan olamıyorlar. Fakat Bay Dolphus, söylendiğine göre kendi çocuklarından ikisini kuzeye göndermiş. Kuzeyde böyle şeylere aldırmıyorlar. İşte onlardan biri."

Zenci bir kadının elini tutmuş küçük bir oğlan bize doğru geliyordu. Bana tümüyle zenci gibi görünmüştü: açık burun delikleri, şahane dişleri ve koyu kahverengi bir teni vardı. Arada neşeyle zıplıyordu ama zenci kadın elini sıkıp durduruyordu.

Jem onlar geçene kadar bekledi. "Bu küçüklerden biri," dedi.

"Nasıl anlayabiliyorsun?" diye sordu Dill. "Bana siyahmış gibi göründü."

"Bazen anlayamazsın, tabi tanımıyorsan. Ama bu yarım Raymond, biliyorum."

"Ama nasıl *bilebiliyorsun?*" diye sordum.

"Söyledim ya sana Scout, kim olduklarını bilmen gerekiyor."

"Peki bizim zenci olmadığımızı nasıl biliyorsun?"

"Jack Amca'm aslında bilmediğimizi söylüyor. Finchlerin soyunu geriye götürebildiği kadarıyla değilmişiz, ama belki de Eski Ahit döneminde biz de doğruca Etiyopya'dan gelmiş olabilirmişiz."

"Eh, ta Eski Ahit zamanındaysa o kadar önemli değilmiş."

"Ben de öyle düşünüyorum," dedi Jem. "Ama buralarda bir damla zenci kanın varsa bu seni tümüyle siyah yapıyor. Hey, bakın..."

Görünmez bir işaretle meydandaki piknikçiler ayağa kalkmış ve arkalarında gazete kâğıtları, selofanlar, ambalaj kâğıtları bırakmışlardı. Çocuklar annelerinin yanına koştu, bebekler kucaklara alındı ve ter lekeli şapkalarıyla erkekler ailelerini toparlayıp adliyenin kapısına doğru götürdüler. Meydanın uzak köşesindeki zencilerle Bay Dolphus da ayağa kalkıp üstlerindeki kırıntıları silkelediler. Onların arasında az sayıda kadın ve çocuk bulunuyordu ve bu da bayram havasında olmadıklarını gösteriyordu sanki. Önce beyaz aileler geçsin diye adliye kapısında sabırla beklediler.

"Hadi içeri girelim," dedi Dill.

"Hayır, onlar girene kadar beklesek daha iyi olur, Atticus bizi görmekten pek hoşlanmayabilir," dedi Jem.

Maycomb İlçe Adliyesi bir açıdan belli belirsiz Arlington'u andırıyordu: güney çatısını besleyen beton sütunlar taşıdıkları yüke göre fazla ağırdı. İlk yapılan adliye binası 1856 yılında yandığında bir tek o sütunlar sağlam kalmıştı. Onların etrafına yeni adliye binası yapılmıştı. Aslında, onlara rağmen yapıldıklarını söylemek daha doğru olurdu. Fakat kuzey tarafından bakılınca, Maycomb İlçesi Adliye Binası'nın güney verandası, saldırgan olmayan bir tutum sergileyen, erken dönem Victoria tarzıymış gibi görünüyordu. Ancak öteki taraftan bakıldığında ise, güvenilmez paslı

bir saate ev sahipliği yapan, devasa on dokuzuncu yüzyıl saat kulesiyle çelişkili Grek tarzı sütunlar, geçmişin tüm fiziksel artıklarını korumaya kararlı birini hatırlatan bir manzara sergiliyordu. İkinci katta bulunan mahkeme salonuna ulaşmak için, çeşitli karanlık odacıklardan geçmek gerekirdi: vergi tahakkuk memuru, vergi tahsildarı, ilçe kâtibi, geçici savcı, zabıt kâtibi, veraset yargıcı hep bu nemli beton, bayat idrar ve çürümüş evrak kokan, soğuk, loş hücrelerde çalışıyordu. Bu odacıklarda gündüz bile ışık yakmak gerekir; kaba yer tahtalarında her zaman bir karış toz olurdu. Bu ofislerin çalışanları da o çevreye uygun canlılardı: hiç güneş ya da rüzgâr yüzü görmemişe benzeyen, minik, gri suratlı adamlardı hepsi.

İçerinin kalabalık olacağını biliyorduk ama bu kadarını tahmin etmemiştik. Jem'le Dill'den ayrı düşmüştüm, ama Jem'in eninde sonunda gelip beni bulacağını bilerek, merdiven sahanlığından duvara doğru ilerledim. Kendimi Avareler Kulübü'nün ortasında buldum ve mümkün olduğunca görünmez hale gelmeye çalıştım. Bunlar, beyaz gömlek, haki pantolon giyen, çorap jartiyeri kullanan ve geri kalan günlerini meydandaki meşe ağaçlarının altındaki çam sıralarda geçiren ihtiyar adamlardı. İşleri güçleri mahkeme izlemekti, Atticus, uzun yıllara dayanan gözlemleri sayesinde onların başyargıçtan daha fazla yasa bildiğini söylerdi. Normalde mahkemenin yegâne izleyicileri onlar olurdu ve bugün rahatlarını bozan bu kalabalığa kızmış gibiydiler. Konuştuklarında sesleri son derece ciddi çıkıyordu. Konuşma konuları da babamdı.

"...ne yaptığını bildiğini sanıyor," dedi biri.

"Ah, yok, bence bilmiyor," dedi bir diğeri. "Atticus Finch iyi bir okurdur, çok büyük bir okurdur."

"Anladık okuyor, tek yaptığı o zaten." Üyeler alaycı bir şekilde gülüştü.

"Bak sana bir şey diyeyim Billy," dedi üçüncü biri. "Biliyorsun ki o zenciyi savunması için mahkeme atadı onu."

"Evet ama Atticus da onu savunmaya hazırlanıyor. Benim hoşlanmadığım tarafı bu."

Bu bir haberdi, olaylara farklı bir ışık tutan bir haber: Atticus istese de istemese de bu işi yapmak zorundaydı. Bu konuda bize herhangi bir şey anlatmamış olmasını tuhaf buldum... onu ve kendimizi savunmak için kullanabilirdik bu bilgiyi. O da aynı şeyi yapmalıydı, sebebi açıklasa çok daha az kavga gürültü olurdu. Ama bu, kasabanın tutumunu açıklar mıydı? Mahkeme Atticus'u onu savunmakla görevlendirmişti. Atticus da onu savunmayı hedefliyordu. Hoşlanmadıkları tarafı buydu. İnsanın kafası karışıyordu.

Beyazların üst kata çıkmasını beklemiş olan zenciler de gelmeye başlamıştı. Kulüp üyelerinden biri bastonunu kaldırıp, "Durun bakalım, bir dakika," diye bağırdı. "Daha biz çıkıyoruz henüz."

Kulüp üyeleri bükülmeyen eklemleriyle tırmanışa geçti ve beni aramak için aşağı inen Dill'le Jem ortaya çıktı. Sıkıştıkları yerden Jem, "Hadi Scout," diye seslendi. "Oturacak yer kalmadı. Ayakta durmak zorunda kalacağız."

"Hah şuraya bak," dedi sinirli bir sesle, o sırada zenciler de merdivene üşüşmüşlerdi. Onların önündeki ihtiyarlar ayakta duracak yerlerin çoğunu da dolduracaktı. Hiç şansımız yoktu ve Jem'in söylediğine göre buna ben neden olmuştum. Sıkıntıyla duvarın dibine dizildik.

"İçeri giremediniz mi?"

Siyah şapkası elinde, Peder Sykes durmuş bize bakıyordu.

"Merhaba peder," dedi Jem. "Hayır, Scout yüzünden burada kaldık."

"Eh, bakalım ne yapabiliriz?"

Peder Sykes kendine yol açarak yukarı çıktı. Birkaç dakika içinde de geri döndü. "Aşağıda hiç oturacak yer kalmamış. Benimle birlikte balkona gelmenizin bir sakıncası olur mu sizce?"

"Tabi geliriz," dedi Jem. Sevinçle Peder Sykes'in ardına düşüp mahkeme salonuna gittik. Orada, kalabalık bir merdiveni tırmandık ve kapıda bekledik. Peder Sykes soluk soluğa arkamızdaydı bu kez, sonra bizi kibarca yöneterek siyahların arasından geçirip balkona götürdü. Ön sıradaki dört zenci kalkıp yer verdiler.

Siyahların balkonu, bir ikinci kat verandası gibi mahkeme salonunun üç duvarı boyunca uzanıyordu ve buradan her şeyi görebiliyorduk.

Jüri, sol tarafta, uzun pencerelerin altında oturmaktaydı. Uzun zayıf bedenleri, güneş yanığı tenleriyle hepsi çiftçiye benziyordu ama bu doğaldı: kasabalılar pek jüri görevi yapmazdı ya seçilmezlerdi ya da mazeretleri olurdu. Jüri üyelerinden bir iki tanesi belli belirsiz giyinip kuşanmış Cunninghamlara benziyordu. Burada dimdik ve tetikte oturuyorlardı.

Zabıt kâtibi, başka bir adam, Atticus ve Tom Robinson da sırtları bize dönük olarak masalara oturmuşlardı. Kâtibin önünde kahverengi bir kitap ve bazı sarı not kâğıtları duruyordu; Atticus'ta bir şey yoktu.

İzleyicileri mahkemeden ayıran parmaklıkların tam önündeki deri oturaklı iskemlelere de tanıklar oturmuştu. Onların da sırtı bize dönüktü.

Yargıç Taylor, uykulu bir ihtiyar köpekbalığı gibi kürsüdeydi, hızla yazan kılavuz balığı da önündeydi. Yargıç Taylor da gördüğüm diğer yargıçlara benziyordu: tonton, beyaz saçlı, hafifçe kırmızı suratlıydı. Mahkemesini endişe verici bir laubalilikle yürüten bir adamdı... bazen ayaklarını havaya diker, sık sık da çakısıyla tırnaklarını temizlerdi. Uzun uzun tanıkların dinlendiği davalarda, özellikle de öğle yemeklerinden sonra biraz kestirdiği izlenimi verirse de, bir avukat onu uyandırmak için başka çare bulamayıp elindeki kitapları kasten yere düşürdüğünde bu izlenim sonsuza kadar silinirdi. Yargıç Taylor gözlerini açmadan, "Bay Whitley, bunu bir daha yaparsanız size yüz dolara mal olacak," diye mırıldanırdı.

Kanunların içinde yetişmiş bir adamdı ve her ne kadar işini hafife alıyormuş gibi görünse de, gerçekte önüne gelen tüm davaları büyük bir

titizlikle yönetirdi. Yargıç Taylor'un açık mahkemede sadece bir kez sorun yaşadığı görülmüştü, onda da sebep Cunninghamlardı. Old Sarum'a, yani üzerlerinde yaşadıkları araziye, başlangıçta tamamen farklı ve ayrı olan ama ne yazık ki aynı adı taşıyan iki aile yerleşmişti. Cunninghamlar ile Coninghamlar, isimlerinin hecelenişi kuramsal bir sorun haline gelene kadar birbirleriyle evlenip durmuşlardı. Sonunda bir Cunningham ile bir Coningham araziye konulacak tabeladaki adın yazılışı yüzünden birbirine girmiş ve olay mahkemeye intikal etmişti. Jeems Cunningham, annesinin tapularda ve kâğıtlarda adını Cunningham olarak yazdığına tanıklık etmişti, ama kadın aslında bir Coninghamdı, hecelemeyi pek iyi bilmiyordu, pek okumazdı ve bazen akşamları ön taraftaki kapalı balkonda otururken çok uzaklara dalıp gitme alışkanlığı vardı. Dokuz saat boyunca Old Sarum sakinlerinin eksantrikliklerini dinleyen Yargıç Taylor, sonunda davayı mahkemeden atmıştı. Toprağın kime ait olduğu sorulduğunda da, "Kâr ortaklığı sağlayan suç ortaklığı," demiş ve Tanrı'dan, tarafların kamuoyu önünde konuşmakla tatmin olmalarını sağlamasını dilediğini beyan etmişti. Olmuşlardı. Aslında bütün istedikleri oydu zaten.

Yargıç Taylor'un ilginç bir alışkanlığı vardı. Salonunda sigara içilmesine izin verirdi ama kendisini o hazdan mahrum ederdi: bazen, insan şanslıysa, ağzına yanmayan bir puro koyup, yavaşça hatır hutur yediğine tanık olabilirdi. Puro ağır ağır, parça parça ortadan kaybolur ve saatler sonra, Yargıç Taylor'un sindirim sıvılarına bulanmış kaygan bir topak halinde tekrar ortaya çıkardı. Bir keresinde Atticus'a Bayan Taylor'un onu nasıl öpebildiğini sormuştum, ama Atticus pek fazla öpüşmediklerini söylemişti.

Tanık kürsüsü Yargıç Taylor'un sağ tarafındaydı ve biz yerimizi aldığımızda Bay Heck Tate oraya geçip oturmuştu.

17

"Jem," dedim. "Şu ötede oturanlar Ewelllar mı?"

"Şşş," dedi Jem. "Bay Heck Tate tanıklık yapıyor."

Bay Tate duruma uygun giyinmişti. Onu herhangi bir erkek haline getiren sıradan bir takım elbise vardı üzerinde. Yüksek çizmeleri, hantal ceketi ve mermi dizili kemeri gitmişti. Artık beni ürkütmüyordu. Ellerini dizlerinin arasına kıstırarak oturmuş, dikkatle gezici savcıyı dinliyordu.

Bay Gilmer adındaki savcı iyi tanıdığımız biri değildi. Abbottsville'den gelmişti; onu sadece mahkeme toplandığı zaman görürdük ve mahkeme de Jem ile benim özel ilgi alanımıza girmediğinden, bu da pek sık olmazdı. Kelleşmeye başlamış, düzgün yüzlü bir adamdı, kırkla altmış arasında herhangi bir yerde olabilirdi. Sırtı bize dönük olduğu halde, gözlerinden birinde, avantaj olarak kullandığı hafif bir kayma olduğunu biliyorduk: aslında öyle yapmadığı halde belli birine bakıyormuş gibi durur ve böylece hem jüriyi hem de tanıkları korkuturdu. Yakından izlendiklerini düşünen jüri üyeleri dikkat kesilir; aynı şekilde düşünen tanıklar da benzer duygular yaşardı.

"...sizin kendi sözlerinizle Bay Tate," diyordu Bay Gilmer.

Gözlüklerine dokunup, dizlerine doğru konuşan Bay Tate, "Şey," dedi. "Çağırılmıştım..."

"Lütfen jüriye anlatabilir misiniz Bay Tate? Teşekkür ederim. Kim çağırmıştı sizi?"

"Bob... yani Bay Bob Ewell tarafından götürüldüm bir gece..."

"Hangi geceydi efendim?"

"Yirmi bir kasım gecesiydi. Tam eve gitmek üzere büromdan çıkıyordum ki B... Bay Ewell içeri girdi, çok telaşlıydı ve hemen evine gitmemizi istedi, bir zenci kızına tecavüz etmişti."

"Gittiniz mi?"

"Elbette. Arabama bindim ve olabildiğince hızla gittim."

"Ve ne buldunuz?"

"Kızı ön odanın ortasında yerde yatarken buldum, fena şekilde dövülmüştü. Fakat kendisini ayağa kaldırdım ve köşedeki kovada yüzünü yıkayınca iyi olduğunu söyledi. Kendisini kimin dövdüğünü sordum, o da Tom Robinson dedi..."

Tırnaklarıyla ilgilenmekte olan Yargıç Taylor bir itiraz beklermiş gibi kafasını kaldırdı ama Atticus ses çıkarmadı.

"...onu bu şekilde Tom mu dövdü, diye sordum, evet dedi. Kendisinden yararlanıp yararlanmadığını sordum, ona da evet dedi. Bunun üzerine Robinsonların evine gittim ve Tom Robinson'u alıp geri döndüm. Kız onu teşhis edince de onu içeri aldım. Olanlar bunlar."

"Teşekkür ederim," dedi Bay Gilmer.

Yargıç Taylor, "Sorun var mı Atticus?" diye sordu.

"Evet," dedi babam. Masasında oturuyordu; iskemlesi yana doğru kaykılmış, kendisi de bacak bacak üstüne atıp bir kolunu da iskemlenin arkasına dayamıştı.

"Bir doktor çağırdınız mı şerif? Herhangi biri doktor çağırdı mı?" diye sordu Atticus.

"Hayır efendim," dedi Bay Tate.

"Doktor çağırmadınız mı?"

"Hayır efendim," diye tekrarladı Bay Tate.

"Niye çağırmadınız?" Atticus'un sesinde sert bir ifade vardı.

"Niye çağırmadığımı söyleyebilirim. Gerekli değildi Bay Finch. Kız fena halde dövülmüştü. Olanlar açıkça belliydi."

"Ama doktor çağırmadınız? Siz ordayken herhangi biri doktora gönderildi mi, biri bir doktor alıp geldi mi ya da kızı doktora götürdü mü?"

"Hayır efendim..."

Yargıç Taylor araya girdi. "Soruyu üç kez cevapladı Atticus. Doktor çağırmamış."

Atticus, "Sadece emin olmak istemiştim yargıç," deyince yargıç gülümsedi.

Jem eliyle sıkıca balkon parmaklığını kavramıştı. Birden nefesini bıraktı. Aşağıya bir göz atıp herhangi bir tepki görmeyince acaba Jem dramatik bir hava yaratmaya mı çalışıyor diye merak ettim. Dill ve yanındaki Peder Sykes ise sakince izliyorlardı. "Ne oldu?" diye fısıldadım ve kısa bir "Şşşt" cevabı aldım.

"Şerif," diyordu Atticus. "Kızın fena halde dövüldüğünü söylediniz. Nasıl dövülmüştü?"

"Şey..."

"Sadece yaralarını tarif et Heck."

"Eh, başına vurulmuştu. Kollarında da ben oraya vardığımda çürümeye başlayan yerler vardı, bir gözü de morarmaktaydı."

"Hangi gözü?"

Bay Tate gözlerini kırpıştırıp, eliyle saçlarını taradı. "Bir düşüneyim," dedi hafif bir sesle, sonra da sanki soruyu çocukça bulmuş gibi bir ifadeyle Atticus'a baktı. "Hatırlayamıyor musun?" diye sordu Atticus.

Bay Tate, on santim ilerisindeki görünmez birine bakıyormuş gibi yaptı ve, "Sol gözü," dedi.

"Bir dakika şerif," dedi Atticus. "Sana göre soldaki gözü mü, yoksa kendi sol gözü mü?"

Bay Tate, "Ah evet, o zaman sağı oluyor," dedi. "Sağ gözüydü Bay Finch. Şimdi hatırladım, yüzünün o tarafına vurulmuştu... "

Bay Tate, sanki o anda bir şeyler netleşmiş gibi gözlerini kırpıştırdı bir daha. Sonra başını çevirip Tom Robinson'a doğru baktı. İçgüdüsel olarak hissetmiş gibi Tom Robinson da başını kaldırmıştı.

Atticus için de bir şeyler netleşmiş gibiydi ve bu ayağa kalkmasına neden olmuştu. "Şerif, lütfen sözlerini tekrar eder misin?"

"Sağ gözüydü demiştim."

"Hayır..." Atticus mahkeme raportörünün masasına gitti ve çılgınca yazan elin üzerine eğildi. El durdu ve kâğıdı biraz geri aldı, kâtip yüksek sesle okudu: "Bay Finch. Şimdi hatırladım yüzünün o tarafına vurulmuştu."

Atticus başını kaldırıp Bay Tate'ye baktı. "Hangi taraf demiştin Heck?"

"Sağ taraf Bay Finch, ama başka çürükler de vardı... onları da duymak istiyor musunuz?"

Atticus başka bir soruya geçmek ister gibiydi ama vazgeçip, "Evet, diğer yaralar nelerdi?" dedi. Bay Tate cevap verirken, Atticus dönüp, sanki bunun önceden tartışmadıkları bir şey olduğunu söylemek istercesine Tom Robinson'a baktı.

"...kollarında çürükler vardı ve bana boynunu gösterdi. Gırtlağında belirgin parmak izleri bulunuyordu."

"Bütün gırtlak çevresinde mi? Ensesinde de var mıydı?"

"Boydan boya derdim Bay Finch."

"Derdin?"

"Evet efendim, ince bir boynu vardı, herhangi biri boynunu tamamen..."

"Lütfen sorulara evet veya hayır diye cevap ver şerif," dedi Atticus kuru bir sesle ve Bay Tate sessizliğe gömüldü.

Atticus yerine oturup geçici savcıya başını salladı, o da yargıca başını salladı, o da Bay Tate'ye başını salladı ve Bay Tate de kaskatı bir şekilde ayağa kalkıp tanık kürsüsünden indi.

Aşağımızda, başlar çevrildi, ayaklar sürtüldü, bebekler omuzlara kaldırıldı ve birkaç çocuk koşturarak salondan çıkarıldı. Arkamızdaki zenciler alçak sesle kendi aralarında konuşuyorlardı; Dill, Peder Sykes'e bütün bunların ne anlama geldiğini sordu ama Peder Sykes de bilmediğini söyledi. Şu ana kadar hiçbir şey olmamıştı: kimse bağırıp çağırmamış, iki tarafın avukatları arasında tartışma çıkmamış, bir dram yaşanmamıştı; herkese buz gibi bir hayal kırıklığı çökmüş gibiydi. Atticus işi sakin bir şekilde yürütüyordu, sanki bir unvan anlaşmazlığı davasında gibiydi. Çalkantılı denizleri sakinleştirmekteki sonsuz becerisiyle, bir tecavüz davasını bile vaaz kadar kuru bir hale sokabilirdi. Zihnimde, bayat viski ve ağıl kokusunun, uykulu suratlı somurtuk insanların, gecenin ortasında, "Bay Finch? Gittiler mi?" diye soran boğuk sesin yarattığı dehşet kaybolmuştu. Gün ışığıyla birlikte kâbusumuz sona ermişti, her şey hallolacaktı.

Yargıç Taylor gibi, Jem dışındaki tüm izleyiciler de rahatlamıştı. Jem'in ise, ağzı bilmiş bir sırıtışla yarı çarpılmış, gözleri keyifle parlıyordu, üstüne bir de, destekleyici kanıtlar, gibi bir laf edince, gösteriş yaptığından iyice emin oldum.

"...Robert E. Lee Ewell!"

Kâtibin gürleyen sesine, horoz sıklet bir adam kalktı ve kürsüye doğru yürüdü, adı okununca ensesi kızarmıştı. Yemin etmek üzere bize doğru döndüğünde, suratının da ensesi gibi kızarmış olduğunu gördük. Ayrıca, adıyla bir alakası olmadığını da görmüştük. Alnında yeni yıkanmış bir tutam cılız saç vardı; burnu ince, sivri ve parlaktı; söz etmeye değecek bir çenesi bulunmuyordu... o da boynunun bir uzantısı gibiydi.

"...Tanrı yardımcım olsun," diyerek yeminini tamamladı.

Maycomb büyüklüğündeki tüm ilçelerde Ewelller gibi aileler olurdu. Herhangi bir ekonomik dalgalanma onların statüsünü değiştirmezdi... Ewelller gibiler ilçenin konukları olarak refah içinde ve depresyonun derinliklerinde yaşarlardı. Ne bir görevli çocuklarını okulda tutabilir; ne de bir sağlık memuru kalıtımsal bozukluklarına, çeşitli bağırsak parazitlerine ve kötü çevre koşullarının yol açtığı hastalıklarına çare bulabilirdi.

Maycomb'un Ewellleri, kasaba çöplüğünün arkasında, bir zamanlar zenci barınağı olan yerde yaşıyordu. Kabinin tahta duvarları oluklu saçla desteklenmiş, çatısı çekiçle vurularak düzleştirilmiş ince kalay tabakalarıyla kaplanmıştı, yani sadece dış görünüş olarak orijinal haline benziyordu: kare biçiminde, ortadaki sofaya açılan dört adet küçücük odası olan bir yapı. Barınak garip şekilli, gayrı muntazam dört tane kireç taşından dikmeye dayanıyordu. Pencereleri duvarlara açılmış deliklerden ibaretti ve yaz günlerinde Maycomb'un atıkları üzerinde bayram yapan zararlı haşereden korunmak üzere yağlı kâğıt kaplanırdı.

Aslında Ewelller bütün gün çöpleri karıştırdıkları için haşerenin pek de yapacak işi kalmıyordu. Sanayilerinin ürünlerini de (yenmeyenleri) barınağın etrafına, deli bir çocuğun oyun alanı gibi istiflerlerdi: ağaç dalları, süpürge sopaları, dingiller, paslı çekiç kafaları, kırık dişli tırmık kafaları, kürekler, baltalar ve pis çapalar, dikenli tel parçaları ile birlikte dizilirdi. Bu barikatın ardındaki bakımsız bahçede T Model bir Ford arabanın kalıntıları (taşların üstünde), atılmış bir dişçi koltuğu, antika bir buzdolabı ve daha az önemli çeşitli eşyalar dururdu: eski ayakkabılar, parçalanmış radyolar, resim çerçeveleri ve meyve kavanozları arasında birkaç tane kadidi çıkmış turuncu renkli tavuk da umutla eşelenirdi. Ancak bahçenin bir köşesi Maycomb'u şaşırtırdı. Çitin karşısına tek sıra halinde dizili altı adet sırları kazınmış kavanozda parlak kırmızı renkli sardunyalar vardı. Sanki Bayan Maudie Atkinson'unmuşlar gibi özenle bakılmış ya da

sanki onun tarafından hediye edilmiş gibiydiler. İnsanlar bunların Mayella Ewell'e ait olduğunu söylüyordu.

Evde kaç tane çocuk bulunduğundan kimse emin değildi. Bazıları altı, bazıları dokuz diyordu; biri geçerken her zaman camda üç dört tane kirli surat olurdu. Noel zamanı kiliseler bağış sepetleri gönderir, Maycomb Belediye Başkanı çöp toplayanlara yardımı olsun diye herkesin kendi ağacını ve çöpünü oraya götürmesini rica eder, onun dışında da kimse oraya uğramazdı.

Atticus geçen Noel'de başkanın ricasını yerine getirirken bizi de yanına almıştı. Anayoldan ayrılan toprak bir yol, çöplüğün önünden geçip, Ewelllerden yaklaşık beş yüz metre ötedeki küçük bir zenci yerleşim bölgesine erişiyordu. Anayola dönmek için ya geri geri gitmek ya da yolun sonuna kadar devam edip zencilerin ön bahçelerinden dönüş yapmak gerekiyordu.

Dondurucu aralık akşamında, bacalardan tüten soluk mavi renkli dumanlar ve içeride yanan ateşle sarı sarı parlayan girişleriyle kulübeler bakımlı ve rahat görünüyordu. Enfes kokular duyulmaktaydı: tavuk ve domuz pastırması kızartılmaktaydı. Jem'le sincap da pişirildiğini tahmin etmiştik ama kırsal alanda büyümüş biri olarak Atticus tavşan olduğunu söylemişti. Ewelllerin önünden geçerken bütün kokular geride kalmıştı.

Tanık kürsüsündeki ufak tefek adamı, en yakın komşularından azıcık daha iyi gösteren tek şey, sodalı sabun ve sıcak suyla kazınarak temizlenmiş gibi teninin ağarmış oluşuydu.

"Bay Robert Ewell misiniz?" diye sordu Bay Gilmer.

"Adım bu," dedi tanık.

Bay Gilmer'in sırtı biraz dikleşmişti ve onun için üzüldüm. Belki de burada bir şeyi açıklamam gerekir. Büyüklerini mahkemedeki hararetli tartışmalarda gören avukat çocuklarının yanlış bir fikre kapılabildiklerini

duymuştum: karşı taraf avukatının kendi büyüklerinin kişisel düşmanı olduğunu sanıp üzülüyor ve genellikle verilen ilk arada düşmanlarıyla kol kola salondan çıktıklarını görünce de şaşıyorlarmış. Jem ile benim açımdan bu geçerli değildi. Babamızın davayı kazanmasını ya da kaybetmesini travma yaşamadan izlemeyi kabullenmiştik. Bu açıdan herhangi bir dram aktaramayacağım için üzgünüm ama aktarsam gerçek olmazdı. Yine de, tartışmalar profesyonelliği aşan bir haşinlik kazanırsa biz de üzülebilirdik ama bu babamızdan ziyade karşı taraftaki avukatlar için olurdu. Sağır bir tanıkla konuşması dışında, Atticus'un sesini yükselttiğini hiç duymamıştım. Atticus nasıl kendi işini yapıyorsa, Bay Gilmer de kendi görevini yapıyordu. Üstelik, Bay Ewell Bay Gilmer'in tanığıydı ve onca insanın önünde ona kaba davranacak hali yoktu.

"Siz Mayella Ewell'in babası mısınız?" oldu sonraki sorusu.

"Eh, değilsem de bu konuda yapabileceğim bir şey yok, annesi öldü."

Yargıç Taylor kızmıştı. Döner koltuğuyla hafifçe dönüp sakin bir şekilde tanığa baktı. "Siz Mayella Ewell'in babası mısınız?" diye öyle bir ses tonuyla sordu ki, aşağıda yükselen kahkahalar bıçak gibi kesiliverdi.

"Evet efendim," dedi Bay Ewell de cılız bir sesle.

Yargıç Taylor iyi niyetli bir ses tonuyla devam etti. "Mahkemede ilk bulunuşunuz mu? Sizi daha önce burada gördüğümü hatırlamıyorum." Tanığın onaylayan baş işareti üzerine de, "O zaman bir şeyi açıklığa kavuşturalım," dedi. "Ben burada oturduğum sürece, bu mahkemede hiç kimse hiçbir konuda bir daha müstehcen imalarda bulunmayacak. Anladınız mı?"

Bay Ewell başını salladı ama ben anladığını sanmıyordum. Yargıç Taylor içini çekip, "Pekâlâ Bay Gilmer," dedi.

"Teşekkür ederim efendim. Bay Ewell, bize kendi sözcüklerinizle yirmi bir kasım gecesi neler olduğunu anlatır mısınız lütfen?"

Jem sırıttı ve saçını geriye itti. Bu kendi-kelimelerinizle deyimi Bay Gilmer'in alameti farikasıydı. Bay Gilmer tanığının başka kimin kelimeleriyle ifade vereceğinden korkuyor acaba diye merak ederdik sık sık.

"Şey, yirmi bir kasım akşamı bir çuval odunla ormandan dönüyordum ve tam çite ulaştığımda Mayella'nın evin içinde sıkı etinden et koparılıyormuş bir domuz gibi bağırdığını duydum..."

Bu noktada Yargıç Taylor tanığa keskin bir bakış fırlattı ve herhalde benzetmelerinin kötü niyetten kaynaklanmadığına karar vermiş olmalı ki, yine uykulu haline döndü.

"Saat kaçtı o sırada Bay Ewell?"

"Güneş yeni batmıştı. Ha, diyordum ki Mayella İsa'yı dövüyorlarmış gibi böğürüyordu..." Kürsüden gelen bakış Bay Ewell'i suskunlaştırmıştı.

"Evet? Bağırıyordu?" dedi Bay Gilmer.

Bay Ewell aklı karışmış bir halde yargıca baktı. "Şey, Mayella o sesleri çıkarıyordu o yüzden yükümü bıraktım ve çite doğru koşmaya başladım ama yönümü şaşırdım, ben de pencereye koştum ve..." Bay Ewell'in yüzü kıpkırmızı kesilmişti. Ayağa fırlayıp parmağıyla Tom Robinson'u gösterdi. "...şuradaki kara zenciyi Mayella'mın üstünde gördüm!"

Yargıç Taylor'un mahkemesi o kadar sakin olurdu ki tokmağını pek az kullanma fırsatı bulurdu. Ama bu kez beş dakika boyunca kürsüyü tokmakladı. Atticus da ayağa fırlamış, kürsüden yargıca bir şeyler söylüyordu. İlçenin baş emniyet görevlisi olan Bay Heck Tate ise sıraların ortasındaki boşlukta, kalabalık salondaki karmaşayı bastırmaya çalışıyordu. Arkamızda, siyah insanlar arasında öfkeli homurtular yükselmekteydi.

Peder Sykes, Dill'le benim üzerimden uzanıp Jem'in dirseğini tuttu. "Bay Jem," dedi. "Bayan Jean Louise'yi eve götürseniz daha iyi olur. Bay Jem, beni duyuyor musunuz?"

Jem başını çevirdi. "Scout eve git. Dill, ikiniz eve dönün."

Atticus'un ara bulma önerisini hatırlayıp, "Bunun için önce beni ikna etmen gerekiyor," dedim.

Jem öfkeyle kaşlarını çattı ve sonra Peder Sykes'e, "Sanırım sorun yok peder," dedi. "Anlamıyor zaten."

Bütün gücümle saldırıya geçtim. "Çoğunu gayet iyi anlıyorum, senin anladığın her şeyi ben de anlayabilirim."

"Of, sus. Anlamıyor peder, daha dokuz yaşında bile değil."

Peder Sykes'in kara gözleri endişeliydi. "Bay Finch burada olduğunuzu biliyor mu? Burası ne Bayan Jean Louise'ye ne de sizlere uygun değil."

Jem başını salladı. "O kadar uzaktan bizi göremez. Sorun yok peder."

Jem'in kazanacağını biliyordum çünkü şu anda hiçbir şeyin onu buradan uzaklaştıramayacağını biliyordum. Dill'le ben de emniyetteydik, bir süre için. Atticus bakacak olsa bulunduğu yerden bizi görebilirdi.

Yargıç Taylor kürsüyü döverken, Bay Ewell de kendini beğenmiş bir tavırla tanık kürsüsünde oturup marifetini izlemişti. Tek bir sözüyle o neşeli piknikçileri asık suratlı, gergin, homurdanan ve tokmak sesiyle ağır ağır hipnotize olan bir kalabalığa dönüştürmüştü, sesin şiddeti giderek azalmaktaydı, şimdi mahkeme salonunda sadece hafif pink-pink-pink sesleri duyuluyordu, sanki yargıç kürsüye kalemiyle vuruyormuş gibiydi.

Salonunu bir kez daha ele geçiren Yargıç Taylor koltuğunda öne eğildi. Aniden yorgun ve bezgin görünmeye başlamış, yaşını belli eder olmuştu ve Atticus'un sözlerini düşündüm -o ve Bayan Taylor pek öpüşmüyorlardı- herhalde yetmişine yaklaşıyordu.

"Bir istek var," dedi Yargıç Taylor. "Bu salondaki izleyicilerin ya da en azından kadın ve çocukların çıkartılması istendi ve bu istek, şimdilik kaydıyla tarafımdan reddedildi. İnsanlar genellikle ne görmek isterse onu görür, ne duymak isterse onu duyar ve çocuklarını da bunlara maruz bı-

rakma hakları vardır, fakat bir şeyi kesin olarak belirtiyorum: ya istediklerini sessizce görür ve dinlersiniz ya da bu mahkeme salonundan gidersiniz, ancak gitmeden önce her birinizin mahkemenin asayişini ihlal etmekten doğan cezaları ödeyeceğinden de emin olun. Bay Ewell, siz de tanıklığınızı Hıristiyan İngilizcesi çerçevesinde tutun mümkünse. Devam edin Bay Gilmer."

Bay Ewell bana sağır dilsizleri hatırlatıyordu. Yargıç Taylor'un ona yönelttiği kelimeleri daha önce hiç duymadığından emindim -ses çıkarmadan, dudaklarını oynatarak kelimeleri tekrarlamaya uğraşıyordu- ama sözlerin önemini anladığı yüzünden belli oluyordu. Suratındaki kendini beğenmişlik ifadesi silinmiş, onun yerine, Yargıç Taylor'u hiç kandıramayan sıkıntılı bir ciddiyet gelmişti: Bay Ewell tanık kürsüsünde kaldığı sürece, yargıç da, belki yanlış bir hareket yapmaya cüret eder diye gözlerini üzerinden ayırmayacaktı.

Bay Gilmer ile Atticus bakıştılar. Atticus yine oturuyordu, elini yumruk yapıp yüzünü ona dayamış olduğu için yüzünü göremiyorduk. Bay Gilmer çaresiz kalmış gibiydi. Yargıç Taylor'dan gelen bir soruyla rahatladı: "Bay Ewell sanığın kızınızla cinsel birleşmede bulunduğunu gördünüz mü?"

"Evet gördüm."

İzleyiciler sessizdi ama sanık bir şeyler söyledi. Atticus da ona bir şeyler fısıldadı ve Tom Robinson sustu.

"Pencerede olduğunuzu mu söylemiştiniz?" diye sordu Bay Gilmer.

"Evet efendim."

"Ne kadar mesafe vardı aranızda?"

"Yaklaşık bir metre kadar."

"Odayı net olarak görüyor muydunuz?"

"Evet efendim."

"Oda nasıl görünüyordu?"

"Bir kavga olmuş gibi her şey oraya buraya dağılmıştı."

"Sanığı görünce ne yaptınız?"

"Şey, içeri girmek üzere evin etrafını dolandım, ama o ben yetişemeden ön kapıdan fırladı. Kim olduğunu gayet iyi görmüştüm. Mayella'yı çok merak ettiğim için peşine düşemedim. Eve koştum, feryatlar atarak yerde yatıyordu..."

"Sonra ne yaptınız?"

"Hemen Tate'ye koştum. Kim olduğunu gayet iyi biliyordum, az aşağıdaki zenci yuvasında yaşıyor, her gün evimin önünden geçiyordu. Yargıç, on beş yıldır bu ilçeden o aşağıdaki yuvanın kaldırılmasını istiyorum, etrafımda yaşamaları tehlikeli..."

"Teşekkürler Bay Ewell," dedi Bay Gilmer çabucak.

Tanık telaşla yerinden kalkıp kürsüden salona doğru hızla giderken, onu sorgulamak üzere ayağa kalkan Atticus'la çarpıştı. Yargıç Taylor salondakilerin gülüşmelerine izin verdi.

"Bir dakika bayım," dedi Atticus güler yüzle. "Ben de size bir iki soru sorabilir miyim?"

Bay Ewell tekrar tanık iskemlesine dönüp, kendini yerleştirdi ve azametli, aynı zamanda da kuşkulu bir tavırla Atticus'a baktı, karşı tarafın avukatıyla karşılaşan tanıkların böyle bir tavır takınması Maycomb'da âdettendi.

"Bay Ewell," diye başladı Atticus. "İnsanlar o gece epeyce koşmuş. Bir bakalım, siz eve koştuğunuzu söylüyorsunuz, pencereye koşmuşsunuz, içeri koşmuşsunuz, Mayella'ya koşmuşsunuz, Bay Tate'ye koşmuşsunuz. Bütün bu koşmalar arasında bir doktora da koştunuz mu?"

"Gerek yoktu ki. Ne olduğunu görmüştüm."

"Ama anlamadığım bir şey var," dedi Atticus. "Mayella'nın durumuyla ilgilenmiyor muydunuz?"

"Tabi ki ilgileniyordum," dedi Bay Ewell. "Kimin yaptığını görmüştüm."

"Hayır, ben fiziksel durumuyla demek istiyorum. Yaralarının acil bir tıbbi müdahale gerektirdiğini düşünmediniz mi?"

"Ne?"

"Hemen bir doktor çağırmanız gerektiğini düşünmediniz mi?"

Tanık asla düşünmediğini söyledi, hayatında hiç doktor çağırmamıştı ve çağıracak olsa beş dolara patlardı. "Bitti mi?" diye sordu.

"Tam değil," dedi Atticus rahat bir tavırla. "Bay Ewell, şerifin ifadesini duydunuz değil mi?"

"O ne?"

"Bay Heck Tate kürsüdeyken siz de mahkeme salonundaydınız değil mi? Söylediği her şeyi duydunuz, öyle değil mi?"

Bay Ewell meseleyi enine boyuna düşünmüş ve sorunun emniyetli olduğuna karar vermiş gibiydi.

"Evet," dedi.

"Mayella'nın yaralarının tanımı konusunda kendisiyle hemfikir misiniz?"

"Ne?"

Atticus dönüp Bay Gilmer'e baktı ve gülümsedi. Bay Ewell savunmaya kolaylık göstermemeye kararlı görünüyordu.

"Bay Tate kızınızın sağ gözünün morardığını, çünkü darbeleri..."

"A evet," dedi tanık. "Tate'nin söylediği her şeye katılıyorum."

"Öyle mi?" dedi Atticus yumuşak bir sesle. "Sadece emin olmak istiyorum." Mahkeme kâtibinin yanına gitti, bir şeyler söyledi ve kâtip Bay Tate'nin ifadesini sanki borsa endeksi gibi ifadesiz bir sesle okuyarak birkaç dakika eğlendirdi bizi: "...onun sol gözü mü ah evet sağ gözü olması lazım sağ gözüydü Bay Finch şimdi hatırladım o tarafına." Sayfayı çevirdi.

"Vurulmuştu zaten şerif lütfen söylediğini tekrar et sağ gözü olduğunu söylemiştim..."

"Teşekkürler Bert," dedi Atticus. "Tekrar duydunuz Bay Ewell. Buna ekleyecek bir şeyiniz var mı? Şerife katılıyor musunuz?"

"Tate'ye katılıyorum. Gözü morarmıştı ve çok kötü dövülmüştü."

Minik adam önceki küçük düşüşünü unutmuş gibiydi. Atticus'un kolay lokma olduğuna inandığı giderek ortaya çıkıyordu. Yine kızarmaya başlamış gibiydi; göğsü kabardı ve bir kez daha küçük kırmızı bir horoza dönüştü. Atticus'un bir sonraki sorusunda gömleğini patlatacağını düşündüm.

"Bay Ewell okuyup yazmanız var mı?"

Bay Gilmer araya girdi. "İtiraz ediyorum," dedi. "Tanığın okuma yazmasının davayla ilgisini göremiyorum, gereksiz bir soru."

Yargıç Taylor bir şey söylemek üzereyken, Atticus, "Sayın Yargıç," dedi. "Eğer bu soruya ve sonra da başka birine izin verirseniz ilgisini göreceksiniz."

"Pekâlâ, görelim bakalım," dedi Yargıç Taylor. "Ama mutlaka göstermelisin Atticus. İtiraz reddedildi."

Bay Gilmer de, Bay Ewell'in eğitim durumunun konuyla ne ilgisi olduğunu hepimiz kadar merak ediyormuş gibiydi.

"Soruyu tekrar edeceğim," dedi Atticus. "Okuma yazmanız var mı?"

"Tabi ki yazabilirim."

"Adınızı yazıp bize gösterir misiniz?"

"Tabi ki gösteririm. Yardım çeklerimi nasıl imzalıyorum sandınız?"

Bay Ewell kendini hemşerilerine sevdirmeye çalışıyordu. Aşağıdan gelen fısıltılar ve gülüşmeler muhtemelen onun ne oyuncu bir adam oluşuyla ilgiliydi.

Gerilmeye başlamıştım. Atticus ne yaptığını bilirmiş gibi görünüyordu, ama bana siste elinde ışık olmadan ilerlemeye çalışıyormuş gibi gel-

mişti. Asla, asla, ama asla çapraz sorgulamada önceden cevabını bilmediğin bir soru sorma, ilk adımlarımı attığımdan bu yana bildiğim bir düsturdu. Sorarsan genellikle istemediğin bir cevapla, davanı çökertecek bir cevapla karşılaşırdın.

Atticus elini ceketinin cebine daldırdı. Bir zarf çıkardı, sonra da göğüs cebinden dolmakalemini aldı. Acele etmeden ilerleyip jürinin kendisini tamamen göreceği bir pozisyonda durdu. Dolmakaleminin kapağını çıkardı ve masasına yavaşça bıraktı. Sonra kalemi bir süre salladı ve zarfla birlikte tanığa uzattı. "Bizim için adınızı yazar mısınız?" diye sordu. "Yavaş yavaş yazın ki jüri de sizi izleyebilsin."

Bay Ewell zarfın arkasına yazdı ve halinden memnun bir tavırla Yargıç Taylor da izliyor mu diye baktı. Tanık kürsüsünde kokulu bir gardenya gibi tomurcuk açmıştı sanki, onu görmek için Bay Gilmer de masasında yarı oturur yarı ayakta bir pozisyon almıştı. Jüri de tanığı izliyordu, adamlardan biri ellerini parmaklıktan sarkıtarak iyice öne eğilmişti.

"Bu kadar ilginç olan ne?" diye sordu Bay Ewell.

"Solaksınız Bay Ewell," dedi Yargıç Taylor.

Bay Ewell öfkeyle jüriye dönüp solaklığının bu konuyla ne ilgisi olduğunu anlamadığını belirtti, Tanrı korkusu olan bir adamdı ve Atticus Finch ondan yararlanıyordu. Atticus Finch gibi avukatların hileleri onu kandırırdı hep. Onlara neler olduğunu anlatmıştı, bunu tekrar tekrar da anlatabilirdi, zaten öyle de yapmıştı. Atticus hikâyenin o tarafıyla ilgili hiçbir şey sormamıştı, yani pencereden bakışıyla, zencinin kaçmasıyla, sonra şerife koşmasıyla ilgili. Atticus sonunda tanığı bıraktı.

Bay Gilmer bir soru daha sordu. "Sol elinizle yazmanız konusunda, Bay Ewell siz iki eli hünerli biri misiniz?"

"Hiç de bile öyle değilim, ben iki elimi de gayet güzel kullanabilirim. İki elimi de," diye ekleyip zafer kazanmışçasına savunma masasına baktı.

Jem hayatından memnun görünüyordu. Hafif hafif balkon parmaklığına vurmaktaydı ve bir ara bana, "Onu kıstırdık," diye fısıldadı.

Ben aynı fikirde değildim: bana Atticus, Mayella'yı Bay Ewell'in de dövmüş olabileceğini göstermeye çalışıyormuş gibi gelmişti. O kadarını anlayabilmiştim. Eğer sağ gözü morarmışsa ve daha çok yüzünün sağ tarafına vurulmuşsa, bunu solak birinin yapmış olma ihtimali daha yüksekti. Sherlock Holmes ve Jem Finch de bu kanıda olabilirlerdi. Ama pekâlâ Tom Robinson da solak olabilirdi. Bay Heck Tate'nin yaptığı gibi, ben de yüzü bana dönük birini getirmeye çalıştım gözümün önüne, kafamda çabucak bir pantomim canlandırdım ve kızı sağ eliyle tutup sol eliyle vurmuş olabileceği sonucuna vardım. Eğilip aşağıda Tom Robinson'a baktım. Sırtı bize dönüktü ama geniş omuzlarını ve boğa gibi ensesini görebiliyordum. Bu işi kolayca yapmış olabilirdi. Bence Jem hayal görüyordu.

18

Ama yine biri kükredi.

"Mayella Violet Ewell!..."

Tanık kürsüsüne genç bir kız yürüdü. Elini kaldırıp ifadesinin gerçekleri anlatacağını, tüm gerçeği ve sadece gerçeği söyleyeceğini bildirir ve Tanrı'nın yardımını dilerken bir biçimde narin ve kırılgan görünüyordu, ama tanık sandalyesinde yüzü bize dönük olarak oturunca aslında nasılsa öyle görünmeye başlamıştı, ağır işlere alışık, hantal gövdeli bir genç kız.

Maycomb'da düzenli olarak yıkananları olduğu kadar, bu işi yılda bir kez yapanları da ayırt etmek kolaydı: Bay Ewell kaynar suyla haşlanmış gibiydi; sanki bir gece suda bırakılmak onu koruyucu kir tabakalarından mahrum bırakmış gibi, teni her şeye karşı hassas bir hale gelmişti. Mayella ise temiz kalmaya gayret edermiş gibi görünüyordu ve ona bakınca Ewell bahçesindeki kırmızı sardunyaları hatırlamıştım.

Bay Gilmer, Mayella'dan kendi sözcükleriyle jüriye geçen yılın yirmi bir kasımında olanları anlatmasını istedi, sadece kendi kullandığı sözcüklerle anlatacaktı lütfen.

Mayella suskun kaldı.

"O akşam hava kararduğında neredeydiniz?" diye sabırla başladı Bay Gilmer.

"Verandada."

"Hangi verandada?"

"Zaten bir tane var, ön verandada."

"Verandada ne yapıyordunuz?"

"Hiç."

Yargıç Taylor, "Bize sadece olanları anlatın," dedi. "Bunu yapabilirsiniz öyle değil mi?"

Mayella, ona baktı ve gözyaşlarına boğuldu. Ağzını eliyle kapamış hıçkırıyordu. Yargıç Taylor bir süre ağlamasına izin verdikten sonra, "Bu kadar yeter," dedi. "Gerçeği anlattığınız sürece buradaki hiç kimseden korkmayın. Bütün bunlar size yabancı, biliyorum, ama ne utanacak ne de korkacak bir şey yok. Neden korkuyorsunuz?"

Mayella ellerinin arasından bir şeyler söyledi. "Ne dediniz?" diye sordu yargıç.

Kız, Atticus'u göstererek, "Ondan," diye hıçkırdı.

"Bay Finch'ten mi?"

Mayella şiddetle başını sallayarak, "Bana da babama yaptığını yapmasını istemiyorum," dedi. "Hani solak olduğunu gösterirkenki gibi..."

Yargıç Taylor gür beyaz saçlarını düzeltti. Belli ki bu tür bir sorunla daha önce hiç karşılaşmamıştı. "Kaç yaşındasınız?" diye sordu.

"On dokuz buçuk," dedi Mayella.

Yargıç Taylor gırtlağını temizleyip, pek başarılı olmasa da yatıştırıcı bir sesle konuşmayı denedi. "Bay Finch'in sizi korkutmak gibi bir niyeti yok," diye homurdandı. "Olsaydı da ben önlerdim zaten. Burada oturmamın sebeplerinden biri de bu. Kocaman kız olmuşsunuz, şimdi dik oturun ve olanları... başınıza gelenleri bize anlatın. Bunu yapabilirsiniz değil mi?"

Jem'e, "Sence akıllı biri mi?" diye fısıldadım.

Jem gözlerini kısıp tanık kürsüsüne baktı. "Henüz söyleyemem," dedi. "Jüriyi kendine acındıracak kadar aklı var, ama belki de sadece... ah, bilmiyorum."

Sakinleşmiş olan Mayella, Atticus'a son bir korku dolu bakış fırlattı ve Bay Gilmer'e, "Evet efendim, verandadaydım ve... ve o geldi ve, yani bahçede babamın odun yapmak üzere getirdiği eski bir dolap vardı... babam kendisi ormandayken onu parçalamamı söylemişti ama ben kendimde o gücü bulamadım ve işte o da o sırada geçiyordu..." diye anlatmaya başladı.

"O dediğiniz kimdi?"

Mayella, Tom Robinson'u gösterdi. "Daha net belirtmenizi rica edeceğim," dedi Bay Gilmer. "Kayıt tutan kâtip el hareketlerini pek kaydedemez de."

"İşte oradaki," dedi kız. "Robinson."

"Sonra ne oldu?"

"Buraya gel zenci dedim, şu dolabı benim için parçalarsan sana beş sent vereceğim. O kolayca parçalayabilirdi. Sonra o bahçeye geldi ben de beş senti getirmek için eve girdim ve bir de arkamı döndüm ki o da peşimden gelmiş. Boğazıma yapıştı, küfürler edip ayıp şeyler söylüyordu... kurtulmak için uğraştım ama boğazımı sıkıyordu. Bana tekrar tekrar vurdu..."

Bay Gilmer, Mayella'nın kendini toparlamasını bekledi: kız mendilini çevire çevire terden ıslanmış bir urgana döndürmüştü; yüzünü silmek için açınca, sıcak ellerinin arasında kırış kırış olduğunu gördük. Bay Gilmer'in başka bir soru sormasını bekledi, ama o bir şey sormayınca, "...beni yere yıkıp boğazımı sıkarak benden yararlandı," diye devam etti.

"Bağırdınız mı?" diye sordu Bay Gilmer. "Bağırıp mücadele ettiniz mi?"

"Yaptım tabi, bütün gücümle haykırdım, tekmeler attım, sesim çıktığı kadar bağırdım."

"Sonra ne oldu?"

"Çok iyi hatırlamıyorum ama ondan sonra hatırladığım şey babamın odada, başımda olduğu ve bunu kim yaptı, bunu kim yaptı diye bağırdığı oldu. Sonra galiba bayılmışım ve kendime geldiğimde Bay Tate beni ayağa kaldırmış kovaya doğru götürüyordu."

Belli ki resitali Mayella'ya güven kazandırmıştı, ama onun özgüveni babasınınki gibi küstahça değildi: onda sinsi bir yan vardı, fare yakalamış kör bir kedi gibiydi.

"Onunla elinizden geldiğince mücadele ettiğinizi söylediniz. Dişinizle tırnağınızla çabaladınız mı?"

"Tabi ki öyle yaptım," dedi Mayella babasının yankısı gibi.

"Sizden yararlandığını da söylüyorsunuz?"

Mayella'nın suratı çarpıldı ve tekrar ağlamaya başlayacağından korktum. Ama o, "Peşinde olduğu şeyi yaptı," dedi.

Bay Gilmer eliyle kafasındaki teri kurulayarak günün sıcaklığını vurguladı. "Şimdilik hepsi bu kadar," dedi halinden memnun bir şekilde. "Fakat yerinizde kalın. Sanırım o kötü Bay Finch de size bir şeyler soracaktır."

Yargıç Taylor, resmi bir tavırla, "Eyalet, savunma avukatı hakkında tanığa önyargı bildiremez," diye mırıldandı. "En azından bu mahkemede."

Atticus sırıtarak ayağa kalktı, ama tanık kürsüsüne doğru gitmek yerine ceketini açıp başparmaklarını yeleğine taktı ve ağır ağır pencerelerin önüne doğru yürüdü. Dışarı baktı, ama gördükleriyle özel olarak ilgilenmiyormuş gibiydi, sonra geri döndü ve tanık kürsüsüne doğru ilerledi. Uzun yılların verdiği deneyimle, bir konuda karara varmaya çalıştığını söyleyebilirdim.

"Bayan Mayella," dedi gülümseyerek. "Sizi korkutmaya şimdilik niyetim yok. Önce tanışalım. Kaç yaşındasınız?"

"On dokuz dedim ya, şuradaki yargıca söyledim." Mayella alınmış bir tavırla yargıca baktı.

"Söylediniz, doğru bayan. Bana dayanmak zorunda kalacaksınız Bayan Mayella, yaşlanıyorum ve artık hafızam pek kuvvetli değil. Önceden söylemiş olduğunuz şeyleri sorabilirim, ama bana cevap vereceksiniz değil mi? Güzel."

Mayella'nın duruşunda hiç de Atticus'un varsaydığı işbirlikçi havayı doğrular bir yan görememiştim. Öfkeyle bakıyordu sadece.

"Benimle alay ederseniz tek kelime bile etmem," dedi.

Atticus irkilerek, "Bayan?" dedi.

"Benimle alay ederseniz konuşmam."

Yargıç Taylor, "Bay Finch sizinle alay filan etmiyor," dedi. "Derdiniz ne sizin?"

Mayella yarı inik kirpiklerinin arasından Atticus'a baktı ama yargıca, "Bana bayan diyor, Bayan Mayella diyor," dedi. "Onun küstahlığına ihtiyacım yok, buraya bunu çekmek için gelmedim."

Atticus yine pencerelere doğru yürüyüp bu konuyu halletmeyi Yargıç Taylor'a bıraktı. Yargıç Taylor kesinlikle insanda acıma duygusu uyandıracak biri değildi ama, durumu açıklamaya çalışırken onun yerine ıstırap çektiğimi fark ettim. "Bu Bay Finch'in konuşma şekli sadece," dedi Mayella'ya. "Bu mahkemede çok uzun yıllardır birlikte çalışırız ve Bay Finch her zaman herkese karşı çok nazik davranmıştır. Sizinle alay etmeye çalışmıyor, kibar davranmaya çalışıyor. Onun konuşma şekli böyle yalnızca."

Yargıç arkasına yaslandı. "Atticus, hadi devam edelim ve her ne kadar kendisi öyle düşünmese de, bırakalım tanıkla alay edilmediğini kayıtlar göstersin."

Acaba hayatında hiç kimse ona Bayan Mayella veya sadece bayan demiş midir diye merak ettim, normal nezaketi saldırı olarak kabul ettiğine göre muhtemelen dememişti. Nasıl bir hayattı onunki? Yakında öğrenecektim.

"On dokuz yaşınızda olduğunuzu söylediniz," diye özetledi Atticus. "Kaç kız ve erkek kardeşiniz var?" Pencereden tekrar kürsüye dönmüştü.

"Yedi," dedi kız ve acaba hepsi okulun ilk günü gördüğüm o yaratık gibiler midir, diye düşündüm.

"Siz en büyükleri misiniz, yani abla mısınız?"

"Evet."

"Anneniz öleli ne kadar oldu?"

"Bilmiyorum... çok oldu."

"Hiç okula gittiniz mi?"

"Oradaki babam gibi güzel okuyup yazarım."

Mayella okumakta olduğum kitaptaki Bay Jingle gibi konuşmuştu.

"Okula ne kadar süre gittiniz?"

"İki yıl... üç yıl... bilmem."

Ağır ama kesin bir şekilde Atticus'un izlediği yolu görmeye başlamıştım: Bay Gilmer'in dava açısından önemli veya gerekli saymadığı sorular sorarak, jürinin önüne Ewelllerin ev yaşamını sermek niyetindeydi. Jüri şunları öğrenmiş oldu: yardım çekleri ailenin beslenmesine yeterli olmaktan çok uzaktı ve kuvvetle muhtemeldi ki baba o parayı zaten içkisine yatırıyordu... bazen bataklığın orada günlerce ortadan kaybolduğu ve eve hasta gibi döndüğü oluyordu; hava nadiren ayakkabı giyecek kadar soğuyordu, ama soğursa da insan pekâlâ eski lastiklerden yapılan ayakkabılarla da idare edebiliyordu; aile suyunu çöplüğün ilerisindeki kaynaklardan birinden kovayla taşımaktaydı -çevresini temiz tutuyorlardı- ve herkes kendi temizliğinden sorumluydu: eğer yıkanmak istiyorsanız kendi suyunuzu getirecektiniz; küçükler sürekli soğuk algınlığına yakalanıyordu

ve kronik kaşıntılardan mustariptiler; arada bir eve gelip, Mayella'ya neden okula devam etmediğini soran bir hanım vardı -cevabı yazmıştı; ailede iki kişi okuma yazma biliyordu, geri kalanların öğrenmesine gerek yoktu- babanın onlara evde ihtiyacı vardı.

"Bayan Mayella," dedi Atticus, başka türlü hitap etmek elinde değildi. "On dokuz yaşında bir genç kız olarak mutlaka arkadaşlarınız vardır. Kimlerle arkadaşsınız?"

Tanık şaşırmış gibi kaşlarını çattı. "Arkadaş mı?"

"Evet, yaşıtınız olan ya da sizden büyük veya küçük kimseyi tanımıyor musunuz? Kızlar, erkekler? Sadece normal arkadaşlar yani?"

Mayella'nın, diş bileme halini almış olan öfkesi yeniden alevlendi. "Yine benimle alay mı ediyorsunuz Bay Finch?"

Atticus bu cevapla yetindi.

Sonraki sorusu ise, "Babanızı sever misiniz Bayan Mayella?" oldu.

"Sevmek mi, nasıl yani?"

"Yani, size karşı iyi midir, onunla geçinmek kolay mıdır?"

"Öyledir, yalnız..."

"Yalnız ne?"

Mayella iskemlesini parmaklığın dibine dayamış oturan babasına baktı. Adam aniden iskemlesinde dikleşmiş kızın cevabını beklemekteydi.

"Yalnız hiçbir şey," dedi Mayella. "İyidir dedim ya."

Bay Ewell yine arkasına yaslandı.

"Yalnız içki içtiği zamanlar hariç mi?" diye sordu Atticus, o kadar yumuşak bir sesle sormuştu ki Mayella başını sallayarak onayladı.

"Hiç peşinize düştüğü olur mu?"

"Nasıl yani?"

"Kendisi... kızgın olduğu zaman, sizi hiç dövdü mü?"

Mayella etrafına, aşağıdaki zabıt kâtibine, yukarıdaki yargıca baktı. "Soruya cevap verin Bayan Mayella," dedi Yargıç Taylor.

"Hayatım boyunca saçımın kılına bile dokunmadı," diye beyan etti katı bir tavırla. "Bana asla dokunmadı."

Atticus biraz kaymış olan gözlüğünü gözüne doğru itti. "Olaylara güzelce değindik Bayan Mayella ve sanırım artık davaya dönsek iyi olacak. Tom Robinson'dan gelip parçalamasını istediğiniz şey neydi demiştiniz?"

"Çekmeceli bir dolap, yanda çekmeleri olan eski bir elbise dolabı."

"Tom Robinson'u iyi tanır mıydınız?"

"Ne demekmiş o?"

"Yani, kim olduğunu, nerede oturduğunu biliyor muydunuz?"

Mayella başını salladı. "Kim olduğunu biliyordum, her gün evin önünden geçerdi."

"Çitin içine gelmesini ilk kez mi istemiştiniz?"

Mayella soru yüzünden hafifçe irkilmişti. Atticus ise yine pencere turlarından birini yapıyordu: sorusunu sorar, sonra dışarıya bakarak cevabı beklerdi. Mayella'nın elinde olmadan irkilişini de görmemişti, ama bana sanki yine de bunu biliyormuş gibi geldi. Geri dönüp kaşlarını kaldırdı. "İlk kez mi..." diye sorusunu tekrarlamaya başladı.

"Evet ilkti."

"Daha önce hiç çitten beriye geçmesini istememiş miydiniz?"

Kız bu kez hazırlıklıydı. "Hayır istememiştim, kesinlikle istememiştim."

"Bir tane istememiştim yeterli," dedi Atticus sakin bir şekilde. "Zor işleri ona yaptırmayı da istememiş miydiniz daha önce hiç?"

"Olabilir," diye kabullendi Mayella. "Ortalıkta bir sürü zenci var."

"Böyle başka bir durum hatırlayabiliyor musunuz?"

"Hayır."

"Pekâlâ, şimdi olanlara geçelim. Odada arkanızı döndüğünüzde Tom Robinson'u da orada bulduğunuzu söylemiştiniz, öyle değil mi?"

"Evet."

"Dediniz ki, sizi boynunuzdan yakalayıp küfür etmiş ve ayıp laflar söylemiş, öyle mi?"

"Öyle."

Atticus'un hafızası birden yerine gelmişti. "Beni yakalayıp boğazımı sıktı ve benden yararlandı demiştiniz, bu da doğru mu?"

"Öyle dedim."

"Yüzünüze vurduğunu da hatırlıyor musunuz?"

Tanık duraksadı.

"Boğazınızı sıktığından oldukça eminsiniz. Bütün o zaman zarfında siz de mücadele ediyordunuz, hatırladınız mı? Tekmeler atıyor ve avazınız çıktığı kadar bağırıyordunuz. Peki yüzünüze vurduğunu da hatırlıyor musunuz?"

Mayella suskundu. Kendi kendine bir şeyi netleştirmeye çalışır gibiydi. Bir an, Bay Tate'nin yaptığını yapıyor ve önümüzde duran biri olduğunu varsayıyor herhalde, diye düşündüm. O ise Bay Gilmer'e baktı.

"Kolay bir soru Bayan Mayella, bir daha sorayım. Yüzünüze vurduğunu hatırlıyor musunuz?" Atticus'un sesindeki rahatlık kaybolmuş, o kuru ve resmi avukat tonuna dönmüştü. "Yüzünüze vurduğunu hatırlıyor musunuz?"

"Hayır, vurdu mu hatırlamıyorum. Yani, evet hatırlıyorum, bana vurdu."

"Cevabınız son cümleniz mi?"

"Ha? Evet, vurdu... sadece hatırlamıyorum, hatırlamıyorum işte... her şey çok çabuk oldu."

Yargıç Taylor Mayella'ya dik dik baktı. "Sakın ağlamayın genç bayan," diye lafa başladı ama Atticus, "İstiyorsa bırak ağlasın Sayın Yargıç," dedi. "Dünya kadar vaktimiz var."

Mayella sinir içinde burnunu çekip Atticus'a baktı. "Bütün sorularınıza cevap veririm... beni buraya çıkarıp alay ediyorsunuz, değil mi? Bütün sorularınıza cevap veririm ben..."

"Güzel," dedi Atticus. "Zaten çok az kaldı. Bayan Mayella, bıktırmadığımı umarak tekrarlayayım, sanığın size vurduğunu, sizi boynunuzdan yakaladığını, sizi boğmaya çalıştığını ve sizden yararlandığını söylediniz, öyle değil mi? Doğru adamı teşhis ettiğinizden emin olmanızı istiyorum. Size tecavüz eden adamı gösterir misiniz lütfen?"

"Tabi, işte şurdaki."

Atticus sanığa döndü. "Tom, ayağa kalk. Bayan Mayella sana iyice bir baksın. Bu adam mıydı, Bayan Mayella?"

İnce gömleğinin altında Tom Robinson'un güçlü omuzları dalgalandı. Ayağa kalkıp, sağ eli sandalyesinin arkasında olarak durdu. Bir denge bozukluğu var gibiydi, ama duruşu yüzünden değildi bu. Sol kolu sağından neredeyse kırk santim daha kısaydı ve yanda cansız bir şekilde sarkıyordu. Kolun ucunda küçük, büzülmüş bir el vardı ve ta balkondan bile o eli kullanamadığını görebiliyordum.

"Scout," diye soludu Jem. "Scout bak! Peder, o sakatmış!"

Peder Sykes benim üzerimden eğilip, Jem'e, "Çocukken kolunu çır çır makinesine, Bay Dolphus Raymond'un çır çır makinesine kaptırmış," diye fısıldadı. "Kanama yüzünden az kalsın ölüyormuş... bütün adaleler ölmüş..."

Atticus, "Size tecavüz eden bu adam mıydı?" diye sordu.

"Elbette, kesinlikle buydu."

Atticus'un bir sonraki sorusu tek kelime oldu. "Nasıl?"

Mayella köpürmüştü. "Bilmiyorum nasıl yaptığını, ama yaptı işte... dedim ya çok çabuk oldu her şey, ben..."

Atticus, "Şimdi soğukkanlılıkla düşünelim..." diye söze başladı ama Bay Gilmer itiraz ederek lafını kesti: konuyla ilgisiz ya da önemsiz bir şey sormuyordu, ama tanığı ürkütüyor, yıldırıyordu.

Yargıç Taylor açıkça güldü. "Ah otur yerine Horace, hiç de öyle bir şey yapmıyor. Aslında, tanık Atticus'u yıldırıyor."

Mahkemede gülen tek kişi Yargıç Taylor olmuştu. Bebeklerin bile sesi soluğu çıkmıyordu ve birden, acaba annelerinin göğsünde boğulup gittiler mi diye merak ettim.

"Şimdi," dedi Atticus. "Bayan Mayella, tanığın sizi boğmaya çalıştığı ve vurduğu şeklinde ifade verdiniz... gizlice gelip sizi bayılttığını söylemediniz, arkanıza dönüp onu orada bulduğunuzu belirttiniz..." Atticus masasının başına geçmişti ve masaya da vurarak sözlerini vurguluyordu. "...ifadenizde yeniden düşünmek istediğiniz bir yer var mı?"

"Bana olmamış bir şeyi söyletmeye çalışıyorsunuz."

"Hayır bayan, ben olmuş şeyi söylemenizi istiyorum. Lütfen bir daha anlatın bize, ne olmuştu?"

"Söyledim ya size ne olduğunu."

"Arkanıza dönüp onu orada bulduğunuzu söylediniz. Sonra da boğazınızı sıktı?"

"Evet."

"Sonra boğazınızı bıraktı ve size vurdu?"

"Dedim ya."

"Sağ yumruğuyla sol gözünüzü morarttı?"

"Başımı eğdim ve... ve gözüme geldi, öyle oldu. Başımı eğince gözüme geldi." Mayella sonunda ışığı görmüştü.

"Aniden bu konuda netleştiniz. Bir süre önce pek iyi hatırlayamıyordunuz, değil mi?"

"Bana vurdu demiştim."

"Pekâlâ. Sizi boğmaya çalıştı, size vurdu, sonra da tecavüz etti, öyle mi?"

"Elbette öyle."

"Güçlü kuvvetli bir kızsınız, bütün bunlar olurken siz ne yapıyordunuz, öylece duruyor muydunuz?"

"Dedim ya bağırdım, tekmeledim, boğuştum..."

Atticus gözlüğünü çıkardı ve dönüp sağlam sağ gözüyle tanığa bakarak kızı soru yağmuruna tuttu. Yargıç Taylor, "Her seferinde tek soru sor Atticus," dedi. "Tanığa cevap verme şansı bırak."

"Pekâlâ, niye kaçmadınız?"

"Denedim..."

"Denediniz? Size engel olan neydi?"

"Ben... beni yere yıktı. Öyle yaptı, beni yere yıkıp üstüme çıktı."

"O arada sürekli bağırıyordunuz?"

"Tabi ki bağırıyordum."

"O zaman öteki çocuklar niye duymadı sizi? Neredeydiler? Çöplükte mi?"

Cevap yok.

"Neredeydiler?"

"Neden çığlıklarınız üzerine koşarak gelmediler? Çöplük ormandan daha yakın öyle değil mi?"

Cevap yok.

"Yoksa pencerede babanızı görene kadar bağırmadınız mı? O zamana kadar bağırmayı düşünmediniz, öyle değil mi?"

Cevap yok.

"Yoksa Tom Robinson yerine babanıza mı bağırdınız önce? Öyle mi oldu?"

Cevap yok.

"Sizi kim dövdü? Tom Robinson mu yoksa babanız mı?"

Cevap yok.

"Babanız pencereden bakınca ne gördü, tecavüz suçunu mu yoksa sizin mücadele edişinizi mi? Neden gerçeği söylemiyorsunuz çocuğum, sizi döven Bob Ewell değil miydi?"

Atticus dönüp Mayella'dan uzaklaştığında midesi sancıyormuş gibiydi, ama Mayella'nın suratında dehşetle öfke karışımı bir ifade vardı. Atticus bitkin bir şekilde yerine oturup mendiliyle gözlük camlarını cildi.

Mayella'nın aniden çenesi açıldı. "Söyleyecek bir şeyim var," dedi.

Atticus başını kaldırdı. "Bize olanları mı anlatmak istiyorsunuz?"

Ama kız onun sözlerindeki daveti fark etmemişti. "Bir şey diyeceğim ve sonra da artık konuşmayacağım. Oradaki o zenci benden yararlandı ve eğer siz hoş beyler bu konuda bir şey yapmak istemiyorsanız hepiniz de iğrenç ödlek korkaklarsınız, hepiniz iğrenç korkaklarsınız. Sizin o çıtkırıldım havalarınız... o bayanlarınız, o Bayan Mayellalarınız beş para etmez, Bay Finch..."

Sonra da gerçekten gözyaşlarına boğuldu. Öfkeli hıçkırıklarla omuzları sarsılıyordu. Sözünde de durdu. Bay Gilmer'in sorularına dahi cevap vermedi. O kadar zavallı ve o kadar cahil olmasa, Yargıç Taylor'un mahkemedeki kişilere yönelik sözleri yüzünden onu hapse atacağını tahmin ettim. Atticus her nasılsa anlayamadığım bir nedenle kızı çok kötü sarsmıştı ama bunu yaptığı için mutlu değildi. Başı öne eğik olarak yerinde oturuyordu ve tanık kürsüsünden inip yanından geçerken Mayella'nın ona baktığı gibi nefretle bakan birini daha önce hiç görmemiştim.

Bay Gilmer ara isteyince Yargıç Taylor, "Hepimiz için zamanı geldi," dedi. "On dakika ara veriyoruz."

Atticus ile Bay Gilmer kürsünün önünde bir araya gelip fısıldaştılar ve sonra tanık kürsüsünün ardındaki bir kapıdan dışarı çıktılar, bu hepimiz için de kalkıp biraz bacaklarımızı esnetmenin işareti olmuştu. Geniş sıranın ucunda oturmakta olduğumu ve her nedense sersemlemiş olduğu-

mu keşfettim. Jem ayağa kalkıp esnedi, Dill de onu izledi, Peder Sykes ise şapkasını çıkarmadan yüzünü sildi. Sıcaklığın rahat rahat otuz derecenin üzerinde olduğunu belirtti.

Basın için ayrılmış olan masada sessiz sedasız oturan Bay Braxton Underwood, ifadeleri zihninde tartarak etrafı süzerken acılı gözlerini zencilerin balkonuna çevirdi ve göz göze geldik. Güler gibi bir hareket yapıp kafasını başka yöne çevirdi.

"Jem," dedim. "Bay Underwood gördü bizi."

"Sorun olmaz. Atticus'a söylemez, olsa olsa *Tribune*'nin dedikodu sayfasına yazar." Tekrar Dill'e dönüp, tahmin ettiğim kadarıyla davanın inceliklerini anlatmaya devam etti, ama ben de merak ediyordum o inceliklerin neler olduğunu. Atticus ile Bay Gilmer arasında hiçbir konuda esaslı bir tartışma geçmemişti; Bay Gilmer adeta zorla savcılık yapar gibiydi; tanıklar fazla bir itiraz olmadan asker gibi art arda geçmişlerdi. Ancak Atticus bir keresinde, Yargıç Taylor'un mahkemesinde, kanıtlar üzerinde fazla yorum yapmaya meraklı avukatların kürsüden sert uyarılar aldıklarını söylemişti. Bunu bana açıklamak için de, Yargıç Taylor'un tembel ve uykucu gibi görünmekle beraber nadiren bir şey atladığını, bunun da iyi bir yargıç olduğunu kanıtladığını anlatmıştı.

Yargıç Taylor salona döndü ve döner koltuğuna yerleşti. Göğüs cebinden bir puro çıkarıp düşünceli bir tavırla incelemeye başladı. Dill'i dürtükledim. Yargıcın denetiminden geçen puro şiddetli bir ısırığa maruz kalmıştı. "Bazen onu izlemeye geliriz," diye açıkladım. "Artık bütün öğleden sonra o puroyla uğraşır, görürsün." Yukarıdaki kamuoyu incelemesinden habersiz olan Yargıç Taylor, çiğnediği kısmı büyük bir ustalıkla bir tükürük hokkasına savurdu, sesini neredeyse yukarıdan duymuştuk. "Belli ki bu işte bayağı ustalaşmış," diye mırıldandı Dill.

Normalde ara olunca herkes çıkardı ama bugün kimse yerinden kıpırdamamıştı. Gençleri utandırıp yerlerinden kaldıramayan ihtiyarlar bile

duvar diplerinden ayrılmamışlardı. Bay Heck Tate'nin umumi tuvaleti mahkeme görevlilerine tahsis etmiş olduğunu tahmin ettim.

Atticus'la Bay Gilmer de salona döndüler ve Yargıç Taylor saatine baktı. "Neredeyse dört oluyor," dedi, aslında onları kandırıyordu çünkü mahkeme saati dördü vurmamıştı henüz. Ne sesini duymuş, ne de titreşimlerini hissetmiştim.

"Bu işi bu öğleden sonra bitirebilir miyiz?" diye sordu Yargıç Taylor. "Ne dersin Atticus?"

"Sanırım yapabiliriz," dedi Atticus.

"Kaç tanığın var?"

"Bir."

"Eh, çağır o zaman onu."

19

Thomas Robinson sağ elinin parmaklarını sol kolunun altına soktu ve kolunu kaldırdı. Sonra İncil'e doğru uzattı ve kauçuğa benzeyen eli, siyah cilde değmeye çalıştı. Sağ elini biraz kaldırınca, işe yaramaz el İncil'den kaydı ve kâtibin masasına çarptı. Tekrar aynı şeyi yapmaya uğraşırken, Yargıç Taylor, "Tamam Tom," diye homurdandı. Tom yemin etti ve tanık sandalyesine oturdu. Atticus hızla işe girişip, kendisini tanıtmasını istedi.

Tom yirmi beş yaşındaydı, evliydi ve üç çocuğu vardı; daha önce de kanunla başı derde girmişti: bir keresinde düzünü bozmak suçundan otuz güne mahkûm olmuştu.

Atticus, "O kelime düzen olacak," dedi. "Ne yapmıştın?"

"Biriyle dövüşmüştüm, beni bıçaklamaya çalışıyordu."

"Başardı mı bunu?"

"Evet efendim, az bir şey, canımı yakacak kadar değil. Görüyorsunuz ya..." Tom sol kolunu oynattı.

"Evet," dedi Atticus. "İkiniz de mi tutuklandınız?"

"Evet efendim, benim cezayı ödeyecek param olmadığı için hapis yattım. Öteki adam cezasını ödedi."

Dill üzerimden eğilip Atticus'un ne yaptığını sordu Jem'e. Jem de jüriye Tom'un saklayacak bir şeyi olmadığını göstermek istediğini söyledi.

"Bayan Mayella Violet Ewell ile tanışır mıydınız?" diye sordu Atticus.

"Evet efendim, tarlaya gidip gelirken her gün evinin önünden geçerdim."

"Hangi tarlaya?"

"Bay Link Deas'ın pamuklarını toplarım."

"Kasım ayında pamuk mu topluyordun?"

"Hayır efendim, hem kışın hem sonbaharda çalışırım o tarlada. Aslında bütün yıl çalışırım, şeftali ağaçları filan da var."

"İşe gidip gelirken Ewell evinin önünden geçtiğini söyledin. Başka bir yol daha var mı?"

"Hayır efendim, benim bildiğim yok."

"Tom, Bayan Mayella seninle hiç konuşur muydu?"

"Evet tabi efendim, ben geçerken hep şapkamı çıkarır selam verirdim ve bir gün de çitin içine gelip bir dolabı parçalamamı istemişti benden."

"O dolabı parçalamanı ne zaman istemişti?"

"Bay Finch, geçen bahardaydı. Hatırlıyorum çünkü çapa zamanıydı ve çapam da yanımdaydı. Çapamdan başka aletim olmadığını söyledim ama o bende el baltası var dedi. Bana baltayı verdi, ben de dolabı parçaladım. 'Sana beş sent vermem lazım, değil mi?' diye sordu, ben de 'Hayır bayan, bana borcunuz yok,' dedim. Sonra da evime gittim. Bay Finch bu olay ta geçen baharda, bir yıl önceydi."

"Oraya bir daha gittin mi hiç?"

"Evet efendim."

"Ne zaman?"

"Eh, pek çok kez gittim."

Yargıç Taylor içgüdüsel olarak çekicine uzandı ama eline almadı. Aşağıdaki mırıltılar onun yardımı olmadan kesilmişti.

"Hangi koşullar altında?"

"Anlamadım efendim?"

"Çitin öbür yanına niye birçok kez geçtin?"

Tom Robinson'un kırışan alnı düzeldi. "Beni kendisi çağırırdı içeri efendim. Ben oradan geçerken yapılacak işleri oluyordu... bir şeyler parçalamak, su taşımak filan gibi. Kırmızı çiçeklerini her gün sulardı..."

"Hizmetine karşılık para alıyor muydun?"

"Hayır efendim, sadece ilk seferinde bana beş sent teklif etmişti. Yardım ettiğime seviniyordum, Bay Ewell ona hiç yardım etmiyormuş gibiydi, çocuklar da öyle ve harcayacak beş senti olmadığını da biliyordum."

"Öbür çocuklar nerede oluyordu?"

"Hep etrafta olurlardı. Bazıları işimi yapışımı izlerdi, bazıları da camın içine otururdu."

"Bayan Mayella seninle konuşur muydu?"

"Evet efendim, konuşurdu benimle."

Tom Robinson ifade verirken, Mayella Ewell'in dünyadaki en yalnız insanlardan biri olduğunu kavradım. Yirmi beş yıldır evden çıkmayan Boo Radley'den bile daha yalnızdı. Atticus arkadaşı olup olmadığını sorunca, bunun ne demek olduğunu bile anlamamış, kendisiyle alay edildiğini sanmıştı. Galiba, Jem'in melez dediği çocuklar kadar hazin durumdaydı: beyazların onunla işi olmazdı çünkü domuzlarla birlikte yaşıyordu; zencilerin de onunla işi olmazdı çünkü teni beyazdı. Zencilerin arkadaşlığını tercih eden Bay Dolphus Raymond gibi de yaşayamazdı çünkü ne arazisi vardı, ne de köklü, iyi bir aileden geliyordu. Ewelller için kimse,

"Bu sadece onların tarzı," demezdi. Maycomb onlara Noel sepetleri, yardım paraları ve elinin tersini veriyordu. Muhtemelen Tom Robinson hayatı boyunca ona iyi davranan tek kişiydi. Ama o kendisinden yararlandığını söylüyordu ve ayağa kalktığında ona yerdeki pislikmiş gibi bakmıştı.

Atticus, "Sen hiç," diyerek düşüncelerimi böldü. "Herhangi bir zamanda, Ewelllerin evine girdin mi, onlardan biri tarafından açıkça davet edilmeden evden içeri adımını attın mı?"

"Hayır efendim, Bay Finch, asla yapmadım. Yapmazdım da zaten efendim."

Atticus bazen bir tanığın doğru söyleyip söylemediğini anlamak için onu izlemekten çok dinlemek gerekir derdi: bu testi uyguladım... Tom bir nefeste üç kez inkârda bulunmuş, bunu yaparken de sesinde en küçük bir sızlanma tınısı olmamıştı ve çok fazla itiraz ettiği halde ona inandığımı anladım. Saygın bir zenciye benziyordu ve saygın bir zenci davet edilmeden asla kimsenin bahçesine bile girmezdi.

"Tom, geçen yılın yirmi bir kasımında ne oldu?"

Altımızda, izleyiciler hep birlikte nefes alıp öne eğildiler. Arkamızdaki zenciler yapmıştı aynı şeyi.

Tom'un teni siyah kadife gibiydi, parlak değil de, yumuşak, mat kadife. Gözakları yüzünde parlıyor, konuşurken dişlerinde beyaz şimşekler çakıyordu. Sakatlığı olmasa yakışıklı bir erkekti.

"Bay Finch," dedi. "Akşam her zamanki gibi eve dönüyordum ve Ewell evinin önünden geçerken Bayan Mayella, söylediği gibi verandadaydı. Ortalık çok sessizdi ve neden öyle olduğunu anlamamıştım. Tam bunu düşünerek oradan geçerken, gelip bir dakika kendisine yardım etmemi istedi. Eh, ben de çitten içeri girdim ve yapılacak iş ne diye bakındım, ama bir şey göremedim ve o da, 'Hayır, evin içinde iş var,' dedi. 'Kapı eskilikten menteşelerinden çıkmış, yıkıldı yıkılacak gibi duruyor.' Ben

de, 'Tornavidanız var mı Bayan Mayella?' diye sordum. 'Tabi ki var,' dedi. Basamakları çıktım, içeri girmemi işaret etti ve ben de girip kapıya baktım. Dedim ki, Bayan Mayella kapı sağlam gibi görünüyor. İleri geri oynattım ve menteşelerde hiçbir şey yoktu. O zaman kapıyı kapattı. Bay Finch, ortalık niye bu kadar sessiz diye merak ediyordum ya, anladım ki evde hiç çocuk yokmuş, bir tane bile ve Bayan Mayella çocuklar nerede? dedim."

Tom'un kara kadife teni parlamaya başlamıştı, eliyle yüzünü sildi.

"Çocuklar nerede dedim," diye devam etti. "O da -gülüyordu sanki o anda- dondurma almaya kasabaya gittiklerini söyledi. Dedi ki, beş sentleri biriktirmesi tam bir yılını almış ama başarmış. Hepsini kasabaya yollamış."

Tom'un sıkıntısı havanın neminden ötürü değildi. "O zaman sen dedin Tom?" diye sordu Atticus.

"Ben de, Bayan Mayella onlar için yaptığınız bu hareket sahiden çok hoş, gibi bir şeyler söyledim. O da bana, 'Sence de öyle mi?' dedi. Benim ne demek istediğimi anladığını sanmıyorum... ben öyle para biriktirip çocuklara iyi davranmasının güzel olduğunu kastetmiştim."

"Ben anlıyorum seni Tom. Devam et," dedi Atticus.

"Eh, ben en iyisi artık gideyim dedim, sizin için yapabileceğim bir şey yok, o da var dedi, nedir dedim, oradaki iskemleye çıkıp dolabın üstündeki kutuyu indirmemi istedi."

"O parçaladığın dolap değildi değil mi?" diye sordu Atticus.

Tanık gülümsedi. "Hayır efendim, bu başkaydı. Neredeyse oda kadar yüksekti. Ben de söylediğini yaptım, tam kutuya uzanırken -bacaklarıma sarıldı, bacaklarıma sarıldı Bay Finch. O kadar korktum ki yere atladım ve sandalye devrildi- ben oradan ayrıldığımda devrilmiş tek şey, tek mobilya oydu Bay Finch. Tanrı adına yemin ederim."

"Sen sandalyeyi devirdikten sonra ne oldu?"

Tom Robinson çıkmaz bir sokağa ulaşmıştı. Atticus'a, sonra jüriye baktı, sonra da karşı duvarın dibinde oturan Bay Underwood'a.

"Tom, gerçeği söyleyeceğine yemin ettin. Söyleyecek misin?"

Tom asabi bir şekilde elini ağzına götürdü.

"Sonra ne oldu?"

"Soruya cevap ver," dedi Yargıç Taylor. Puronun üçte biri gözden kaybolmuştu.

"Bay Finch, o sandalyeden atladım ve arkamı dönmemle birlikte üstüme atıldı."

"Üstüne mi atıldı? Saldırı şeklinde mi?"

"Hayır efendim, o... o bana sarıldı. Belime sarıldı."

Bu kez Yargıç Taylor'un çekici bam diye indi ve aynı anda da mahkeme salonunun ışıkları yandı. Daha hava kararmamıştı ama öğleden sonra güneşi pencerelerden çekilmişti. Yargıç Taylor çabucak soruyu tekrarladı.

"Sonra ne yaptı?"

Tanık güçlükle yutkundu. "Uzanıp yanağımdan öptü. Daha önce hiç yetişkin bir erkeği öpmediğini ve bir zenciyi pekâlâ da öpebileceğini söyledi. Babasının ona yaptıklarının sayılmayacağını söyledi. 'Sen de beni öp zenci,' dedi. Ben, Bayan Mayella bırakın beni gideyim dedim ve kaçmaya çalıştım ama kapıya sırtını dayamıştı ve onu kenara itmek zorundaydım. Onu incitmeyi istemiyordum Bay Finch ve bırakın geçeyim, dedim ama tam ben bunu dediğim sırada Bay Ewell pencereden bağırmaya başladı."

"Ne diyordu?"

Tom Robinson bir daha yutkundu ve gözleri büyüdü. "Uygunsuz bir şey... buradakilere ve çocuklara göre olmayan bir şey..."

"Ne diyordu Tom? Ne dediğini jüriye söylemen *lazım.*"

Tom Robinson gözlerini sıkıca yumdu. "Seni kahrolası orospu diyordu, seni öldüreceğim."

"Sonra ne oldu?"

"Bay Finch o kadar hızlı kaçtım ki ne olduğunu bilmiyorum."

"Tom, Bayan Mayella Ewell'e tecavüz ettin mi?"

"Hayır etmedim efendim."

"Onun yaklaşımına direndin mi?"

"Bay Finch, denedim. Ona zarar vermeden direnmeye çalıştım, çirkinleşmek istemedim, onu itmek ya da başka bir şey yapmak istemedim."

Tom Robinson'un da huyları da Atticus'unkiler kadar iyiydi bence. Daha sonra babam bana açıklayana kadar, Tom'un durumunun ne kadar nazik olduğunu anlamamıştım: ne olursa olsun beyaz bir kadına el kaldırıp da hayatta kalmayı umamazdı, o yüzden de ilk fırsatta kaçmaya bakmıştı... ama bu da suçluluk belirtisi sayılıyordu.

"Tom, bir kez daha Bay Ewell'e dönelim," dedi Atticus. "Sana herhangi bir şey söyledi mi?"

"Hayır, hiçbir şey demedi efendim. Belki bir şey demiştir ama ben orada değildim zaten..."

"Bu kadar yeter," diye sert bir şekilde sözünü kesti Atticus. "Sen ne duydun, kiminle konuşuyordu?"

"Bay Finch, baktığı ve konuştuğu kişi Bayan Mayella idi."

"Sonra da sen kaçtın?"

"Evet öyle yaptım efendim."

"Peki niye kaçtın?"

"Korkmuştum efendim."

"Neden korkmuştun?"

"Bay Finch benim gibi zenci olsanız siz de korkardınız."

Atticus oturdu. Bay Gilmer kalkmış tanık kürsüsüne doğru yürüyordu, ama daha o oraya varamadan, dinleyicilerin arasından Bay Link Deas ayağa fırladı ve bağırdı:

"Sadece hepinizin tek bir şeyi bilmesini istiyorum şu anda. Bu çocuk sekiz yıldır benim yanımda çalışıyor ve tek bir sorun yarattığını bile görmedim. Zerre kadar bile."

"Çenenizi kapatın bayım!" Yargıç Taylor tamamen ayılmış kükrüyordu. Yüzü de pespembe olmuştu. Ağzındaki puro, mucizevi bir şekilde, konuşmasına engel oluşturmamıştı. "Link Deas," diye bağırdı. "Eğer söylemek istediğin bir şey varsa yeminli olarak ve uygun bir zamanda söylersin, ama o zamana kadar bu salonu terk et, duydun mu beni? Salonumdan çık bayım, duyuyor musun? Yoksa, bu davaya devam edersem Tanrı cezamı versin!"

Yargıç Taylor, hele bir şey söyle, dercesine Atticus'a baktı ama Atticus başını öne eğmiş kıs kıs gülüyordu. Atticus'un, daha önce Yargıç Taylor'un bazen yetkisini aştığını söylediğini hatırladım, ama pek az avukat bu konuda bir şey yapıyordu. Jem'e baktım, ama Jem başını salladı. "Bu, jüridekilerden birinin kalkıp bir şey söylemesi gibi değil," dedi. "Galiba o farklı bir şey. Bay Link huzuru bozmak filan gibi bir şey yapmış oldu."

Yargıç Taylor, zabıt kâtibine, Bay Finch siz de benim gibi zenci olsanız siz de korkardınız, cümlesinden sonra bir şey yazdıysa silmesini söyledi ve jüriye de az önce duyduklarını dikkate almamalarını buyurdu. Bir süre de, izleyici bölümüne kuşkuyla bakıp, tahminimce Bay Link Deas'ın çıkıp gitmesini bekledi. Sonra da, "Devam edin Bay Gilmer," dedi.

"Bir kere düzeni bozma suçundan otuz gün mü almıştın Robinson?" diye sordu Bay Gilmer.

"Evet efendim."

"Sen saldırdıktan sonra öteki zencinin durumu nasıldı?"

"O beni dövmüştü Bay Gilmer."

"Evet ama sen hüküm giydin, öyle değil mi?"

Atticus elini kaldırdı. "Bu bir cürüm ve kayıtlara da geçti yargıç." Sesi yorgun çıkıyor diye düşündüm.

"Yine de tanık cevap vermeli," dedi Yargıç Taylor aynı bezmiş ses tonuyla.

"Evet efendim, otuz gün aldım."

Bay Gilmer'in jüriye, düzeni bozma suçundan otuz gün hüküm giymiş birinin, Mayella Ewell'den yararlanmayı da pekâlâ isteyebileceğini düşündürtmek istediğini biliyordum, tek amacı buydu. Bu tür nedenler işine yarardı.

"Robinson, dolap parçalamak, odun kırmak gibi işlerde gayet başarılısın, öyle değil mi?"

"Evet efendim, öyleyim sanırım."

"Bir kadının boğazını sıkıp yere yıkacak kadar da güçlüsün?"

"Asla öyle bir şey yapmadım efendim."

"Ama buna gücün yeter."

"Sanırım yeter efendim."

"Onda uzun süredir gözün vardı öyle değil mi evlat?"

"Hayır efendim, ona asla bakmadım."

"O zaman sırf kibar olduğun için mi onun için o dolabı parçaladın, suyunu taşıdın evlat?"

"Ona yardım etmeye çalışıyordum efendim."

"Ne kadar da cömertmişsin, işten sonra kendi evinde yapacağın işler de vardı herhalde, değil mi?"

"Evet efendim."

"O zaman niye Bayan Ewell'inkiler yerine kendi işlerini yapmıyordun?"

"Onları da yapıyordum efendim."

"Çok çalışıyordun demek ki. Niçin?"

"Ne niçin efendim?"

"O kızın işlerini yapmaya niye bu kadar hevesliydin?"

Tom Robinson yanıtı bulmak için durakladı. "Ona yardım eden kimse yok gibiydi, söylemiştim..."

"Bay Ewell ve yedi çocuk varken mi evlat?"

"Eh, kimse ona yardım etmiyor gibiydi..."

"Onca işi sırf iyiliğinden mi yaptın yani?"

"Dediğim gibi, yardım etmeye çalışıyordum."

Bay Gilmer jüriye bakıp imalı bir şekilde gülümsedi. "Belli ki çok iyi kalpli bir adamsın... onca iş için tek peni bile almadın mı?"

"Almadım efendim. Onun için üzülüyordum, diğerlerinin hepsinden çok çabalıyor gibiydi..."

"Demek onun için üzülüyordun demek, onun için üzülüyordun ha?" Bay Gilmer'in başı göğe ermiş gibiydi.

Tanık yaptığı hatayı anladı ve iskemlesinde huzursuzca kıpırdandı. Ama zarar verilmişti bile. Aşağıda kimse Tom Robinson'un cevabını beğenmemişti. Bay Gilmer cevabı iyice sindirsinler diye uzun süre bekledi.

"Şimdi, yirmi bir kasımda her zamanki gibi eve dönüyordun," dedi. "Ve o senden gelip dolabı parçalamanı istedi?"

"Hayır efendim."

"Eve girdiğini inkâr mı ediyorsun?"

"Hayır efendim... bana evde yapılacak bir iş olduğunu söylemişti..."

"O senden dolabı parçalamanı istediğini söylüyor, bu doğru mu?"

"Hayır efendim, doğru değil."

"Yani ona yalancı mı diyorsun evlat?"

Atticus ayağa fırlamıştı ama Tom Robinson'un ona ihtiyacı yoktu. "Yalan söylüyor demiyorum Bay Gilmer, sadece karıştırıyor diyorum."

Sonraki on soruda Bay Gilmer Mayella'nın görüşlerini tekrarlarken, tanık da ısrarla onun olayları karıştırdığını belirtti.

"Seni oradan Bay Ewell kovmadı mı evlat?"

"Hayır efendim, sanmıyorum."

"Sanmıyorum ne demek?"

"Yani beni kovacağı kadar kalmadım orada zaten."

"Bakıyorum bu konuda çok dürüstsün, niye o kadar çabuk kaçtın peki?"

"Dedim ya, korkmuştum efendim."

"Vicdanın temiz olsa niye korkasın ki?"

"Demin de dediğim gibi, bir zencinin böyle bir... bir durumda olması iyi değildir."

"Ama bir durumda değilmişsin ya... Bayan Ewell'e direndiğini söyledin ifadende. Sana, senin gibi iriyarı bir adama bir şey yapacağından mı korkup kaçtın?"

"Hayır efendim, yapmadığım bir şeyle suçlanacağımdan korktum."

"Sen bana küstahlık etmeye mi kalkıyorsun evlat?"

"Hayır efendim, öyle bir şey yapmadım."

Bay Gilmer'in çapraz sorgusunun bu kadarını duyabildim çünkü Jem, Dill'i dışarı çıkarmamı istedi. Her nedense Dill ağlamaya başlamıştı ve ağlamasını durduramıyordu; önce sessiz sedasız ağladı ama sonra hıçkırıkları balkondaki birkaç kişi tarafından duyulmaya başladı. Jem, onu dışarı çıkarmazsam beni benzeteceğini söyleyip, Peder Sykes de gitmemin daha iyi olacağını belirtince mecburen çıktım. Dill o gün iyi görünüyordu, bir şeyi yoktu, ama belki de evden kaçış olayını tam anlamıyla atlatamamıştır diye tahmin ettim.

Merdivenlerin dibine vardığımızda, "Kendini iyi hissetmiyor musun?" diye sordum.

Güneydeki basamakları inerken Dill kendini toplamaya çalıştı. Bay Link Deas son basamakta tek başına duruyordu. "Bir şey mi oldu Scout?" diye sordu yanından geçerken. "Hayır efendim," dedim omzumun üstünden. "Dill biraz rahatsızlandı da."

"Gel şu ağaçların altına gidelim," dedim. "Sıcak dokunur şimdi sana." En geniş gövdeli meşe ağacını seçip altına yerleştik.

"Sadece o adama dayanamadım," dedi Dill.

"Kime, Tom'a mı?"

"Şu ihtiyar Bay Gilmer'e, ona öyle davranması, öyle nefretle konuşması..."

"Dill, bu onun işi. Savcılar olmasaydı... şey, avukatlar da olmazdı sanırım."

Dill sabırla iç geçirdi. "Bunların hepsini biliyorum Scout. Ama onun konuşma tarzı beni hasta etti, gerçekten hasta etti."

"Öyle davranması gerekiyordu Dill, çapraz sorgu..."

"Ama ötekilerle konuşurken öyle davranmıyordu..."

"Dill, onlar kendi tanıklarıydı."

"Olsun, Bay Finch çapraz sorgu yaparken ne Mayella'ya ne de o ihtiyar Ewell'e öyle davranmadı ama. Adamın ona sürekli, "Evlat," demesi, hor görmesi, her cevaptan sonra dönüp jüriye bakması..."

"Eh, Dill ne de olsa o bir zenci."

"Ne olduğu umurumda bile değil. Bu yaptığı doğru değil işte, böyle davranması yanlış. Kimseyle böyle konuşulmamalı... midemi bulandırıyor bu benim."

"Bu sadece Bay Gilmer'in tarzı Dill, o da işini böyle yapıyor. Daha bir şey görmüş sayılmazsın. Çünkü... yani, bugün Bay Gilmer pek çabalamıyor gibiydi. Hepsi böyle yapar, çoğu avukat yani."

"Bay Finch yapmıyor ama."

"O örnek sayılmaz Dill, o..." Bu konuda Bayan Maudie Atkinson'un söylediği kesin sözü hatırlamaya çalıştım. "O sokakta nasılsa mahkemede de öyledir."

"Benim demek istediğim o değil," dedi Dill.

"Ben senin ne demek istediğini biliyorum oğlum," dedi arkamızdan bir ses. Önce ağacın gövdesinden geliyor sandık ama ses Bay Dolphus Raymond'a aitti. Ağacın arkasından bize bakıyordu. "Sen vicdanlı bir çocuksun, bu nedenle miden bulanıyor, değil?"

20

"Gel buraya oğlum, mideni yatıştıracak bir şey vereceğim."

Bay Dolphus Raymond kötü bir adam olduğu için davetini gönülsüzce kabul ettim, ama yine de Dill'in peşine takıldım. Nedense, Atticus'un Bay Raymond ile arkadaşlık etmemden hoşlanacağını sanmıyordum, Alexandra Hala'nın hoşlanmayacağından ise emindim.

"İşte," dedi, içinden kamışlar çıkan kesekâğıdını Dill'e uzatarak. "Koca bir yudum alırsan iyi gelir."

Dill kamışları emdi, gülümsedi ve biraz daha emdi.

"Bak bak," dedi Bay Raymond, belli ki bir çocuğa kötülük etmekten zevk alıyordu.

"Dill, kendine dikkat etsen artık," diye uyardım.

Dill kamışları bırakıp sırıttı. "Scout, içindeki Coca-Cola'dan başka bir şey değil ki."

Bay Raymond ağacın gövdesine yaslandı. Çimene oturmuştu. "Siz ufaklıklar beni ele vermezsiniz, değil mi? Yoksa ünümü lekelemiş olursunuz."

"Yani o kâğıttan hep Coca-Cola mı içiyorsunuz? Bildiğimiz Coca-Cola?"

"Evet bayan," diye başını salladı Bay Raymond. Kokusundan hoşlanmıştım: deri, at, pamuk kozası kokuyordu. Hayatımda ilk kez İngiliz tipi binici çizmesi giymiş birini görüyordum. "Bütün içtiğim bu, çoğu zaman."

"O zaman numara mı yapıyorsunuz?... Özür dilerim efendim," kendimi zor tuttum. "Kabalık etmek istememiştim..."

Bay Raymond kıkırdadı, hiç de alınmış gibi görünmüyordu ve ben de ihtiyatlı bir soru sordum. "Niye böyle yapıyorsunuz?"

"Niye... ha, evet, niye numara yaptığımı soruyorsun? Eh, çok basit," dedi. "Bazı kişiler benim yaşam şeklimden hoşlanmıyor. Tabi ki onlara cehenneme kadar yolunuz var diyebilirim, hoşlanmamaları umurumda bile değil. Hoşlanmıyorsanız umurumda değil derim de, bu doğru çünkü... ama cehenneme kadar yolunuz var demem, anladınız mı?"

Dill'le aynı anda, "Hayır efendim," dedik.

"Yani onlara bir sebep vermeye çalışıyorum. Ellerinde bir sebep olunca rahatlıyorlar. Kasabaya indiğim zaman, ki pek inmem, biraz zikzak çizerek yürür ve şu elimdeki torbadan içersem -Dolphus Raymond yine viskisini almış derler- içki yüzünden böyle yaşıyor. Elinde değil, içki yaptırıyor ona bunları."

"Bu dürüst bir şey değil Bay Raymond, kendinizi olduğunuzdan da kötü göstermek..."

"Dürüst değil ama insanların işine geliyor. Aramızda kalsın Bayan Finch, ben pek içmem, ama onlar asla, asla hoşuma gittiği için böyle yaşadığımı anlamazlar, mesele bu."

İçimde, karışık çocukları olan ve bunu kimin bildiğine hiç aldırmayan bu günahkâr adamla konuşmamam gerektiğine dair bir his vardı, ama çok da ilgi çekiciydi. Daha önce kasten kendi hakkında dedikodu yapılmasını sağlayan biriyle hiç karşılaşmamıştım. Ama bu sırrını niye bize açmıştı. Bunu kendisine sordum.

"Çünkü siz çocuksunuz anlayabilirsiniz," dedi. "Ve çünkü şunun sözlerini duydum..."

Başıyla Dill'i gösterdi: "Henüz içgüdülerinin etkisinden kopmamış. Biraz daha büyüsün, ne midesi bulanır, ne de ağlar. Belki, şimdiki kadar olmasa da olaylardan yine etkilenir ama ağlamaz, birkaç yıl daha geçsin hele."

"Ne için ağlamam Bay Raymond?" Dill'in erkekliği kendini göstermeye başlamıştı.

"İnsanların birbirlerine yaşattıkları cehenneme... hem de hiç düşünmeden. Beyazların, bunlar da insan demeden siyahlara yaptıklarına."

"Atticus bir siyahı aldatmanın bir beyazı aldatmaktan on kez daha kötü olduğunu söyler," diye mırıldandım. "Yapabileceğiniz en kötü şeymiş bu."

Bay Raymond, "Bence daha beterleri de var," dedi. "Bayan Jean Louise, babanın sıradan insanlardan olmadığını anlamıyorsun henüz, bunu sindirmen için birkaç yıl daha geçmesi lazım... daha dünyayı görmüş sayılmazsın. Hatta bu kasabayı bile görmüş sayılmazsın, ama artık hepimiz içeri dönsek daha iyi olacak."

Bu sözler bana neredeyse Bay Gilmer'in tüm çapraz sorgusunu kaçırdığımızı hatırlatmıştı. Güneşe baktım, meydanın batısındaki dükkânların üstünden hızla batıyordu. İki ateş arasında kalınca hangi konunun daha çok ilgimi çektiğine karar vermekte zorlanıyordum: Bay Raymond mu, yoksa sürmekte olan mahkeme mi? "Hadi Dill," dedim. "Artık iyisin değil mi?"

"Evet. Tanıştığımıza sevindim Bay Raymond, içecek için de teşekkürler, hakikaten bastırdı midemi."

Koşarak adliye binasına girip iki kat merdiveni tırmandık ve doğruca balkondaki parmaklığın dibine gittik. Peder Sykes yerlerimizi tutmuştu.

Mahkeme salonu sakindi ve bir kez daha bebeklerin nerede olduğunu merak ettim. Yargıç Taylor'un purosu ağzının ortasında kahverengi bir leke halinde kalmıştı; Bay Gilmer masasındaki sarı deftere notlar alıyordu, zabıt kâtibiyle yarışır gibiydi. "Tüh," diye söylendim. "Kaçırmışız."

Atticus jüri konuşmasının ortasına gelmişti. Belli ki, iskemlesine dayalı duran çantasından birtakım kâğıtlar çıkarmıştı, çünkü kâğıtlar masanın üzerindeydi. Tom Robinson onlarla oynayarak dinliyordu.

"...Bu adam hiçbir destekleyici kanıt olmadan ciddi bir suçla itham ediliyor ve hayatı tehlikeye giriyor..."

Jem'i çimdikledim. "Ne kadar oldu başlayalı?"

"Kanıtları değerlendirmeyi yeni bitirdi," diye fısıldadı Jem. "Ve kazanıyoruz Scout. Kazanmamamıza imkân yok. Beş dakikadır filan konuşuyor. Her şeyi son derece net ve açık bir hale getirdi... neyse, sonra anlatırım sana. O zaman anlarsın."

"Peki Bay Gilmer?..."

"Şşşt. Yeni bir şey yok, her zamanki gibiydi. Sus artık."

Yeniden aşağıya baktık. Atticus mektup yazdırırken kullandığı sakin ses tonuyla, rahat bir tavırla konuşuyordu. Jürinin önünde ağır ağır gidip gelmekteydi ve jüri de dikkat kesilmiş gibiydi: başları dik duruyor, takdir edermiş gibi Atticus'un hareketlerini izliyorlardı. Sanırım şamatacı bir avukat olmadığı için ona saygı duyuyorlardı.

Atticus durdu ve normalde hiç yapmadığı bir şey yaptı. Saatini ve zincirini çıkarıp, "Mahkemenin izniyle..." diyerek masanın üstüne bıraktı.

Yargıç Taylor başını salladı ve sonra Atticus daha önce, ne yalnızken ne başkalarının önünde yaptığına hiç tanık olmadığım başka bir şey yaptı: yeleğini açtı, yakasının düğmesini açtı, kravatını gevşetti ve ceketini çıkardı. Yatma zamanı gelip de soyunana kadar üstündekilerin tek bir düğmesini yerinden oynatmazdı ve Jem'le benim için bu onu karşımızda çıplak görmek gibi bir durumdu. Dehşetle birbirimize baktık.

Atticus jüriye dönerken ellerini ceplerine soktu ve altın kravat iğnesiyle kalem uçlarının güneşte parladığını gördüm.

"Beyefendiler," dedi. Jem'le yine bakıştık: sanki Atticus, "Scout," demiş gibiydi. Sesi kuruluğunu, resmiyetini kaybetmişti ve jüri üyeleriyle sanki postanenin köşesindeki ahbaplarıymış gibi konuşuyordu.

"Beyefendiler," diyordu. "Kısa keseceğim, ama kalan zamanımı, sizlere bunun zor bir dava olmadığını hatırlatarak geçirmek istiyorum, ortada karmaşık gerçekler yok, sadece sanığın mantıklı kuşku ötesinde bir durumu olmadığına emin olmanız gerekiyor. Aslında bu vaka mahkemeye kadar asla gelmemeliydi. Bu mesele siyahla beyaz kadar yalın.

"Eyaletin elinde, Tom Robinson'un itham edildiği suçun işlendiğini gösteren tek bir kanıt bile bulunmuyor. Kanıtlar yerine, hem çapraz sorgu sırasında akıllarda ciddi soru işaretleri uyandırmış olan, hem de ifadeleri sanık tarafından tümüyle yalanlanan iki tanığın ifadeleri var. Sanık suçlu değil, ama bu mahkeme salonunda bulunan birileri suçlu.

"Eyaletin baş tanığı için kalbimde acıma duygusundan başka bir şey yok, ama onun bir insanın hayatını tehlikeye atmasına kadar uzanmıyor bu acıma duygum, tanık kendi suçluluk duygusunu örtbas etmek için bu adamın yaşamını tehlikeye atıyor.

"Evet suçluluk dedim beyler, çünkü bu kızı böyle davranmaya iten şey suçluluk duygusu. Kendisi bir suç işlemiş değil, sadece toplumumuzun katı ve zamanla değer kazanmış bir kuralını yıkmış durumda ve bu kural o kadar katı bir kural ki, onu yıkanın aramızda yaşamasına bile izin yok. Bu kız aşırı yoksulluk ve cahillik kurbanı, ama ona acıyamam: çünkü o beyaz. Yaptığı suçlamanın ne kadar feci sonuçlar doğuracağını gayet iyi biliyor, ama arzuları yıkmış olduğu o kuraldan ağır bastığı için, suçlamasında ısrar ediyor. Israr ediyor ve aslında yaptığı şey de hepimizin orada burada tanık olduğu bir şey. Bütün çocukların yaptığı bir şey yapıyor -suçu başkasına atmaya çalışıyor. Ama bu vakada o bulduğu bir eşyayı gizle-

meye çalışan bir çocuk değil, seçtiği kurbanın canını yakıyor, onu kendi varlığından, bu dünyadan silip atmaya çalışıyor. Kendi cürümünün kanıtını yok etmek için uğraşıyor.

"Peki bu kızın işlediği cürümün kanıtı ne? Tom Robinson, yani bir insan. Mayella'nın Tom Robinson'u kendisinden uzaklaştırması gerekiyor. Tom Robinson yaptığı şeyi ona her gün hatırlatan bir varlık çünkü. Ne yapmış peki Mayella? Bir zenciyi arzulamış.

"Kendisi beyaz olduğu halde bir zenciyi arzu etmiş. Toplumumuzda konuşulması dahi mümkün olmayan bir şey yapmış: siyah bir erkeği öpmüş. Yaşlı bir amcayı değil, genç, güçlü bir erkeği. Kuralı yıkarken ona hiç aldırmamış ama sonra aklı başına gelmiş.

"Çünkü babası onu görmüş, bunu sanık da doğruluyor. Peki babası ne yapmış? Bilmiyoruz, ama Mayella'nın biri tarafından feci şekilde dövüldüğüne dair ikinci dereceden bir kanıt var elimizde ve o kişinin bu işi yaparken sol elini kullandığını da hemen hemen kesin olarak biliyoruz. Bay Ewell'in yaptığı şeyi kısmen anlıyoruz: Tanrı korkusu olan, koruyan, sorumlu bir beyazın bu koşullar altında yapacağı şeyi yapmış... kendisi burada bir yemin etti ve altına hiç kuşkusuz sol eliyle imzasını attı ve şu anda karşınızda oturan Tom Robinson ise, yeminini ederken sahip olduğu tek sağlam elini, yani sağ elini kullandı.

"Ve böylece, affedilemez bir cüretle beyaz bir kadına acıyan, sessiz sedasız, dürüst, alçakgönüllü bir zenci, iki beyaza karşı kendi ifadesini ortaya koymak zorunda kaldı. Onların tanık kürsüsündeki görünümlerini ve davranışlarını size hatırlatmama gerek yok, kendi gözlerinizle gördünüz. Eyaletin tanıkları, Maycomb İlçe Şerifi dışındakiler, kendilerini, sizlere ve bu mahkemeye, ifadelerinden kuşku duyulmayacağına dair şımarıkça bir özgüvenle sundular, siz beylerin de onlar gibi bütün zencilerin yalancı, bütün zencilerin temel ahlak ilkelerinden yoksun kişiler olduğunu, bütün zenci erkeklerin beyaz kadınlarda gözü olduğunu varsayacağı-

nızı düşünmenin güvenine sahiptiler, onların çapındaki insanların zihinlerinde bu kötü varsayım var çünkü.

"Beyefendiler, bizler, bunun aslında Tom Robinson'un derisi kadar kara bir yalan olduğunu biliyoruz, bu yalanı size göstermeme bile gerek yok. Sizler gerçeği biliyorsunuz ve gerçek de şu: bazı zenciler yalancıdır, bazı zenciler ahlaksızdır, bazı zenci erkekler etraflarındaki kadınlara kötü gözle bakar... ister siyah olsun, ister beyaz. Ama bu sadece belli bir ırktan olanlar için değil, tüm insanlık için geçerli olan bir gerçek. Bu mahkeme salonunda hayatında hiç yalan söylememiş bir insan yok, hiç ahlak dışı bir şey yapmamış biri yok, bir kadına arzu duymadan bakmış hiç erkek yok."

Atticus durup mendilini çıkardı. Sonra gözlüğünü çıkarıp camlarını sildi ve başka bir "İlke" daha tanık olduk: onun terlediğini de hiç görmemiştik... yüzünde asla ter görülmeyen erkeklerdendi, ama şimdi terden parlıyordu.

"Bitirmeden önce son bir şey daha beyler. Thomas Jefferson bütün insanların eşit yaratıldıklarını söylemişti, Yankiler ve Washington'daki hanım memurlar bu gerçeği yüzümüze vurup duruyorlar. İçinde bulunduğumuz 1935 yılında, bu cümleyi belli kişiler her durumda, gerekli gereksiz kullanma eğiliminde. Bunun aklıma gelen en gülünç örneği, eğitimcilerin tembel ve yetersiz çocuklara da zorla sınıf geçirtmesi - gerekçe olarak da herkesin eşit yaratıldığını söylüyorlar, sınıfta bırakılırlarsa bu çocuklar çok kötü aşağılık duygusuna kapılıyormuş. Aslında insanların eşit yaratılmadıklarını biliyoruz, kimileri ötekilerden daha zeki, kimilerinin hayata başlarken daha fazla olanağı var, bazı erkekler diğerlerinden daha fazla para kazanıyor, bazı hanımlar başka hanımlardan daha güzel kek pişiriyor... bazılarına doğarken kimsede olmayan yetenekler verilmiş oluyor.

"Ama bu ülkede, bütün insanların eşitlendiği bir yer var; en fakiri Rockefeller ile, en aptalı Einstein ile, en cahili bir üniversite rektörüyle eşitleyen bir yer, bir kurum var. Bu kurum da beyler, mahkeme. İster Birleşik Devletler Anayasa Mahkemesi olsun, ister kırsal kesimde mütevazı bir ilçe mahkemesi, ister sizlerin hizmet verdiğiniz bu yüce mahkeme. İnsan eliyle kurulmuş her kurum gibi, mahkemelerimizin de kusurları var, ama bu ülkede bizim mahkemelerimiz en büyük eşitlik makamlarıdır ve bütün insanları eşit kılarlar.

"Mahkemelerimizin adaletine bütün kalbimle inanacak kadar idealist bir insan değilim ve bu jüri sistemi de ideal bir sistem değil bana göre, ama yine de yaşayan ve çalışan bir gerçek. Beyler, bir mahkeme, jüri sıralarında oturan her bir jüri üyesinden daha iyi değildir. Bir mahkeme ancak jürisi kadar iyidir ve bir jüri de ancak tek tek o jüriyi oluşturan insanlar kadar iyi olabilir. Sizin, duymuş olduğunuz kanıtları soğukkanlı ve tarafsız bir biçimde değerlendireceğinize ve bu sanığı ailesine iade edeceğinize inanıyorum. Tanrı aşkına görevinizi yapın."

Atticus'un sesi azaldı ve dönüp jüriden uzaklaşırken duyamadığım son bir şey söyledi. Mahkemeden çok kendi kendine söyler gibiydi. Jem'i dürttüm. "Ne dedi?"

"'Tanrı aşkına ona inanın,' dedi galiba."

Dill birden üzerimden uzanıp Jem'i çekiştirdi. "Şuraya bak!"

Kalbimiz çarparak parmağını takip ettik. Aşağıda, Calpurnia sıraların ortasındaki boşluktan doğruca Atticus'a gidiyordu.

21

Calpurnia parmaklıklara kadar gelip, çekingen bir şekilde Yargıç Taylor'un dikkatini çekmeyi bekledi. Temiz bir önlük giymişti ve elinde de bir zarf vardı.

Yargıç Taylor onu gördü ve, "Bu Calpurnia değil mi?" diye sordu.

"Evet efendim," dedi Calpurnia. "Acaba bu notu Bay Finch'e iletebilir miyim efendim? Şeyle... davayla bir ilgisi yok."

Yargıç Taylor başıyla onay verince Atticus zarfı Calpurnia'dan aldı. Açıp içindeki notu okudu ve, "Sayın Yargıç," dedi. "Ben... not kız kardeşimden. Çocuklarım öğle saatlerinden beri ortadan kayıpmış... ben... acaba siz..."

"Nerede olduklarını ben biliyorum Atticus." Konuşan Bay Underwood'du. "Orada... siyahların balkonundalar... saat tam on üç on sekizden beri de oradaydılar."

Babamız dönüp yukarı baktı. "Jem buraya gelin," dedi. Sonra yargıca bizim duyamadığımız bir şeyler söyledi. Peder Sykes'in önünden geçip merdivene yollandık.

Atticus ile Calpurnia aşağıda karşıladılar bizi. Calpurnia sinirli görünüyordu ama Atticus sadece yorgundu.

Jem heyecanla atıldı. "Kazandık değil mi?"

"Hiçbir fikrim yok," dedi Atticus kısaca. "Bütün öğleden sonra burada mıydınız? Şimdi Calpurnia ile eve gidin ve akşam yemeğinizi yiyin... ve evde kalın."

"Ah, Atticus, ne olur izin verin geri gelelim," diye yalvardı Jem. "Lütfen kararı duymamıza izin verin, lütfen efendim."

"Jüri çıkıp bir dakikada dönebilir, bilmiyoruz ki..." Ama biz Atticus'un yumuşamaya başladığını biliyorduk. "Pekâlâ, madem ki her şeyi duydunuz, geri kalanını da duymanızda sakınca yok. Tamam, yemekten sonra dönebilirsiniz -ama doğru dürüst yiyin yemeğinizi, önemli bir şey kaçıracak değilsiniz- ve jüri geldiğinizde daha çıkmamışsa, bizimle birlikte bekleyebilirsiniz. Ama siz dönmeden bitmiş olacak sanırım."

"Sizce onu çabucak suçsuz mu bulacaklar?" diye sordu Jem.

Atticus cevap vermek üzere ağzını açtı, ama tekrar kapadı ve yanımızdan ayrıldı.

Tam, inşallah Peder Sykes yerlerimizi tutar diye dua etmeye başlamıştım ki, jüri çıkınca salondakilerin de çıkacağını hatırlayıp duayı kestim... bu gece, eğer yemeklerini yanlarında getirmemişlerse, markete, O.K. Kafe'ye ve otele koşacaklardı.

Calpurnia bizi önüne katıp doğruca eve götürdü: "...canlı canlı derinizi yüzeceğim hepinizin, yaşınıza başınıza bakmadan bütün bunları dinlediniz demek! Bay Jem, kardeşinizi böyle bir davaya götürmemenin daha iyi olacağını bilmeniz gerekmez miydi? Bayan Alexandra'nın bir yerine inme inecek duyunca! Bu çocukların dinleyeceği bir şey değil..."

Sokak lambaları yanmıştı ve altlarından geçerken Calpurnia'nın öfkeli yüzünü aydınlatıyorlardı. "Bay Jem, ben de sizi aklı başında sanırdım... kardeşiniz daha küçücük! Yaptığınızı beğeniyor musunuz bayım? Kendinizden utanmalısınız... sizde hiç akıl yok mu?"

Çok keyiflenmiştim. Kısacık bir sürede bir sürü şey olmuş, yıllarca düşünecek malzeme çıkmıştı, üstelik Calpurnia da kıymetli Jem'ini soka-

ğın ortasında haşlıyordu... kim bilir bu gece daha ne gibi şahane şeyler çıkaracaktı karşıma?

Jem kıkır kıkır gülüyordu. "Sana da anlatmamı ister misin Cal?"

"Çenenizi kapatın bayım! Utanıp başınızı önünüze eğeceğinize bir de gülüyorsunuz..." Calpurnia, Jem'i pek de etkilemeyen çeşitli tehditler savurmaya devam etti ve her zamanki, "Eğer hakkınızdan Bay Finch gelmezse, ben kendim geleceğim..." cümlesiyle bizi eve soktu. "Girin içeri bayım!"

Jem sırıtarak içeri girdi ve Calpurnia, konuşmadan başını sallayarak Dill'in de bizde yiyebileceğini belirtti. "Derhal Bayan Rachel'i arayıp, nerede olduğunu söyle," dedi Dill'e de. "Seni aramaktan helak oldu... dua et de sabah ilk iş seni Meridian'a geri postalamasın."

Alexandra Hala bizi karşıladı ve Calpurnia nerede olduğumuzu söyleyince bayılacak hale geldi. Sanırım Atticus'un geri dönmemize izin vermesine gücenmişti, çünkü yemek boyunca ağzını açıp tek kelime etmedi. Calpurnia hınçla Jem, Dill ve bana servis yaparken, sadece üzgün bir tavırla tabağındakilerle oynamakla yetindi. Calpurnia, "Kendinizden utanın," diye çeşitli şiddetlerde mırıldanarak bardaklarımıza süt koymuş, patates salatası ve jambon vermişti. Son talimatı, "Şimdi yavaş yavaş yiyin," oldu.

Peder Sykes yerlerimizi yine tutmuştu. Gideli neredeyse bir saat olduğunu anlayınca ve mahkeme salonunu küçük değişiklikler dışında bıraktığımız gibi bulunca şaşırıp kalmıştık: jüri bölmesi boştu, sanık gitmişti; Yargıç Taylor da yoktu, ama biz yerlerimize otururken o da ortaya çıktı.

"Yerinden kıpırdayan olmamış pek," dedi Jem.

"Jüri çıkınca bazıları biraz dolaşıp geldi," dedi Peder Sykes. "Erkekler kadınlara yiyecek bir şeyler getirdi ve kadınlar da bebeklerini besledi-ler."

"Jüri çıkalı ne kadar oldu?" diye sordu Jem.

"Yaklaşık otuz dakika kadar. Bay Finch ve Bay Gilmer birer konuşma daha yaptılar ve Yargıç Taylor jüriye görevini bildirdi."

"O nasıldı?" diye sordu Jem.

"Nasıl desem? İyiydi sanırım. Şikâyet edecek bir şeyim yok, oldukça adil davrandı. Şuna inanırsanız şu kararı alın, yok buna inanırsanız öbür kararı alın gibi şeyler dedi. Galiba azıcık bizden yanaydı..." Peder Sykes kafasını kaşıdı.

Jem gülümsedi. "Taraf tutmasına bile gerek yoktu peder, merak etmeyin biz kazanacağız," dedi bilmiş bir tavırla. "Duyduklarımızdan sonra hangi jüri başka türlü karar verebilir ki?"

"O kadar emin olmayın Bay Jem, ben herhangi bir jürinin beyazlar aleyhine siyahlardan yana karar verdiğini hiç görmedim şimdiye kadar..." Ama Jem Peder Sykes'e bunun bir istisna olacağını belirtti ve Jem'in tecavüzle ilgili görüşleri ile eldeki kanıtları bir de Jem'in ağzından dinlemek zorunda kaldık: eğer kadın izin verirse buna tecavüz denmezdi, ama -en azından Alabama'da- kadının on sekiz yaşını geçmiş olması gerekirdi ve Mayella da on dokuz yaşındaydı. Kadının rızası olmadığını göstermek için tekme atması, bağırmış olması, erkeğin de bütün gücüyle baskı uygulaması ve tercihen yumruk atmış olması lazımdı. Tabi kadın on sekizin altındaysa bütün bunlar değişirdi.

"Bay Jem," diye itiraz etti Peder Sykes. "Bunlar hanımların önünde konuşulacak şeyler değil... "

"Aman, o anlamıyor ki daha bunları," dedi Jem. "Scout, anlamıyorsun değil mi?"

"Hiç de bile, söylediğin her kelimeyi anlıyorum." Belki de fazla ikna edici konuşmuştum, çünkü Jem sustu ve konuyu bir daha asla açmadı.

"Saat kaç peder?" diye sordu.

"Sekize geliyor."

Aşağı baktım ve Atticus'un elleri ceplerinde turlamakta olduğunu gördüm: pencerelere kadar gidiyor, sonra jüri bölmesinin önünden geçerek, tahtına kurulmuş olan Yargıç Taylor'a bakıyor, tekrar başladığı yere dönüyordu. Göz göze geldik ve el salladım. Selamımı başıyla aldı ve turlamaya devam etti.

Bay Gilmer camın önünde durmuş Bay Underwood'la konuşmaktaydı. Zabıt kâtibi Bert zincirleme sigara içiyordu: arkasına yaslanmış, ayaklarını da masanın üstüne koymuştu.

Fakat, salonda bulunanlar arasında, mahkeme görevlileri, yani Atticus, Bay Gilmer, uyurmuş gibi görünen Yargıç Taylor ile Bert dışında normal davranan kimse yoktu. Böyle tıklım tıklım dolu ve hareketsiz bir salon hiç görmemiştim. Arada bir bebek öfkeyle haykırıyor ya da bir çocuk dışarı kaçıyordu ama yetişkinler, sanki kilisedeymiş gibi oturuyorlardı. Balkonda da zenciler oturarak ya da ayakta durarak sonsuz bir sabırla beklemekteydiler.

Adliye binasının eski saati inleyerek gerildi ve kemiklerimizi sarsan dong sesleriyle ortalığı sekiz kere inletti.

Saat on bir kez vurduğunda artık kendimden geçmek üzereydim: uyanık kalacağım diye çabalamaktan yorgun düşmüştüm, kendime Peder Sykes'in rahat omzunda biraz kestirme izni verdim. Sıçrayarak uyandım ve tekrar dalmamak için hatırı sayılır bir gayret gösterdim. Aşağı bakıp kafaları incelemeye başladım: on tane kel kafa vardı, on dört erkek kızıl saçlı sayılabilirdi, kırk kafada saçlar kahverengi ile siyah arasıydı -birden aklıma bir şey geldi, Jem bir zamanlar bana bir fiziksel araştırma anlatmıştı, söylediğine göre yeterince insan bir araya gelip- belki bir stadyum dolusu insan... düşüncelerini belli bir konuya, örneğin bir ağacı tutuşturmaya odaklarsa, ağaç kendi kendine alev alabiliyordu. Bir süre, aşağıdaki herkesten Tom Robinson'un serbest kalmasını düşünmelerini isteme fik-

riyle oyalandım, ama onlar da benim kadar yorgunsa işe yaramaz diye düşünüp vazgeçtim.

Dill de uyuklar gibiydi, başını Jem'in omzuna dayamıştı, Jem'in ise sesi soluğu çıkmıyordu.

"Çok uzun zaman olmadı mı?" diye sordum.

"Kesinlikle öyle," dedi büyük bir mutluluk içinde.

"Sana kalsa beş dakikada bitiyordu."

Jem kaşlarını kaldırdı. "Senin anlamadığın şeyler var," dedi. Onunla tartışamayacak kadar yorgundum.

Ama oldukça uyanıktım herhalde, yoksa o esnada beni sarmakta olan garip duyguyu hissedemezdim. Kışın hissettiğim o garip duyguya benziyordu ve gece sıcak olduğu halde ürpermiştim. Mahkeme salonundaki atmosfer, o şubat sabahı bülbüllerin sustuğu, Bayan Maudie'nin evindeki marangozların işi bıraktığı ve sokaktaki tüm evlerin kapılarını Radleylerinki gibi sıkıca kapattığı anları hatırlatıyordu. Orada ıssız, bekleyen, bomboş bir sokak vardı, burada ise mahkeme salonu ağzına kadar insan doluydu. Bu sıcak gecenin, bir kış sabahından hiç farkı yoktu. Salona giren ve Atticus'la konuşmakta olan Bay Heck Tate, pekâlâ da yüksek konçlu çizmelerini ve hantal ceketini giymiş olabilirdi. Atticus turlamayı bırakmış, ayağını bir iskemlenin altındaki çıtaya dayamış olarak Bay Tate'nin söylediklerini dinlerken, bir yandan da ağır hareketlerle bacağını ovuyordu. Bay Tate'nin bir dakika içinde, "Onu götürebilirsiniz Bay Finch..." diyeceğini umuyordum.

Ama Bay Tate otoriter bir sesle, "Mahkeme başlıyor," dedi ve aşağıdaki başlar aynı anda doğruldu. Bay Tate dışarı çıkıp Tom Robinson'la geri döndü. Tom'u Atticus'un yanındaki yerine yerleştirdi ve kendisi de yanında durdu. Yargıç Taylor da oturduğu yerde doğrulmuş, jürinin geleceği yöne bakıyordu.

Sonra olup bitenler bir rüyada yaşanırmış gibiydi: rüyada jürinin döndüğünü gördüm, sanki su altında yüzer gibi gelmişlerdi ve Yargıç

Taylor'un sesi derinlerden gelen zayıf bir ses gibiydi. Ancak bir avukat çocuğunun görmeyi bekleyebileceği, izlemeyi umacağı şeyler gördüm, tıpkı Atticus'un sokakta yürüyüp tüfeği omzuna kaldırışı ve tetiği çekişi gibiydi, ama bu kez, daha izlerken tüfeğin boş olduğunu biliyordum.

Bir jüri suçlu bulduğu sanığa asla bakmazdı ve bu jüri de içeri girerken Tom Robinson'a bakmıyordu. Jüri başkanı Bay Tate'ye bir kâğıt verdi, o da kâğıdı yargıca iletecek olan görevliye teslim etti...

Gözlerimi yumdum. Yargıç Taylor jüriden oyları aldı: "Suçlu... suçlu... suçlu... suçlu... suçlu..." Jem'e baktım, parmaklığı sıkmaktan elleri bembeyaz olmuş ve sanki her "Suçlu" kelimesi sırtına saplanan bir bıçakmış gibi omuzları çökmüştü.

Yargıç Taylor bir şeyler söylüyordu. Çekici elindeydi ama kullanmıyordu. Hayal meyal Atticus'un masadaki kâğıtları çantasına koyduğunu gördüm. Çantayı kapatıp zabıt kâtibinin yanına giderek bir şeyler söyledi, Bay Gilmer'e başını salladı ve Tom Robinson'a yaklaşıp kulağına bir şeyler fısıldadı. Fısıldarken kolunu da Tom'un omzuna koymuştu. Sonra ceketini iskemlesinin arkasından alıp sırtına geçirdi. Ve salondan çıktı, ama her zamanki kapısını kullanmamıştı. Kestirmeden bir an önce eve gitmek istiyordu herhalde, çünkü hızlı adımlarla sıraların arasındaki boşluktan geçerek güney kapısına yönelmişti. Kapıdan çıkana kadar başını takip ettim. Yukarı bakmadı.

Birisi beni dürtüyordu ama gözümü aşağıdaki insanlardan ve tek başına ortada yürüyen Atticus'un görüntüsünden ayırmakta gönülsüzdüm.

"Bayan Jean Louise?"

Etrafıma bakındım. Herkes ayağa kalkmıştı. Balkonda, duvar diplerinde duran bütün zenciler ayaktaydı. Peder Sykes'in sesi de Yargıç Taylor'unki kadar uzaktan geliyor gibiydi.

"Bayan Jean Louise, ayağa kalkın. Babanız geçiyor."

22

Ağlama sırası Jem'deydi. Neşeli kalabalığın arasından geçerken, Jem'in yüzü öfke yaşlarıyla çarpılmıştı. Meydanda, Atticus'u bizi beklerken bulduğumuz köşeye gelene kadar da, "Bu doğru değil," diye söylendi. Atticus sokak lambasının altında hiçbir şey olmamış gibi duruyordu: yeleği iliklenmiş, yakası ve kravatı yine düzgün hale sokulmuştu, saat zinciri parlıyordu, tekrar o kayıtsız haline dönmüştü.

"Bu doğru değil Atticus," dedi Jem.

"Hayır oğlum, değil."

Eve yürüdük.

Alexandra Hala da bekliyordu. Sabahlığını giymişti ama korsesinin de içinde olduğuna yemin edebilirdim. "Üzüldüm kardeşim," diye mırıldandı. Daha önce onun Atticus'a, "Kardeşim," diye hitap ettiğini hiç duymamış olduğum için, hemen Jem'e bir göz attım, ama o dinlemiyordu. Başını kaldırıp Atticus'a bakıyor, sonra yeniden önüne eğiyordu ve acaba Tom Robinson'un suçlu bulunmasından bir şekilde Atticus'u mu sorumlu tutuyor diye merak ettim.

"O iyi mi?" Alexandra Hala Jem'i göstererek sormuştu bunu.

"Yakında düzelir," dedi Atticus. "Biraz fazla sert geldi." Babamız içini çekti. "Ben yatıyorum," dedi. "Sabah kalkmamışsam uyandırmayın beni."

"Bence onların bunu yapmasına izin..."

"Burası onların yurdu kardeşim," dedi Atticus. "Ve bu yurdu biz bu hale soktuk, onlar da bununla başa çıkmayı öğrenecekler."

"Ama gidip de mahkemeyi dinlemeleri de şart değildi..."

"Mahkeme de misyoner çayları kadar temsil ediyor Maycomb'u."

"Atticus..." Alexandra Hala'nın bakışları öfkeliydi. "Böyle acı konuşmalar yapacak son insansın sen."

"Acı konuşmuyorum, sadece yorgunum. Yatıyorum."

"Atticus..." dedi Jem sıkıntılı bir tavırla.

Babam koridorda döndü. "Efendim oğlum?"

"Nasıl yapabildiler bunu, nasıl?"

"Bilmiyorum ama yaptılar işte. Daha önce de yapmışlardı, bugün de yaptılar, gelecekte de yapacaklar ve onlar bunu yaptığında... galiba sadece çocuklar ağlıyor. İyi geceler."

Ama her zaman sabah olunca her şey daha iyi olurdu. Biz içeri daldığımızda, Atticus yine erkenden kalkıp oturma odasında *The Mobile Register*'inin arkasına yerleşmişti bile. Jem'in sabah suratında, uykulu dudaklarının sormak için kıvrandığı bir soru okunuyordu.

"Henüz endişelenme zamanı değil," diye rahatlattı onu Atticus, yemek salonuna geçerken. "Daha işimiz bitmedi. Temyize gitme hakkımız olacaktır. Aman Tanrı'm, Cal nedir bütün bunlar?" Kahvaltı tabağına bakıyordu.

Calpurnia, "Tom Robinson'un babası size bu piliçleri yollamış bu sabah. Ben de pişirdim," dedi.

"Kendisine onur duyduğumu söyle... bence Beyaz Saray'da bile kahvaltıda tavuk yemiyorlardır. Bunlar ne peki?"

"Börek," dedi Calpurnia. "Onları da otelde çalışan Estelle göndermiş."

Atticus, Calpurnia'ya baktı, şaşırmıştı. Bunun üzerine Calpurnia, "En iyisi gelip mutfağa bakın Bay Finch," dedi.

Biz de peşinden gittik. Mutfak masası bir aileye ölene kadar yetecek miktarda yiyecek doluydu: tuzlanmış domuz eti parçaları, domates, fasulye, hatta yeşil misket üzümleri vardı. Bir kavanoz domuz paçası ayağı turşusu bulunca Atticus sırıttı. "Acaba halanız bunu yemek salonunda yememe izin verir mi?"

Calpurnia, "Geldiğimde bunların hepsi arka taraftaki basamaklara yığılmıştı," dedi. "Onlar... onlar yaptıklarınıza minnettar Bay Finch. Umarım... umarım hadlerini aştıklarını düşünmezsiniz?"

Atticus'un gözleri doldu. Bir süre konuşmadı. "Onlara çok teşekkür ettiğimi söyle," dedi. "Onlara de ki... de ki bir daha asla böyle bir şey yapmasınlar. Geçim çok zor bugünlerde... "

Mutfaktan çıkıp oturma odasına gitti ve Alexandra Hala'dan özür dileyip şapkasını başına geçirerek kasabaya indi.

Koridorda Dill'in ayak seslerini duyduk, Calpurnia da babamın ellemediği tabağı kaldırmadı. Dill, elindeki ekmeği dişlerken, bir yandan da Bayan Rachel'in geceki tepkilerini anlatıyordu: eğer Atticus Finch başını taş duvarlara vurmak istiyorsa, bu kendi bileceği bir şeydi.

"Ona da her şeyi anlatacaktım," dedi bir tavuk budunu kemirirken. "Ama bu sabah pek konuşulacak havada değil gibiydi. Bütün gece benim nerede olduğumu merak etmiş, beni aramak üzere şerifi yollayacakmış ama o da duruşmadaymış."

"Dill, ona söylemeden çıkmaya bir son vermen lazım," dedi Jem. "Kızdırıyorsun onu."

Dill sabırla içini çekti. "Suratım morarana kadar anlattım nereye gideceğimi -bu aralar dolapta fazla yılan görüyor. Sanırım o kadın her sabah kahvaltıda yarım litre içiyor- iki bardak dolusu içtiğini ben biliyorum sadece. Gördüm."

"Böyle konuşma Dill," dedi Alexandra Hala. "Çocuklara yakışmaz böyle konuşmak. Çok... terbiyesizce."

"Ben terbiyesiz değilim Bayan Alexandra. Doğruyu söylemek terbiyesizlik değildir ki, öyle değil mi?"

"Söyleyiş şeklin öyle ama."

Jem'in halama bakan gözlerinde bir şimşek çaktı ama sadece Dill'e dönüp, "Hadi gidelim," dedi. "Kalanları yanına alabilirsin."

Ön verandaya çıktığımızda Bayan Stephanie Crawford'un olanları Bayan Maudie Atkinson ile Bay Avery'ye anlatmakla meşgul olduğunu gördük. Bize şöyle bir bakıp konuşmalarına devam ettiler. Jem'in gırtlağından yabani bir ses çıktı. Ben de elimde bir silahım olmasını diledim.

"Büyüklerin bana bakmasından nefret ediyorum," dedi Dill. "Sanki kötü bir şey yapmış gibi hissediyor insan kendini."

Bayan Maudie seslenip Jem Finch'in oraya gitmesini istedi.

Jem inleyerek salıncaklı koltuktan kalktı. "Biz de gelelim seninle," dedi Dill.

Bayan Stephanie'nin burnu merakla titriyordu. Mahkemeye gitmemize kimin izin verdiğini bilmek istiyordu... kendisi bizi orada görmemişti ama bu sabah bütün kasaba siyahların balkonunda oturduğumuzu konuşmaktaydı. Acaba bizi oraya Atticus mu oturmuştu, yani şey olsun diye?... Orada onlara öyle yakın oturmamız doğru muydu?... Scout bütün o konuşulanları anlamış mıydı?... Babamızın yenilgisini görmek bizi delirtmiş miydi?

"Sus Stephanie." Bayan Maudie'nin sesi ürkütücüydü. "Bütün sabahı bu verandada geçirecek değilim... Jem Finch, acaba sen ve dostların biraz kek yer miydiniz, onun için çağırdım. O keki pişirmek için sabahın beşinde kalktım, o yüzden evet deseniz iyi olur. Kusura bakma Stephanie, iyi günler Bay Avery."

Bayan Maudie'nin mutfak masasında bir büyük, iki de küçük kek duruyordu. Bayan Maudie, Dill'i unutacak insan değildi ve bunun bir nedeni olmalıydı. Büyük kekten bir dilim kesip de Jem'e verince sebebi anlamış olduk.

Keklerimizi yerken, bunun, Bayan Maudie'nin hiçbir şeyin değişmediğini göstermesinin bir yolu olduğunu anlamıştık. O da oturmuş, sessizce bizi izliyordu.

Birden söze başladı. "Üzülme Jem. Hiçbir şey göründüğü kadar kötü değildir aslında."

İçerideyken, Bayan Maudie uzun uzun bir şeyler anlatacağı zaman, parmaklarını dizlerine koyar ve diş köprüsünü iyice yerine yerleştirirdi. Şimdi de öyle yaptığı için, konuşsun diye bekledik.

"Sadece şunu söylemek istiyorum, bu dünyada bizim hoşlanmadığımız işleri yapmak üzere doğmuş insanlar vardır. Babanız da onlardan biridir."

"Ah," dedi Jem. "Güzel."

"Bana güzel deyip durma bayım," diye cevap verdi Bayan Maudie, Jem'in kaderci tavrını bilirdi. "Daha söylediklerimi tam olarak değerlendirecek yaşta değilsin."

Jem gözlerini yarısı yenmiş kekine dikmişti. "Kozanın içinde tırtıl olmak gibi," dedi. "Sanki sıcacık bir yerde sarıp sarmalanmış uyuyordum. Maycomb'dakilerin dünyanın en iyi insanları olduklarını düşünürdüm hep, en azından öyle görünüyorlardı."

"Dünyanın en rahat yaşayan insanlarıyız," dedi Bayan Maudie. "Hıristiyan iyiliğini hatırlamamız da pek gerekmez, ama gerekirse o zaman da Atticus gibi birini bulur, işi ona yükleriz."

Jem keyiflenir gibi oldu. "Keşke kasabadaki herkes öyle düşünse."

"Böyle düşünenlerin ne kadar çok olduğunu bilsen şaşardın."

"Kim peki?" Jem'in sesi yükselmişti. "Bu kasabada Tom Robinson'a yardım etmek için kim bir şey yaptı?"

"Siyah dostları ve bizim gibi insanlar. Mesela Yargıç Taylor. Mesela Bay Heck Tate. Yemeyi bırak da düşünmeye başla Jem. Sen, Yargıç Taylor'un bu davayı babana tesadüfen mi verdiğini sanıyorsun? Onun adını söylerken aklında başka şeyler yok muydu sence?"

Bu da bir fikirdi. Aslında, mahkemenin avukat atadığı durumlarda, baroya yeni kaydolan ve deneyim kazanması gereken Maxwell Gren görevlendirilirdi. Tom Robinson'un davasını da Maxwell Green'in almış olması gerekirdi.

"Bunu bir düşün," diyordu Bayan Maudie. "Tesadüf değildi. Dün gece verandada oturup bekledim. Sizin mahkemeden dönüşünüzü bekliyordum ve beklerken de Atticus Finch kazanmayacak diyordum kendi kendime, kazanamaz, ama jürinin böyle bir davada bu kadar uzun süre toplantı yapmasını da ancak o sağlayabilirdi. Ve dedim ki, tamam, bir adım daha attık... bir bebek adımı belki, ama yine de bir adım."

"Böyle konuşmak iyi de... hiçbir Hıristiyan yargıç ya da avukat, dinsiz jürilerin hakkından gelemez," diye mırıldandı Jem. "Ben büyüyünce..."

"O zaman babanın görevini devralacaksın," dedi Bayan Maudie.

Bayan Maudie'nin serin yeni merdiveninden güneşe çıktık ve Bayan Stephanie ile Bay Avery'yi bıraktığımız yerde bulduk. Sadece kaldırıma inmişlerdi ve Bayan Stephanie'nin evinin önünde duruyorlardı. Bayan Rachel de onlara doğru gelmekteydi.

"Sanırım ben büyüyünce palyaço olacağım," dedi Dill.

Jem'le olduğumuz yerde durduk.

"Evet efendim, palyaço," dedi. "Bu dünyada insanlara gülmekten başka bir şey yapamam, o yüzden de bir sirke katılacağım ve gülmekten öleceğim."

"Tam tersi olur Dill," dedi Jem. "Palyaçolar üzgündür, onlara bakıp gülen diğerleridir."

"Tamam, ben yeni bir tür palyaço olacağım. Pistin ortasına dikilip millete güleceğim. Şuraya bakın mesela," dedi. "Hepsinin uçmak için birer süpürge sopasına ihtiyacı var. Rachel Teyze de dahil."

Bayan Stephanie ile Bayan Rachel, Dill'in gözlemini haklı çıkaracak şekilde çılgınca el sallıyorlardı bize.

"Of," diye soludu Jem. "Görmezden gelmek ayıp olacak sanırım."

Bir şeyler vardı. Yakalandığı aksırık krizi yüzünden Bay Avery'nin suratı kıpkırmızı olmuştu ve yanlarına yaklaşırken neredeyse aksırıklarıyla bizi kaldırımdan uçuracaktı. Bayan Stephanie heyecanla titrerken, Bayan Rachel Dill'i omzundan yakalayıp, "Arka bahçeye git ve oradan ayrılma," dedi. "Tehlike çanları çalıyor."

"Ne oluyor?" diye sordum.

"Daha duymadınız mı? Bütün kasaba..."

Tam o anda Alexandra Hala kapıya çıkıp bize seslendi, ama çok geç kalmıştı. Bayan Stephanie olayı bize de yetiştirme zevkinden mahrum kalmadı: bu sabah Bay Ewell Atticus'u postanenin köşesinde durdurup yüzüne tükürmüş ve hayatı boyunca sürse de peşini bırakmayıp, onu mahvedeceğini söylemişti.

23

Atticus'un bu konuda söylediği, "Keşke Bob Ewell tütün çiğnemeseydi," cümlesinden ibaretti.

Fakat Bayan Stephanie'ye göre, Bay Ewell yanına yaklaşıp küfürler savurarak tükürdüğünde ve onu öldürmekle tehdit ettiğinde, Atticus postaneden ayrılmak üzereydi. Bayan Stephanie (bu arada tam iki kez orada olduğunu ve her şeyi gözüyle gördüğünü belirtmişti... söylediğine göre yine otobüs yazıhanesinden dönüyormuş), Atticus'un gözünü bile kırpmadığını, sadece cebinden mendilini çıkarıp yüzünü sildiğini ve orada durup Bay Ewell'in, çılgın atlar bile kovalasa Bayan Stephanie'nin burada tekrarlayamayacağı küfürlerini dinlediğini anlattı. Bay Ewell kaybedilmiş savaşta dövüşmüş eski bir askerdi; bu ve Atticus'un tepkisiz hali, muhtemelen onu kışkırtmış ve, "Dövüşmeyecek kadar kibirli misin seni zenci sever piç?" demişti. Bayan Stephanie, Atticus'un, "Hayır, sadece yaşlıyım," dediğini söyledi, sonra da ellerini ceplerine sokmuş ve yürüyüp gitmişti. Bayan Stephanie Atticus'u birinin kollaması gerektiğini söyledi, bazen çok aldırışsız olabiliyordu sahiden.

Jem'le ben bu durumu pek eğlenceli bulmamıştık.

"Ne de olsa," dedim. "Bir zamanlar kasabanın en iyi atıcısıymış. Pekâlâ da..."

"Silah taşımadığını biliyorsun Scout. Bir silahı bile yok zaten..." dedi Jem. "Hatırlarsan o gece hapishanenin önünde beklerken de yoktu. İnsan silahla dolaşınca birilerini kendisine ateş açmaya davet etmiş olur demişti bana."

"Ama bu farklı," dedim. "Ödünç bir silah bulmasını isteyebiliriz."

İstedik ve o da, "Saçma," dedi.

Dill, Atticus'un duygusal tarafına hitap etmenin daha iyi bir fikir olacağını düşünüyordu, ne de olsa, Bay Ewell onu öldürürse hepimiz açlıktan ölürdük, üstelik Alexandra Hala'nın eline kalmış olurduk ve o da Atticus toprağın altına girer girmez ilk iş olarak Calpurnia'yı kovardı. Jem, kız ve küçük olduğum için, ağlayıp kendimi oradan oraya atarsam işe yarayabileceğini belirtti. Ama bu da işe yaramadı.

Fakat Atticus, ortalıkta huzursuzca dolanıp durduğumuzu, yemeden içmeden kesildiğimizi, her zamanki uğraşlarımızla pek ilgilenmediğimizi fark edince, ne kadar korktuğumuzu anladı. Bir gece Jem'e yeni bir futbol dergisi getirip onu eskisi gibi heyecanlandırmaya çalıştı, ama Jem'in sayfaları öyle rasgele karıştırdığını fark edince, "Canını sıkan nedir oğlum?" diye sordu.

Jem hemen konuya girdi. "Bay Ewell."

"Ne oldu ki?"

"Bir şey olmadı. Sizin için korkuyoruz ve o konuda bir şey yapmanız gerektiğini düşünüyoruz."

Atticus kuru bir tebessümle gülümsedi. "Ne yapayım? Onunla bir barış anlaşması mı imzalayayım?"

"Bir adam sizi öldüreceğini söylediyse bunu ciddi olarak düşünüyor demektir."

"Söylediği anda düşünüyordu," dedi Atticus. "Jem, bir dakika kendini Bob Ewell'in yerine koyabilir misin? O mahkemede adamın geriye kalmış son itibarını da yerle bir ettim. Bir tür intikam almak zorundaydı, öy-

leleri hep bunu yapar. Ve eğer suratıma tükürülmesi ve tehdit edilmem, Mayella Ewell'i fazladan bir dayaktan kurtaracaksa, buna memnuniyetle katlanırım. Hıncını birinden çıkarması gerekiyordu ve oradaki bir sürü çocuk yerine beni seçmesini tercih ederim. Anlıyor musun?"

Jem başını salladı.

Atticus, "Bob Ewell'den korkacak bir şeyimiz yok, o sabah elinden gelenin hepsini yaptı zaten," derken içeri Alexandra Hala girdi.

"Ben o kadar emin değilim Atticus," dedi. "Böyle tipler intikam uğruna her şeyi yapar. Bilirsin nasıl olduklarını."

"Ewell bizi korkutacak ne yapabilir ki kardeşim?"

"Gizli kapaklı şeyler," dedi Alexandra Hala. "Bir sürü şey düşünebilirsin."

"Maycomb'da kimsenin gizli işler yapma şansı olmaz pek," diye cevap verdi Atticus.

Bu konuşmadan sonra korkmaz olduk. Yaz geçip gidiyordu ve çoğu geride kalmıştı. Atticus, yüksek mahkeme davasını incelemeden Tom Robinson'a bir şey olmayacağını garanti etmişti bize. Bu durumda da Tom'un serbest kalma şansı veya en azından yeni bir dava açılma ihtimali kuvvetliydi. Şu anda, Chester'in yüz kilometre ötesindeki Enfield Açıkhava Hapishanesi'nde kalıyordu. Karısıyla çocuklarının onu ziyaret etmesine izin veriliyor mu diye sordum ama Atticus hayır dedi.

Bir gece, "Peki temyizde kaybederse ne olacak ona?" diye sordum.

"Elektrikli iskemleye oturtulacak," dedi Atticus. "Tabi vali cezasını affetmezse. Henüz endişelenme zamanı değil Scout. Şansımız kuvvetli."

Jem kanepeye yayılmış *Popular Mechanics* okuyordu. Başını kaldırdı. "Bu doğru değil. Suçlu bile olsa kimseyi öldürmedi. Kimsenin canını almadı."

"Alabama'da tecavüzün ağır suç sayıldığını biliyorsun," dedi Atticus.

"Evet efendim, ama jürinin ona ölüm cezası vermesi gerekmezdi... pekâlâ yirmi yıl da verebilirlerdi."

"Veremezlerdi," dedi Atticus. "Tom Robinson bir zenci Jem. Dünyanın bu bölümündeki hiçbir jüri, 'Senin suçlu olduğunu düşünüyoruz ama çok değil,' diyemez böyle bir davada. Ya tam suçlu der ya da suçsuz."

Jem başını sallıyordu. "Bu işte bir yanlışlık olduğunu biliyorum ama ne olduğunu tam olarak çıkaramıyorum, belki de tecavüz ağır suç sayılmamalı..."

Atticus gazetesini koltuğunun yanına bıraktı. Tecavüzün ağır suç sayılmasına karşı değildi, hem de hiç, ama tamamen ikinci derece kanıtlara dayanılarak eyaletin ölüm cezası istemesini ve jürinin de bunu onaylamasını kesinlikle yanlış buluyordu. Bana bakıp, dinlemekte olduğumu görünce daha basit bir dille anlattı. "...yani, bir adamın diyelim ki cinayetten ceza görmesi için mutlaka bir, iki görgü tanığı olması gerekir. Birileri çıkıp, "Evet, ben oradaydım ve bu adamın tetiği çektiğini gördüm," demelidir."

"Ama bir sürü insan ikinci derece kanıtlarla asılıyor," dedi Jem.

"Biliyorum ve çoğu da muhtemelen hakketmiştir, ama görgü tanığı yoksa her zaman bir kuşku vardır, bazen kuşkunun gölgesi hatta. Kanun buna, "Mantıklı kuşku," der, fakat bence bir sanık için kuşkunun gölgesi bile önemli bir hak oluşturur. Çok seyrek de olsa, sanığın masum olma ihtimali vardır çünkü."

"O zaman her şey yine jüriye dayanıyor. Jüri sistemini kaldırmalıyız." Jem'in dediği dedikti.

Atticus tebessümünü bastırmaya çalıştı ama başaramadı. "Senin de hiç acıman yok bize karşı oğlum. Bence daha iyi bir yol olabilir. O da, kanunu değiştirmek. Mesela, ağır suçlarda ölüm cezası sadece yargıcın yetkisine bırakılabilir."

"O zaman Montgomery'ye gidin ve kanunu değiştirin."

"Bunu yapmanın ne kadar zor olduğunu bilsen şaşardın. Bu kanunun değiştiğini ben göremem, sen de herhalde görsen bile yaşlanmış olursun."

Bu, Jem için yeterli değildi. "Hayır efendim, jüriden kurtulmaları lazım. Tom Robinson suçlu değildi ama onu suçlu ilan ettiler."

"O jüride sen ve senin gibi on bir tane erkek çocuk olsaydı, Tom özgür bir adam olabilirdi oğlum," dedi Atticus. Şu ana kadar, seni makul davranmaktan saptıracak bir durum yaşamadın. Tom'un jürisindekiler de günlük yaşamlarında makul davranan insanlar, ama gördün ki onlarla mantıkları arasına bir şey girdi. Aynı şeyi o gece hapishanenin önünde de görmüştün. O gece oradan giderken, makul insanlar oldukları için gitmiyorlardı, bizler orada olduğumuz için gittiler. Dünyamızda, insanların aklını başından alan durumlar olabiliyor... isteseler de adil davranamıyorlar. Mahkemelerimizde de, bir beyaza karşı bir zencinin sözü arasında kalınırsa, daima beyazlar kazanır. Bunlar çirkin şeyler ama hayatın gerçekleri."

"Ne olursa olsun," dedi Jem uzlaşmaz bir tavırla. Yumruğuyla dizine vuruyordu. "Bir adamı böyle kanıtlarla mahkûm edemezsiniz... edemezsiniz."

"Sen edemezsin ama onlar edebilirler ve ettiler. Büyüdükçe bunu daha iyi göreceksin. Bir insanın, teni gökkuşağının hangi renginde olursa olsun, mahkeme önünde herkesle aynı haklara sahip olması gerekir, ama ne yazık ki insanlar önyargılarını da taşırlar jüri bölmesine. Büyüdükçe beyazların siyahları her gün aldattığını göreceksin, ama sana bir şey söyleyeyim ve bunu hiç unutma... böyle bir şeyi hangi beyaz yaparsa yapsın, o beyaz kim olursa olsun, ne kadar zengin olursa olsun, ne kadar iyi bir aileden gelirse gelsin, pislikten başka bir şey değildir."

Atticus o kadar tane tane konuşuyordu ki, son kelimeleri kulaklarımızda çın çın çınladı. Yüzüne baktım, heyecanlanmıştı. "Zencilerin cahilliğini sömüren bir beyaz kanun adamı kadar iğrendiğim başka bir şey yok.

Kendinizi kandırmayın... bunlar hep üst üste birikiyor ve gün gelecek bunun bedelini ödeyeceğiz. Umarım ki bu sizin zamanınıza denk gelmez."

Jem başını kaşıyordu. Birden gözleri büyüdü. "Atticus," dedi. "Niye hiç bizim gibi insanlar ve Bayan Maudie jüri üyesi olmuyor? Jüride hiç Maycomb'dan birini görmüyorum, üyeler hep ormandan geliyor."

Atticus salıncaklı koltuğunda arkasına yaslandı. Bir nedenle Jem'in söylediklerinden hoşlanmış gibiydi. "Ben de bunu ne zaman düşünecek diye merak ediyordum," dedi. "Pek çok sebebi var. Birincisi, Bayan Maudie jüri üyesi olamaz çünkü kadın..."

"Yani Alabama'da kadınlar jüri üyesi olamaz mı demek istiyorsunuz?..." İçerlemiştim.

"Öyle diyorum. Sanırım kırılgan hanımlarımızı Tom'unki gibi davalardan korumak için. Üstelik..." Atticus sırıttı. "Hanımların durmadan soru sorarak araya girmesi yüzünden hiçbir davayı bitiremezdik sanırım."

Jem'le güldük. Bayan Maudie'yi jüri üyesi olarak düşünmek ilginçti. Tekerlekli iskemlesinde Bayan Dubose'yi düşündüm... "Şu tokmağını indirmeyi kes John Taylor, bu adama bir şey sormak istiyorum." Belki de atalarımız akıllılık etmişti.

Atticus devam ediyordu. "Bizim gibilere gelince... bu da faturadan payımıza düşen kısım. Genellikle nasıl bir jüri hakkediyorsak öyle bir jürimiz olur. Bizim kahraman Maycomblularımız, her şeyden önce bu konularla ilgilenmezler. İkincisi, korkarlar. Sonra..."

"Niye korkuyorlar?" diye sordu Jem.

"Diyelim ki, Bay Link Deas, mesela üzerine arabasını sürdüğü için Bayan Stephanie'nin Bayan Maudie'ye ne kadar ceza vermesi gerektiğine karar verecek. Link her iki hanımı da gücendirmek istemez, çünkü ikisi de dükkânından alışveriş eder. O yüzden de Yargıç Taylor'a jüri üyeliği yapamayacağını, çünkü kendisi yokken dükkânda yerine bakacak kimsesi

olmadığını beyan eder. Yargıç Taylor da mazeretini kabul eder. Bazen de kızarak kabul eder."

"Niye onun dükkânından alışveriş etmeyeceklerinden korkuyor ki?" diye sordum.

Jem, "Bayan Stephanie etmezdi, Bayan Maudie ederdi," dedi. "Ama jürinin oylaması gizli yapılıyor Atticus."

Babamız güldü. "Daha kırk fırın ekmek yemen lazım oğlum. Jüri oylamasının gizli yapılması gerekir, tamam. Ama jüride görev almak, insanı bir karar vermeye ve bu kararını açıkça dile getirmeye zorlar. İnsanlar bundan hoşlanmaz. Bazen hakikaten tatsızdır."

"Tom'un jürisi kararını alelacele vermiş olmalı," diye mırıldandı Jem.

Atticus'un parmakları saat cebine uzandı. "Hayır öyle olmadı," dedi bizden çok kendine söylermiş gibi. "Beni düşündüren tek şey buydu, belki de bir şeylerin başlangıcıdır. Jüri toplantısı birkaç saat sürdü. Hayati bir karar belki ama genellikle birkaç dakikada alırlardı böyle kararları. Bu kez..." Sözünü yarım bırakıp bize baktı. "Suçsuz kararı verilsin diye çok uğraşan birinin olduğunu bilmek hoşunuza gider belki, sanığın beraat etmesinden yanaymış."

"Kim?" diye sordu Jem, şaşırmıştı.

Atticus gözlerini kırpıştırdı. "Söyleyemem, ama şu kadarını söyleyeyim ki şu sizin Old Sarum dostlarınızdan biriymiş... "

"Cunninghamlardan biri mi yani?" diye çığlık attı Jem. "Biri... ama ben onların hiçbirini tanımıyorum ki... şaka ediyorsunuz." Gözucuyla Atticus'u süzüyordu.

"Akrabalarından biri. Tam olarak saptamış değilim. Sadece bir tahmin benimki. Saptayabilirdim, ama yapmadım."

"Hey güzel Tanrı'm," dedi Jem saygıyla. "Bir an onu öldürmeye çalışıyorlar, sonra da serbest kalsın diye uğraşıyorlar... Bu insanları asla anlamayacağım."

Atticus, onları tanıman gerekir dedi. Cunninghamlar Yeni Dünya'ya göç edeli beri ne kimseden bir şey almış ne kimseye bir şey vermişlerdi. Onlarla ilgili başka bir özellik daha vardı. Birisi bir kez saygılarını kazandıysa onun için her şeyi göze alırlardı. Atticus içinde bir his, sadece bir kuşku olduğunu söyledi, ona göre, Cunninghamlar o gece hapishanenin önünden Finchlere ciddi ölçüde saygı duyarak ayrılmışlardı. Atticus'un da aklına onlardan birini jüriye sokma fikri gelmişti.

Jem, "Yani sahiden de bir gece önce sizi öldürmek isteyen birini jüriye mi soktunuz?" dedi. "Böyle bir riski nasıl alabildiniz Atticus, nasıl yapabildiniz?"

"Analiz edince fazla bir risk olmadığını görüyorsun. Suçlu kararı vermeye hazır birinin yerine, suçlu kararı vermeye hazır başka birini geçirmek arasında bir fark yoktu. Sadece, suçlu kararı vermeye hazır biri yerine, aklı azıcık karışmış birini koymak belki bir fark yaratabilirdi, öyle değil mi? Tüm listede durumu belirsiz olan tek kişi oydu."

"O kişinin Bay Walter Cunningham ile akrabalığı ne?" diye sordum.

Atticus yerinden kalkıp gerindi ve esnedi. Daha bizim yatma saatimiz bile gelmemişti ama gazetesini okumak için bir fırsat yaratmak istediğini biliyorduk. Gazetesini alıp kıvırdı ve kafama onunla hafifçe vurdu. "Bir bakalım şimdi," dedi kendi kendine. "Buldum. Çifte ikinci dereceden kuzeni."

"O nasıl oluyor?"

"İki kız kardeş, iki erkek kardeşle evlenmiş. Bütün söyleyeceğim bu kadar; gerisini sen bul."

Kendimi epeyce zorladım ve ben Jem'le evlenirsem, Dill'de bir kız kardeşi olup onunla evlenirse, çocuklarımızın çifte ikinci dereceden kuzen olacaklarına karar verdim. Atticus gidince, "Ne garip şey Jem," dedim. "Bunlar çok komik insanlar, siz de duydunuz mu olanları hala?"

Alexandra Hala bir kilim örüyor ve bizi izlemiyordu ama dinliyordu. Yanında iş sepetiyle koltuğuna oturmuş, kilimi de kucağına yaymıştı. Hanımların bu sıcak gecelerde niye kilim işlediklerini asla anlayamayacaktım.

"Duydum," dedi.

Walter Cunningham'ı dövmek üzere üstüne koşturduğum uzak anı gelmişti aklıma. Şimdi onu dövmediğime memnundum. "Okul başlar başlamaz Walter'i yemeğe çağıracağım," dedim, onu bir daha ilk gördüğümde dövmeye ant içişimi unutmuştum bile. "Okuldan sonra bazen bizde de kalabilir. Gece Atticus arabayla Old Sarum'a bırakır. Belki ara sıra gece de bizde kalabilir, tamam mı Jem?"

"Bakarız," dedi Alexandra Hala, bu söz vermeden konuyu atlatma yöntemiydi. Şaşırmış olarak ona döndüm. "Niye olmasın hala? Onlar iyi insanlar."

Yakın gözlüğünün üstünden bana baktı. "Jean Louise, iyi insanlar olduklarından hiç kuşkum yok. Fakat bizden farklılar."

Jem, "Yani onlar ayaktakımındandır demek istiyor Scout," diye araya girdi.

"Ayaktakımı nedir?"

"Of, argo filan konuşurlar işte. Boş boş oturmak gibi şeylerden hoşlanırlar."

"Ee ben de..."

"Saçmalama Jean Louise," dedi Alexandra Hala. "Konu şu, Walter Cunningham'ı alıp cildi güneş gibi parlayana kadar yıkasan, üstüne başına yeni kıyafetler giydirsen, ayağına yeni ayakkabılar geçirsen bile asla Jem gibi olmaz. Üstelik, o ailede geniş çapta içki alışkanlığı vardır. Finch kadınları bu tür erkeklere ilgi duymaz."

"Ha...la," dedi Jem. "O daha dokuz yaşında bile olmadı."

"Öğrenebilecek yaşta."

Alexandra Hala diyeceğini demişti. Yine böyle direttiği bir zamanı gayet iyi hatırlıyordum. Sebebini ise hiç anlayamamıştım. Calpurnia'nın evine ziyarete gitmeyi planladığım zamandı... merak ediyordum, ilgimi çekiyordu; onun "konuğu" olmak, nasıl yaşadığını görmek, dostlarıyla tanışmak istiyordum. Ayın öteki yüzünü görmek istesem bu kadar tepki çekerdim. Bu kez taktikleri farklıydı ama halamın amacı yine aynıydı. Belki de bu yüzden bizimle kalıyordu... arkadaşlarımızı seçmemize yardım etmek için. Ben de elimden geldiğince direnecektim: "İyi insanlarsa neden Walter'e karşı iyi davranmayayım ki?"

"Ona iyi davranma demedim. Arkadaşça ve kibar davranmalısın tabi ki, herkese karşı öyle olmalısın zaten canım. Ama onu eve davet etmene gerek yok."

"Peki ya akrabamız olsaydı hala?"

"Gerçek şu ki akrabamız değil, ama olsaydı da cevabım aynı olurdu."

"Hala," dedi Jem. "Atticus diyor ki, insan dostlarını seçebilir ama akrabalarını seçemezmiş ve onları kabul etseniz de etmeseniz de akrabanız olarak kalırlarmış, kabul etmeyince de insan kötü duruma düşermiş."

"Babanızın her zamanki sözleri," dedi Alexandra Hala. "Ben hâlâ Jean Louise'nin Walter Cunningham'ı bu eve davet edemeyeceğini söylüyorum. Birinci dereceden kuzeni bile olsa, iş için Atticus'u görmeye gelmedikçe bu eve giremezdi. Bu böyle."

Kestirip atmıştı ama bu kez sebep göstermek zorunda kalacaktı: "Ama ben Walter'le oynamak istiyorum hâlâ, niye oynamayacakmışım?"

Gözlüğünü çıkarıp bana baktı. "Söyleyeyim," dedi. "Çünkü... o... ayaktakımından, bu nedenle oynayamazsın. Onunla vakit geçirip, benzer alışkanlıklar edinmene ve Tanrı bilir neler öğrenmene izin verecek değilim. Zaten babana yeteri kadar sorun çıkarıyorsun."

Ne yapmıştım bilmiyorum ama Jem beni durdurdu. Bana sarılıp, öfkeli hıçkırıklarım arasında odasına götürdü. Atticus sesimizi duyup odası-

nın kapısından başını uzattı. "Bir şey yok efendim," dedi Jem boğuk bir sesle, "Her şey yolunda." Atticus tekrar odasına çekildi.

"Al bak şeker, Scout." Jem elini cebine daldırıp bir akide şekeri çıkarmıştı. Şekeri güzel bir şekilde yanağımın içine yerleştirmek birkaç dakikamı aldı.

Jem şifoniyerinin üzerindeki eşyaları yeniden yerleştiriyordu. Alnına düşen saçları aşağı yukarı oynamaktaydı ve acaba hiç erkek saçı gibi olacak mı, diye merak ettim. Belki de kafasını tamamen kazıtıp sonra yeniden uzatırsa onun saçı da düzgün bir şekil alabilirdi. Kaşları giderek kalınlaşıyordu ve bedeninde farklı bir incelme olduğunu fark ediyordum. Boyu da uzuyordu.

Bana bakınca herhalde yine ağlayacağımdan korktu ki, "Kimseye söylemezsen sana bir şey göstereceğim," dedi. Ne olduğunu sordum. Gömlek düğmelerini açtı, utangaç bir şekilde sırıtıyordu.

"Evet, ne?"

"Görmüyor musun?"

"Hayır."

"Kıllar."

"Nerede?"

"Şurada işte. Tam şurada."

O beni rahatlatmaya çalışmış olduğu için, ben de harika, dedim, ama bir şey gördüğüm yoktu. "Gerçekten çok güzel Jem."

"Koltuk altlarımda da var," dedi. "Seneye futbol oynayacağım. Scout, halamın seni kızdırmasına izin verme."

Halamı kızdırma, dediği günler dün gibiydi.

"Biliyorsun kızlara alışık değil," dedi. "Özellikle senin gibilere. Seni bir hanımefendi yapmaya çalışıyor. Sen de dikiş filan gibi işlerle uğraşamaz mısın?"

"Dünyada olmaz. Sadece benden hoşlanmıyor, mesele bu, ben de aldırmıyorum. Beni üzen, Walter Cunningham'a ayaktakımı demesiydi Jem, Atticus'a sorun yarattığımı söylemesi değil. Biz o konuyu halletmiştik, bir keresinde ona sorun yaratıp yaratmadığımı sordum, o da pek değil dedi, bunlara da kafamı takmamamı istedi. Hayır, ben Walter için üzüldüm... o çocuk hiç de ayaktakımı değil Jem. Ewelller gibi değil o."

Jem ayakkabılarını ayağından fırlatıp yatağına çıktı. Sırtına da yastığını dayayıp, başucundaki okuma lambasını yaktı. "Biliyor musun Scout? Artık her şeyi çözdüm. Son zamanlarda bunları çok düşündüm ve sonuca vardım. Dünyada dört çeşit insan var. Komşularımızla bizim gibi sıradan, normal insanlar, ormanda yaşayan Cunninghamlar gibiler, çöplükte yaşayan Eweller gibiler ve zenciler."

"Peki ya Çinlilerle Baldwin'de yaşayan Cajunlar ne oluyor?"

"Yani Maycomb'da demek istiyorum. Durum şu, bizim gibiler Cunninghamlar gibilerden, onlar Eweller gibilerden ve Eweller gibiler de siyahlardan nefret edip, hor görüyor."

Eğer öyleyse, o zaman Tom'un jürisinin niye Cunninghamlar gibilerden oluşturulduğunu, Ewellere inat Tom'un niye beraat ettirilmediğini sordum.

Jem sorumu çocukça bulmuş gibi geçiştirdi.

"Biliyor musun," dedi. "Atticus'u radyodaki müzikle tempo tutarken görmüştüm, içkiyi de herkesten fazla içebilir..."

"O zaman biz de Cunninghamlar gibiyiz demektir," dedim. "Halamın niye..."

"Dur da bitireyim, tamam öyleyiz belki ama yine de bir fark var. Bir keresinde Atticus, halamın aile meselesine bu kadar düşkün olmasını, çok köklü bir aileden geldiğimiz halde, kendi adımıza hiç paramız olmamasına bağlamıştı."

"Bilemiyorum Jem, Atticus bana da bu Eski Aile laflarının aptalca olduğunu, çünkü herkesin ailesinin eski olduğunu söylemişti. Zencilerle İngilizler de buna dahil mi diye sorduğumda da evet demişti."

"Eski Aile olmanın eskiden beri var olmakla ilgisi yok," dedi Jem. "Bence bu, ailenin ne kadardır okur yazar olduğu meselesi. Scout, bu konuda sahiden çok düşündüm ve bulabildiğim tek neden bu. Finchler daha Mısır'dayken filan herhalde aileden biri hiyeroglif yazısını öğrenmiş, sonra da oğluna öğretmiş olmalı." Jem güldü. "Düşünsene halamın büyük büyükbabası okur yazar diye gururlandığını... hanımlar böyle komik şeylerle gururlanabiliyorlar."

"Neyse, büyük büyükbabasının okuyup yazabildiğine memnun oldum, yoksa Atticus'la diğerlerine de öğretemezdi ve Atticus okuyamasaydı da seninle ben içinden çıkılmaz bir halde olurduk. Ben köklü geçmiş denen şeyin bu olduğunu sanmıyorum Jem."

"O zaman Cunninghamların niye farklı olduğunu nasıl açıklayacaksın? Bay Walter adını bile zor yazıyor, gördüm. Tek farkımız, bizim onlardan çok uzun zaman öncesinden beri okur yazar oluşumuz."

"Hayır, okumayı herkes sonradan öğreniyor, kimse doğuştan bilmiyor. Walter de bizim kadar akıllı aslında ama bazen geride kalıyor çünkü okula gelmeyip babasına yardım etmesi gerekiyor. Onun bir eksiği yok. Hayır Jem, bence insanlar sadece tek çeşit. O da, *insanlar.*"

Jem arkasına dönüp yastığını yumrukladı. Yatıştığında yüzü bulutlanmıştı. Yine o garip hallerinden birine giriyor diye endişelendim. Kaşları birleşmiş, dudakları ince bir çizgi halini almıştı. Bir süre sessiz kaldı.

"Ben de öyle düşünüyordum," dedi sonunda. "Senin yaşındayken. Tek çeşit insan olsa niye birbirleriyle geçinemesinler ki? Herkes birbirine benziyorsa, niye birbirlerini hor görüp, nefret ediyorlar? Scout, sanırım ben bir şeyi anlamaya başladım. Galiba Boo Radley'in onca zamandır niye evden çıkmadığını anlıyorum... çünkü içerde kalmak *istiyor.*"

24

Calpurnia en sert kolalanmış önlüğünü giymişti. Bir tepsiye meyveli ve kremalı pastayı koymuş içeri götürüyordu. Sırtını döner kapıya dayayarak kapıyı hafifçe itti. Onun, böyle ağır ve özen gerektiren şeyleri öyle kolayca ve zarif bir biçimde taşımasına hayranlık duyuyordum. Herhalde Alexandra Hala da öyle düşünüyordu ki, bugün Calpurnia'nın servis yapmasına izin vermişti.

Ağustos eylüle dönmekteydi. Dill yarın Meridian'a gidiyordu; bugünü de Jem'le Barker Girdabı'nda geçiriyordu. Jem, büyük kızgınlık ve şaşkınlıkla kimsenin Dill'e yüzme öğretme zahmetine girmediğini keşfetmişti, Jem'e göre yüzmek, yürümek kadar gerekli bir beceriydi. İki gündür nehir kıyısına gidiyorlar ve çıplak yüzdüklerini söyleyerek beni yanlarına almıyorlardı, ben de yalnız saatlerimi Calpurnia ile Bayan Maudie arasında bölüştürmüştüm.

Bugün Alexandra Hala'nın misyoner çayı yüzünden bütün ev ayaktaydı. Mutfaktan, Bayan Grace Merriweather'in, oturma odasında Mrunas'ta yaşayanların pespayeliği hakkında rapor verdiğini duyuyordum. Zamanı gelen kadınları barakalara yerleştiriyorlardı her ne demekse; aile bilinçleri yoktu -bunun halamı kızdıracağını biliyordum- on üç yaşına gelen çocuklara korkunç şeyler yapıyorlardı; çocuklar döküntüler içinde yerlerde solucan gi-

bi sürünüyor, ortak bir kaptan aldıkları bir ağaç kabuğunu, çiğnedikten sonra tükürüyor ve sonra da sarhoş oluyorlardı.

Bu raporun hemen arkasından hanımlar çay için ara verdiler.

Yemek salonuna mı gideyim dışarıda mı kalayım bilemiyordum. Alexandra Hala çay sırasında onlara katılmamı söylemişti; toplantının işle ilgili kısmında orada olmama gerek yoktu, bundan sıkılacağımı söylemişti. Pazar günleri giydiğim pembe elbisemi, yeni ayakkabılarımı ve jüponumu giymiştim ve üstüme bir şey dökecek olursam Calpurnia ertesi gün için bir daha yıkamak zorunda kalır diye korkuyordum. Zaten yorucu bir gün geçiriyordu. O yüzden içeri gitmemeye karar verdim.

Bari servise katılayım diye düşünerek, "Sana yardım edebilir miyim Cal?" diye sordum.

Calpurnia kapıda durdu. "Ben gelene kadar kıpırdamadan bekle orada," dedi. "Sonra tepsileri içeri götürmeme yardım edebilirsin."

Kapıyı açınca, hanımların hafif bir uğultu şeklinde gelen sesleri anlaşılır olmuştu. "Aman Alexandra, hiç böyle güzel bir meyveli pasta görmemiştim... enfes... kekim hiç bu kadar kabarmıyor benim... bu küçük böğürtlenli tartlardan alır mısınız... Calpurnia?... kimden öğrendin bunu... vaizin karısının durumu... yok yok, iyiymiş, öteki de daha yürümeye başlamamış..."

Sesleri kesilince herkese servis yapıldığını anladım. Calpurnia geri geldi ve annemin ağır gümüş çaydanlığını bir tepsiye yerleştirdi. "Bu çaydanlık antika," diye mırıldandı. "Artık böylesini yapmıyorlar."

"Onu ben taşıyabilir miyim?"

"Dikkatli olup düşürmeyeceksen taşıyabilirsin. Masanın ucuna, Bayan Alexandra'nın yanına koy. Fincanlar filan da orada, servisi kendisi yapacak."

Ben de Calpurnia'nın yaptığı gibi kapıyı sırtımla açmak istedim ama yerinden bile kıpırdatamadım. Calpurnia gülerek açtı ve geçeyim diye tuttu. "Dikkat et, ağırdır. Ona bakma, yoksa dökersin."

Görevi başarmıştım. Alexandra Hala'nın yüzü gülüyordu. "Bizimle kal Jean Louise," dedi. Bu da bana hanımefendiliği öğretme kampanyasının bir parçasıydı.

Misyoner toplantılarına ev sahipliği yapma sırası gelenin, isterse Baptist ya da Presbiteryan olsunlar, komşularını da davet etmesi âdettendi, bu da, Bayan Rachel'in (bir yargıç kadar ayık olarak), Bayan Maudie'nin ve Bayan Stephanie Crawford'un da o gün bizde olduğu anlamına geliyordu. Oldukça gergin bir şekilde Bayan Maudie'nin yanına oturdum ve hanımların karşı komşuya giderken bile niye şapka taktıklarını merak ettim. Kadın grupları bende hep belli belirsiz bir tedirginlik ve başka bir yerde olma arzusu uyandırırdı, ama Alexandra Hala'ya göre bu duyguya "Şımarıklık," deniyordu.

Hanımlar pastel renklerdeki giysileriyle oldukça şıktı, çoğu yüzüne epeyce pudra sürmüş ama allık kullanmamıştı; odada görülen tek ruj Tangee'nin Doğal'ıydı. Tırnaklarda ise Cutex'in Doğal'ı parlıyordu ama daha genç olan hanımlardan bazılarında Pembe'si vardı. Buram buram parfüm kokmaktaydılar. Sessizce, parmaklarımı koltuğun kollarına kenetlemiş olarak oturup birinin benimle konuşmasını bekledim.

Bayan Maudie'nin altın diş köprüsü parıldadı. "Çok güzel giyinmişsin Bayan Jean Louise," dedi. "Tulumun nerede bugün?"

"Elbisemin altında."

Komiklik olsun diye söylememiştim ama hanımlar güldüler. Yaptığım hatayı fark edince yanaklarıma ateş bastı ama Bayan Maudie gayet ciddi bir ifadeyle bana bakıyordu. Şaka yapmadığım sürece asla gülmezdi o bana.

Bunun ardından gelen ani sessizlikte Bayan Stephanie odanın öbür ucundan seslendi. "Büyüyünce ne olacaksın Jean Louise? Avukat mı?"

"Hayır bayan, henüz düşünmedim bunu..." diye yanıt verdim, Bayan Stephanie konuyu değiştirme nezaketi gösterdiği için minnettar olmuştum. Alelacele meslek düşünmeye başladım. Hemşire? Pilot? "Şey... "

"Ne bileyim, daha şimdiden mahkemelere gitmeye başladığına göre avukat olmak istiyorsun sanmıştım."

Hanımlar tekrar güldüler. Birisi, "Ah, şu Stephanie," dedi. Bayan Stephanie de konuyu sürdürmek için cesaret bulmuştu. "Büyüyüp avukat olmak istemiyor musun?"

Bayan Maudie'nin eli elime dokundu ve sakin bir şekilde, "Hayır bayan, sadece hanımefendi olacağım," demeyi başardım.

Bayan Stephanie beni kuşkuyla süzüp küstahlık yapmaya çalışmadığımdan emin olunca, "Elbise giymeye devam etmezsen, o yolda pek ilerleyemezsin," diye atıldı.

Bu kez Bayan Maudie'nin eli elimi sıktı ve ben de bir şey demedim. Elinin sıcaklığı sakinleşmeme yetmişti.

Bayan Grace Merriweather solumda oturuyordu ve onunla konuşmanın kibarlık olacağını hissetmiştim. Baskı altında yaşayan ve sadık bir Metodist olan Bay Merriweather, belli ki şarkı söylenmesinde hiçbir sakınca görmüyordu. "Çok ilginç Grace, ne kadar tatlı bir ses, benim gibi bir sefili bile kurtarabilir..." Ancak Maycomb'un genel kanısı, Bayan Merriweather'in onu ayıltıp, kasabaya yararlı bir vatandaş haline getirmiş olduğuydu. Bay Merriweather kesinlikle Maycomb'un en sofu hanımıydı. Onun ilgisini çekecek bir konu bulmaya çalıştım. "Öğleden sonra hangi konuda çalıştınız?" diye sordum.

"Ah çocuğum, şu zavallı Mrunas," dedi ve sustu. Birkaç soru daha sormam lazımdı.

Ne zaman acı çekenleri düşünse Bayan Merriweather'in iri kahverengi gözleri yaşarırdı. "O vahşi ormanda J. Grimes Everett'den başkası olmadan yaşamak," dedi. "O aziz misali J. Grimes Everett dışında hiçbir beyaz uğramıyor yanlarına."

Bayan Merriweather sesini bir org gibi kullanıyordu; ağzından çıkan her sözcük son perdesine ulaşmaktaydı: "O fakirlik... o karanlık... o ahlak

çöküntüsü... kimse J. Grimes Everett kadar iyi bilemez. Kilise bana oradaki kampa gitme görevi verdiğinde J. Grimes Everett dedi ki..."

"O da orada mıydı bayan? Ben sandım ki..."

"Eve dönmek üzereyken, J. Grimes Everett bana dedi ki, 'Bayan Merriweather, orada neyle mücadele ettiğimizi, asla, asla bilemezsiniz.' Ya, böyle dedi bana."

"Evet efendim."

"Ben de ona 'Bay Everett' dedim. 'Alabama Maycomb Metodist Episkopal Güney Kilisesi hanımları yüzde yüz arkanızdadır,' dedim. Ya, ona böyle dedim. Ve hemen o anda, oracıkta içimden ant içtim. Kendi kendime dedim ki, eve döner dönmez Mrunas hakkında bir toplantı yapacağım ve J. Grimes Everett'in mesajını Maycomb'a duyuracağım, işte bununla uğraşıyorum."

"Evet efendim."

Bayan Merriweather kafasını salladıkça siyah bukleleri dalgalanıyordu. "Jean Louise," dedi. "Sen şanslı bir kızsın. Bir Hıristiyan evinde, bir Hıristiyan kasabasında, Hıristiyanlar arasında yaşıyorsun. Orada, J. Grimes Everett'in yaşadığı yerde ise günahtan ve sefaletten başka bir şey yok."

"Evet efendim."

"Günah ve sefalet... neydi Gertrude?" Bayan Merriweather yanında oturan hanıma dönmüştü. "Ha şu. Evet, ben daima bağışla ve unut derim, bağışla ve unut. O çocuklar yüzünden kilisenin o kıza da bir Hıristiyan gibi yaşasın diye yardım etmesi lazım. Erkeklerden bazıları vaize gidip kıza cesaret vermesini söylemeli."

"Özür dilerim Bayan Merriweather," diye araya girdim. "Mayella Ewell'den mi söz ediyorsunuz?"

"May?... Hayır çocuğum. O karanlık adamın karısından. Tom'un karısından yani, Tom..."

"Robinson efendim."

Bayan Merriweather komşusuna döndü. "Gerçekten inandığım tek bir şey var Gertrude," diye devam etti. "Ama bazıları beni anlamıyor. Eğer onları bağışladığımızı, olanları unuttuğumuzu gösterirsek, her şey silinecektir."

"Ah... Bayan Merriweather," diye bir kez daha araya girdim. "Silinmek ne demek?"

Tekrar bana döndü. Bayan Merriweather, çocuklarla farklı bir ses tonuyla konuşulması gerektiğini düşünen çocuksuz büyüklerdendi. "Hiçbir şey Jean Louise," dedi ağır ağır ve tane tane konuşarak. "Aşçılarla tarla işçileri huzursuzdu ama artık yatışmaya başladılar, duruşmanın ertesi günü homurdanıp durmuşlardı."

Bayan Merriweather yeniden Bayan Farrow'a döndü. "Gertrude, asık suratlı bir zenciden daha sinir bozucu bir şey olamaz. Dudakları şuralara kadar sarkıyor. Mutfakta onlardan biri oldu mu bütün günün berbat olabilir. Benim Sophie'ye ne dedim biliyor musun Gertrude? Dedim ki, 'Sophy, bugün bir Hıristiyan gibi davranmıyorsun hiç. İsa asla surat asıp şikâyet etmezdi,' ve biliyor musun işe yaradı. Gözlerini yerden kaldırıp, 'Hayır Bayan Merriweather, İsa asla surat asarak dolaşmazdı,' dedi. Sana söylüyorum Gertrude, Tanrı'ya tanıklık etmek için hiçbir fırsatı kaçırmamak lazım."

Finch Yurtluğu'ndaki şapelde bulunan küçük kilise orgunu hatırlamıştım. Çok küçükken, eğer bütün gün uslu durmuşsam, Atticus kendisi tek parmakla bir melodi çalarken körüğünü pompalamama izin verirdi. Son çalınan nota, körükteki hava bitene kadar uzardı. Herhalde Bayan Merriweather de havayla çalışıyor diye karar verdim, Bayan Farrow onu konuşmaya teşvik ettikçe içindeki hava yenileniyor olmalıydı.

Bayan Farrow donuk bakışlı, ince ayaklı oldukça iri bir kadındı. Saçlarına yeni perma yaptırmıştı ve başı gri buklelerle dolu bir kuş yuvası gi-

biydi. Maycomb'un ikinci en sofu hanımıydı. Her sözüne hafif bir ıslık sesiyle başlamak gibi ilginç bir âdeti vardı.

"S-s-s Grace," dedi. "Tam geçen gün Hutson biradere dediğim gibi. Dedim ki, 'S-s-s Birader Hutson, kaybedilmiş bir savaş için uğraşıyoruz galiba. Hiç umurlarında değil. Biz istersek mosmor kesilene kadar eğitelim bunları, birer Hıristiyan olsunlar diye canımız çıkana kadar uğraşalım, yine de bu günlerde hiçbir hanım yatağında rahat uyuyamıyor.' O da bana, 'Bayan Farrow, bilmiyorum sonumuz ne olacak?' dedi. S-s-s bu doğru dedim ben de."

Bayan Merriweather bilmiş bir tavırla başını salladı. Sesi fincan tıkırtılarını ve kibar kibar geviş getirmekte olan hanımların çiğneme seslerini bastıracak biçimde yükseldi. "Gertrude," dedi. "Sana diyorum, bu kasabada iyi ama yolunu şaşırmış insanlar var. İyi ama yolunu şaşırmış. Yani, doğruyu yaptıklarını sananları diyorum. Kim olduklarını söylemek bana yakışmaz, ama bu kasabadan birileri doğruyu yaptıklarını sanıyorlar fakat aslında tek yaptıkları bunları ayaklandırmak. Tek yaptıkları bu. Belki yaparken onlara doğru görünüyor, bilemem, bu alanda fazla bilgim yok ama surat asmak... tatminsizlik... bak sana söylüyorum, eğer benim Sophy bir gün daha böyle davranırsa kovarım onu. Her hafta aldığı bir çeyrek dolara ihtiyacı var diye kovmadığım, o kalın kafasına girmiyor bir türlü."

"Birisinin de yediği boğazından geçmiyordur, öyle değil mi?"

Bayan Maudie söylemişti bunu. Ağzının köşelerinde iki tane sert çizgi oluşmuştu. Yanımda hiç konuşmadan oturuyordu, fincanını dizinin üzerinde dengelemişti. Tom Robinson'un karısından bahsetmeyi bıraktıklarında ben de konuşmalardan kopmuştum. Kendi kendime Finch Yurtluğu'nu ve nehri düşünüp oyalanmaktaydım. Alexandra Hala bu konuda haklıydı: toplantıların iş konuşulan bölümü insanın kanını durduracak kadar sıkıcıydı hakikaten.

"Maudie, neden söz ettiğini bilmediğime eminim," dedi Bayan Merriweather.

"Ben de eminim ki biliyorsun," dedi Bayan Maudie kısaca.

Başka da bir şey söylemedi. Kızdığı zaman gerçekten buz gibi olurdu. Belli ki bir şeye çok kızmıştı, yeşil gözleri de sesi kadar soğuktu. Bayan Merriweather kızardı, bana baktı ve gözlerini kaçırdı. Bayan Farrow'u ise göremiyordum.

Alexandra Hala masadan kalkıp hemen biraz daha ikramda bulundu, Bayan Merriweather ile Bayan Gates arasında hararetli bir sohbet başlattı ve o ikisi Bayan Perkins ile konuşmaya devam ederken kendini geri çekti. Bayan Maudie'ye şükran dolu bir ifadeyle baktığını gördüm ve kadınlar dünyasını merak ettim. Bayan Maudie ile Alexandra Hala hiçbir zaman gerçekten yakın olmamışlardı ve şimdi halam bir şey için sessizce teşekkür ediyordu. Kendisine yardım edilince Alexandra Hala'mın da şükran duyabildiğini anlamak hoşuma gitmişti. Hiç kuşku yok ki, yakında, yüzeyinde hoş kokulu hanımların ağır ağır salındığı, kibarca yelpazelerini salladığı ve alttan alta soğuk bir savaşın yürütüldüğü bu dünyaya girecektim.

Ama babamın dünyasında kendimi çok daha rahat hissediyordum. Bay Heck Tate gibi insanlar, sizinle dalga geçmek için masum gibi görünen tuzak soruları sormazdı; çok aptalca bir şey söylemediğiniz sürece Jem bile fazla eleştiri yapmazdı. Hanımlar erkekler dünyasından biraz korkar gibiydiler, onları canı gönülden kabullenmeye isteksizdiler sanki. Ama ben erkeklerden hoşlanıyordum. Ne kadar küfür edip, içki içseler de, ne kadar kumar oynayıp tütün çiğneseler de, pek zarif olmasalar da onlarda içgüdüsel olarak sevdiğim bir taraf vardı...

"İkiyüzlülük Bayan Perkins, bunlarınki ikiyüzlülük," diyordu Bayan Merriweather. En azından biz burada, bu günahın yüküyle yaşamıyoruz. Orada bunları güya özgür bıraktılar ama oturup da aynı masada yemek

yediklerini gören yok. En azından biz, bunlara, evet siz de bizim kadar iyisiniz ama bizden uzak durun diyerek hilekârlık yapmıyoruz. Biz burada sadece diyoruz ki biz kendi bildiğimiz gibi yaşayalım, siz de kendi bildiğiniz gibi. Bence o kadın, yani Bayan Roosevelt aklını kaçırmış, Birmingham'a gelip de onlarla birlikte oturmaya çalışmak başka nasıl açıklanabilir? Eğer ben Birmingham Belediye Başkanı olsaydım, onu..."

Eh, hiçbirimiz Birmingham Belediye Başkanı değildik ama ben günün birinde Alabama Valisi olmak isterdim: Tom Robinson'u o kadar hızla serbest bırakırdım ki Misyoner Topluluğu nefesini tutmaya bile fırsat bulamazdı. Geçen gün Calpurnia, Bayan Rachel'in aşçısına Tom Robinson'un ne kadar karamsar bir durumda olduğunu anlatıyordu ve ben içeri girince de sözünü kesmemişti. Söylediğine göre Tom, hapishaneye götürülmeden önce, "Hoşça kalın Bay Finch, artık yapabileceğiniz bir şey kalmadı, uğraşmanın faydası yok," demiş ve onun böyle konuşmasını engellemek için Atticus'un elinden gelen hiçbir şey yokmuş. Atticus, Calpurnia'ya, hapse konulduğu gün Tom'un son umudunu da yitirdiğini anlatmış. Atticus, Tom'a olanları açıklamaya çalışmış ve umudunu yitirmemesi gerektiğini, çünkü onu kurtarmak için elinden geleni yapacağını söylemiş. Bayan Rachel'in aşçısı Calpurnia'ya, Atticus'un niye sadece evet kurtulacaksın deyip, buna inanmasını sağlamadığını sormuştu. Belki o zaman Tom rahatlardı. Calpurnia ise, "Sen yasaları bilmiyorsun," demişti. "Kanunlarla ilgili bir ailenin yanında çalışınca, öğrendiğin ilk şey, hiçbir konuda kesin cevaplar olmadığı oluyor. Bay Finch, emin olmadığı bir şeyi söyleyemezdi."

O sırada ön kapı kapandı ve koridorda Atticus'un ayak seslerini duydum. Otomatik olarak saatin kaç olduğunu düşündüm. Atticus'un geliş saati olmamıştı daha, özellikle de Misyoner Topluluğu bizde olunca iyice karanlık basmadan eve dönmezdi.

Kapıda durdu. Şapkası elindeydi ve yüzü bembeyaz kesilmişti.

"Özür dilerim hanımlar," dedi. "Lütfen siz devam edin, ben rahatsız etmiş olmayayım. Alexandra, bir dakika mutfağa gelebilir misin? Bir süreliğine Calpurnia'ya ihtiyacım var."

Yemek odasından geçmedi, arka koridordan dolanıp mutfağa arka kapıdan girdi. Alexandra Hala ile mutfakta karşıladık babamı. Yemek salonunun kapısı bir daha açıldı ve Bayan Maudie de bize katıldı. Calpurnia iskemlesinden yarı doğrulmuş vaziyetteydi.

"Cal," dedi Atticus. "Benimle birlikte Helen Robinson'un evine gelmeni istiyorum..."

"Ne oldu?" diye sordu Alexandra Hala, babamın yüzündeki ifadeden bir şeyler olduğunu anlamıştı.

"Tom öldü."

Alexandra Hala elleriyle ağzını kapadı.

"Vurmuşlar," dedi Atticus. "Kaçıyormuş. Havalandırma sırasında olmuş. Nöbetçilerin boş bir anında koşup parmaklığa tırmanmaya başlamış. Gözlerinin önünde..."

"Peki durdurmaya çalışmamışlar mı? Uyarıda bulunmamışlar mı?" Alexandra Hala'nın sesinde dehşet ifadesi vardı.

"Ah evet, gardiyanlar durması için ihtar etmiş. Önce birkaç el havaya ateş etmişler, sonra da vurmuşlar. Diyorlar ki iki kolu da sağlam olsa kaçabilecekmiş, o kadar hızlı hareket ediyormuş. Bedeninde on yedi tane kurşun deliği var. Bu kadar çok ateş etmeleri gerekmezdi. Cal, benimle gelip Helen'e yardımcı olmanı istiyorum."

"Evet efendim," diye mırıldanan Calpurnia önlüğünü çıkarmaya çalıştı. Bayan Maudie gidip düğümü açmasına yardım etti.

"Bu kadarı da çok fazla Atticus," dedi Alexandra Hala.

"Nasıl baktığına bağlı," dedi babam. "İki yüz tanesinin arasında bir zenci nedir ki? Onlar için o Tom değildi, sadece kaçan bir mahkûmdu."

Atticus buzdolabına yaslanıp gözlüğünü çıkardı ve gözlerini ovuşturdu. "Oysa şansımız vardı," dedi. "Ona ne düşündüğümü anlatmıştım, ama şansımız olduğundan fazlasını söylememiştim doğrusu. Sanırım Tom beyazların şanslarından bıkıp usanmıştı ve kendi başının çaresine bakmaya kalktı. Hazır mısın Cal?"

"Evet Bay Finch."

"Hadi gidelim o zaman."

Alexandra Hala Calpurnia'nın iskemlesine oturup elleriyle yüzünü kapadı. Sessizce, kıpırdamadan oturuyordu, o kadar hareketsizdi ki acaba bayıldı mı diye merak ettim. Bayan Maudie'nin merdiven çıkmış gibi soluduğunu duydum, içeride hanımlar neşeyle sohbet ediyorlardı.

Halamın ağladığını sandım ama ellerini çekince ağlamadığını gördüm. Bitkin görünüyordu. Konuşunca sesinin dümdüz çıktığını fark ettim.

"Yaptığı her şeyi onaylamıyorum Maudie, ama o benim kardeşim ve bütün bunların ne zaman son bulacağını bilmek istiyorum." Sesi yükseldi: "Bu onu paramparça ediyor. Fazla göstermiyor ama paramparça oluyor. Onu o gün gördüğümde... ondan başka ne istiyorlar Maudie, daha ne istiyorlar?"

"Kimler ne istiyor Alexandra?" diye sordu Bayan Maudie.

"Bu kasabadakiler. Yapmaktan korktukları işleri ona yüklüyorlar, kendilerinin umurunda değil. Onların korktuğu şeyleri yapıp sağlığını harap etmesine aldırdıkları yok, onlar..."

"Yavaş konuş, duyacaklar," dedi Bayan Maudie. "Hiç şöyle düşündün mü Alexandra? Maycomb ister bilsin ister bilmesin, ona bir adama sunabileceğimiz en büyük övgüyü sunuyoruz. Doğruyu yapması için ona güveniyoruz. Bu kadar basit."

"Kimler?" Alexandra Hala on iki yaşındaki yeğeninin de aynı soruyu sorduğunu asla bilemezdi.

"Bu kasabada, adaletin yalnız beyazlar için olmadığına inanan bir avuç insan; herkesin eşit yargılanmasını isteyen bir avuç insan, bir zenciye baktığında onu da Tanrı'nın yarattığını düşünecek kadar tevazu sahibi bir avuç insan." Bayan Maudie'nin her zamanki canlılığı geri dönüyordu: "Bu kasabada geçmişi olan bir avuç insan, işte onlardan söz ediyorum."

Dikkat edecek halde olabilsem, bu açıklamada Jem'in köklülük tanımına eklenecek bir şeyler bulabilirdim ama tir tir titremeye başlamıştım ve durduramıyordum. Enfield Açık Hava Hapishanesi'ni görmüştüm ve Atticus bana hava almak ve spor yapmak için çıkılan bahçeyi de göstermişti. Futbol sahası büyüklüğünde bir yerdi.

Bayan Maudie, "Kes şu titremeyi," diye emretti ve titremem geçti. "Hadi kalk Alexandra, içeridekileri yeterince yalnız bıraktık."

Alexandra Hala kalktı ve eteğinin kalçasında oluşan kırışıklıkları düzeltti. Kemerinden mendilini çıkarıp burnunu sildi. Saçlarını düzeltti ve, "Belli oluyor mu?" diye sordu.

"En küçük bir belirti bile yok," dedi Bayan Maudie. "Sen de toparlandın mı Jean Louise?"

"Evet efendim."

"O zaman hadi hanımların yanına dönelim," dedi katı bir tavırla.

Bayan Maudie yemek salonunun kapısını açınca sesler çoğalmıştı. Alexandra Hala önümdeydi ve içeri girerken başını dikleştirdiğini gördüm.

"Ah Bayan Perkins," dedi. "Kahveniz bitmiş, hemen tazeleyeyim."

"Calpurnia'nın birkaç dakika işi var Grace," dedi Bayan Maudie de. "Sana şu böğürtlenli tartlardan biraz daha verebilir miyim? Kuzenim, hani şu balık tutmayı seven, geçen gün ne yapmış, duydun mu?..."

Ve böylece yemek salonunda gülüşen, konuşan hanımların arasına katıldılar, kahveleri tazelediler, tek dertleri Calpurnia'nın bir süreliğine orada bulunmamasıymış gibi, ikramlarda bulundular.

Yumuşak uğultu yine başlamıştı: "Evet efendim, o J. Grimes Everett gerçek bir aziz Bayan Perkins... evlenmeleri gerektiği için kaçmışlar... her cumartesi güzellik salonuna... güneş batar batmaz. Tavuklarla birlikte... bir sandık dolusu hastalıklı tavuk... Fred diyor ki her şeyi başlatan buymuş. Fred'in söylediğine göre... "

Alexandra Hala odanın öbür ucundan bana bakıp gülümsedi. Masada duran kurabiye dolu tepsiye bakıp başıyla işaret etti. Tepsiyi dikkatle alıp Bayan Merriweather'e doğru ilerledim. En sevimli ev sahibesi pozumu takınarak biraz kurabiye alıp almayacağını sordum. Böyle bir durumda Alexandra Hala bir hanımefendi olabiliyorsa, ben de olabilirdim.

25

"Yapma şunu Scout, merdivene bırak onu."

"Jem sen delirdin mi?..."

"Merdivene bırak dedim."

İçimi çekip küçük yaratığı aldım ve merdivenin dibine bırakıp tekrar portatif yatağıma döndüm. Eylül gelmişti ama havada en küçük bir serinleme belirtisi yoktu ve hâlâ arka verandadaki sinek telli bölümde yatıyorduk. Ateşböcekleri hâlâ uçuşuyordu, sinek tellerine çarpan diğer uçan yaratıklar da sonbahar gelince nereye gidiyorlarsa henüz gitmemişlerdi.

Bir tespihböceği eve girmenin yolunu bulmuştu; minik yaratığın basamakları çıkıp kapının altından süzülüşünü izlemiştim. Onu gördüğümde kitabımı portatif yatağımın yanına bırakmak üzereydim. Bu yaratıklar en fazla iki santim uzunluğunda oluyorlardı ve dokunduğunuzda dertop olup minik gri bir top haline geliyorlardı.

Yüzüstü yatıp uzandım ve böceği dürttüm. Hemen dertop oldu. Sonra, herhalde kendini emniyette hissetti ki, ağır ağır açıldı. Yüzlerce ayağıyla birkaç santim ilerleyince bir daha dokundum. Yine dertop oldu. Uykumun geldiğini hissedip bu işe bir son vermeye karar verdim. Jem konuştuğunda böceği ezmek üzereydim.

Jem surat asıyordu. Muhtemelen bu da içinde bulunduğu durumun bir parçasıydı ve acele edip bir an önce bu dönemi atlatmasını diledim.

Hayvanlara karşı hiçbir zaman zalimce davranmamıştı ama böcek dünyasını bu kadar bağrına bastığına da hiç tanık olmamıştım.

"Niye ezemeyeyim onu?" diye sordum.

"Çünkü sana bir zararı yok," diye cevap verdi Jem karanlığın içinden. O da okuma ışığını kapamıştı.

"Ne yani, artık karasinekleri, sivrisinekleri de mi öldürmeyeceksin?" dedim. "Ne zaman karar değiştirdin söyler misin? Ama sana bir şey diyeyim mi, ben burada oturup da tespihböceklerini bırakacak değilim."

"Aman, kes artık," dedi uykulu bir sesle.

Giderek kıza benzeyen kişi ben değil Jem'di. Rahatlayıp sırtüstü döndüm ve dalmayı bekledim, beklerken de Dill'i düşündüm. Okul biter bitmez kesin olarak geleceğine söz verip ayın birinde gitmişti... onunkilerin yazları Maycomb'da geçirmek istediğini artık anladıklarını tahmin ediyordu. Bayan Rachel taksiyle Maycomb Kavşağı'na giderlerken bizi de aldı ve Dill tren gözden kaybolana kadar pencereden el salladı hepimize. Aklımdan çıkmıyordu, onu özlemiştim. Buradaki son iki gününde Jem ona yüzme öğretmişti...

Dill'i yüzerken düşündüm ve bana anlattıklarını hatırlayınca birden uykum açıldı.

Yüzmeye gittikleri yer kasabanın bir buçuk kilometre kadar uzağında, Meridian anayolundan sapan toprak yolun sonundaydı. Giderken bir pamuk arabasıyla veya herhangi bir özel arabayla gidip, toprak yolu da yürümek kolaydı ama akşam karanlığında, trafik azalınca eve kadar yürümek yorucu olurdu ve yüzücülerin eve de vaktinde dönmeleri gerekiyordu.

Dill'in anlattığına göre Jem'le ikisi tam anayola ulaştıklarında Atticus'un onlara doğru geldiğini görmüşlerdi. Onları fark etmemiş gibi göründüğü için ikisi birden el kol sallamışlardı. Atticus sonunda yavaşlamış ve bizimkiler yanına gelince de, "Siz kasabaya doğru giden birilerini yaka-

lasanız daha iyi olur," demişti. "Ben eve gitmiyorum." Calpurnia da arka koltuktaydı.

Jem önce itiraz etmiş, sonra yalvarmıştı ve Atticus sonunda arabadan çıkmamaları kaydıyla onlarla gelebileceklerini söylemişti.

Tom Robinsonlara giderken de olup bitenleri anlatmıştı.

Anayoldan sapıp ağır ağır çöplüğün ve Ewell evinin önünden geçmişler ve zenci barakalarına giden dar yola girmişlerdi. Dill, Tomların ön bahçesinde bir sürü zenci çocuğun oynamakta olduğunu söylemişti. Atticus arabayı park edip dışarı çıkmış, Calpurnia da onun peşinden ön bahçeye girmişti.

Dill, babamın çocuklardan birine, "Annen nerede Sam?" diye sorduğunu duymuştu. Sam da, "Aşağıda Stevenslerde," diye cevap vermişti. "Bir koşu gidip çağırayım mı Bay Finch?"

Dill, Atticus'un önce kararsız göründüğünü, sonra evet dediğini ve çocuğun fırlayıp gittiğini söylemişti. Atticus öteki çocuklara, "Oyununuza devam edin çocuklar," demişti.

Barakanın kapısına minik bir kız gelip gözlerini Atticus'a dikmişti. Dill'in anlattığına göre saçları ince ince örülmüş, her tutamı da parlak bir kurdeleyle bağlanmıştı. Ağzı kulaklarına varana kadar gülerek babama doğru yürümek istemişti ama basamaklardan inemeyecek kadar küçüktü. Dill, Atticus'un kızın yanına gidip şapkasını çıkardığını ve parmağını ona uzattığını anlatmıştı. Kız hemen parmağı yakalamış, babam da onu aşağı indirmişti. Sonra da Calpurnia'ya uzatmıştı.

O sırada ana oğul gelmişlerdi. Dill, Helen'in, "İyi akşamlar Bay Finch, oturmaz mısınız?" dediğini söylemişti. Ama sonra başka bir şey dememişti. Atticus da konuşmamıştı.

"Scout," demişti Dill. "Öylece yere yığılıverdi. Sanki dev bir ayak gelip üstüne basmış gibiydi. Tam şöyle..." Tombul bacağını yere vurup göstermişti. "Karınca ezer gibi."

Calpurnia ile Atticus, Helen'i kaldırmışlar ve yarı yürüterek, yarı taşıyarak barakaya götürmüşlerdi. İçeride uzun süre kalmışlar ve Atticus yalnız başına dönmüştü. Çöplüğün önünden geçerken Ewelllerden bazıları onlara bağırmış ama Dill ne dediklerini anlayamamıştı.

Maycomb, Tom'un ölümüyle belki iki gün kadar ilgilendi; iki gün haberin tüm ilçeye yayılmasına yetmişti. "Duydun mu.. Hayır mı? Eh, dediklerine göre şimşek gibi kaçıyormuş..." Maycomb'a göre Tom'un ölümü tipikti. Bir zencinin kaçmaya çalışmasının tipik bir örneğiydi. Bunlar hep böyle plansız programsız iş yapardı, geleceği hiç düşünmezler, ilk fırsatta önünü arkasını anlamadan kaçmaya kalkarlardı. Komikti yani. Atticus Finch belki de onu serbest bıraktırabilecekti, ama o beklemiş miydi?... Ne gezer. Nasıl olduklarını bilirsiniz. Onlar için doğmak da kolay ölmek de. Şu Robinson denen adam mesela, yasal olarak evliymiş, dediklerine göre temizliğine filan da dikkat ediyormuş, kiliseye gitmesine de gidiyormuş ama işte bunların içinde yok. Zenciler daima akıllarına eseni yapar.

Hikâyenin birkaç değişik versiyonu daha anlatıldı ama ertesi perşembe günü *The Maycomb Tribune* ortaya çıkana kadar konuşacak fazla bir şey kalmadı. Siyah Haber köşesinde kısa bir ölüm ilanı vardı ama aynı zamanda bir de editörden köşe yazısı bulunuyordu.

Bay B.B. Underwood en sivri dilini kullanmıştı ve kimlerin ilanlarını ve aboneliğini iptal edeceğine bundan daha az aldıramazdı. (Ama Maycomb oyunu öyle oynamıyordu: Bay Underwood kan ter içinde kalana kadar bağırabilir ve canı ne isterse yazabilirdi, ilanlar ve abonelikler de devam ederdi. Eğer gazetesinde kendini gülünç duruma düşürmek istiyorsa bu ona kalmıştı.) Bay Underwood adli hatalardan söz etmiyordu, çocukların bile anlayabileceği şeyler yazmıştı. Tek söylediği, ister otururken, ister ayaktayken, ister kaçarken olsun, sakatları vurmanın günah olduğuydu. Tom'un öldürülmesini, çocukların ve avcıların ötücü kuşları an-

lamsızca katledişine benzetmişti ve Maycomb, onun *The Montgomery Advertiser*'de yer alabilecek şiirsel bir yazı yazmaya çalıştığını düşünmüştü.

Bay Underwood'un yazısını okuyunca, ben de, bu nasıl olabilir diye merak etmiştim. Anlamsızca katletmek... Tom öldüğü güne kadar yasalar uygulanmıştı; açık bir duruşmayla yargılanmış ve on iki jüri üyesinin ortak kararıyla mahkûm edilmişti; babam da bütün bu süreç boyunca onun için mücadele etmişti. Sonra, Bay Underwood'un neyi kastettiğini anladım: Atticus, Tom Robinson'u kurtarmak için mantık çerçevesinde akla gelen her çareye başvurmuştu, ama insanların kalplerinin karanlık köşelerinde Atticus'un da yapabileceği bir şey yoktu. Mayella Ewell ağzını açıp bağırmaya başladığı anda Tom Robinson ölü bir adam olmuştu.

Ewell adı midemi bulandırıyordu. Maycomb, Tom'un ölümünden sonra Bay Ewell'in görüşlerini almakta gecikmemişti ve haberler İngiliz Dedikodu Kanalı Bayan Stephanie Crawford aracılığı ile yayılmaktaydı. Bayan Stephanie, Alexandra Hala'ya Jem'in önünde ("Aman canım, o bunları duyabilecek yaşta") Bay Ewell'in biri gitti, bir, iki kişi daha var gidecek, dediğini anlatmıştı. Jem bana korkmamamı söyledi, Bay Ewell palavracının tekiydi. Jem ayrıca, eğer Atticus'a bundan tek kelime edecek olursam, herhangi bir biçimde bildiklerimi Atticus'un öğrenmesini sağlayacak olursam, hayatı boyunca benimle bir daha konuşmayacağını da söylemişti.

26

Okulla birlikte, Radley Mülkü'nün önünden gelip gidişlerimiz de başladı. Jem yedinci sınıftaydı ve ilkokulunun arkasındaki lise binasına gidiyordu artık. Ben ise üçüncü sınıftaydım ve günlük ders programlarımız o kadar ayrılmıştı ki Jem'le ancak sabah okula giderken birlikte yürüyor, bir de yemek zamanlarında görüşüyorduk. Jem artık futbol takımındaydı ama henüz çok zayıf ve küçük olduğu için sadece takımın su kovalarını taşıyordu. Bunu bile büyük bir hevesle yapmaktaydı; çoğu günler eve ancak hava kararırken geliyordu.

Artık Radley evi beni eskisi kadar ürkütmüyordu ama koca meşe ağaçlarının gölgesinde hâlâ eskisi kadar kasvetli ve ürperticiydi ve hâlâ insanı çeken bir tarafı vardı. Bay Nathan Radley iyi havalarda yine kasabaya gidip gelirken görülüyordu; Boo'nun da orada olduğunu malum sebepten ötürü biliyorduk -henüz bir cenaze arabasına konup götürülmemişti. Bazen oradan geçerken, Arthur Radley'e yapmış olduğumuz işkencelerden ötürü vicdan azabına benzer bir duyguya kapılıyordum- hangi aklı başında münzevi çocukların panjurların arasından evini gözetlemesini, bir balık oltasıyla kartlar bırakmasını, geceleri lahanalarının arasında dolanmasını isterdi ki?

Ve hâlâ hatırlıyordum. Kızılderili başlı penileri, sakızları, sabun bebekleri, paslı madalyayı, bozuk saati ve zinciri. Jem onları bir yerlere kal-

dırmış olmalıydı. Bir gün durup ağacımıza baktım: gövde çimentoyla kapanan deliğin etrafında genişliyordu. Yapılan yamanın kendisi bile sarımsı bir renk almıştı.

Birkaç kez neredeyse onu görecek gibi olmuştuk, bu kadarı bile büyük başarıydı.

Ama geçerken hâlâ onu görmek ümidiyle bakıyordum. Belki günün birinde görürdük onu. Nasıl olacağını hayal ediyordum: ben gelirken o salıncaklı koltuğunda oturuyor olacaktı. "Merhaba Bay Arthur," diyecektim sanki hayatım boyunca her akşam öyle yapmışım gibi. O da, "İyi akşamlar Jean Louise," diyecekti, sanki hayatı boyunca hep öyle demiş gibi. "Havalar ne güzel bu ara, değil mi?" "Evet efendim, çok güzel," diyecek ve yoluma devam edecektim.

Bu sadece benim hayalimdi. Onu asla görmeyecektik. Muhtemelen geceleri ay battıktan sonra ortaya çıkıyor ve Bayan Stephanie Crawford'u gözetliyordu. Ben olsam başka birini seçerdim ama bu onun bileceği işti. Bizi asla gözetlemezdi.

Bir gece, ölmeden önce Boo Radley'e tek bir kez adamakıllı bakabilmek istediğimi dile getirince, Atticus, "Yine başlamıyorsunuz, değil mi?" demişti. "Başlıyorsanız şimdiden söyleyeyim: derhal vazgeçin. Artık sizi Radleylerin bahçelerinde kovalayacak yaşı geçtim. Üstelik tehlikeli de. Vurulabilirsiniz. Bay Nathan'ın her gölgeye, dört numara çıplak ayak izi bırakan gölgelere bile ateş ettiğini biliyorsunuz. O gece öldürülmediğiniz için şanslısınız."

Sesim soluğum kesilmişti. Aynı zamanda da Atticus'a hayran olmuştum. İlk kez, bizim hakkımızda bizim tahmin ettiğimizden çok daha fazla şey bildiğini gösteriyordu. Üstelik bu olay yıllar önce olmuştu. Yok, sadece geçen yazdı... hayır, önceki yaz... zaman benimle dalga geçer gibiydi. Unutmayıp Jem'e sormalıydım.

Başımıza o kadar çok şey gelmişti ki, Boo Radley korkusu ikinci plana düşmüştü. Atticus, büyük meselelerin bile nasıl yatıştığını, zamanla unutulduğunu anlayamadığını söylemişti, Tom Robinson'un varlığı bile aklına gelmiyordu artık kimsenin.

Belki de Atticus haklıydı, ama yine de yazın yaşananlar, kapalı bir odadaki duman gibi üstümüze asılıp kalmıştı. Maycomb'daki büyükler davayı Jem ve benimle asla konuşmadılar; galiba kendi çocuklarıyla konuşuyorlardı ve Atticus'u ebeveyn olarak seçmek bizim elimizde olmadığından, çocuklarından bize karşı kibar davranmalarını istiyorlardı. Çocuklar bunu asla kendi başlarına düşünmüş olamazlardı: sınıf arkadaşlarımız bize kaçamak bakışlar atıp, kendi işlerine bakıyorlardı, aslında bir güzel kapışsak meseleyi daha iyi sonuca bağlayabilirdik. Ama durum böyle olunca, bize de başımızı dik tutup, nispeten bir beyefendi ve hanımefendi gibi davranmak kalıyordu. Bir yönden, Bayan Henry Lafayette Dubose dönemindeki gibiydik, sadece onun bağırıp çağırmaları eksikti. Bu arada beni şaşırtan çok garip de bir şey olmuştu ama Atticus'un ebeveyn olarak yetersiz olmasına rağmen, insanlar oy birliği ile onu yine yasama meclisine seçmişlerdi o sene. Sonuçta insanların garip olduğuna, onlara aldırmamaya ve mecbur kalmadıkça asla hiçbirini düşünmemeye karar vermiştim.

Bir gün okulda buna mecbur kaldım. Haftada bir kez, Güncel Olaylar konusunu işliyorduk. Bütün çocuklar gazeteden birer haber seçip kesiyor, içeriğini anlamaya çalışıyor ve sınıfa açıklıyordu. Güya bu proje çeşitli sorunları halledecekti: bütün sınıfın karşısına çıkmak, çocuklara güzel ve dengeli durmayı, kısa bir konuşma yapmak dile hakim olmayı, güncel olayları öğrenmek hafızayı geliştirmeyi ve tek başına kalmak da bir an önce grup içine dönme arzusunu sağlayacaktı.

Fikir çok parlaktı ama her zamanki gibi, Maycomb'da işler pek iyi yürümedi. Her şeyden önce, kırsal kesimden gelen çocukların çok azı ga-

zete görebiliyordu, o yüzden de Güncel Olayların yükü kasabalı çocukların üstüne binmiş, bu da otobüsle gelen çocukların, kasabalı çocukların her koşulda daha çok ilgi gördüklerine dair inancını biraz daha pekiştirmişti. Onlar da, öğretmenimiz Bayan Gates'in gözünde uyduruk sayılan bir gazeteden kestikleri kupürleri getirebiliyorlardı. O gazeteden bir şey aktardıklarında öğretmenimizin niye kaş çattığını hiç anlamıyordum ama bir şekilde, avarelik etmeyi sevmekle, öğle yemeği olarak şuruplu bisküviler yemekle, *Tatlı Tatlı Şarkı Söyleyen Eşek* şarkısını, Eşek kelimesini yanlış telaffuz ederek söylemekle, yani eyaletin öğretmenlere men etmeleri için para ödediği çeşitli şeylerle bir ilgisi vardı.

Sonuçta, öğrencilerin çoğu da Güncel Olayların ne demek olduğunu bilmiyordu. İnekler ve alışkanlıkları konusunda yüzlerce yıllık bilgi birikimine sahip olan Küçük Chuck Little, bir Natchell Amca öyküsü anlatırken Bayan Gates onu durdurmuştu: "Charles, bu güncel bir olay değil. Bu bir reklam."

Fakat yine de Cecil Jacobs bir güncel olay biliyordu. Sıra kendisine gelince, sınıfın önüne çıkmış ve, "Şu Hitler..." diye söze başlamıştı.

"Adolf Hitler, Cecil," dedi Bayan Gates. "Hiçbir haber kimseden şu diye bahsederek başlamaz."

"Evet efendim," dedi Cecil. "Şu Adolf Hitler Yahudilere zalim ediyor..."

"Zulüm ediyor Cecil."

"Hayır efendim, Bayan Gates burada öyle diyor... her neyse, şu Adolf Hitler Yahudilerin peşine düşmüş ve onları hapse atıyormuş ve ellerinden her şeylerini alıyormuş ve hiçbirinin ülkeden çıkmasına izin vermiyormuş ve zayıf akıllı olanları yıkıyormuş ve..."

"Zayıf akıllıları yıkıyor muymuş?"

"Evet bayan, sanırım onların kendi başına yıkanacak kadar aklı yokmuş, sanırım geri zekâlı biri kendini yıkayamaz. Her neyse, bütün yarı

Yahudileri de toplamaya başlamış, onları kaydedecekmiş ki başına bir iş açmasınlar ve bence bu kötü bir şey ve bu benim güncel olayımdı işte."

"Çok güzel Cecil," dedi Bayan Gates. Cecil de oflayıp puflayarak yerine döndü.

Sınıfın arkasından bir parmak kalktı. "Bunu nasıl yapabilir?"

"Kim neyi nasıl yapabilir?" diye sordu Bayan Gates sabırla.

"Yani o Hitler nasıl olur da bir sürü insanı hapse atar, hükümetin onu durdurması gerekir," dedi parmağın sahibi.

"Hitler hükümet zaten," dedi Bayan Gates ve bir eğitim dinamiği yakalamış olmanın verdiği hevesle tahtaya gitti. Tahtaya büyük harflerle DEMOKRASİ yazmıştı. "Demokrasi," diye okudu. "Tarifini bilen var mı?"

Birileri, "Biz," diye bağırdı.

Ben de Atticus'un bana biraz açıklamış olduğu eski bir kampanya sloganını hatırlayarak parmak kaldırmıştım.

"Sence ne anlama geliyor bu sözcük Jean Louise?"

"Herkes için eşit haklar, kimseye özel ayrıcalık yok," diye tekrarladım.

"Çok güzel Jean Louise, çok güzel." Bayan Gates gülümsüyordu. DEMOKRASİ kelimesinin başına, BİZİM YÖNETİM ŞEKLİMİZ yazdı bu kez. "Şimdi sınıf, hep birlikte söyleyin bakalım, "'Bizim yönetim şeklimiz demokrasi.'"

Söyledik. Sonra Bayan Gates, "Amerika ile Almanya arasında bir fark var," dedi. "Bizim yönetim şeklimiz demokrasi, onlarınki diktatörlük. Dik-ta-tör-lük. Biz burada kimseye zulmetmeyiz. Zulüm, önyargılı insanlar tarafından yapılır. Ön-yar-gı." Tane tane hecelemişti. "Dünyada Yahudilerden daha iyi insan yoktur ve Hitler niye böyle düşünmüyor anlamıyorum."

Sınıfın ortasından meraklı biri, "Sizce Musevileri niye sevmiyorlar, Bayan Gates?" diye sordu.

"Bilmiyorum Henry. Yaşadıkları bütün toplumlara katkıları olan insanlardır ve daha da önemlisi son derece dindardırlar. Hitler dini ortadan kaldırmaya çalışıyor, belki de bu yüzden sevmiyordur onları."

Cecil lafa karıştı. "Kesin olarak bilmiyorum ama," dedi. "Para bozmaları mı ne öyle bir şey gerekiyormuş, ama bu onlara zulmetmeyi gerektirmez. Onlar beyaz, öyle değil mi?"

Bayan Gates, "Liseye geçince, Musevilere tarihin başlangıcından beri zulmedildiğini öğreneceksin Cecil," dedi. "Kendi ülkelerinden bile sürüldüler. Bu, tarihin en korkunç olaylarından biridir. Şimdi aritmetik çalışacağız çocuklar."

Ben matematiği hiç sevmediğim için, o arayı pencereden dışarıya bakarak geçirdim. Atticus'u hayatımda ilk kez, Emler Davis radyoda Hitler'le ilgili son haberleri okurken sinirli görmüştüm. Radyoyu kapatıp homurdanmıştı. Hitler'e niye kızdığını sorunca da, "Çünkü bir manyak," demişti.

Sınıf toplamalarla uğraşırken, ben de böyle bir şey olamaz diye düşünmeye başladım. Bir manyak ve milyonlarca Alman. Hitler onları öldüreceğine, onlar birleşip Hitler'i öldürebilirmiş gibi geliyordu bana. Bunda yanlış bir şeyler vardı, babama soracaktım bu konuyu.

Sordum da, ama muhtemelen cevap veremeyeceğini çünkü kendisinin de cevabı bilmediğini söyledi.

"Ama Hitler'den nefret edilebilir değil mi?"

"Hayır," dedi. "Kimseden nefret etmemek gerekir."

"Atticus," dedim. "Anlamadığım bir şey var. Bayan Gates Hitler'in yaptıklarının korkunç olduğunu söyledi, hatta anlatırken öfkesinden yüzü bile kızardı..."

"Tahmin ederim."

"Ama..."

"Evet?"

"Yok bir şey efendim." Aklımdakileri Atticus'a anlatabileceğimden, sadece bir his olarak algıladığım rahatsızlığımı tanımlayabileceğimden emin değildim. Belki Jem cevabı bulabilirdi. Ne de olsa okuldaki meseleleri Atticus'tan daha iyi anlardı.

Jem, o günkü su taşıma görevinden perişan olmuş gibiydi. Yatağının yanında boş bir süt şişesi ile birlikte en azından on tane muz kabuğu vardı. "Derdin ne?" diye sordum.

"Koç diyor ki, seneye kadar on kilo alabilirsem takıma girebilecekmişim. Bu da kilo almanın en hızlı yolu."

"Tabi hepsini kusmazsan," dedim. "Jem, sana bir şey sormak istiyorum."

"Sor bakalım." Kitabını bırakıp bacaklarını esnetti.

"Bayan Gates iyi bir hanım değil mi?"

"Tabi ki öyle," dedi Jem. "Onun sınıfındayken ben severdim."

"Hitler'den çok nefret ediyor.."

"E, ne var bunda?"

"Şey, bugün Yahudilere öyle davranmasının ne kadar kötü olduğunu anlattı. Jem, insanlara zulmetmek doğru değil, öyle değil mi? Yani, kimse hakkında kötülük bile düşünmemek lazım, değil mi?"

"Çok şükür öyle Scout. Kafanı kurcalayan nedir?"

"O gece mahkemeden dönerken Bayan Gates de önümüzden gidiyordu, sen görmemişsindir, bir yandan da Bayan Stephanie Crawford'la konuşuyordu. Onlara bir ders vermenin zamanı geldi, dediğini duydum, hadlerini aşıyorlar, bundan sonra da bizlerle evlenmeye kalkacaklar. Jem, insan nasıl hem Hitler'den o kadar nefret edip hem de kendi ülkesindeki insanlar hakkında böyle konuşabilir?"

Jem birden kızmıştı. Yataktan atlayıp yakamdan tuttu ve sarsmaya başladı beni. "O mahkeme konusunu bir daha asla duymak istemiyorum,

asla, asla, anladın mı? Bu konuda bana tek kelime dahi etme bir daha, duydun mu beni? Şimdi çekil git!"

Ağlayamayacak kadar şaşırmıştım. Jem'in odasından süklüm püklüm çıkıp kapıyı yavaşça kapadım, onu yeniden kızdıracak bir gürültü yapmamaya çalışıyordum. Birden kendimi bitkin hissettim, Atticus'u istiyordum. Oturma odasında buldum ve kucağına tırmanmaya çalıştım.

Atticus gülümsedi. "Çok büyüdün artık," dedi. "Ancak bir kısmını alabilirim kucağıma." Sonra bana sarıldı. "Scout," dedi yumuşak bir sesle. "Jem yüzünden üzülme. Şu ara çok sıkıntılı günler geçiriyor. Seslerinizi duydum."

Atticus, Jem'in bir şeyleri unutmaya çalıştığını anlattı, ama aslında yaptığı, konuyu bir süreliğine bilinçaltına itmekti. Aradan yeteri kadar zaman geçince, düşünüp her şeyi yerli yerine oturtabilecekti. Düşünebildiği zaman da yine eski Jem olacaktı.

27

Bir süre sonra, olaylar Atticus'un dediği gibi yatıştı. Ekim ortasında, Maycomb halkının başına iki tane sıra dışı olay geldi. Hayır, aslında üç olay oldu ve bunlar bizi -yani Finchleri- doğrudan etkileyen şeyler değildi ama yine de bir biçimde etkileri oldu.

İlk olay, Bay Bob Ewell'in birkaç gün içinde bir iş bulması ve aynı süre içinde yitirmesiydi ve muhtemelen bu durum kendisini bin dokuz yüz otuzların rekor kayıtlarına geçirmişti: WPA'dan tembellik yüzünden kovulan ondan başka birini hiç duymamıştım. Sanırım kısa süreli şöhreti ona bir iş kazandırmış, ama kötü şöhreti de aynı işi yitirmesine neden olmuştu. Bay Ewell de Tom Robinson gibi unutulup gitmişti. Ondan sonra da her zamanki gibi haftalık çekini almak üzere yardım sandığında boy göstermiş ve bu kasabayı yönetenlerin dürüst bir adama hayatını kazanma şansı vermediklerine dair küfürler ederek çekini almıştı. Yardım sandığında çalışan Bayan Ruth Jones, Bay Ewell'in işini kaybetmesi konusunda açık açık Atticus'u suçladığını söylüyordu. Buna o kadar içerlemişti ki, doğruca Atticus'un bürosuna gitmiş ve konuyu ona da anlatmıştı. Atticus ise Bayan Ruth'a üzülmemesini, eğer Bob Ewell işinin "Gaspedilmesinden" ötürü kendisiyle konuşmak istiyorsa bürosunun yolunu bildiğini söylemişti.

İkinci olay Yargıç Taylor'un başına geldi. Yargıç Taylor pazar günleri kiliseye gidenlerden değildi; Bayan Taylor ise giderdi. Kilise zamanı geldiğinde Yargıç Taylor koca evinde yalnız başına olmanın tadını çıkararak kendini Bob Taylor'un (akraba değillerdi ama yargıç öyle olduklarını ileri sürmekten gurur duyardı) yazılarını okumaya verirdi. Yargıç, bir pazar akşamı yine enfes metaforlara ve süslü anlatıma kendini kaptırmışken, rahatsız edici bir tırmalama sesiyle dikkati bölündü. Önce, cinsi belirsiz şişko köpeği Ann Taylor'a, "Şşşt," dedi. Sonra boş bir odaya konuşmakta olduğunu fark etti; tırmalama sesi evin arka tarafından gelmekteydi. Yargıç Taylor Ann'ı dışarı bırakmak üzere arka verandaya gittiğinde, tel kapının parçalanmış olduğunu gördü. Gözucuyla köşeden dönen bir gölge fark etmişti ve ziyaretçisiyle ilgili tek görebildiği de buydu. Bayan Taylor kiliseden döndüğünde, kocasını koltuğunda, kucağında bir av tüfeğiyle Bob Taylor'un yazılarına dalmış vaziyette buldu.

Üçüncü olay ise, Tom'un dul eşi Helen Robinson'un başına geldi. Eğer Bay Ewell Tom Robinson kadar unutulmuşsa, Tom Robinson da Boo Radley kadar unutulmuştu. Fakat, patronu Bay Link Deas Tom'u unutmamış ve Helen'i işe almıştı. Aslında ona ihtiyacı yoktu ama olayların aldığı şekil yüzünden kendini kötü hissettiğini söylüyordu. Helen evde yokken çocuklara kimin baktığını hiç bilmiyordum. Calpurnia Helen'in işinin zor olduğunu söylüyordu, çünkü ilk gün herkesin kullandığı yoldan geçerken kendisine toprak atan Ewelllerden uzak durmak için her gün neredeyse bir buçuk kilometre yol yürümek zorunda kalıyordu. Bay Link Deas sonunda onun başka bir yönden geldiğini fark etmiş ve bunun sebebini zorla ağzından almıştı. Helen, "Lütfen efendim, bırakın böyle kalsın," diye yalvarmıştı Bay Deas'a. "Asla bırakmam," diyen Bay Deas, Helen'e akşam işi bitince dükkânına gelmesini tembihlemişti. Helen gelince de dükkânını kapatıp, şapkasını sıkıca kafasına oturttuktan sonra, Helen'le

birlikte yürümeye başlamıştı. Ewelllerin evinin önünden geçen kısa yolu izlemişlerdi. Bay Link Deas geri dönerken evin önünde durmuştu.

"Ewell," diye bağırmıştı. "Ewell diyorum!"

Normalde çocuk dolu olan pencereler boştu.

"Hepinizin evde olduğunu ve yere yattığınızı biliyorum! Şimdi beni iyi dinle Bob Ewell: eğer bir daha Helen'in buradan geçerken rahatsız edildiğini duyacak olursam, soluğu hapiste alırsın!" Sonra da yere tükürüp evine gitmişti.

Ertesi sabah Helen işe giderken kısa yolu kullanmıştı. Sataşan olmamıştı ama Ewell evini birkaç metre geçince arkasına dönüp baktığında Bay Ewell'in de arkasından geldiğini görmüştü. Helen dönüp yoluna devam etmiş, Bay Ewell de Bay Link Deas'ın evine varana kadar aradaki mesafeyi koruyarak peşinden gelmişti. Helen bütün yol boyunca arkasından çirkin sözler mırıldanan yumuşak bir ses duymuştu. Korktuğu için hemen dükkânından Bay Deas'ı aramıştı. Dükkânı evine yakın olan Bay Deas da koşup gelmiş ve Bay Ewell'in çitin üzerinden sarktığını görmüştü. Bay Ewell, "Bana öyle pislikmişim gibi bakma Link Deas," demişti. "İçeri atlayacak değilim..."

"İlk olarak o iğrenç gövdeni benim mülkümden çıkar Ewell. Üzerine abandığın yeri yeniden boyayacak halim yok. İkincisi, aşçımdan uzak dur, yoksa saldırı şikâyetinde bulunurum..."

"Ona elimi bile sürmedim Link Deas, hiçbir zenciye de dokunmaya niyetim yok!"

"Elini sürmen şart değil, onu korkutmuş olman yeter ve saldırganlık suçu seni bir süre kilit altında tutmaya yetmezse de Kadın Kanunu'na başvururum. Şimdi defol karşımdan! Ciddi olmadığımı sanıyorsan hele onu bir daha rahatsız etmeyi dene de gör gününü!"

Bay Ewell belli ki onun ciddi olduğunu düşünmüştü çünkü Helen'den bir daha herhangi bir şikâyet gelmemişti.

Alexandra Hala'nın bütün bu olaylara tepkisi, "Hoşuma gitmiyor Atticus, hiç hoşuma gitmiyor," olmuştu. "Bu adam o davaya karışan herkese kin beslemeye devam ediyor galiba. Böyle tiplerin kin gütmeye meraklı olduklarını bilirim ama o niye güdüyor anlamıyorum... sonuçta mahkemeye gitti zaten, öyle değil mi?"

"Sanırım ben anlıyorum," dedi Atticus. "Galiba, Mayella ile ikisinin palavralarına aslında çok az kişinin gerçekten inandığını seziyor. Bir kahraman olacağını sanmıştı ama elde edebildiği tek yanıt... tamam biz bu zenciye cezasını veririz ama sen de çöplüğüne geri dön, oldu. Şimdi artık herkese karşı kin duyuyor ve bir biçimde tatmin olmak istiyor. Hava değişince yatışacaktır."

"Ama niye Yargıç Taylor'un evini soymaya kalkışsın? Belli ki John'un evde olduğunu bilmiyordu, yoksa denemezdi bile. Pazar akşamları John'un evinde sadece ön verandanın ışıkları yanar, arka taraf karanlık... "

"Tel kapıyı kıranın Bob Ewell olup olmadığını bilmiyorsun, kimin yaptığı belli değil ki," dedi Atticus. "Ama bir tahmin yürütebilirim. Ben onu madara ettim ama John aptal gibi görünmesine neden oldu. Ewell tanık kürsüsündeyken John'un yüzüne doğrudan bakamıyordum. Adama sanki üç bacaklı bir tavuk veya köşeli bir yumurtaymış gibi bakıyordu çünkü. Sakın bana yargıçların jüriyi etkilemeye çalışmadıklarını söyleme." Atticus kıkırdadı.

Ekim sonunda, normal okul, oyun, çalışma düzenimize girmiştik. Jem, unutmak istediği her ne ise zihninin bir köşesine kaldırmış gibiydi ve sınıf arkadaşlarımız da çok şükür babamızın antikalıklarını unutmamıza izin vermişlerdi. Bir keresinde Cecil Jacobs, bana babamın bir radikal olup olmadığını sordu. Bunu Atticus'a sorduğum zaman o kadar güldü ki sonunda kızmaya başladım, ama, bana gülmediğini söyledi. Sonra da, "Cecil'e de ki, Pamuk Tom Heflin ne kadar radikalse ben de o kadar radikalim," dedi.

Alexandra Hala'nın keyfi yerine gelmişti. Bayan Maudie tek hamlede misyoner hanımları hizaya sokmuş olmalıydı, böylece halam da yeniden idareyi ele geçirmişti. Artık ikram ettiği şeyler daha da enfes oluyordu. Bayan Merriweather'i dinleyerek o zavallı Mrunaların sosyal hayatı hakkında epeyce şey öğrenmiştim: aile duyguları o kadar eksikti ki, bütün kabile tek bir büyük aile şeklinde yaşıyordu. Her çocuğun kabilede ne kadar erkek varsa o kadar babası, ne kadar kadın varsa o kadar da annesi oluyordu. J. Grimes Everett bu durumu değiştirmek için elinden geleni yapıyor ve dualarımıza çok ihtiyaç duyuyordu.

Maycomb yine kendisi gibiydi. Bir, iki önemsiz değişiklik dışında geçen yılın ve önceki yılın tıpatıp aynıydı. İlk olarak, insanlar UİH... ÜSTÜMÜZE DÜŞENİ YAPACAĞIZ etiketlerini dükkân vitrinlerinden ve arabalarından çıkarıp atmışlardı. Atticus'a bunun sebebini sorduğumda, Ulusal İyileştirme Hareketi'nin öldüğünü söyledi. Kim öldürdü diye sorunca da, dokuz ihtiyar adam dedi.

Geçen yıldan bu yana Maycomb'da meydana gelen ikinci değişikliğin ulusal bir önemi yoktu. O zamana kadar, Maycomb'da Cadılar Bayramı hiç örgütlü olmayan bir etkinlikti. Her çocuk canı ne isterse onu yapar, bir arabanın üstüne ışıklı top yerleştirmek gibi bir niyeti olduğu zaman da öteki çocuklardan yardım alırdı. Fakat, geçen yıl Bayan Tutti ile Bayan Frutti'nin bütün huzuru kaçınca, ebeveynler bu eğlencelerde fazla ileri gidildiğini düşünmüşlerdi.

Tutti ve Frutti Barber kız kardeşler hiç evlenmemişlerdi ve Maycomb'un bir kileri olan yegâne evinde birlikte yaşıyorlardı. Barber kız kardeşlerin Cumhuriyetçi oldukları ve 1911 yılında Alabama Clanton'dan göç ettikleri rivayet edilirdi. Alışkanlıkları bize yabancıydı ve neden bir kilerleri olmasını istediklerini kimse bilmiyordu, ama istemişler, kazmışlar ve Maycomb'da ardı ardına gelen kuşaklar boyunca o evde yaşamışlardı.

Yanki alışkanlıklarının yanı sıra, Tutti ve Frutti (asıl adları Sarah ve Frances'ti) kız kardeşlerin ikisi de sağırdı. Bayan Tutti durumu inkâr eder ve sessiz bir dünyada yaşardı, ama Bayan Frutti hiçbir şeyi kaçırmak istemediği için bir işitme borusu edinmişti, boru o kadar büyüktü ki Jem onun şu eski devasa gramofonlardan birine ait olduğunu iddia ediyordu.

Barber kardeşlerin sağır olduğunu bilen bazı muzip çocuklar, Cadılar Bayramı yaklaşırken bir gece onların uyumasını bekleyip oturma odalarına süzülmüşler (geceleri Radleyler dışında kimse kapısını kilitlemezdi), oradaki tüm eşyaları alıp kilere saklamışlardı. Ben böyle bir olayda yer almak istemezdim.

Ertesi sabah şafak vakti Barberlerin komşuları, "Onları duymuştum!" çığlığı ile uyandılar. "Kapıya bir kamyon dayadıklarını duydum! Ortalıkta atlar gibi tepinip durdular. Şimdiye kadar New Orleans'a varmışlardır bile!"

Bayan Tutti, eşyalarını iki gün önce kente gelen kürk satıcılarının çaldığından emindi. "Karanlık kişilerdi," dedi. "Suriyeliydiler."

Bay Heck Tate olay yerine çağırıldı. Bölgeyi araştırdı ve yerel bir iş olduğunu tahmin ettiğini söyledi. Bayan Frutti, Maycomb'a ait sesleri tanıdığını ve dün gece öyle sesler duymadığını söyledi... onlar r harflerini öyle yuvarlamıyorlardı. Bayan Tutti eşyalarının peşine o haydutlardan başkasının düşmüş olamayacağına ısrar etti, Bay Tate ilçenin köpeklerini alıp adamların peşine düşmeli ve izlerini sürmeliydi.

Bay Tate iz sürmeye Barber kız kardeşlerin ön basamaklarından başladı, ama izler sadece evin arkasına kadar gidiyor ve kiler kapısında bitiyordu. Bay Tate izleri üç kez inceledi ve sonunda durumu tahmin etti. O gün öğle vakti Maycomb'da tek bir çıplak ayaklı çocuk bile görünmedi ve köpekler geri çekilene kadar da kimse ayakkabılarını çıkarmadı.

Sonuç olarak Maycomb hanımları o yıl her şeyin farklı olacağını söylediler. Lisenin salonu açılacaktı, büyük çocuklar küçükleri eğlendirecek,

elma yakalamaca, karamela kapmaca, eşek kuyruğuna atış gibi gösteriler düzenleyecekti. Ayrıca en iyi Cadılar Bayramı kostümüne yirmi beş sent ödül verilecekti.

Jem de ben de bu duruma isyan ediyorduk. Mesele, daha önce hiçbir şey yapmamış olmamız değildi, prensip meselesiydi. Jem zaten kendini Cadılar Bayramı için fazla büyük kabul ediyor; böyle bir şey için lisenin yanına bile uğramayacağını söylüyordu. Eh pekâlâ demiştim ben de, Atticus götürecekti beni.

Fakat kısa bir süre sonra, o akşam sahnede hizmetlerime ihtiyaç olduğunu öğrendim. Bayan Grace Merriweather, Maycomb İlçesi adlı yeni bir gösteri tasarlamıştı: ben salam olacaktım. Bayan Merriweather çocukların ilçenin zirai ürünleri kılığına bürünmesinin hoş olacağını düşünmüştü, Cecil Jacobs inek şeklinde bir kostüm edinecek; Agnes Bone fasulye olacak, başka bir çocuk yerfıstığı kılığına girecekti ve liste Bayan Merriweather'in hayal gücüyle eldeki çocuk adedi bitene kadar böyle devam ediyordu.

Yaptığımız iki provadan anlayabildiğim kadarıyla, tek görevimiz Bayan Merriweather'in (yazar değil, eser sahibi) bize tarif ettiği şekilde soldan sahneye girmekti. "Domuz," diye seslendiğinde benim sıram gelmiş oluyordu. Sonra hep birlikte "*Maycomb İlçesi, Maycomb İlçesi, seni daima seveceğiz*" şarkısı ile büyük finali gerçekleştirecektik ve Bayan Merriweather de sahneye ilçe flamasını dikecekti.

Benim kostümüm fazla sorun çıkarmadı. Terzimiz Bayan Crenshaw'ın da Bayan Merriweather'inki kadar engin bir hayal gücü vardı. Biraz kümes teli alıp bükerek salam somunu biçiminde yuvarladı ve sonra kahverengi kumaşla kapladı. Kumaşı da orijinaline benzer bir görüntü verecek şekilde boyamıştı. Birisi bu koca salam paketini başımdan geçiriyordu. Kostüm neredeyse dizlerime kadar inmekteydi. Bayan Crenshaw düşünceli davranarak bana iki göz deliği de açmıştı. Güzel bir iş çıkarmış-

tı; Jem gerçekten ayaklı bir salama benzediğimi söylüyordu. Yine de çeşitli rahatsızlıkları vardı: içi çok sıcak oluyordu, kostüm çok dardı; burnum kaşınacak olsa kaşıyamayacaktım ve bir kez içine girince kendi başıma çıkamıyordum.

Cadılar Bayramı gelince, gösterimi seyretmek üzere bütün ailenin orada olacağını düşünüyordum, ama hayal kırıklığına uğradım. Atticus büyük bir nezaketle o gece bir gösteriye gidecek hali olmadığını belirtti. Bir haftadır Montgomery'deydi ve daha o gün akşamüzeri dönmüştü. Jem'e rica edersem bana eşlik edeceğini umduğunu söyledi.

Alexandra Hala da o gece erken yatması gerektiğini söyledi, bütün gün sahne dekoruyla uğraşmıştı ve yorgunluktan ölüyordu... cümlenin ortasında durdu. Ağzını kapadı, sonra bir şey söyleyecekmiş gibi bir daha açtı ama tek kelime bile çıkmadı.

"Ne oldu hala?" diye sordum.

"Ah, hiç, hiç," dedi. "Biri mezarımın üstünde yürüdü." Sonra onu kederlendiren şey her neyse zihninden uzaklaştırdı ve oturma odasında aile için bir gösteri yapmamı teklif etti. Sonuçta Jem kostümümü giydirdi, oturma odasının ortasında durup, tam Bayan Merriweather'in yapacağı şekilde, "Do-muuuz," diye seslendi ve ben içeri girdim. Atticus ile Alexandra Hala çok keyiflenmişlerdi. Sonra mutfakta bir de Calpurnia için yaptım ve o da çok güzel olduğunu söyledi. Karşıya gidip Bayan Maudie'ye de göstermek istedim ama Jem onun zaten gösteriye geleceğini tahmin ettiğini söyledi.

Artık ötekilerin gelip gelmemesi önemli değildi. Jem beni götüreceğini söyledi. Böylece birlikte yapacağımız en uzun yolculuğa başlamış olduk.

28

Hava ekimin son günü için fazlasıyla sıcaktı. Ceket almaya bile gerek duymamıştık. Rüzgâr artıyordu ve Jem eve dönmeden önce yağmur başlayabileceğini söyledi. Aysız bir geceydi.

Köşedeki sokak lambası Radley evine keskin gölgeler düşürüyordu. Jem'in alçak sesle güldüğünü duydum. "Bu gece kimse onları rahatsız etmez sanırım," dedi. Salam kostümümü Jem taşıyordu, tutması güç olduğu için biraz komik görünüyordu. Bunu yapmasının cesaret istediğini düşündüm.

"Yine de ürkütücü bir yer değil mi?" dedim. "Boo zararsız olabilir ama yine de sen yanımda olduğun için memnunum."

"Atticus seni tek başına göndermezdi okula," dedi Jem.

"Aslında niye göndermiyor anlamıyorum, köşeyi dönüp bahçeyi geçiyorsun sadece."

"Geceleri küçük kızlar için epeyce uzun bir yol o bahçe," diye dalga geçti Jem. "Sen korkmuyor musun?"

Gülüştük. Beni korkutan hurafeler geride kalmıştı artık. "Neydi şu eski tekerleme?" dedi Jem. "Melek - parlaktır, ölümde hayat vardır; çekil yolumdan, uzak dur nefesimden."

"Kes şunları artık," dedim. Tam Radley evinin önündeydik.

"Boo evde değildir herhalde," dedi Jem. "Dinle bak."

Epey yukarılarda, kimin ağacına tünediğinden habersiz bir kuş tiz seslerle şarkı söylüyordu.

Köşeyi döndük ve ayağım yola kadar uzanmış bir ağaç köküne takıldı. Jem bana yardım etmeye çalıştı, ama tek yaptığı kostümümü tozların içine düşürmek oldu. Neyse ki ben düşmedim ve kısa bir süre sonra yeniden yola koyulduk.

Sokaktan ayrılıp okul bahçesine saptık. Ortalık zifiri karanlıktı.

Birkaç adım gittikten sonra, "Nerede olduğumuzu nasıl anlıyorsun Jem?" diye sordum.

"Serin bir yerden geçmekte olduğumuz için büyük meşe ağacının altında olduğumuzu söyleyebilirim. Dikkat et, yine takılma."

Yavaşlayıp daha dikkatli yürümeye başladık, ağaca çarpmamak için önümüze de dikkat ediyorduk. Ağaç yalnız ve kocaman bir meşeydi, iki çocuk gövdesini sarıp el ele tutuşamazdı. Öğretmenlerden, onların casuslarından ve meraklı komşulardan gizlenmek için birebirdi, Radley arazisine yakındı ama onlar meraklı insanlar değillerdi. Dallarının altında pek çok kavga ve gizli oyun yer alırdı.

Okul salonunun ışıkları uzakta parlıyordu ama bize bir faydaları yoktu. "İleri bakma Scout," dedi Jem. "Önüne bak ki düşmeyesin."

"Feneri almalıymışsın Jem."

"Bu kadar karanlık olacağını bilmiyordum. Akşamüzeri hava böyle karanlık değildi. Şimdi çok bulutlandı da ondan böyle. Neyse az kaldı."

Biri üstümüze atladı.

"Tanrı'm sen yardım et!" diye bağırmıştı Jem.

Suratımıza bir ışık tutuldu ve Cecil Jacobs ortaya çıktı. "Ha-ha, yakaladım sizi!" diye haykırdı. "Bu yoldan geleceğinizi tahmin etmiştim!"

"Burada tek başına ne arıyorsun oğlum? Boo Radley'den korkmuyor musun?"

Cecil ailesine görünmeden salondan çıkmıştı, bizi ortalıkta göremediği için buraya kadar gelmişti çünkü buradan geleceğimizi gayet iyi biliyordu. Ancak, Bay Finch'in de bizimle birlikte olacağını sanmıştı.

"Bizim ev fazla uzak değil ki," dedi Jem. "Kim korkar bu kadar yolu gelmeye?" Ama Cecil'in çok iyi olduğunu da kabul etmeliydik. Bizi korkutmayı başarmıştı ve bütün okula bunu anlatmaya hakkı vardı.

"Peki ama sen inek olmayacak mısın bu gece?" dedim. "Kostümün nerede?"

"Sahnenin arkasında," dedi. "Bayan Merriweather gösterinin daha bir süre başlamayacağını söyledi. Sen de kostümünü sahnenin arkasına, benimkinin yanına bırakabilirsin Scout, böylece biz de ötekilerin yanına gidebiliriz."

Jem bunun mükemmel bir fikir olduğunu düşündü. Ayrıca Cecil'le ikimizin birlikte olması fikrini de beğenmişti. Bu sayede o da kendi yaşıtlarının yanına gidebilecekti.

Salona vardığımızda Atticus ile dekoru yaparken yorulan hanımlar hariç neredeyse herkesin orada olduğunu gördük. Kasabadakilerin çoğu gelmiş gibiydi: bina tıklım tıklım doluydu. Lise binasının alt katında geniş bir salon vardı ve insanlar oraya kurulmuş satış reyonlarının başına üşüşmüşlerdi.

"Ah Jem, paramı unuttum," diye içimi çektim, onları görünce.

"Atticus unutmadı," dedi Jem. "İşte otuz sent, altı şey yapabilirsin. Sonra görüşürüz."

"Tamam," dedim, aklım otuz sentte ve Cecil'deydi. Cecil'le salona gidip sahne arkasına salam kostümümü bıraktık ve son dakika değişikliklerini yapan Bayan Merriweather'e yakalanmamak için alelacele uzaklaştık.

"Ne kadar paran var?" diye sordu Cecil. Onda da otuz sent vardı ve durumumuz eşitti. İlk beş sentlerimizi, bizi hiç de korkutmayan Korku

Evi'ne harcadık; yedinci sınıfın karanlık salonuna girmiş ve orada bulunan bir ruh tarafından güya insan organları olan çeşitli şeylerin yanına götürülmüştük. Bir kaptaki iki üzüme dokununca, "Bunlar gözleri," demişti bir ses. Ciğer olduğunu tahmin ettiğimiz bir şeye de, "Bu da kalbi," denmişti. "İşte iç organları," sözünü duyduğumuzda ise bir tabak soğuk makarnayla karşılaşmıştık.

Cecil'le çeşitli reyonları gezdik. İkimiz de Bayan Taylor'un kurabiyelerinden birer torba aldık. Elma oyununa da katılmak istedim ama Cecil sıhhi olmadığını söyledi. Annesi, herkesin kafasının içine girdiği kaptan zararlı bir şeyler kapabileceğini söylemişti. "Şu anda kasabada yakalanılacak bir şey yok ki," diye itiraz ettim. Ama Cecil, annesinin başkalarının artıklarını ısırmanın da sağlıksız bir şey olduğunu söylediğini belirtti. Daha sonra bu konuyu Alexandra Hala'ya sordum ve bu tür düşünceleri olan insanların genellikle toplumda yükselmek isteyenler olduklarını söyledi.

Tam şekerleme almak üzereyken Bayan Merriweather'in yolladığı çocuklar geldi ve sahneye dönmemizi söyledi, hazırlanma zamanımız gelmişti. Salon doluyordu; Maycomb Lise Bandosu da sahnenin önünde yerini almıştı; sahne ışıkları yakılmış ve üzerinde telaşla gidip gelenler yüzünden kırmızı halı dalga dalga kabarmıştı.

Sahne arkasında Cecil'le insanların toplandığı dar geçide girdik: evde yapılmış üç köşeli şapkalar, Konfederasyon bereleri, İspanyol-Amerikan Savaşı şapkaları ve Dünya Savaşı miğferleri giymiş büyükler vardı. Çocuklar ise çeşitli tarım ürünü kılıkları içinde küçük bir pencerenin başına toplanmışlardı.

"Biri benim kostümümü ezmiş," diye korkuyla inledim. Bayan Merriweather hemen yanıma koştu, teli düzeltti ve beni içeri itekledi.

"Onun içinde rahat mısın Scout?" diye sordu Cecil. "Sesin o kadar uzaktan geliyor ki, sanki bir tepenin arkasındasın."

"Seninki de daha yakından gelmiyor," dedim.

Bando milli marşı çalmaya başladı ve izleyicilerin ayağa kalktıklarını duyduk. Sonra bas davulların sesi duyuldu. Bayan Merriweather bandonun yanındaki kürsüsünden bizim şarkıyı anons etti. Davullar yeniden gümbürdedi. Bayan Merriweather eski kelimelerle anons ettiği şarkının adının, "Çamurdan yıldızlara," demek olduğunu açıkladı ve bana göre gereksiz bir ekleme yaparak, bunun bir gösteri olduğunu belirtti.

"Sanki söylemese ne olduğunu anlamayacaklar," diye fısıldadım Cecil'e, o da hemen, "Şşşt," dedi.

"Bütün kasaba biliyor zaten," diye soludum.

"Ama kırsal kesimden gelenler de var," dedi Cecil.

Bir erkek sesi, "Arkadakiler susun," diye emredince ikimiz de sustuk.

Bayan Merriweather'in her cümlesinden sonra davullar çalınıyordu. Ağlamaklı bir sesle Maycomb İlçesi'nin eyaletten daha önce var olduğunu, Mississippi ve Alabama Bölgelerine ait olduğunu, bakir ormanlara ilk ayak basan beyaz adamın Veraset Hakimi'nin büyük büyükbabası olduğunu, kendisinden bir daha hiç haber alınamadığını anlatıyordu. Sonra, kasabaya adını veren kahraman Albay Maycomb gelmişti.

Andrew Jackson, ona yetki vermiş ve Albay Maycomb'un yersiz kendine güveni ve kıt yön duygusu yüzünden, onunla birlikte Creek Kızılderililerileriyle savaşan herkes felakete sürüklenmişti. Albay Maycomb bölgeye demokrasi getirmek üzere gücünü toplamış ama ilk girişimi aynı zamanda sonuncusu olmuştu. Dost bir Kızılderili ulak tarafından kendisine ulaştırılan emirlere göre güneye doğru ilerlemesi gerekiyordu. Hangi yönün güney olduğunu bulmak için bir ağacın likenlerine bakıp, hatasını düzeltmeye çalışan astlarını dinlemeyince, Albay Maycomb düşmanla karşılaşmak üzere saptanan rotadan çıkmış ve birlikleri kuzeybatıdaki ormanların içinde kaybolmuştu. Sonradan, bölgenin iç kısımlarında yerleşmiş olanlar tarafından bulunup kurtarılmışlardı.

Bayan Merriweather yarım saat boyunca Albay Maycomb'un yiğitliklerini anlattı. O arada ben de, dizlerimi bükünce bacaklarımı gizleyerek oturabileceğimi keşfetmiştim. Oturup Bayan Merriweather'in konuşmasını ve davulları dinlerken de uyuyakalmışım.

Sonradan, Bayan Merriweather'in büyük finale geldiğini, çam ağaçlarının ve fasulyelerin gayet muntazam bir şekilde çıkıp sahneye dizilmelerinden aldığı özgüvenle, "Do-muuuuz," diye seslendiğini anlattılar. Birkaç saniye bekleyip yeniden, "Do-muuuz," diye seslenmişti. Hiçbir şey olmayınca da, "Domuz!" diye bağırmıştı.

Ya onun bu son bağırmasını duymuş ya da bandonun çaldığı *Dixie* yüzünden uyanmıştım, ama ne yazık ki sahneye girmek için tam Bayan Merriweather'in gururla ilçe flamasını diktiği anı seçmiştim. Seçmek kelimesi yanlıştı aslında: Bir an önce ötekilere yetişeyim diye düşünmüştüm.

Sonradan anlattıklarına göre, Yargıç Taylor salonun arkasına gidip, dizlerini döve döve o kadar çok gülmüştü ki, karısı ilacıyla su koşturmak zorunda kalmıştı.

Bayan Merriweather ise dayak yemiş gibiydi, salondaki herkes gülüyordu ama o beni sahne arkasında yakalayıp gösterisini mahvettiğimi söyledi. Kendimi çok kötü hissetmeme neden olmuştu ama Jem beni almaya geldiğinde çok iyi davrandı bana. Oturduğu yerden kostümümü pek göremediğini söyledi. O kostümün içinden, kendimi kötü hissettiğimi nasıl anladığını bilmiyorum ama, her şeyi gayet doğru yaptığımı, sadece azıcık geç kaldığımı söyledi. İşler kötü gittiği zaman insanı teselli etme konusunda, Jem de giderek neredeyse Atticus kadar iyi olmaya başlamıştı. Ama henüz beni o kalabalığa girmeye ikna edecek hale gelmemişti ve sonunda arkada benimle birlikte salonun boşalmasını beklemeye razı oldu.

"Kostümü çıkarmak ister misin Scout?" diye sordu.

"Hayır, üstümde kalsın," dedim. Utancımı onun içinde daha iyi gizleyebilirdim.

Birisi, "Sizi eve bırakalım mı?" diye sordu.

Jem'in, "Hayır efendim, teşekkür ederiz," dediğini duydum. "Azıcık yol zaten."

Ses, "Cinlere filan dikkat edin ha," dedi. "Daha doğrusu, cinler Scout'tan sakınsın."

Jem, "Pek kimse kalmadı artık," dedi. "Hadi gidelim."

Salondan koridora çıktık ve aşağı indik. Ortalık hâlâ kapkaranlıktı. Geri kalan araçlar binanın öbür tarafına park etmişti ve farlarının bize pek yararı olmuyordu. "Bizim gittiğimiz tarafa gidenler olsa yolumuzu daha iyi görürdük," dedi Jem. "Dur şu... tellerinden tutayım Scout. Dengeni kaybedebilirsin."

"Tamam görebiliyorum ben."

"Ama yine de dengeni yitirebilirsin." Başımın bulunduğu yerde hafif bir baskı hissettim ve Jem'in salamın ucunu tuttuğunu tahmin ettim. "Sen mi tutuyorsun?"

"H ıhı."

Karanlık okul bahçesini geçmeye başladık, ayaklarımızı zor görüyorduk. "Jem," dedim. "Ayakkabılarımı unuttum, sahnenin arkasında kaldılar."

"İyi gidip alalım." Ama tam biz arkamızı döndüğümüzde salonun ışıkları söndürüldü. "Yarın alabilirsin," dedi Jem.

"Ama yarın pazar," diye itiraz ettim Jem beni tekrar eve doğru döndürürken.

"Kapıcı seni içeri bırakır... Scout?"

"Efendim?"

"Yok bir şey."

Jem uzun süredir bunu yapmıyordu. Ne düşünüyor acaba diye merak ettim. Söylemek isteyince, yani muhtemelen eve vardığımızda anlatır-

dı. Parmaklarının kostümümü kavradığını hissettim, fazla sıkıyormuş gibiydi. Kafamı salladım. "Jem o kadar..."

"Sus bir dakika Scout," dedi beni dürterek.

Sessizce yürüdük. "Dakika doldu," dedim. "Ne düşünüyorsun?" Ona bakmak üzere döndüm ama hatlarını zar zor seçebiliyordum.

"Bir şey duyduğumu sandım," dedi. "Dur bir dakika."

Durduk.

"Bir şey duydun mu?" diye sordu.

"Hayır."

Beş adım daha atmamıştık ki yeniden durdurdu beni.

"Jem beni korkutmaya mı çalışıyorsun? Biliyorsun ki artık büyüdüm..."

"Ses çıkarma," dedi ve şaka yapmadığını anladım.

Gece sakindi. Yanımda nefes alıp verişini rahatça duyabiliyordum. Ara sıra çıplak bacaklarımı ürperten ani bir esinti oluyordu ama arkası gelmiyordu. Fırtına öncesi sakinliği vardı havada. Kulak kabarttık.

"Herhalde köpek filandır," dedim.

"Hayır değil," diye cevap verdi. "Yürürken duyuyorum ama durunca duymuyorum."

"Belki benim kostümümün hışırtısını duyuyorsundur. Tabi ya odur..."

Aslında bunu daha çok kendimi inandırmak için söylemiştim, çünkü tekrar yürümeye başladığımızda ben de bahsettiği sesi duymuştum. Kostümümden gelmiyordu.

"Yine Cecil herhalde," dedi Jem. "Bu kez bizi korkutamaz. Hızlandığımızı sanmasın."

İyice yavaşladık. Jem'e Cecil'in bizi bu karanlıkta nasıl takip edebildiğini sordum, arkamızdan gelip bize çarpacağını düşünüyordum.

"Ben seni görebiliyorum Scout," dedi Jem.

"Nasıl? Ben seni göremiyorum."

"Bayan Crenshaw'ın boyadığı parlak kısımlar yüzünden. Seni gayet iyi görebiliyorum ve Cecil de epey uzaktan bile görebilir bence."

Cecil'e peşimizde olduğunu bildiğimizi ve onu beklediğimizi göstermeye karar verdim. Birden arkama dönüp, "Cecil Jacobs koca bir korkak tavuktur!" diye bağırdım.

Yeniden durduk. İlerideki okul duvarından başka arkasına saklanabileceği bir şey yoktu.

"Gördüm onu," dedi Jem. "He-y!"

Okul duvarı da hay...e-hay...e-hay...e diye cevap verdi.

Cecil bu kadar dayanamazdı; bir şakayı bir kez yaptı mı tekrar tekrar yapardı. Ama şimdiye kadar üstümüze atılmış olması gerekiyordu. Jem tekrar durmamı işaret etti.

Alçak sesle, "Scout, şu üstündekini çıkarabilir misin?" diye sordu.

"Çıkarabilirim sanırım, ama üstümde pek bir şey yok."

"Elbiselerin yanımda."

"Karanlıkta giyinemem ki."

"Tamam," dedi. "Boş ver."

"Jem, korkuyor musun?"

"Hayır. Neredeyse ağaca geldik bence. Birkaç yüz metre sonra da yola çıkmış olacağız. Sokak lambasını görürüz o zaman." Jem, ifadesiz, sakin bir sesle konuşuyordu. Cecil meselesiyle daha ne kadar idare etmeye çalışacak acaba diye merak ettim.

"Sence şarkı söylesek mi Jem?"

"Hayır. Gerçekten sessiz olalım yine Scout."

Adımlarımızı açmadık. Parmaklarımı taşlara çarpmadan hızlı yürümemin ne kadar zor olduğunu Jem de benim kadar biliyordu, ayaklarım çıplaktı. Belki de rüzgâr yüzünden ağaçlar hışırdıyordu. Ama ne rüzgâr vardı, ne de büyük meşe ağacı dışında bir ağaç.

Misafirimiz, hantal pabuçlar giymiş gibi ayaklarını sürüyerek geliyordu. Her kimse kalın pamuklu pantolon giymişti; ağaç hışırtısı sandığım şey her adımda bacaklarının birbirine sürtmesinden çıkan sesti.

Ayaklarımın altında toprağın soğuduğunu hissettim ve meşe ağacına yaklaştığımızı anladım. Jem başıma bastırdı. Durup yeniden kulak kabarttık.

Bu kez ayak sürtmeleri kesilmemişti. Pantolon hışırtısı da devam ediyordu. Sonra aniden sesler kesildi. Peşimizdeki bize doğru koşmaya başladı ve ayak sesleri kesinlikle çocuk ayak sesleri değildi.

Jem, "Koş Scout! Koş! Koş!" diye haykırdı.

Dev bir adım attım ve başımın döndüğünü hissettim: karanlıkta kollarım işe yaramıyor, dengemi koruyamıyordum.

"Jem, Jem, bana yardım et Jem!"

Bir şey beni çevreleyen teli ezdi. Metal metale sürtündü ve yere düşüp gidebildiğim kadar yuvarlandım, tel hapishanemden kurtulmaya çalışıyordum. Yakınlarda bir yerden itişip kakışma, tekme sesleri, yere ve ağaç köklerine sürten ayakkabı ve vücut sesleri geliyordu. Birisi üstüme yuvarlandı ve Jem olduğunu hissettim. Beni de kendisiyle birlikte çekiştirip sürüklemeye çalışıyordu ama başım ve omuzlarım serbest kaldığı halde o kadar sersemlemiştim ki fazla uzağa gidemedik.

Tam yola varmak üzereyken Jem'in elinin uzaklaştığını ve düşer gibi olduğunu hissettim. Biraz daha itiş kakış oldu ve büyük bir gürültünün ardından Jem çığlık attı.

Jem'in sesine doğru koştum ve sarkık bir erkek karnına tosladım. Karnın sahibi, "Off," deyip kollarımı yakalamaya çalıştı ama kollarım sıkışmış durumdaydı. Adamın karnı yumuşaktı ama kolları çelik gibiydi. Beni öyle sıkıyordu ki nefes alamıyordum. Kıpırdayamıyordum da. Adam birden geriye doğru çekildi ve yere savruldu. Jem'in kalkmış olduğunu düşündüm.

Bazen insanın aklı çok yavaş çalışıyordu. Sersemlemiş bir vaziyette öylece dikilip kalmıştım. Boğuşma sesleri giderek azalıyordu; birisi hırıltıyla soluk aldı ve sonra gece yine sakinleşti.

Gece sakinleşmişti ama bir adam derin derin soluk alıp veriyor ve sendeliyordu. Onun ağaca gidip yaslandığını düşündüm. Şiddetle öksürmeye başlamıştı, insanın kemiklerini sarsacak bir öksürüktü.

"Jem?"

Adamın soluklarından başka ses duyulmadı.

"Jem?"

Jem'den cevap gelmiyordu.

Adam bir şey ararmış gibi dolanıyordu sanki. Onun inlediğini ve ağır bir şeyi yere sürüdüğünü duydum. Bana sanki ağacın altında dört kişiymişiz gibi gelmeye başlamıştı.

"Atticus?..."

Adam sarsak adımlarla yola doğru ilerliyordu.

Onun bulunduğunu tahmin ettiğim yere doğru ilerledim ve ayağımla deli gibi yerleri yoklamaya başladım. Sonunda birine dokunmuştum.

"Jem?"

Parmaklarım bir pantolona, kemer tokasına, düğmelere, tanımlayamadığım bir şeye, bir yakaya ve bir yüze dokundu. Yüzü yoklayınca Jem'inki olmadığını anlamıştım. Ucuz viski kokusu alıyordum.

Tahminen yolun bulunduğu tarafa doğru yürümeye başladım. Emin değildim çünkü çok fazla dönüp durmuştum. Ama sonunda yolu buldum ve sokak lambasına doğru baktım. Altından bir adam geçiyordu. Çok ağır bir şey taşırmış gibi aksak adımlarla ilerliyordu. Köşeyi dönmek üzereydi. Taşıdığı şey Jem'di. Jem'in kolları iki yandan sarkmış, çılgınca sallanıyordu.

Ben köşeye ulaştığımda adam da bizim ön bahçeyi geçmekteydi. Bir an için ön kapının ışığında Atticus'u gördüm; merdiveni koşarak indi ve adamla ikisi Jem'i içeri taşıdılar.

Onlar koridora girerken ben de ön kapıya varmıştım. Alexandra Hala beni karşılamaya koşuyordu. "Doktor Reynolds'u çağırın!" Atticus'un sesi Jem'in odasından geliyordu. "Scout nerede?"

"Burada o da," diye seslendi Alexandra Hala, telefona koşarken beni de bırakmamıştı. Sonra endişeyle bana sarıldı. "Ben iyiyim hala," dedim. "Sen doktoru ara."

Halam almacı kaldırıp, "Eula May, Dr. Reynolds'u bağlayın, çabuk!" diye bağırdı.

"Agnes baban evde mi? Aman Tanrı'm, nerede peki? Lütfen gelir gelmez bize gelmesini söyler misin? Lütfen, acil."

Alexandra Hala'nın kendini tanıtmasına gerek yoktu; Maycomb'dakiler birbirlerinin sesini tanırdı.

Atticus, Jem'in odasından çıkıp yanımıza geldi. Alexandra Hala almacı bırakır bırakmaz o kaptı ve manyeto yaptıktan sonra, "Eula May, bana şerifi bağla lütfen," dedi.

"Heck? Atticus Finch. Birisi çocuklarımın peşine düşmüş. Jem yaralanmış. Bizim evle okul arasında. Oğlumu bırakamam. Sen bir bakabilir misin lütfen, belki hâlâ oralardadır. Bulacağını sanmıyorum ama bulursan ben de görmek istiyorum. Şimdi kapatmam lazım. Teşekkürler Heck."

"Atticus Jem öldü mü?"

"Hayır Scout. Onunla sen ilgilen kardeşim," dedi ve tekrar Jem'in yanına gitti.

Beni ezilmiş kumaşlardan ve tellerden kurtarmaya çalışan Alexandra Hala'nın elleri titriyordu. "Sen iyi misin canım?" diye defalarca sormuştu.

Sonunda salamın kalıntılarından kurtulup rahatlamıştım. Kollarım karıncalanıyordu ve telin ezdiği yerlerde kırmızı çizgiler oluşmuştu. Kollarımı ovuşturunca kendimi biraz daha iyi hissettim.

"Hala, Jem öldü mü?"

"Hayır canım, hayır, bayılmış. Dr. Reynolds gelene kadar durumunu tam olarak bilemeyeceğiz. Jean Louise, ne oldu?"

"Bilmiyorum."

Fazla üstelemedi. Giymem için bir şeyler getirmişti ve o zaman fark ettim ki o telaşının arasında halam bana tulumumu uzatıyordu. "Bunu giy canım," dedi, en nefret ettiği kıyafetimi verirken.

Jem'in odasına koştu, sonra koridora yanıma geldi. Hafifçe omzumu okşayıp tekrar Jem'in yanına döndü.

Kapının önünde bir araba durmuştu. Dr. Reynolds'un ayak sesini de hemen hemen babamınki kadar iyi tanırdım. Beni ve Jem'i dünyaya getirten oydu, bütün çocuk hastalıklarında ve Jem ağaç evden düştüğünde bize o bakmıştı ve dostluğumuzu asla yitirmemişti. Huysuz çocuklar olsak her şeyin farklı olacağını söylerdi ama biz pek inanmazdık bu lafa.

Dr. Reynolds içeri girmiş ve beni görünce, "Aman Tanrı'm," deyip yanıma gelmişti. "Sen daha ayakta mısın?" Sonra da yönünü değiştirmişti. Evin bütün odalarını bilirdi. Jem'le bende bir anormallik olup olmadığını da bilirdi.

Sonsuzluk gibi gelen on dakikadan sonra Dr. Reynolds yanıma döndü. "Jem öldü mü?" diye sordum.

Gözlerini kısarak bana bakarken, "Hiç ilgisi yok," dedi. "Kafasında tıpkı seninki gibi bir şiş var ve kolu kırılmış. Scout... şu yana bak bakayım, yok, kafanı çevirme, gözlerini hareket ettir. Şimdi de öbür tarafa bak. Kırık kötü, şu anda dirseğinde olduğunu söyleyebilirim ancak. Sanki biri kolunu bükmek istemiş gibi... şimdi bana doğru bak."

"Yani ölmedi değil mi?"

"Ha... yır!" Doktor Reynolds doğruldu. "Bu gece yapabileceğimiz fazla bir şey yok," dedi. "Elimizden geldiği kadar rahat ettirmeye çalışacağız. Röntgen çekilmesi gerekiyor ve sanırım bir süre kolunu kullanamayacak. Merak etme ama, eskisi kadar sağlam olur yine. Onun yaşındaki çocuklar çabuk iyileşir."

Dr. Reynolds konuşurken bir yandan da alnımdaki şişi yokluyordu parmaklarıyla. "Sende kırık filan yok değil mi?"

Bu minik şakasına hafifçe gülümsedim. "Yani ölmedi değil mi?"

Şapkasını giydi. "Yanılmış olabilirim tabi ki ama bana gayet diri göründü. Yaşadığına dair bütün belirtiler yerli yerinde. Sen de gidip bir bak, ben dönünce de birlikte bakar karar veririz."

Dr. Reynolds'un adımları canlı ve çevikti. Bay Tate'ninkiler öyle değildi. Ağır çizmeleri verandayı inletti ve hantal hantal içeri girdi. Beni görünce o da Dr. Reynolds'la aynı şeyleri söyleyip, "Sen iyisin değil mi Scout?" diye ekledi.

"Evet efendim, Jem'e bakmaya gidiyorum. Atticus da orada."

"Ben de seninle geleyim," dedi Bay Tate.

Alexandra Hala Jem'in okuma lambasına bir havlu örterek ışığı azaltmıştı ve oda loştu. Jem sırtüstü yatıyordu. Yüzünün bir tarafında boylu boyunca çirkin bir iz oluşmuştu. Sol kolu bedeninden açık duruyordu, dirseği hafifçe bükülmüştü ama ters tarafa doğru. Kaşları çatıktı.

"Jem?..."

Atticus, "Seni duyamaz Scout," dedi. "Baygın vaziyette. Demin ayıldı ama Dr. Reynolds tekrar uyuttu."

"Evet efendim." Geri çekildim. Jem'in odası geniş ve kare biçimindeydi. Alexandra Hala şöminenin yanındaki salıncaklı koltukta oturmaktaydı. Jem'i getiren adam ise bir köşeye çekilip sırtını duvara dayamıştı. Tanımadığım kırsal kesim insanlarından biriydi. Muhtemelen gösteriye gelmişti ve olay olurken o civardaydı. Çığlıklarımızı duyup koşarak gelmiş olmalıydı.

Atticus Jem'in yatağının yanında duruyordu.

Bay Heck Tate kapıda kaldı. Şapkası elindeydi ve feneri pantolonunun cebinde kabarıklık yapıyordu. İş kıyafetleri vardı üstünde.

"İçeri gel Heck," dedi Atticus. "Bir şey buldun mu? Böyle bir alçaklık yapacak birini düşünemiyorum ama umarım sen onu bulmuşsundur."

Bay Tate burnunu çekti. Köşedeki adama çabucak bir göz atıp başıyla selamladı ve sonra Jem'e, Alexandra Hala'ya bakıp tekrar Atticus'a döndü.

"Oturun Bay Finch," dedi yumuşak bir tavırla.

Atticus, "Hepimiz oturalım," diye cevap verdi. "Sen şu iskemleyi al Heck, ben içeriden bir tane daha getireyim."

Bay Tate, Jem'in masasındaki sandalyeye oturdu. Atticus da dönüp yerine yerleşene kadar bekledi. Atticus'un köşede duran adama niye sandalye getirmediğini merak etmiştim ama Atticus bu kişilerin alışkanlıklarını benden iyi bilirdi. Kırsal kesimden gelen bazı müşterileri uzun kulaklı atlarını arka bahçedeki tespihağaçlarının altına bağlardı ve Atticus'un sık sık arka merdivende toplantı yapması gerekirdi. Bu adam da muhtemelen bulunduğu yerde rahattı.

"Bay Finch," dedi Bay Tate. "Size ne bulduğumu söyleyeyim. Küçük bir kız elbisesi buldum... arabamda duruyor. O senin elbisen mi Scout?"

"Evet efendim, önlüklü pembe elbiseyse benim," dedim. Bay Tate tanık kürsüsüne çıkmış gibi davranıyordu. Olayları kendi usulüyle, eyalete veya savunmaya aldırmadan anlatmayı severdi, bazen de biraz oyalanırdı.

"Bir de çamurlanmış garip bir kıyafetin parçalarını buldum..."

"O benim kostümümdü Bay Tate."

Bay Tate bacaklarını ovaladı, sol kolunu ovuşturdu, Jem'in şömine çerçevesini inceledi, sonra şömineyle ilgilenmeye başladı. Parmakları bu kez uzun burnunda geziniyordu.

"Ne var Heck?" dedi Atticus.

Bay Tate bu sefer de boynunu ovuşturuyordu. "Oradaki ağacın altında kaburgalarına saplanmış bir mutfak bıçağıyla Bob Ewell yatıyor," dedi sonunda. "Ölmüş Bay Finch."

29

Alexandra Hala ayağa fırlamış ve şöminenin çerçevesine tutunmuştu. Bay Tate de kalktı ama halam yardım istemedi. Hayatında ilk kez Atticus'un doğal nezaketi onu yarı yolda bırakmış, olduğu yere çöküp kalmıştı.

Ben ise, Bay Bob Ewell'in hayatının sonuna kadar sürse bile Atticus'un canını yakacağına dair tehdidinden başka bir şey düşünemiyordum nedense. Bay Ewell az kalsın gerçekten canını yakacaktı ve bu yaptığı son iş olmuştu.

"Emin misin?" diye sordu Atticus sıkıntılı bir sesle.

"Öldüğü kesin," dedi Bay Tate. "Kesinlikle ölü. Bu çocuklara bir daha asla zarar veremeyecek."

"Onu kastetmemiştim." Atticus uykuda konuşur gibiydi. Yaşını belli etmeye başlamıştı, içindeki fırtınaları gösteren tek belirti buydu: güçlü çene hattı biraz yumuşamış, kulaklarının altındaki katlar belirgin bir hal almış, simsiyah saçlarına şakaklarında gri yamalar eklenmişti.

"Oturma odasına geçsek daha iyi olmaz mı?" dedi Alexandra Hala en sonunda.

"Eğer sakıncası yoksa ve Jem'i rahatsız etmeyeceksek burada kalmayı tercih ederim. Scout bize olanları anlatırken ben de Jem'in yaralarına bir göz atmak istiyorum," dedi Bay Tate.

"O zaman ben çıksam olur mu?" diye sordu halam. "Burada fazlayım zaten. Bana ihtiyacın olursa odamdayım Atticus." Alexandra Hala kapıya kadar gitti ama durup arkasına döndü. "Atticus, bu gece içimde bir his vardı... ben... bu benim hatam," diye söze başladı. "Ben de onlarla..."

Bay Tate kolunu kaldırdı. "Siz gidin Bayan Alexandra, şok geçirdiğinizi biliyorum. Ve kendinizi hiçbir şey için üzmeyin... her zaman içimizdeki seslere kulak verecek olsak kuyruğunu yakalamaya çalışan kedilere dönerdik. Bayan Scout, olanları hâlâ hatırlarken bize anlatabilir misin? Ne dersin yapabilir misin? Adamın sizi izlediğini gördün mü?"

Atticus'un yanına gittim ve kollarını bana doladığını hissettim. Başımı kucağına gömmüştüm. "Eve dönüyorduk. Jem'e ayakkabılarımı okulda unuttum dedim. Tam geri dönüyorduk ki ışıklar söndürüldü. Jem yarın alabileceğimi söyledi..."

"Scout, başını kaldır ki anlattıklarını Bay Tate duyabilsin," dedi Atticus. Kucağına tırmanıp oturdum.

"Sonra Jem bir dakika susmamı söyledi. Düşünüyor sanmıştım -düşünebilmek için hep susmanızı ister- sonra bir şey duyduğunu söyledi. Önce Cecil sandık."

"Cecil mi?"

"Cecil Jacobs. Giderken bizi korkutmuştu, yine o sandık. Bir kâğıt almıştı. En iyi kostüme de bir çeyrek verdiler ama kim kazandı bilmiyorum..."

"Cecil olduğunu düşündüğünüzde neredeydiniz?"

"Okul binasından az ötede. Bağırarak bir şeyler söyledim ona..."

"Ne dedin?"

"Galiba, Cecil Jacobs koca bir korkak tavuktur, dedim. Sonra da Jem, ölüleri bile kaldıracak bir şekilde hey diye bağırdı..."

"Bir dakika Scout," dedi Bay Tate. "Bay Finch siz bir şey duydunuz mu?"

Atticus duymadığını söyledi. Radyoyu açmıştı. Alexandra Hala da odasında kendi radyosunu açmıştı. Bunu hatırlıyordu çünkü, halam kendisininkini duyabilmek için biraz kısmasını istemişti. Atticus gülümsedi. "Ben hep çok açarım radyonun sesini."

"Acaba komşular bir şey duymuş mudur?" diye sordu Bay Tate.

"Sanmam Heck. Çoğu ya radyo dinler ya da tavuklarla birlikte yatar. Belki Maudie Atkinson ayaktadır ama ondan da kuşkuluyum."

"Devam et Scout," dedi Bay Tate.

"Jem bağırdıktan sonra yürümeye devam ettik. Bay Tate ben kostümümün içindeydim ama sonra sesi ben de duymaya başladım. Ayak seslerini yani. Biz yürüdükçe duyuluyor, biz durunca kesiliyordu. Jem, Bayan Crenshaw'ın parlak boyaları yüzünden beni görebildiğini söyledi. Ben salamdım."

"Nasıl yani?" dedi Bay Tate, irkilmişti.

Atticus, Bay Tate'ye rolümü ve kostümümü anlattı. "Geldiğinde halini görmeliydin," dedi. "Hamur gibi ezilmişti."

Bay Tate çenesini ovuşturdu. "Ben de üstünde gördüğüm o izleri merak etmiştim. Gömleğinin kollarında küçük delikler açılmıştı. Kollarında da o deliklere uygun yerlerde izler vardı. O kostümü görmem mümkün mü efendim?"

Atticus gidip kostümümden kalanları getirdi. Bay Tate kostümü evirip çevirdi ve eski halini anlayabilmek için telleri düzeltti. "Bu şey hayatını kurtarmış muhtemelen," dedi. "Bakın."

Uzun işaret parmağıyla gösterdi. Paslı teli sıyıran bıçak parlak, uzun bir iz bırakmıştı.

"Aklını kaçırmış," dedi Atticus.

"Size karşı çıkmak istemem Bay Finch... ama deli değil kötüydü. Aşağılık adam çocukları öldürecek cesareti bulmak için iyice içmiş. Sizinle yüz yüze gelmeye ise asla cesaret edemezdi."

Atticus başını salladı. "Böyle bir insan düşünemiyorum..."

"Bay Finch, selam vermeden önce çekip vurmak gereken türde insanlar vardır. O zaman bile harcanan kurşuna değmezler. Ewell de onlardan biriydi."

Atticus, "Beni tehdit ettiği gün işi bitti sanmıştım," dedi. "Bitmese bile bana çatar diye düşünüyordum."

"O ancak zavallı bir zenci kadını rahatsız edebilir, ancak, evde yok sandığı zaman Yargıç Taylor'un evine girmeye kalkabilirdi, gündüz ortası karşınıza çıkabileceğini mi sanıyordunuz?" Bay Tate içini çekti. "Devam edelim en iyisi, Scout, arkanızdan gelişini duymuştun..."

"Evet efendim. Ağacın altına ulaştığımızda..."

"Bir şey göremezken ağacın altına geldiğinizi nasıl anladın?"

"Ayaklarım çıplaktı ve Jem bir ağacın altındaki toprağın her zaman daha soğuk olacağını söylemişti."

"Onu da şerif yardımcısı yapmalıyız. Sonra?"

"Sonra birdenbire bir şey beni yakaladı ve kostümümü ezdi... galiba yere kapaklandım... ağacın altında boğuşma oluyormuş gibi sesler duydum... sanki arada ağaca çarpıyorlardı. Jem beni bulup yola doğru çekiştirdi. Biri.. Bay Ewell, onu yere düşürdü sanırım. Biraz daha boğuştular ve sonra o garip ses oldu... Jem bağırdı..." Durdum. O ses Jem'in kırılan kolundan gelmiş olmalıydı.

"Neyse, Jem bağırdı ve bir daha sesini duymadım, ondan sonra... Bay Ewell beni boğacak gibi sıkmaya başladı galiba... sonra biri Bay Ewell'i düşürdü. Jem kalkmış olmalı diye düşündüm. Bütün bildiğim bu kadar..."

"Peki sonra?" Bay Tate dikkatle bana bakıyordu.

"Biri sendeleyerek yürüdü, soluk soluğaydı ve ölecekmiş gibi öksürüyordu. Önce Jem sandım, ama sesi onunkine benzemiyordu, ben de yerde Jem'i aramaya başladım. Atticus bize yardıma geldi ve yoruldu sanmıştım..."

"Kimdi o?"

"Kendisi şurada duruyor Bay Tate, size adını söyleyebilir."

Bunu derken elimle köşedeki adamı göstermek üzereydim ama Atticus'un göstermekle ilgili tembihini hatırlayıp hemen indirdim kolumu. Elle göstermek ayıptı.

O ise hâlâ duvara dayanmış duruyordu. Ben odaya girdiğimde duvara yaslanıp kollarını göğsünde kavuşturmuştu. Ben kendisini gösterirken kollarını indirip avuçlarını duvara bastırdı. Bunlar beyaz, hiç güneş görmemiş, hastalıklı denecek kadar beyaz ellerdi, o kadar beyazdılar ki, Jem'in odasının loş ışığında krem rengi duvarla tezat teşkil ediyorlardı.

Bakışlarımı ellerinden, kirlenmiş haki pantolonuna çevirdim; sonra da ince bedenini saran kaba gömleğe baktım.

Yüzü de elleri kadar beyazdı ama çıkık çenesinde bir gölge vardı. Avurtları oyuk denecek kadar içe çökmüştü; ağzı genişti; şakaklarında hafif, adeta kırılgan çizgiler vardı ve gri gözleri o kadar fersizdi ki kör olduğunu sandım. Saçları cansız ve zayıftı, tepede tüy yumağı gibi duruyordu.

Ben onu gösterince elleri duvarda yağlı ter izleri bırakarak kaydı ve başparmaklarını kemerine geçirdi. Sanki tahtaya sürülen tırnak sesi duymuş gibi tuhaf bir ürpertiyle sarsılmıştı, ama ben ona merakla bakarken gerilimi giderek azaldı. Dudaklarında zayıf bir tebessüm belirdi ve aniden patlayan gözyaşlarımın arasında komşumuzun görüntüsü bulanıklaştı.

"Merhaba Boo," dedim.

30

"Bay Arthur tatlım," dedi Atticus, yumuşak bir sesle beni düzeltmişti. "Jean Louise bu Bay Arthur Radley. Sanırım o seni tanıyor zaten."

Böyle bir zamanda bile Atticus beni kibarca Boo Radley'le tanıştırabiliyorsa... eh, ne de olsa o Atticus'tu.

Boo benim içgüdüsel olarak Jem'in uyuduğu yatağa koştuğumu görünce yüzünde yine o utangaç tebessüm belirdi. Utançtan yanarak Jem'in üstünü örten yorganın altına girmeye çalıştım.

"Yok yok, Jem'i elleme," dedi Atticus.

Bay Tate de bağa çerçeveli gözlüğünün ardından dikkatle Boo'ya bakmaktaydı. Dr. Reynolds ortaya çıktığında bir şey söylemek üzereydi.

Kapıda duran Dr. Reynolds, "Herkes dışarı," dedi. "İyi geceler Arthur, ilk geldiğimde burada olduğunu fark etmemiştim."

Dr. Reynolds'un sesi de adımları gibi canlıydı ve sanki her akşam Boo ile selamlaşırmış gibi konuşmuştu, bu durum da beni Boo Radley ile aynı odada olmak kadar şaşırtmıştı. Ama tabi... Boo bile hastalanıyordur ara sıra diye düşündüm. Ama bir yandan da o kadar emin değildim.

Dr. Reynolds'un elinde gazeteye sarılı koca bir paket vardı. Paketi Jem'in masasına bırakıp ceketini çıkardı. "Yaşadığına iyice emin oldun mu artık? Ben nasıl anladım biliyor musun? Onu muayene etmeye çalı-

şırken tekmeledi beni. Aslında iyice canını yakmalıydım ama neyse, ha Scout?"

Atticus, Boo'ya bakıp, "Şey," dedi. "Heck hadi ön verandaya geçelim. Orada bir sürü sandalye var, hem hava da hâlâ sıcak."

Önce Atticus'un niye oturma odası yerine verandayı önerdiğini merak ettim, ama sonra anladım. Oturma odasının ışıkları çok kuvvetliydi.

Odadan çıktık, önde Bay Tate gidiyordu... Atticus önce kapıda bekleyecek gibi olmuş, sonra fikrini değiştirip Bay Tate'nin ardından gitmişti.

İnsan en garip durumlarda bile günlük alışkanlıklarının etkisi altında kalıyordu. Ben de istisna değildim: Kendimi, "Böyle gelin Bay Arthur," derken duymuştum. "Evi pek iyi bilmediğiniz için ben sizi verandaya kadar götüreyim."

Bana bakıp başını salladı.

Holden ve oturma odasının önünden geçirdim onu.

"Şöyle buyurmaz mısınız Bay Arthur? Bu salıncaklı koltuk çok güzel ve rahattır."

Onunla ilgili küçük fantezim yine aklıma gelmişti: o verandada oturuyor olacak... ne güzel hava değil mi, Bay Arthur?

Evet, hava hakikaten güzeldi. Kendimi hafifçe gerçekdışı hissederek onu Atticus ile Bay Tate'den en uzak köşeye götürdüm. Orası gölgelerin arasında kalıyordu. Boo karanlıkta kendini daha rahat hissederdi.

Atticus salıncaklı kanepeye oturmuş, Bay Tate de yanındaki iskemleye yerleşmişti. Oturma odasından vuran ışıklar üzerlerine geliyordu. Ben de Boo'nun yanına oturdum.

Atticus, "Eh, Heck," diyordu. "Bence yapılacak şey... yüce Tanrı'm, hafızamı yitiriyorum galiba..." Atticus gözlüğünü itti ve parmaklarını gözlerine bastırdı. "Jem daha tam on üç olmadı... yok, oldu galiba... hatırlayamıyorum. Neyse, ilçe mahkemesinden önce olur..."

"Ne olur Bay Finch?" Bay Tate bacaklarını uzatıp öne eğilmişti.

"Tabi ki net bir şekilde nefsi müdafaa, ama büroya gidip bakmam lazım..."

"Bay Finch, Bob Ewell'i Jem'in öldürdüğünü mü sanıyorsunuz? Böyle mi düşünüyorsunuz?"

"Scout'un anlattıklarını duydun, buna hiç şüphe yok. Jem'in kalktığını ve adamı üstünden çektiğini söyledi... herhalde karanlıkta bir şekilde Ewell'in bıçağını almıştı eline... yarın anlarız."

"Bay Finch, durun bir dakika," dedi Bay Tate. "Jem asla Bob Ewell'i bıçaklamadı."

Atticus bir an sessiz kaldı. Söylediklerine teşekkür edercesine Bay Tate'ye baktı. Sonra başını salladı.

"Heck, çok naziksin ve bunu içinden gelerek yaptığını biliyorum, ama böyle bir şeyi hiç başlatma."

Bay Tate ayağa kalkıp verandanın kenarına gitti. Çalılıklara tükürdü ve ellerini arka ceplerine sokup döndü. Atticus'a baktı. "Nasıl yani?" dedi.

"Sert konuştuysam kusuruma bakma Heck," dedi Atticus. "Ama kimse bunu hasır altı etmeyecek. Ben öyle yaşamıyorum."

"Kimsenin bir şeyi hasır altı edeceği yok Bay Finch."

Bay Tate'nin sesi sakindi ama ayaklarını yere öyle sıkı basıyordu ki, gören oradan çıktıklarını sanırdı. Babamla şerif arasında, tam kavrayamadığım ilginç bir çekişme yaşanıyordu.

Şimdi ayağa kalkıp verandanın kenarına gitme sırası Atticus'a gelmişti. "Hım," deyip o da kuru kuru tükürdü. Sonra ellerini ceplerine koyup Bay Tate'ye döndü.

"Heck, söylemedin ama ne düşündüğünü biliyorum. Teşekkür ederim. Jean Louise..." Bana dönmüştü. "Sen Jem'in Bay Ewell'i senin üstünden aldığını söylemedin mi?"

"Evet efendim, öyle oldu sanıyorum... ben..."

"Gördün mü Heck? Sana bütün kalbimle teşekkür ediyorum, ama oğlumun hayatının başında böyle bir sorunla karşılaşmasını istemiyorum. En iyisi her şeyi açıkça ortaya koyup çözümlemek. Bırakalım kasaba halkı gelip izlesin, sandviçlerini de getirsin. Oğlumun hakkında bir dedikoduyla büyümesini, kimsenin, 'Jem Finch var ya... babası onu kurtarmak için böyle böyle yaptı,' demesini istemiyorum. Bu işi ne kadar çabuk halledersek o kadar iyi olur."

"Bay Finch," dedi Bay Tate hislerini belli etmeyen bir sesle. "Bob Ewell kendi bıçağının üzerine düşmüş. Kendi kendini öldürmüş."

Atticus verandanın köşesine yürüdü. Asmaya baktı. Her biri kendi tarzında inatçı, diye düşündüm. İlk kimin vazgeçeceğini merak ediyordum. Atticus'un inadı sessizdi ve nadiren ortaya çıkardı ama bazı bakımlardan Cunninghamları aratmazdı. Bay Tate'ninki ise daha keskin ve açıktı ama babamınkinden kalır yanı yoktu.

"Heck." Atticus'un sırtı dönüktü. "Eğer bu olay örtbas edilirse, bu, Jem'i yetiştirme tarzımı inkâr etmem demek olur. Bazen bir ebeveyn olarak tamamen başarısız olduğumu düşünüyorum, ama elimde bir tek bu var. Jem herkesten önce bana bakar ve ben de ona sakınmadan bakabilecek şekilde yaşamaya çalıştım hep. Eğer böyle bir şeyi görmezden gelecek olursam, açıkçası onunla bir daha göz göze gelemem ve bunu yapamadığım gün de onu kaybedeceğimi biliyorum. Onu ve Scout'u kaybetmek istemiyorum, çünkü onlar benim her şeyim."

"Bay Finch." Bay Tate hâlâ yere sıkı sıkı basıyordu. "Bob Ewell kendi bıçağının üzerine düşmüş. Bunu kanıtlayabilirim."

Atticus hızla döndü. Elleri cebindeydi. "Heck, bunu benim gözümle görmeyi deneyemez misin? Senin de çocukların var, ama ben senden büyüğüm. Benimkiler büyüdüklerinde, ben hâlâ hayattaysam ihtiyar bir adam olacağım, ama şu anda ben... eğer bana güvenmezlerse kimseye güvenmezler. Jem ve Scout neler olduğunu biliyorlar. Eğer kasabada olayı

başka türlü anlattığımı duyarlarsa... Heck, onları kaybetmiş olurum. Kasabada başka türlü evimde başka türlü yaşayamam."

Bay Tate topuklarının üzerinde yaylandı ve sabırla, "Jem'i yere yıkmış," dedi. "Sonra ağacın altındaki bir köke takılmış... bakın, size gösterebilirim."

Bay Tate elini yan cebine soktu ve uzun bir sustalı bıçak çıkarttı. O bunu yaparken Dr. Reynolds da kapıya gelmişti. "Çocuk... ceset ağacın altında doktor, okul bahçesinde. Feneriniz var mı? Bunu alın daha iyi."

"Dolanıp bahçeye girerim ve arabanın farlarını açık tutarım," dedi Dr. Reynolds, ama yine de Bay Tate'nin fenerini almıştı. "Jem iyi. Bu gece uyanmaz umarım, merak etmeyin. Adamı öldüren bıçak bu mu Heck?"

"Hayır efendim, o hâlâ üzerinde. Sapından mutfak bıçağına benziyordu. Ken de orada olmak üzeredir neredeyse doktor. İyi geceler."

Bay Tate sustalıyı açtı. "Böyleydi," dedi. Bıçağı elinde tutup sendelemiş gibi yaptı; öne doğru eğilirken sol kolu da öne gelmişti. "Gördünüz mü? Kaburgaların arasındaki yumuşak ete saplanmış. Bütün ağırlığıyla üzerine düşmüş."

Bay Tate çakıyı kapadı ve tekrar cebine soktu. "Scout daha sekiz yaşında," dedi. "Neler olup bittiğini anlayamayacak kadar da korkmuştu."

"Neleri anladığını bilsen şaşardın," dedi Atticus katı bir tavırla.

"Uyduruyor demiyorum, çok korktuğu için tam olarak anlamamıştır diyorum. Orası epeyce karanlık, mürekkep gibi. Karanlıkta uzman bir tanık bile yanılabilir..."

"Kabul edemem," dedi Atticus yumuşak bir sesle.

"Allah kahretsin, benim düşündüğüm Jem değil!"

Bay Tate ayağını o kadar gürültüyle yere vurmuştu ki Bayan Maudie'nin yatak odası lambası yandı. Bayan Stephanie Crawford da bütün ışıklarını yakmıştı. Atticus ve Bay Tate önce karşıya sonra birbirlerine baktılar. Beklediler.

Bay Tate yeniden konuştuğunda sesi zor duyuluyordu.

"Bay Finch, bu haldeyken sizinle kavga etmekten nefret ediyorum. Bu gece hiç kimsenin yaşamaması gereken bir gerilim yaşadınız. Niye gidip yatmıyorsunuz bilmiyorum, ama bildiğim bir şey varsa o da bu kez iki ile ikiyi toplayamadığınız ve bu işi bu gece halletmek zorundayız çünkü yarın çok geç olacak. Bob Ewell böğründe bir mutfak bıçağıyla orada yatıyor."

Bay Tate, Atticus'un orada durup, Jem'in boyunda, bir kolu kırık bir çocuğun, zifiri karanlıkta boğuşarak yetişkin bir adamı öldürebileceğini iddia etmesinin anlamsız olduğunu da sözlerine ekledi.

"Heck," dedi Atticus aniden. "O sallayıp durduğun şey bir sustalıydı. Nereden buldun onu?"

"Sarhoş bir adamdan aldım," dedi Bay Tate soğukkanlılıkla.

Hatırlamaya çalışıyordum. Bay Ewell benim üzerimdeydi... sonra devrilmişti... Jem kalkmış olmalıydı. En azından ben öyle sanıyordum...

"Heck?"

"Bu gece kasabada sarhoş bir adamdan aldım dedim. Ewell mutfak bıçağını muhtemelen çöpte bulmuştu. Bileyip zamanı gelsin diye beklemişti... kendi zamanı gelsin diye."

Atticus gidip salıncaklı kanepeye oturdu. Ellerini dizlerinden aşağı sarkıtmıştı. Yere bakıyordu. Yine, hapishanenin önünde gazetesini katlayıp oturduğu iskemleye fırlatmasının bana asırlar sürmüş gibi geldiği o geceki gibi ağır hareket ediyordu.

Bay Tate de hafif adımlarla verandayı dolanıyordu. "Bu sizin kararınız değil Bay Finch, tamamen benim kararım. Benim kararım ve benim sorumluluğum. Bu kerelik, olayı benim gözümle göremeseniz bile yapabileceğiniz bir şey yok. Eğer denerseniz, yüzünüze karşı yalancı derim. Oğlunuz asla Bob Ewell'i bıçaklamadı," dedi yumuşak bir sesle. "Buna bir

kilometre bile yaklaşmadı. Tek istediği kendisini ve kız kardeşini sağ salim eve ulaştırabilmekti."

Bay Tate verandayı adımlamayı kesti. Atticus'un önünde durmuştu ve sırtı bize dönüktü. "Ben çok iyi bir insan değilim bayım ama Maycomb İlçesi'nin şerifiyim. Hayatım boyunca bu kasabada yaşadım ve neredeyse kırk üç yaşına geldim. Bu kasabada daha ben doğmadan önce olanları bile bilirim. Hiç sebepsiz zenci bir çocuk öldü ve bu adam onun ölümünden sorumluydu. Bırakın bu kez ölüler ölüleri gömsün Bay Finch. Bırakın ölüler ölüleri gömsün."

Bay Tate gidip koltuktan şapkasını aldı. Atticus'un yanında duruyordu şapka. Saçını geriye itip şapkayı başına geçirdi.

"Bir vatandaşın bir suçun işlenmesini engellemeye çalışmasının yasaya aykırı olduğunu hiç duymadım, onun yaptığı da kesinlikle buydu, ama belki siz benim bunu bütün kasabaya anlatmamı ve örtbas etmememi istersiniz. Anlatırsam ne olacak biliyor musunuz? Benim karım da dahil, Maycomb'daki tüm hanımlar kapısına üşüşüp pastalar, kekler getirecekler. Benim düşünceme göre Bay Finch, size ve bu kasabaya büyük bir hizmet yapmış olan birini böylesine gün ışığına çıkarmak bir... bir günahtır. Evet, günahtır ve benim bu günahı işlemeye niyetim yok. Bunu başka biri yapmış olsa durum farklı olurdu. Ama bu kişi için öyle değil Bay Finch."

Bay Tate adeta çizmesinin burnuyla yerde bir delik açmaya çalışıyordu. Burnunu kaşıdı ve sonra sol kolunu kaldırdı. "Ben pek önemli biri olmayabilirim, ama hâlâ Maycomb İlçesi'nin şerifiyim ve Bob Ewell kendi bıçağının üzerine düşerek ölmüştür. İyi geceler efendim."

Bay Tate sert adımlarla verandadan indi ve bahçeyi geçti. Arabasının kapısı kapandı ve araba uzaklaştı.

Atticus uzun bir süre yere bakarak kaldı. Sonunda başını kaldırdı. "Scout," dedi. "Bay Ewell bıçağının üstüne düştü. Bunu anlayabiliyor musun?"

Atticus'un neşelendirilmeye ihtiyacı varmış gibiydi. Koşup ona sarıldım ve bütün gücümle öptüm. "Evet efendim, anlıyorum," diye temin ettim. "Bay Tate haklıydı."

Atticus geri çekilip bana baktı. "Ne demek istiyorsun?"

"Şey, bu da bir anlamda bülbülü öldürmek olurdu, öyle değil mi?"

Atticus yüzünü saçlarıma gömüp başını oynattı. Ayağa kalkıp verandanın gölgelerinde yürürken eski canlılığı geri gelmişti. İçeri girmeden önce Boo Radley'in önünde durdu. "Çocuklarım için teşekkür ederim Arthur," dedi.

31

Boo Radley kalkıp ayaklarını sürüyerek yürümeye başlayınca, oturma odasının penceresinden sızan ışık alnını parlattı. Yaptığı her hareket, sanki elleriyle ayaklarının dokunduğu yerlerden emin olamıyormuş gibi kararsızdı. Bir kez daha o feci öksürük krizine yakalanınca o kadar sarsıldı ki yeniden oturdu. Eli cebinde mendil arandı ve sonunda bir tane bulup çıkardı. Mendili önce öksürürken ağzını kapamak için kullandı, sonra da alnını kuruladı.

Onun varlığına hiç alışık olmadığım için, bunca zamandır yanımda oturuyor olması inanılmaz geliyordu. Gıkı bile çıkmamıştı o arada.

Bir kez daha ayaklandı. Bana döndü ve başıyla ön kapıyı gösterdi.

"Jem'e iyi geceler dilemek istiyorsunuz değil mi Bay Arthur? Böyle gelin."

Koridordan geçtik. Alexandra Hala Jem'in yatağına oturmuştu. "Gel Arthur," dedi. "Hâlâ uyuyor. Dr. Reynolds bazı şeyler bıraktı..." Halamın sesi uzaklaştı.

Boo odanın bir köşesine çekilmiş, çenesi yukarıda uzaktan Jem'e bakıyordu. Elinden tuttum, eli şaşırtıcı biçimde sıcaktı. Onu birazcık çekiştirdim ve kendisini Jem'in yatağına götürmeme izin verdi.

Dr. Reynolds Jem'in kolunun üstüne çadırımsı bir düzenek kurmuştu, herhalde oynatmasın diye yaptığını düşündüm ve Boo da eğilip düze-

neğin üstünden baktı. Yüzünde, sanki daha önce hiç çocuk görmemiş gibi çekingen bir merak ifadesi belirmişti. Ağzı hafifçe aralandı ve Jem'i tepeden tırnağa inceledi. Eli havaya kalkmıştı ama tekrar yanına düşürdü.

"Onu sevebilirsiniz Bay Arthur, uyuyor. Uyanık olsa dokunamazdınız ama, izin vermezdi... " Kendimi açıklama yaparken bulmuştum. "Devam edin."

Boo'nun eli Jem'in başını okşadı.

"Devam edin efendim, uyuyor nasıl olsa."

Yavaşça saçlarında gezindi.

Boo'nun beden dilini öğrenmeye başlamıştım. Eliyle elimi sıkınca gitmek istediğini anladım.

Ön verandaya götürdüğümde, tedirgin adımları durdu. Elimi hâlâ tutuyordu ve bırakmaya niyetli değil gibiydi.

"Beni eve götürür müsün?"

Sesi karanlıktan korkan bir çocuğun sesi gibi fısıltı halinde çıkmıştı.

Ayağımı en üst basamağa koyup durdum. Onu bizim evde dolaştırabilirdim ama asla kendi evine o şekilde götüremezdim.

"Bay Arthur kolunuzu bükün şöyle. Tamam böyle efendim."

Koluna girdim.

Bana eşlik etmek için biraz eğilmesi gerekmişti, ama eğer Bayan Stephanie Crawford üst kat penceresinden seyrediyorsa, Arthur Radley'in tıpkı herhangi bir centilmenin yapacağı gibi kaldırımda bana eşlik ettiğini görecekti.

Köşedeki sokak lambasına geldik ve Dill'in kim bilir kaç kez o direğin arkasına gizlenip beklediğini, gözlediğini, umut ettiğini düşündüm. Jem'le ben kim bilir kaç kez bu yoldan geçmiştik ama Radleylerin ön kapısından hayatımda ikinci kez giriyordum. Boo ile birlikte verandaya çıkan basamakları tırmandık. Parmakları kapı tokmağını buldu. Elimi ki-

barca bırakıp kapıyı açtı, içeri girdi ve kapıyı arkasından kapattı. Onu bir daha hiç görmedim.

Komşular ölüm olduğunda yemek, hastalık olduğunda çiçek ve ikisi dışındaki durumlarda da ufak tefek şeyler getirirlerdi. Boo bizim komşumuzdu. Bize iki sabun bebek, bozuk bir saat ve zincir, bir çift şans parası ve hayatlarımızı vermişti. Fakat komşular karşılık da yapardı. Biz o ağaç kovuğuna hiçbir şey bırakmamış, sadece almıştık: biz ona hiçbir şey vermemiştik ve buna üzülüyordum.

Eve gitmek üzere döndüm. Sokak ışıkları yolu kasabaya kadar aydınlatıyordu. Çevremizi bu açıdan hiç görmemiştim. Şurası Bayan Maudie'nin eviydi, şurası da Bayan Stephanie'nin -o da bizimkiydi, verandadaki salıncaklı kanepeyi görebiliyordum- Bayan Rachel'in evi de bizimkinin ötesinde görülebiliyordu. Hatta Bayan Dubose'nin evini bile görmüştüm.

Arkama baktım. Kahverengi kapının sol tarafında panjurlu uzun bir pencere vardı. Gidip önünde durdum ve arkamı döndüm. Gün ışığında postanenin köşesini bile görmek mümkündü buradan.

Gün ışığı... zihnimde gece bitti. Gündüzdü ve ortalık hareketliydi. Bayan Stephanie Crawford, Bayan Rachel'e son havadisleri yetiştirmek üzere karşıya geçiyordu. Bayan Maudie açalyalarının üstüne eğilmişti. Yazdı ve iki çocuk uzaktan gelen bir adamı karşılamak için seğirtmişti. Adam el sallayınca çocuklar yarış ederek ona doğru koştular.

Hâlâ yazdı ve çocuklar daha yakındaydı. Kaldırımda arkasından bir olta kamışı sürükleyen bir erkek çocuk yürüyordu. Bir adam ellerini beline koymuş ayakta duruyordu. Yazdı ve çocukları ön bahçede arkadaşlarıyla oynuyorlardı, kendi uydurdukları küçük bir dramı canlandırmaktaydılar.

Sonbahar olmuştu ve adamın çocukları Bayan Dubose'nin evinin önünde kavga etmişlerdi. Oğlan kız kardeşinin kalkmasına yardım etmiş

ve ikisi birden evlerine doğru yola koyulmuşlardı. Yine sonbahardı ve adamın çocukları köşede dolanıyordu, yüzlerinden günün zaferlerini ve kayıplarını okumak mümkündü. Bir meşe ağacının önünde durdular, sevinmiş, şaşırmış, heyecanlanmışlardı.

Kış gelmişti ve adamın çocukları ön kapıda titreşiyordu. Ve bir adam sokakta yürüyüp gözlüğünü düşürmüş ve bir köpeği vurmuştu.

Yazdı ve çocuklarının kalplerinin kırılışını izliyordu. Tekrar sonbahar gelmiş ve Boo'nun çocuklarının ona ihtiyacı olmuştu.

Atticus haklıydı. Bir keresinde, birinin ayakkabılarını giyip onlarla dolaşmadıkça onu anlayamazsın demişti. Sırf Radleylerin verandasında durmak bile yetiyordu.

Başlayan yağmur sokak lambalarının ışıklarını perdeliyordu. Eve yürürken kendimi yaşlı, hem de çok yaşlı hissediyordum ama burnumun ucuna bakınca güzelim damlacıklar görmeye başladım. Fakat gözlerimi şaşı yaptığım için başım dönünce vazgeçtim. Ertesi gün Jem'e anlatacağım şeyleri düşündüm. Kaçırdığı için o kadar kızacaktı ki benimle günlerce konuşmayabilirdi. Jem'le bundan sonra büyüsek bile öğreneceğimiz fazla bir şey kalmadığını düşündüm, bir tek cebir kalmış olabilirdi.

Basamakları koşarak çıkıp eve girdim. Alexandra Hala yatmıştı ve Atticus'un odası da karanlıktı. Jem iyileşiyor mu diye bakabilirdim. Atitcus Jem'in odasındaydı, yatağına oturmuş kitap okuyordu.

"Jem daha uyanmadı mı?"

"Huzur içinde uyuyor. Sabaha kadar uyanmaz."

"Ah. Siz onun başında mı oturacaksınız?"

"Sadece bir saat kadar. Gidip yat Scout. Uzun bir gün geçirdin."

"Şey, sanırım ben de bir süre kalabilirim."

"Nasıl istersen," dedi Atticus. Gece yarısını geçmiş olmalıydı ve böyle kolayca kabul etmesine şaşırmıştım. Ama benden zeki olduğu kesindi: oturduğum an uykumun gelmeye başladığını hissettim.

"Ne okuyorsunuz?" diye sordum.

Atticus kitabı çevirip gösterdi. "Jem'inkilerden biri. *Gri Hayalet* diye bir şey."

Birden uyanmıştım. "Niye onu seçtiniz?"

"Tatlım bilmiyorum. Rasgele aldım işte. Okumadığım çok az şeyden biriydi," dedi manidar bir tavırla.

"Yüksek sesle okuyun lütfen Atticus. Gerçekten korkutucu bir kitaptır."

"Hayır," dedi. "Epeyce idare edecek kadar korktun zaten. Bu çok fazla..."

"Atticus ben korkmadım ki."

Kaşlarını kaldırdı ve ben itiraz ettim: "En azından Bay Tate'ye olanları anlatana kadar korkmamıştım. Jem de korkmadı. İsterseniz ona da sorun, korkmadı. Üstelik, gerçek şeyler kitaplardaki kadar korkutucu olmuyor."

Atticus bir şey söylemek üzere ağzını açtı ama tekrar kapadı. Başparmağını kitabın orta kısmından çıkardı ve ilk sayfayı açtı. Ben de uzanıp başımı dizine koydum. "Hm," dedi. "*Gri Hayalet*. Yazan Seckatary Hawkins. Birinci Bölüm..."

Uyanık kalmaya çabaladım ama yağmur o kadar güzel yağıyordu, oda o kadar sıcaktı, babamın sesi o kadar yumuşaktı ve dizleri o kadar rahattı ki uyuyakalmışım.

Bana birkaç saniye gibi gelen bir süre sonra, ayakkabılarıyla hafifçe böğrümü dürttü. Sonra beni ayağa kaldırıp odama yürüttü. "Söylediğiniz her şeyi duydum," diye mırıldandım. "Hiç de uyumuyordum... bir gemiden bahsediyor, bir de Üç Parmaklı Fred'le Stoner'in oğlu..."

Atticus tulumumun askılarını çözdü, beni göğsüne dayayıp askıları çıkardı. Tek eliyle beni tutup, ötekiyle pijamalarıma uzandı.

"Evet ve herkes kulüp evini Stoner'in oğlu dağıttı, etrafa mürekkepleri o saçtı sanıyor..."

Beni yatağıma götürüp oturttu. Sonra bacaklarımı uzattı ve yorganı üstüme çekti.

"Ve peşine düşüyorlar ama asla yakalayamıyorlar çünkü neye benzediğini bilmiyorlar ve Atticus, sonunda onu görünce niye onları yapmadığını... Atticus, o gerçekten çok iyiydi..."

Elleri çenemin altındaydı, yorganı çekmiş, iki yanımdan sıkıştırıyordu.

"Sonunda onları görebildiğinde çoğu insan öyledir Scout."

Işığı söndürüp Jem'in odasına gitti. Bütün gece orada olacaktı ve Jem sabah uyandığında onu başucunda bulacaktı.

KÜTÜPHANECİLER TARAFINDAN
YÜZYILIN EN İYİ ROMANI SEÇİLDİ.
Library Journal

"Bir edebiyat fenomeni. Büyük bir titizlikle kaleme alınan *Bülbülü Öldürmek*, manolya ağaçlarıyla süslü Güney'i; Scout ve Jem Finch isimli iki çocuğa vicdan duygusunun nasıl aşılandığını keyifli bir dille anlatıyor. Mahkeme tarafından ırza geçme suçuyla yargılanan bir zencinin savunmasını ve Alabama'nın küçük bir kentinde inanç ve vicdanla ilgili hükümlerin nasıl verildiğini anlatan etkileyici bir eser."

Vogue

"Zekice kurgulanmış sıradışı bir roman. Yazar Lee'nin zaman zaman argoya kaçan bir dille kaleme aldığı bir eser. Güney Eyaleti'ndeki yaşamı, önyargıları ve küçük kızlar hakkındaki şaşırtıcı gerçekleri gözler önüne seriyor... Carson McCullers's'in düğününde unutulan Frankie adlı çocuktan sonra Finch bu romanın en sevimli kahramanı."

Time

"Böylesine mükemmel bir ilk roman kolay kolay yazılmaz. Hiç şüphesiz okuyucular bu eseri ellerinden bırakamayacaklar... Güney'in gerçeklerini yansıtan çağdaş bir yapıt."

Chicago Tribune

ISBN 975-21-0772-9
9 789752 107724

KİTAP

ALTIN
KİTAPLAR